T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
EĞİTİM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
REHBERLİK VE PSİKOLOJİK DANIŞMANLIK DOKTORA PROGRAMI

DOKTORA TEZİ

EBEVEYNLERE YÖNELİK GELİŞTİRİLEN DUYGUSAL İHMAL VE DUYGUSAL İSTİSMARA MÜDAHALE PROGRAMININ ETKİLİLİĞİNİN İNCELENMESİ

CEYHAN TURHAN
19736018

TEZ DANIŞMANI
PROF. DR. ALİ ERYILMAZ

2025

T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
EĞİTİM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
REHBERLİK VE PSİKOLOJİK DANIŞMANLIK PROGRAMI

DOKTORA TEZİ

EBEVEYNLERE YÖNELİK GELİŞTİRİLEN DUYGUSAL İHMAL VE DUYGUSAL İSTİSMARA MÜDAHALE PROGRAMININ ETKİLİLİĞİNİN İNCELENMESİ

CEYHAN TURHAN
19736018
ORCID NO: 0000-0003-0935-5150

TEZ DANIŞMANI
PROF. DR. ALİ ERYILMAZ

MAYIS 2025

Ceyhan Turhan tarafından hazırlanan “Ebeveynlere Yönelik Geliştirilen Duygusal İhmal ve Duygusal İstismara Müdahale Programının Etkililiğinin İncelenmesi” başlıklı çalışma, **[22/05/2025]** tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda [oybirliği] ile başarılı bulunmuş ve jürimiz tarafından Eğitim Bilimleri Ana Bilim Dalı Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Doktora Programında doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

Danışman	**İmza**
Prof. Dr. Ali ERYILMAZ	……

Jüri Üyeleri	**İmza**
Prof. Dr. Mehmet Engin DENİZ	……
Prof. Dr. Durmuş ÜMMET	……
Doç. Dr. Seher Merve ERUS	……
Dr. Öğretim Üyesi Sena GÜME	……

ÖZET

EBEVEYNLERE YÖNELİK GELİŞTİRİLEN DUYGUSAL İHMAL VE DUYGUSAL İSTİSMARA MÜDAHALE PROGRAMININ ETKİLİLİĞİNİN İNCELENMESİ

Bu çalışma, okul öncesi dönemde çocuğu olan ebeveynlere yönelik hazırlanan müdahale programının duygusal ihmal ve duygusal istismar düzeyleri üzerinde etkililiğini incelemeyi hedeflemektedir. Çalışma kapsamında hazırlanan 12 oturumluk müdahale programında Bağlanma Kuramı-Zihinselleştirme Teorisi, Bilişsel Davranışçı Yaklaşım, Sosyal Öğrenme Kuramı, Pozitif Psikoterapi ve Pozitif Psikoloji yaklaşımlarından yararlanılarak müdahale çok boyutlu bir yapı üzerine temellendirilmiştir.

Müdahale programının etkililiğini saptamak amacıyla 2x3'lük deney ve kontrol gruplu, ön test-son test-izleme ölçümlü deneysel desen kullanılmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu 10 kişi deney, 10 kişi kontrol grubunda olmak üzere 20 ebeveyn oluşturmaktadır. Ebeveynler "Duygusal İstismar Potansiyeli Ölçeği" kullanılarak belirlenmiş ve gruplar deney ve kontrol olmak üzere seçkisiz atanmıştır. Her iki gruba da deneysel işlemden önce, deneysel işlem bitiminde ve deneysel işlem bitiminden 8 hafta sonra olmak üzere, araştırmacı tarafından oluşturulan "Kişisel Bilgi Formu", "Duygusal İstismar Potansiyeli Ölçeği", "Duygusal İstismar Farkındalık Ölçeği" ve "Anne Çocuk İhmal Ölçeği" uygulanmıştır. Veriler SPSS 26. 0 paket programı ile analiz edilmiştir. Verilerin normal dağılıma uygunluğunun belirlenmesi için çarpıklık-basıklık değerleri ve Shapiro-Wilk testinden yararlanılmıştır. Grup içi ön test, son test izleme puanlarının karşılaştırılmasında normal dağılan veriler için Tekrarlı Ölçümler Anova, normal dağılıma uymayan veriler için Friedman Testi kullanılmıştır. Gruplar arası puanların karşılaştırılmasında ise, normal dağılım gösteren veriler için Bağımsız Gruplar T- Testi kullanılırken, normal dağılım kurallarına uymayan veriler için parametrik olmayan testlerden Mann Whitney U Testi kullanılmıştır.

Araştırmanın bulguları, geliştirilen müdahale grubuna katılan deney grubundaki ebeveynlerin duygusal istismar potansiyelinde azalma, duygusal istismar farkındalıklarında artış ve duygusal ihmal uygulama düzeylerinde anlamlı düzeyde azalma olduğu ve bu değişimin izleme testinde de devam ettiğini gösterirken, kontrol grubu katılımcıların duygusal istismar potansiyeli, duygusal istismar farkındalık ve duygusal ihmal düzeylerinde anlamlı bir farklılık olmadığını ortaya çıkarmıştır. Bulgular tartışılarak sonuçlar kapsamında öneriler sunulmuştur ve geliştirilen çok boyutlu müdahale programının duygusal ihmal ve istismarı önleme ve müdahale amacıyla okullarda ve topluma hizmet sağlayan kurumlarda uygulanabileceği görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Duygusal İhmal, Duygusal İstismar, Müdahale Programı

ABSTRACT

INVESTIGATION OF THE EFFECTIVENESS OF THE EMOTIONAL NEGLECT AND EMOTIONAL ABUSE INTERVENTION PROGRAM FOR PARENTS

This study aims to examine the effectiveness of the intervention program prepared for parents with preschool children on emotional neglect and emotional abuse levels. In the 12-session intervention program developed within the scope of the study, the intervention was based on a multidimensional structure by using Attachment Theory-Mentalization Theory, Cognitive Behavioral Approach, Social Learning Theory, Positive Psychotherapy and Positive Psychology approaches.

The study group consisted of 20 parents, 10 in the experimental group and 10 in the control group. To determine the effectiveness of the intervention program, an experimental design with 2x3 experimental and control groups, pretest-posttest-follow-up measurement was used. Parents were identified using the "Emotional Abuse Potential Scale" and the groups were randomly assigned as experimental and control. "Personal Information Form", 'Emotional Abuse Potential Scale', 'Recognition of Emotional Maltreatment Scale' and 'Mother Child Neglect Scale' were administered to both groups before the experimental procedure, at the end of the intervention process and 8 weeks after the end of the intervention. The data were analyzed with SPSS 26. 0 package program. Skewness and kurtosis values and Shapiro-Wilk test were used to determine the suitability of the data for normal distribution. Repeated Measures Anova was used for the normally distributed data and Friedman Test was used for the data that did not fit the normal distribution in the comparison of pre-test and post-test follow-up scores within the group. In the comparison of scores between groups, Independent Groups T-Test was used for normally distributed data, while Mann Whitney U Test, one of the nonparametric tests, was used for data that did not comply with normal distribution rules.

The findings of the study showed that there was a significant improvement in the emotional abuse potential, emotional abuse recognition and emotional neglect levels of the parents in the experimental group who participated in the intervention and continued in the follow-up test, while there was no significant difference in the emotional abuse potential, emotional abuse awareness and emotional neglect levels of the control group participants. The findings were discussed, and recommendations were presented within the scope of the results, and it is seen that the multidimensional intervention program can be applied in schools and institutions providing services to the community for the prevention and intervention of emotional neglect and abuse.

Keywords: Emotional Neglect, Emotional Abuse, Intervention Program

ÖN SÖZ

Bu araştırmada "Ebeveynlere Yönelik Geliştirilen Duygusal İhmal ve Duygusal İstismara Müdahale Programının Etkililiği" incelenmiştir. Erken çocukluk döneminde maruz kalınan duygusal ihmal ve duygusal istismar sadece bireysel düzeyde değil, toplumsal düzeyde de izler bırakmaktadır. Bu çalışmayı erken çocukluk dönemine dair taşıdığım sorumluluk duygusu ve ebeveynleri destekleme mekanizmalarına katkı sunmak amacıyla gerçekleştirdim. Çalışmamın çocuk ve ebeveynin öznesi olduğu hizmet alanlarına katkı sağlayacağını umut ediyorum.

Benim için zorlu bir süreç olsa da yol boyunca değiştiğim ve geliştiğimi hissettiğim, sonucunda geldiğim noktadan dolayı mutluluk duyduğum doktora eğitimimi tamamlamış olmanın gururunu yaşıyorum. Öncelikle eğitim hayatım boyunca bana yol gösteren, ufkumu açan, akademik ve kişisel olarak birçok kazanım edinmeme vesile olan değerli Hocalarıma içten teşekkürlerimi sunuyorum.

Doktora tez sürecim boyunca her aşamada deneyimleri ve rehberliği ile bana yol gösteren, yalnızca tez sürecimde değil, diğer öğrenme alanlarımda da beni yönlendiren ve yeni amaçlar edinmemi sağlayan, gölgede kalmış noktalara ışık tutarak farkındalığımı artıran çok değerli tez danışmanım Prof. Dr. Ali ERYILMAZ'a teşekkür ediyorum.

Akademik hayatımda desteğini her zaman hissettiğim, lisansüstü eğitim sürecim boyunca bilgi ve tecrübelerini aktararak yol gösteren ve akademik duruşu ile rol model olan, tez çalışmamın niteliğini artırmam için yaptığı yönlendirmeleri ile bana ışık tutan çok kıymetli Hocam Prof. Dr. Mehmet Engin DENİZ'e içten teşekkürlerimi sunuyorum.

Tez izleme komitelerimde değerli görüş ve önerileriyle destek olan ve çalışmamın gelişimine katkı sağlayan değerli Hocam Prof. Dr. Durmuş ÜMMET'e teşekkür ediyorum. Tez savunma jürimde yer alarak yapıcı geri bildirimleri ile beni yönlendiren, çalışmamın niteliğini artırmam için bilgi ve tecrübelerini paylaşan değerli Hocam Doç. Dr. Seher Merve ERUS ve destekleyici yaklaşımı ve yaptığı önerileri ile çalışmama katkı sunan değerli Hocam Dr. Öğretim Üyesi Sena GÜME'ye teşekkürlerimi sunuyorum.

Lisansüstü eğitimim boyunca kendisinden aldığım dersler ve süpervizyonlar ile uygulama alanında çok önemli yol katetmemi sağlayan ve üzerimde büyük emekleri olan kıymetli Hocam Prof. Dr. Fulya YÜKSEL ŞAHİN'e teşekkür ediyorum.

Birlikte çalışmaya başladığımızdan beri desteklerini her anlamda hissettiğim, her konuda yardım alabileceğimi bildiğim, aynı bölümde çalışmanın benim için büyük bir şans olduğunu düşündüğüm çok değerli Hocalarım Doç. Dr. İrem PAMUK ve Doç. Dr. Erhan ALABAY'a teşekkürlerimi sunuyorum.

Çalışma sürecimde kurumlarında veri toplamam ve uygulamalarımı yürütmem için bana kapılarını açıp destek olan değerli Hocalarıma ve süreç boyunca içten paylaşımları için sevgili ebeveynlere teşekkürlerimi sunuyorum.

Bu süreçte hem zor hem güzel zamanları birlikte geçirdiğimiz, yol arkadaşı olduğumuz ve her zaman destekleri ile yanımda olduklarını bildiğim sevgili mesai arkadaşlarıma; birbirimizi destekleyerek, yeri geldiğinde motivasyon sağlayarak birbirimizden güç aldığımız değerli dönem arkadaşlarıma ve yanımda olan bütün arkadaşlarıma en içten teşekkürlerimi sunuyorum.

Sevgili ailem, hayatımın her anında desteğiniz ve sevginizle yanımda olduğunuzu bilmenin verdiği güvenin bir tarifi yok. Süreç boyunca benimle birlikte birçok duyguyu yaşayan annem Seyhan TURHAN'a, babam Harun TURHAN'a ve kardeşim Musa TURHAN'a destekleri ve sabırları için tüm kalbimle teşekkür ediyorum.

Ceyhan TURHAN
Haziran, 2025; İstanbul

İÇİNDEKİLER

ÖZET iii
ABSTRACT iv
ÖN SÖZ v
İÇİNDEKİLER vii
TABLOLAR LİSTESİ x
ŞEKİLLER LİSTESİ xi
KISALTMALAR LİSTESİ xii

1. GİRİŞ 1
1.1. Problem Durumu 1
1.2. Araştırmanın Amacı 8
1.3. Araştırmanın Hipotezleri 8
1.4. Araştırmanın Önemi 9
1.5. Varsayımlar 11
1.6. Sınırlılıklar 12
1.7. Tanımlar 12

2. LİTERATÜR TARAMASI VE KURAMSAL TEMEL 13
2.1. Duygusal İhmal ve Duygusal İstismar 13
2.2. Duygusal İhmal ve Duygusal İstismarın Tanılanması ile İlgili Zorluklar 19
2.3. Duygusal İhmal ve Duygusal İstismara Bakışın Tarihsel Gelişimi 20
2.4. Duygusal İhmal ve Duygusal İstismarı Açıklayan Kuramlar 23
2.4.1. Psikodinamik Kuram 23
2.4.2. Bağlanma Kuramı 26
2.4.3. Ekolojik Kuram 30
2.4.4. Maslow'un İhtiyaçlar Hiyerarşisi Kuramı 32
2.4.5. Psikososyal Gelişim Kuramı 33
2.4.6. Sosyal Öğrenme Kuramı 34
2.4.7. Sosyal Bilgi İşleme Modeli 36
2.4.8. Empati ve İhmal: Bir Teorik Model 38
2.5. Duygusal İhmal ve Duygusal İstismar Risk Faktörleri 39
2.5.1. Aile 40
2.5.1.1. Aile Özellikleri 40
2.5.1.2. Ebeveynlik Becerileri 40

2.5.1.3. Ebeveynin Duygusal İhmal ve Duygusal İstismar Geçmişi 41
2.5.1.4. Ebeveynin Ruh Sağlığı 43
2.5.1.5. Ebeveyn Stresi 43
2.5.2. Çocuk 44
2.5.3. Çevre 45
2.6. Duygusal İhmal ve Duygusal İstismarın Etkileri 46
2.7. Önleme ve Müdahale 56
2.8. Yurt Dışı ve Yurt İçinde Yürütülen Önleme ve Müdahale Çalışmaları 59
2.9. Ebeveynlere Yönelik Geliştirilen Çok Boyutlu Müdahale Programının Dayanakları 67

3. YÖNTEM 74
3.1. Araştırma Modeli 74
3.2. Araştırmanın Çalışma Grubu 75
3.3. Veri Toplama Araçları 76
3.3.1. Kişisel Bilgi Formu 76
3.3.2. Duygusal İstismar Potansiyeli Ölçeği 76
3.3.3. Duygusal İstismar Farkındalık Ölçeği 77
3.3.4. Anne-Çocuk İhmal Ölçeği 77
3.4. Müdahale Programının Geliştirilme Süreci 78
3.5. Verilerin Toplanması 89
3.6. Verilerin Analizi 89

4. BULGULAR 91
4.1. Deney ve Kontrol Grubundaki Ebeveynlerin Tanımlayıcı Bilgilerine Ait Bulgular 91
4.2. Deney ve Kontrol Grubuna Uygulanan Ölçek Puanlarına Ait Bulgular 92
4.2.1. Duygusal İstismar Potansiyeli Ölçeğine (DİPO) İlişkin Bulgular 93
4.2.1.1. Deney Grubunda Kullanılan DİPO Ön Test, Son Test ve İzleme Sonuçlarının Normal Dağılım İncelemesi 93
4.2.1.2. Kontrol Grubunda Kullanılan DİPO Ön Test, Son Test ve İzleme Sonuçlarının Normal Dağılım İncelemesi 93
4.2.1.3. Gruplar Arası DİPO Ön Test Puanlarının Karşılaştırılması 94
4.2.1.4. Deney Grubu Ön Test, Son Test ve İzleme Puanlarının Karşılaştırılması 95
4.2.1.5. Kontrol Grubu DİPO Ön Test, Son Test ve İzleme Puanlarının Karşılaştırılması 96
4.2.1.6. Deney ve Kontrol Gruplarında Bulunan Ebeveynlerin DİPO ve Alt Boyutlarından Aldıkları Son Test Puanlarının Karşılaştırılması 96
4.2.2. Duygusal İstismar Farkındalık Ölçeğine (DİFÖ) İlişkin Bulgular 98

4.2.2.1. Deney Grubunda Kullanılan DİFÖ ve Uygun Olmayan Beklentiler, Duyarsızlık, Korkutma ve Reddetme Alt Boyutlarının Ön Test, Son Test ve İzleme Sonuçlarının Normal Dağılım İncelemesi 99
4.2.2.2. Kontrol Grubunda Kullanılan DİFÖ ve Uygun Olmayan Beklentiler, Duyarsızlık, Korkutma ve Reddetme Alt Boyutlarının Ön Test, Son Test ve İzleme Sonuçlarının Normal Dağılım İncelemesi 99
4.2.2.3. Gruplar Arası DİFÖ Ön Test Puanlarının Karşılaştırılması 100
4.2.2.4. Deney Grubu DİFÖ Ön Test, Son Test ve İzleme Puanlarının Karşılaştırılması 101
4.2.2.5. Kontrol Grubu DİFÖ Ön Test, Son Test ve İzleme Puanlarının Karşılaştırılması 103
4.2.2.6. Deney ve Kontrol Gruplarında Bulunan Ebeveynlerin DİFÖ Son Test Puanlarının Karşılaştırılması 104
4.2.3. Anne-Çocuk İhmal Ölçeği-Duygusal İhmal Boyutuna İlişkin Bulgular 105
4.2.3.1. Deney Grubunda Kullanılan Duygusal İhmal Ön Test, Son Test ve İzleme Sonuçlarının Normal Dağılım İncelemesi 106
4.2.3.2. Kontrol Grubunda Kullanılan Duygusal İhmal Ön Test, Son Test ve İzleme Sonuçlarının Normal Dağılım İncelemesi 106
4.2.3.3. Gruplar Arası Duygusal İhmal Ön Test Puanlarının Karşılaştırılması 107
4.2.3.4. Deney Grubu Duygusal İhmal Ön Test, Son Test ve İzleme Puanlarının Karşılaştırılması 107
4.2.3.5. Kontrol Grubu Duygusal İhmal Ön Test, Son Test ve İzleme Puanlarının Karşılaştırılması 108
4.2.3.6. Deney ve Kontrol Gruplarında Bulunan Ebeveynlerin Duygusal İhmal Son Test Puanlarının Karşılaştırılması 108

5. TARTIŞMA 110
5.1. Ebeveynlere Yönelik Geliştirilen Duygusal İhmal ve Duygusal İstismara Müdahale Programının Duygusal İstismar Potansiyeli, Duygusal İstismar Farkındalığı ve Duygusal İhmal Üzerindeki Etkisine İlişkin Bulguların Değerlendirilmesi 110

6. SONUÇLAR, SINIRLILIKLAR VE ÖNERİLER 124
6.1. Araştırmanın Sonuçları 124
6.2. Araştırmanın Sınırlılıkları ve Öneriler 125

KAYNAKÇA 129
EKLER 161

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1. Araştırma Modeli 75
Tablo 2. Çok Boyutlu Duygusal İstismar ve Duygusal İhmale Müdahale Programı. 82
Tablo 3. Deney ve Kontrol Grubunda Bulunan Ebeveynlerin Tanımlayıcı Bilgilerinin Karşılaştırılması 91
Tablo 4. Deney Grubu DİPO Ölçeği Ön Test, Son Test, İzleme Testi Normallik İncelemeleri 93
Tablo 5. Kontrol Grubu DİPO Ölçeği Ön Test, Son Test, İzleme Testi Normallik İncelemeleri 94
Tablo 6. DİPO Ölçeği Gruplar Arası Ön Test Puanlarının Karşılaştırılması 94
Tablo 7. DİPO Ölçeğinin Deney Grubu Ön Test, Son Test, İzleme Puanları Karşılaştırılması 95
Tablo 8. DİPO Ölçeğinin Kontrol Grubu Ön Test, Son Test, İzleme Puanları Karşılaştırılması 96
Tablo 9. DİPO Ölçeği Deney ve Kontrol Grupları Son Test Puanları Karşılaştırılması 97
Tablo 10. Deney Grubu DİFO Ölçeği Ön Test, Son Test, İzleme Testi Normallik İncelemeleri 99
Tablo 11. Kontrol Grubu DİFÖ Ön Test, Son Test, İzleme Testi Normallik İncelemeleri 100
Tablo 12. DİFO Ölçeği Gruplar Arası Ön Test Puanlarının Karşılaştırılması 101
Tablo 13. DİFÖ Ölçeğinin Deney Grubu Ön Test, Son Test, İzleme Puanları Karşılaştırılması 102
Tablo 14. DİFÖ Ölçeğinin Kontrol Grubu Ön Test, Son Test, İzleme Puanları Karşılaştırılması 103
Tablo 15. DİFÖ Deney ve Kontrol Grupları Son Test Puanları Karşılaştırılması ... 105
Tablo 16. Deney Grubu Anne Çocuk İhmal Ölçeği Duygusal İhmal Alt Boyutu Ön Test, Son Test, İzleme Testi Normallik İncelemeleri 106
Tablo 17. Kontrol Grubu Anne Çocuk İhmal Ölçeği Duygusal İhmal Alt Boyutu Ön Test, Son Test, İzleme Testi Normallik İncelemeleri 106
Tablo 18. Duygusal İhmal Gruplar Arası Ön Test Puanlarının Karşılaştırılması 107
Tablo 19. Duygusal İhmal Ölçeğinin Deney Grubu Ön Test, Son Test, İzleme Puanları Karşılaştırılması 108
Tablo 20. Duygusal İhmal Ölçeğinin Kontrol Grubu Ön Test, Son Test, İzleme Puanları Karşılaştırılması 108
Tablo 21. Duygusal İhmal Ölçeği Deney ve Kontrol Grupları Son Test Puanları Karşılaştırılması 109

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1. Müdahale Programı Kapsamında Çalışılacak Risk Faktörleri 73
Şekil 2. Müdahale Programı Risk Faktörleri, Dayanakları ve İçeriğinin Bütüncül Sunumu 81
Şekil 3. Deney ve Kontrol Gruplarının DİPO Ön Test, Son Test ve İzleme Puan Değişimi 97
Şekil 4. Deney ve Kontrol Gruplarının Önleyici Ön Test, Son Test ve İzleme Puan Değişimi 98
Şekil 5. Deney ve Kontrol Gruplarının Nedensel Ön Test, Son Test ve İzleme Puan Değişimi 98
Şekil 6. Deney ve Kontrol Gruplarının DİFÖ Toplam Ön Test, Son Test ve İzleme Puan Değişimi 105
Şekil 7. Deney ve Kontrol Gruplarının Duygusal İhmal Ön Test, Son Test ve İzleme Puan Değişimi 109

KISALTMALAR LİSTESİ

DİPO	: Duygusal İstismar Potansiyeli
DİFÖ	: Duygusal İstismar Farkındalık Ölçeği
Dİ	: Duygusal İhmal
DSÖ	: Dünya Sağlık Örgütü

1. GİRİŞ

Erken çocukluk, bireyin duygusal, bilişsel ve sosyal gelişiminin temelinin atıldığı kritik bir dönemdir. Çocuğun her bir alandaki gelişiminin sağlıklı ve gelişimsel normlara uygun olarak ilerleyebilmesinde öncelikle bakım verenleri ile kurduğu ilişkiler olmak üzere içinde bulunduğu çevresel koşullar önemli bir rol oynamaktadır. Bu süreçte çocuğun fiziksel ihtiyaçlarının karşılanmasının ötesinde duygusal ihtiyaçlarına yönelik farkındalık geliştirmek ve bunlara uygun yanıtlar verebilmek çocuğun kişilik yapılanmasını, sağlıklı bir benlik algısı geliştirmesini, öz düzenleme becerilerinin gelişimini, diğerleri ile anlamlı ilişkiler kurabilmesini (Brassard, 2019) ve psikososyal işlevselliğini sağlamak için bir temel oluşturmaktadır. Bununla birlikte, aile dinamikleri, kültürel yaklaşımlar, ebeveyn kaynaklı faktörler gibi çeşitli sebeplerden dolayı çocuklar, duygusal ihtiyaçlarının fark edilip uygun yanıtlar verildiği destekleyici ortamlardan mahrum kalabilmektedir. Özellikle erken dönem bakım veren ilişkilerindeki uygun olmayan tutum ve davranışlar sonucu yaşanan olumsuz deneyimler ve karşılanmayan ihtiyaçlar çocuk üzerinde uzun vadede ortaya çıkabilecek önemli etkiler bırakabilmektedir (Bifulco vd., 1987; Fraiberg vd., 1975/2018; Lieberman, 1997 akt. Slade vd., 2005). Bu bağlamda duygusal ihmal ve duygusal istismar, birçok çocuğun gelişim sürecinde maruz kaldığı fakat tanısı ve müdahalesi hususundaki zorluklardan dolayı sıklıkla göz ardı edilebilen olumsuz deneyimler arasında yer almaktadır.

1.1. Problem Durumu

Çok sayıda çocuk, ebeveynin psikolojik açıdan ulaşılamaz olması, duygusal ihtiyaç ve arzularının karşılamaması olarak adlandırılan duygusal ihmalden ve çocukta acı, endişe ve korkuya neden olan sözel ya da sözel olmayan tekrarlayıcı ve aktif ebeveyn eylemleri ile karakterize duygusal istismardan mustarip olmaktadır (Egeland, 2009; Iwaniec, 2003; Webb, 2012). Duygusal hasar, çocuk için önemli diğer kişiler ya da telafi edici başka bir koruyucu ilişkinin yokluğunda, bir bakım veren tarafından çocuğa sık sık tekrarlayan biçimlerde uygulanan acı verici, kaygı uyandırıcı, aşağılayıcı ve

kafa karıştırıcı deneyimlerin birikiminin bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır (Hart vd., 2022; Iwaniec, 2006). Tanımı konusunda ortak bir anlayış geliştirilmesi konusunda zorluklar yaşanmaktadır. Tanımı konusundaki ayrışmalardan biri, ebeveynin davranışları veya çocuktaki etkileri üzerinden tanımlamaya gitme noktasında ortaya çıkmış ve daha çok ebeveyn çocuk arasındaki etkileşimin özellikleri üzerinden devam etmesinin uygun olduğu görülmüştür (McCoy & Keen, 2013). Bakım verenlerin çocuk ile etkileşimlerinde gözlemlenen düşmanca, reddedici, eleştirel ve sıcaklıktan uzak davranışları ile karakterize olan duygusal ihmal ve duygusal istismarın (Iwaniec, 2006), literatürde psikolojik kötü muamele, psikolojik agresyon ve duygusal kötü muamele terimleri ile birbirleri yerine kullanıldığı görülmektedir. Brassard (2019), psikolojik kötü muamele olarak ele aldığı çalışmalarında, çocuğun gelişimi için diğer kötü muamele türlerinden özellikle daha zararlı olduğunu; çocuğun benlik kavramına olumsuz mesajlar yerleştirerek, kendini sevilmez ve değersiz görmesine, sosyal ilişkilerini sınırlandırması ve gelecekteki kişilerarası ilişkilerine dair olumsuz beklentiler geliştirmesine ve temel destek sistemlerine zarar vermesine, ayrıca düşük yoğunlukta dahi olsa sürekli işlemesi sebebiyle çocuğun günlük yaşamına nüfuz ederek uzun vadede gelişimsel sürecini olumsuz etkilemesine sebep olan mekanizmalar barındırması ile açıklamaktadır.

Ayrıca strese maruz kalma ile psikolojik zarar riskinin artması gelişimsel aksaklıklarla da ilişkilidir. Wolfe ve McIsaac (2011), bu durumun duygusal ihmal ve istismarın gelişimsel aşamalardaki özel ihtiyaçlar ile ilişkili olarak da açıklanabileceğine vurgu yapmaktadır. Psikolojik istismar ve duygusal istismar durumlarının içerik olarak farklılaşan yönleri olduğu savunulsa da Glaser (2002), duygusal ve psikolojik etkilerin birbiriyle iç içe geçmiş şekilde bağlantılı olduğunu ve biri olmadan diğerini incelemenin neredeyse imkânsız ve dolayısıyla bu ayrıma gitmenin anlamsız olduğunu belirtmektedir. Ebeveynler bakım sağlama imkanına sahip oldukları halde bunu yapmadıklarında, kaçınılmaz olarak çocuk sınırlı empati ve anlayış görecektir. Aynı şekilde, duygusal istismarın olduğu yerde duygusal ihmal de olacaktır. Sürekli aşağılama çocuk için değer görmeme anlamına gelecektir (Doyle & Timms, 2014). Örneğin, sürekli azarlayan, eleştiren ve çocuklarının performansından asla memnun olmayan ebeveynler, çocuğun keşfetme ve öğrenme merakını engellemenin yanında ebeveynleriyle yakın ve sıcak ilişkiler kurma becerisini kısıtlayacak ve özgüveninin gelişme sürecine zarar verecektir. Bu nedenle, gerçek hayatta pek çok durum birbiriyle

bağlantılı olduğu için bölümlere ayırmak müdahale boyutunda da işlevsel olmayacaktır (Glaser, 2002; Iwaniec, 2006). Özellikle küçük çocukların yaşadıkları duygusal ihmal ve duygusal istismar, genelde toplumun gözü önünden uzak gerçekleştiği, çocukların aslında bakım ve ilgiyi neyin teşkil ettiğini ayırt etmek ve yaşadığı mutsuzluğu dile getirmek için çok küçük olduklarından dolayı sıklıkla fark edilememektedir. Duygusal istismar, fiziksel olarak bakım verilen fakat aşağılanan, günah keçisi ilan edilen, sözlü şiddete uğrayan ve değersiz hissettirilen bir çocuk imajı oluşturmaktadır (Doyle & Timms, 2014). Çocuk koruma kapsamında müdahalede bulunabilecek uygulayıcılar için de duygusal hasarın duygusal istismara dönüştüğü ve çocuk koruma eylemi gerektiren önemli zarar sınıflandırmasına girecek kadar kötü olduğu nokta ile ilgili netlik olmamasından ve ortak bir anlayış getirilmemesinden kaynaklanan zorlukları mevcuttur (Iwaniec, 2006). Bu sebeple, duygusal ihmal ve duygusal istismar ciddi durumlarda görünür olsa da fiziksel belirtilerinin çok net olmamasından dolayı kanıtlanması çok güçtür (Slep vd., 2011). Duygusal ihmal devam ederse bir çocuk için fiziksel, bilişsel ve psikolojik açıdan uzun vadeli olumsuz sonuçlara yol açabilmektedir (Aust vd., 2013; Baker & Maiorino, 2010; Chen vd., 2021; Cohen vd., 2017; Iwaniec, 2003; Kealy vd., 2020; Maheu vd., 2010; Müller vd., 2019; Schimmenti vd., 2015; Wark vd., 2003; White vd., 2012; Youngi vd., 2011; Zweig-Frank & Paris, 1991). Duygusal ihmal ve istismar durumlarının ciddi sonuçlar doğurabileceği görülmektedir.

Duygusal ihmal ve istismarın kanıtlanması konusunda zorluklar bulunması eksik raporlanmasına sebep olduğu halde, mevcut çalışmalar duygusal ihmal ve istismarın yaygınlığını göstermektedir. Amerikan Pediatri Akademisi, 2012 yılında, duygusal ihmal ve istismar davranışlarını kapsayan psikolojik kötü muamelenin çocuk istismarı ve ihmalinin en karmaşık ve yaygın biçimlerinden biri olduğunu kanıtlayan bir rapor sunmuştur (Hibbard vd., 2012). Yapılan bir araştırmaya göre, topluluk örnekleminde %15,4 oranında şiddetli ila aşırı düzeyde duygusal istismar, %13,1 oranında şiddetli ila aşırı düzeyde duygusal ihmal görülmektedir. Klinik örneklemde ise bu oranlar sırasıyla %32,2 ve %19,1 olarak tespit edilmiştir (Baker & Maiorino, 2010). Aile ortamında hem duygusal hem de fiziksel ihmal, ABD'deki çocukların en sık maruz kaldığı kötü muamele türüdür. Özellikle 3 yaş ve altındaki çocuklar, ihmal edilme açısından daha yüksek risk altındadır (ABD Sağlık ve İnsan Hizmetleri Bakanlığı, 2017). Bunun yanı sıra, ABD Sağlık ve İnsan Hizmetleri Bakanlığı Çocuk

Bürosu'nun 2022 yılı verilerine göre, mağdur çocukların %6,8'inin psikolojik kötü muameleye maruz kaldığı belirtilmiştir. Dünya Sağlık Örgütü'nün (2020) paylaştığı son verilere göre, çocuk istismarının eksik bildirilmesi de göz önüne alındığında, DSÖ Avrupa Bölgesi'nde 18 yaş altındaki yaklaşık 204 milyon çocuğun %29,1'inin duygusal istismara maruz kaldığı tahmin edilmektedir. Türkiye'deki verilere bakıldığında ise en güncel istatistik 2010 yılında UNICEF tarafından yayımlanmış olup, duygusal istismarın görülme sıklığı %51, duygusal ihmale karşılık gelen oran ise %9 olarak rapor edilmiştir.

Tarihsel olarak bakıldığında, duygusal istismar ve ihmal, diğer travma ve kişilerarası mağduriyet biçimlerine kıyasla daha az çalışılmış olduğu görülmektedir. Bununla beraber, mevcut araştırmalar duygusal ihmal ve istismarın diğer kötü muamele türleri ile karşılaştırıldığında daha ciddi problemlere sebep olabildiğini gösteren kanıtlar sunmaktadır. Erickson ve diğerleri (1989), fiziksel istismar, ihmal ve psikolojik kötü muamelenin boylamsal etkilerini karşılaştıran çalışmalarında, annenin sözlü istismarı ve duygusal tepkisizliğinin bağlanma, öğrenme ve zihinsel sağlık üzerinde fiziksel istismardan eşit veya daha fazla olumsuz etkisi olduğu sonucuna ulaşmıştır. 2-6 yaş arasındaki duygusal olarak ihmal edilen çocuklar daha çok zihinsel ve sosyal eksiklikler göstermişlerdir. Başka bir çalışma ise, ebeveynler tarafından yapılan sözlü saldırganlığın ergenlerin fiziksel saldırganlığını, suçluluğunu ve kişilerarası sorunlarını fiziksel istismardan daha fazla etkilediğini bulmuştur (Vissing vd., 1991). Gelişimsel açıdan en büyük zararları oluşturan unsur, farklı istismar türlerinin içerdiği psikolojik kötü muamele bileşenidir. Fiziksel istismar, nörolojik problemlere yol açabilse de asıl hasarı yaratan genellikle fiziksel acı değil; reddedilme, korkutma, utandırma, izole etme, yozlaştırma ve aşağılama gibi psikolojik etkiler olmaktadır (Garbarino, 2022). Duygusal ihmal ve duygusal istismara maruz kalmanın duygusal problemler (Aust vd., 2013; Pollak vd., 2000; Sciarrino vd., 2018), öz değer (Brassard ve Hardy, 1997; Iwaniec, 2003; O'Hagan, 1998, Skogrand vd., 2007), dışa yönelim (Crosson-Tower, 2014), kaygı ve depresyon (Bogdan vd., 2012; Maheu vd., 2010; Schimmenti vd., 2015; Teicher vd., 2006; Wright vd., 2009), bağımlılık (Chen vd., 2021; Potthast vd., 2014; Rosenkranz vd., 2012; Salokangas vd., 2019; Sinha, 2008) kişilik bozuklukları (Kealy vd., 2020; Zweig-Frank & Paris, 1991) ve somatizasyon (Crosson-Tower, 2014) gibi ruh sağlığı ile ilgili sorunlar üzerinde etkisi olduğu görülmektedir. Erken dönemde özellikle de psikolojik olarak ulaşılamayan ebeveynler

olmak üzere olumsuz ebeveynlik deneyimleri olan çocukların, daha sonraki gelişimsel zorluklarla başarılı bir şekilde başa çıkmalarını kolaylaştıracak güvenli bağlanma ve öz düzenleme kapasitesini geliştirmede gerekli temelden yoksun kaldıkları görülmektedir (Hodgdon & Landers, 2022). Bu sonuçlar duygusal ihmal ve istismarın etkilerinin önemini ortaya koymaktadır.

Bu sonuçlara rağmen ebeveynler veya diğer bakım verenler tarafından uygulanan duygusal istismar ve ihmal, ebeveynlik uygulamalarındaki ailesel ve kültürel farklılıklara ilişkin sınırları belirsiz bir algı alanı olarak kalmaya devam etmektedir ve etkisiz veya "stresli" ebeveynliğin kasti olmayan sonucu olarak geri planda kalmaya devam etmektedir. Çocuklara psikolojik olarak kötü muamele yapıldığına dair geçerli iddialar genellikle dirençle, dikkate almamayla ve hatta doğrudan reddedilmeyle karşılanmaktadır. Bu nedenle, ilgili birimler tarafından gerekli olan müdahale yöntemleri yeterli ilgiyi çekmemektedir (Hodgdon, 2019). İhmal başladığında aile artık büyük olasılıkla yardım talep edecek ya da bu kabul edecek durumda olmayabilmektedir. İhmal ve istismarın en ciddi etkileri bıraktığı erken çocukluk döneminde çocuk tek başına ulaşılabilir olamamakta hatta ihmalin gerçekleştiği sonradan anlaşılmakta olduğu için aileye olabildiğince erken müdahalede bulunmak gerekmektedir.

Literatürde doğrudan duygusal ihmal ve istismarı hedef alan kanıt temelli müdahale ve önleme çalışmalarının oldukça sınırlı olduğu görülmektedir. Duygusal ihmal ve duygusal istismarın çoklu, iç içe geçmiş ve birbiri ile bağlantılı risk faktörleri göz önüne alındığında tek yönlü olan bu yaklaşımlar da müdahalede yetersiz kalmaktadır (Chacko vd., 2016). Özellikle belirli ebeveynlik becerileri gibi davranışsal çıktılara odaklanan ve genellikle bilişsel davranışçı temele sahip bu programlar, duygusal ihmal ve istismarın gözlemlendiği ebeveyn-çocuk etkileşimlerinin temelinde yatan süreçleri, bağlanma örüntülerini ya da kültürel olarak aktarılan tutumları göz ardı etmektedir. Triple P (Positive Parenting Program-Olumlu Ebeveynlik Eğitimi) (Sanders vd., 2004) davranışsal temelli yaygın etki yaratan bir program olarak, ebeveynlerin disiplin yaklaşımlarını düzenlemeyi, iletişim becerilerini geliştirmeyi ve çocukların dışa yönelim davranış problemlerini azaltmayı amaçlamakta (Barlow & McMillian, 2010), bununla birlikte ebeveynin çocuğun duygusal ihtiyaçlarını fark etmesini engelleyen kendi içsel dinamiklerine bakma veya bağlanma temelli ilişkisel dinamikleri güçlendirme gibi duygusal boyutlara yeterince yer vermemektedir. "Partners in

Parenting" gibi bağımlı ebeveynlerin bulunduğu daha yüksek risk grubunda bulunan ebeveynlerin ebeveynlik becerilerini geliştirmeye yönelik programlar ise davranışsal tekniklerle sınırlı kalmakta, ebeveynin ihtiyaçlarını göz önünde bulundursa da (Knight vd., 2007) çalışma grubu sebebiyle derinleşme olanağı bulundurmamaktadır. Bir ebeveynin duygusal ihmal ve istismarda bulunması yalnızca ebeveynlik becerilerindeki eksik ve yanlış örüntülerde değil, aynı zamanda ebeveynin kendi çocukluk yaşantıları, zihinselleştirme kapasitesi, bilişsel eğilimleri ve stresle baş etme yolları gibi içsel süreçlerle de yakından ilişkilidir (Azar & Rohrbeck, 1986; Bifulco vd., 1987; Mikolajczak vd., 2018; Talmon vd., 2019). Psikodinamik yaklaşımı temel alan "Ebeveyn-Çocuk Psikoterapisi" (Toth vd., 2002) gibi yapılandırılmış modeller veya bağlanma temelli modeller (Slade vd., 2024) ebeveyn ile çocuk arasında pozitif etkileşimi artırmaya odaklanmakta ve birebir çalışma imkânı sunmaktayken gerçekçi olmayan beklentiler ve başa çıkma biçimlerine odaklanmamaktadır. Bununla birlikte ergen ebeveynlerin duyarlılığını, yansıtıcı kapasitelerini ve çocukları ile olan bağlarını güçlendirerek çocuklardaki davranış sorunlarını da azaltmayı amaçlayan bağlanma odaklı "Connect" programının (Moretti vd., 2018) rol oynama ve beceri geliştirme için pratik yapmayı da dahil eden nispeten daha eklektik bir program olarak ebeveyn çocuk etkileşim sürecinde olumlu çıktıları olduğu kanıtlansa da bu program doğrudan duygusal ihmal ve duygusal istismarı hedeflememektedir.

Mevcut programların genel olarak tüm istismar türlerini ya da fiziksel istismar gibi daha görünür istismar türlerini bir arada ele aldıkları veya sınırlı ebeveyn davranışlarını hedef aldıkları ve tek kuramsal yaklaşıma dayalı olup belirli davranışlar üzerinde odaklandıkları görülmektedir (Bradley vd., 2003; Ruiz-Casarez, 2019; Sanders vd., 2004; Shapiro vd., 2012; Webster-Stratton, 2016). Doğrudan ebeveynin erken dönem duygusal ihmal ve istismarını hedef alan çalışmaların eksikliği ve değerlendirilen bu sınırlılıklar, özellikle duygusal ihmal ve istismarın çok boyutlu yapısı göz önünde bulundurulduğunda (Iwaniec, 1997), farklı kuramsal yaklaşımları entegre eden, ebeveynin iç dinamiklerini, bilişsel yapısını ve davranışsal örüntülerini eş zamanlı olarak ele alan daha bütüncül ve esnek müdahale modelleri geliştirilmesi ihtiyacını doğurmaktadır.

Belirtilen sınırlılıklara yanıt vermek amacıyla, mevcut müdahale programı aile dinamikleri ve ebeveyn ile ilgili çoklu risk faktörleri ele alınıp, bunlara yanıt verebilecek kuramsal yaklaşımlardan yararlanılarak çok teorili bir yapı üzerine

geliştirilmiştir. Ebeveynin olumsuz çocukluk yaşantılarından kaynaklanan tetiklenmeler ve model alma sonucu aktarılan tutumlar (Khan, 2017; Bifulco vd., 1987; Main & Solomon, 1990; Talmon vd., 2019), tutarsız disiplin anlayışı (Meinck vd., 2015); ebeveynlik becerilerinde eksiklikler (Doyle & Timms, 2014), ebeveynin hatalı bilişleri (Crittenden, 1993; Royse, 2016), ebeveyn stresi (Stith vd., 2009; Taylor vd., 2009) gibi birbiri ile bağlantılı olan bu etkenlere cevap verebilecek bir içerik oluşturulmuş ve uygun teknikler sürece dahil edilmiştir. Bu kapsamda yapılandırılan müdahale programı, bağlanma kuramı-mentalizasyon teorisi, sosyal öğrenme kuramı, bilişsel-davranışçı yaklaşım, pozitif psikoterapi ve pozitif psikoloji olmak üzere birden çok kuramsal yaklaşımdan beslenen çok boyutlu bir yapı sunmaktadır.

Bağlanma kuramı ve mentalizasyon teorisi, ebeveynin kendi geçmiş deneyimleri ve çocuğu ile mevcut etkileşimleri arasında bağlantı kurması, çocuğu ve kendisinin zihinsel durumlarını anlamlandırabilmesi ve duygusal olarak ulaşılabilir hale gelmesini hedeflemektedir (Fonagy vd., 2002; Slade vd., 2005). Pozitif psikoterapi ise, ebeveynin uyguladığı duygusal ihmal ve istismarın gelişim sürecini keşfederek, davranışsal kontrol ve denge modeliyle hem kendisi hem de çocuğu üzerindeki etkileri yapılandırmasına yardımcı olması amaçlanarak dahil edilmiştir (Peseschkian, 1987). Bilişsel davranışçı yaklaşım, ebeveynin kendi ebeveynliği ve çocuğu ile ilgili çarpıtılmış düşüncelerini fark ederek çocukla olan etkileşimlerini yeniden yapılandırmasını sağlarken (Beck, 1976), sosyal öğrenme kuramı ise model alma, rol oynama, tekrar etme ve geri bildirim teknikleri üzerinden (Bandura, 1977), olumlu ve yansıtıcı ebeveynlik becerilerinin edinimini destekleyerek, farkındalıkları sonrasında davranışlarını değiştirme ve eski olumsuz etkileşim örüntüleri yerine yeni ve olumlu olanları koyabilme sürecine katkı sağlamaktadır. Bunlara ek olarak gelişim psikolojisi temelli bilgi aktarımıyla ebeveynin çocuğun ihtiyaçlarını doğru anlaması ve gerçekçi beklentiler geliştirmesi amaçlanmakta, stres yönetimi ve öz-şefkat temelli tekniklerle de duygusal düzenleme süreçleri desteklenerek sürdürülebilirlik amaçlanmıştır (Azar & Rohrbeck, 1986; Gouveia vd., 2016; Lathren vd., 2020). Tüm bu yaklaşımlar, grupla psikolojik danışma ortamında bir araya getirilerek hem bilişsel hem duygusal hem de davranışsal düzeyde değişimi destekleyecek şekilde yapılandırılmıştır.

Literatürde, birey merkezli ve ebeveyn-çocuk ikili çalışması temelli müdahale modellerinin de ebeveyn çocuk etkileşimindeki sorunları ele aldığı görülmektedir. Özellikle Ebeveyn-Çocuk Etkileşim Psikoterapisi gibi yöntemlerin etkinliği

vurgulansa da (Eyberg vd., 2001), grup temelli uygulamaların da farklı ve tamamlayıcı terapötik katkılar sağladığı kanıtlanmıştır. Grup ortamı, ebeveynlerin benzer sorunlarla karşılaşan diğer bireylerle bir araya gelerek yaşadıkları zorlukların yalnızca kendilerine özgü olmadığını fark etmelerini sağlar. Bu süreç, yetersizlik ve yalnızlık duygularını azaltarak değişim için motivasyon sağlamaktadır (Feldman & Feldman, 2005). Ayrıca, grup üyeleri arasında karşılıklı destek, gözlem ve geri bildirim süreçleri, zihinselleştirme kapasitesini geliştirmekte ve problem çözme becerilerinin çeşitlenmesine katkı sağlamaktadır. Grup ortamı, bireylerin işlevsel olmayan tutum ve inançlarının fark edilmesine olanak sağlarken, paylaşım ve yansıtma süreçleriyle ebeveynin farkındalığını artırarak dönüşümünü kolaylaştırır (Feldman & Feldman, 2005). Mevcut müdahale programında yer alan grup tartışmaları, ebeveynlerin kendi deneyim ve süreçlerini yeniden değerlendirerek farklı bakış açıları kazanmalarına ve öğrenme süreçlerini güçlendirmelerine olanak tanıyarak programın etkililiğini artırır (Baker vd., 2011). Bu yönüyle geliştirilen program, duygusal ihmal ve istismarın yalnızca davranışa yansıyan görünür kısmıyla değil, riski sürdüren kökenindeki nedenlere de odaklanan, çok boyutlu ve sürdürülebilir bir değişimi hedefleyen kapsamlı bir müdahale çerçevesi sunmaktadır.

1.2. Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın alanda spesifik olarak duygusal ihmal ve duygusal istismarı önlemeye yönelik eksikliği hedef alarak, okul ve topluma hizmet sağlayan kurumlarda uygulanabilecek özgün bir önleme ve destek programı olarak alana katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Araştırmanın amacı; ebeveynlere yönelik geliştirilen duygusal ihmal ve duygusal istismara müdahale programının etkililiğini incelemektir.

1.3. Araştırmanın Hipotezleri

Bu doğrultuda araştırmanın hipotezleri;
Hipotez 1: Deney grubunun Duygusal İstismar Potansiyeli toplam ve “Nedensel” alt boyutunun son test puanları anlamlı düzeyde azalır, “Önleyici” alt boyut son test puanları anlamlı düzeyde artar.

Hipotez 2: Deney grubunun Duygusal İstismar Potansiyeli toplam, “Nedensel” ve “Önleyici” alt boyutunun izleme testi puanları ile son test puanları anlamlı düzeyde farklılık göstermez.

Hipotez 3: Deney grubunun Duygusal İstismar Potansiyeli toplam ve "Nedensel" alt boyutunun son test puanları kontrol grubu son test puanlarından anlamlı düzeyde düşük, "Önleyici" alt boyut son test puanları anlamlı düzeyde yüksektir.

Hipotez 4: Deney grubunun Duygusal İstismar Farkındalık toplam ve "Uygun olmayan beklentiler", "Duyarsızlık", "Korkutma" ve "Reddetme/Yalnız bırakma" alt boyutlarına ait son test puanları anlamlı düzeyde azalır.

Hipotez 5: Deney grubunun Duygusal İstismar Farkındalık toplam ve "Uygun olmayan beklentiler", "Duyarsızlık", "Korkutma" ve "Reddetme/Yalnız bırakma" alt boyutlarına ait izleme testi puanları ile son test puanları anlamlı düzeyde bir farklılık göstermez.

Hipotez 6: Deney grubunun Duygusal İstismar Farkındalık toplam ve "Uygun olmayan beklentiler", "Duyarsızlık", "Korkutma" ve "Reddetme/Yalnız bırakma" alt boyutlarına ilişkin son test puanları kontrol grubu son test puanlarından anlamlı düzeyde düşüktür.

Hipotez 7: Deney grubunun Anne Çocuk İhmal Ölçeği-Duygusal İhmal alt boyutu son test puanları anlamlı düzeyde artar.

Hipotez 8: Deney grubunun Anne Çocuk İhmal Ölçeği-Duygusal İhmal alt boyutu izleme testi puanları ile son test puanları anlamlı düzeyde bir farklılık göstermez.

Hipotez 9: Deney grubunun Anne Çocuk İhmal Ölçeği-Duygusal İhmal alt boyutu son test puanları kontrol grubu son test puanlarından anlamlı düzeyde yüksektir.

1.4. Araştırmanın Önemi

Bebeklikten yetişkinliğe kadar, duygusal ihmal ve duygusal istismara maruz kalan bireylerin bağlanma ilişkilerinde, duygularını ve davranışlarını düzenleme becerilerinde bozulmalar gösterdiği ve ruh sağlığı sorunlarının görülme sıklığı arttığından dolayı, psikolojik kötü muamelenin gelişim boyunca ortaya çıkan sonuçları dikkate değer olmaktadır. Bu etkilerin gelişim boyunca kademeli olarak ilerlediği ve bireyleri daha sonraki gelişim dönemlerinde işlevselliği etkileyen bir işlev bozukluğu yörüngesine soktuğu görülmektedir (Hodgdon & Landers, 2022). Ayrıca, genel popülasyonda duygusal ihmalin artan yaygınlığı nedeniyle (Baker & Maiorino, 2010; Egeland, 2009; Güler vd., 2002; Karasu & Bilgen, 2017; Kumari, 2020; Taillieu vd.,

2016), sosyal işlevsellik ve ruh sağlığı üzerindeki kalıcı olumsuz etkileri endişe vericidir ve erken müdahale programlarına duyulan ihtiyacın altını çizmektedir.

Fiziksel ve cinsel istismar ve fiziksel ihmal ile karşılaştırıldığında, kötü muamelenin en yaygın şekli olan duygusal istismar ve duygusal ihmale yönelik toplumsal ilginin az olmasının yanı sıra bilimsel araştırmalar da sınırlı kalmıştır. Bu doğrultuda müdahale programlarının da sınırlı sayıda olduğu görülmektedir (Arruabarrena Madariaga, 2019; Kumari, 2020; Layzer vd., 2001; Taillieu vd., 2016; Webster-Stratton vd., 2001). Literatür incelendiğinde ebeveyn duyarlılığı, pozitif disiplin, bağlanma gibi ebeveyn yetkinliğini ve ebeveyn-çocuk ilişkisini desteklemeyi amaçlayan eğitim programları ve genel olarak ihmal ve istismar için geliştirilen farklı kuramsal yaklaşımlara dayalı ebeveyn çocuk etkileşimini geliştiren programlar mevcuttur (Apaydın, 2022; Bekman & Atmaca Koçak, 2011a; Byrne vd., 2018; Juffer vd., 2017; Karadeniz vd., 2022; Knox vd., 2013; Louis vd., 2021; Mersky vd., 2011; Pala vd., 2023; Sanders vd., 2004; Sanders, 2012; Slade vd., 2005; Vasquez, 2020; Webster-Stratton & Reid, 2018; Zhang vd., 2024). Duygusal ihmal ve istismarın görüldüğü ebeveyn çocuk etkileşimlerinin işlevsel olmayan örüntüsü içsel ve dışsal birçok faktöre bağlıdır. Bu etkileşimler ebeveyn ve çocuk için acı verici bir şekilde rutin haline gelir, sıklığı ve yoğunluğu artar ve sıkıntılı ve zorlayıcı durumlarda otomatik olarak kullanılır. Ebeveynlere optimal gelişimi ve işlevsel ilişki örüntülerini sürdürmeyi öğretebilmek için sosyal öğrenme teorisi ilkelerine dayanan programların etkili olduğu görülmektedir (Iwaniec, 1997; Shapiro vd., 2012: Webster-Stratton & Reid, 2018). Ayrıca, bu ebeveynlerin ortak özellikleri olan işlevsel olmayan inançları ve çocuklardan gerçekçi olmayan beklentileri (Azar & Rohrbeck, 1986) ile çalışmak; çocuklarına duygusal olarak besleyici bir şekilde bakma yetenekleri hakkında olumlu düşünceler, inançlar ve duygular üretecek şekilde bakış açısı geliştirmeye başlamalarına ve yaşam stresleriyle başa çıkmanın yeni yollarını öğrenmelerine yardımcı olacaktır (Dawe & Harnett, 2007; Iwaniec, 2006; Sanders vd., 2004). Bağlanma çalışmaları ile ebeveyn ve çocuk etkileşimini, çocuktan gelen ipuçlarını okumak için gerekli olan gözlem kapasitesini artırma, yansıtıcı işleyiş becerisini geliştirme, savunmacı davranıştan empatiye geçişlerini kolaylaştırma gibi yollarla çocuğun duygusal ihtiyaçlarına duyarlı olma ve karşılık vermenin artırılmasının amaçlandığı görülmüştür (Bakermans–Kranenburg vd., 1998; Marvin vd., 2002; Mercer vd., 2015; Moss vd., 2011; Toth vd., 2002). Spesifik olarak duygusal ihmal ve

duygusal istismarı hedef alan programların oldukça sınırlı sayıda olduğu (Gülırmak & Orak, 2021; Gürsel, 2019; Iwaniec, 1997; Ruiz-Casares vd., 2019) ve çoğunlukla farkındalık düzeyinde kaldığı görülmektedir. Bu bağlamda mevcut çalışma içerisinde geliştirilen müdahale programı, özel olarak duygusal ihmal ve duygusal istismarı hedef almıştır.

Bu doğrultuda mevcut çalışmada, ebeveynin duygusal ihmal ve duygusal istismar ile ilgili farkındalık kazanmasının yanında, öncelikle uygulamasının altında yatan, kendi duygusal ihmal ve istismar geçmişi, gerçekçi olmayan beklentileri ve gelişimsel dönem ihtiyaçları ile ilgili bilgi eksikliği, çocukları ve kendi ebeveynlikleri ile ilgili olan atıfları ve işlevsel olmayan bilişleri, ebeveyn stresi, çocuğun ve kendisinin zihinsel durumunu ve duygusal ihtiyaçlarını fark etme, doğru yorumlama ve uygun cevaplar sunarak ilişkilerini güçlendirmeleri için gerekli olan yansıtıcı beceriler, eski tutarsız disiplin yöntemlerinin yerine koyabilmeleri için sağlıklı sınırlar oluşturabilme ve olumlu disiplin yöntemlerini kullanma ile ilgili olarak biliş, tutum, duygu ve davranışlarını değiştirmeye olanak sağlayan uygulamaya yönelik bir program oluşturulmuştur. Bu bağlamda, program oluşturulurken Gelişim Psikolojisi çalışmaları, Bağlanma Kuramı-Zihinselleştirme Teorisi, Bilişsel Davranışçı Yaklaşım, Sosyal Öğrenme Teorisi, Pozitif Psikoterapi ve Pozitif Psikoloji yaklaşımlarından ve ilgili tekniklerinden yararlanılarak eklektik bir içerik sunan müdahale programının alana özgün bir katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Program, duygusal ihmal ve duygusal istismarı azaltmaya yönelik müdahale olarak ve koruyucu/önleyici hizmetler kapsamında farklı şekillerde uygulanabilir. Aile Destek Merkezleri ve Sosyal Hizmet Merkezlerinde sosyal hizmet uzmanlarının risk temelli yönlendirmeleri ile, belediyelerin aile destek birimleri aracılığıyla, okul öncesi dönemdeki çocukların velilerine yönelik olarak okul psikolojik danışmanları tarafından ve çalışan ebeveynlere yönelik olarak kurumsal psikolojik danışma birimleri bünyesinde olmak üzere farklı alanlarda uygulanabilir olma niteliğini taşımaktadır.

1.5. Varsayımlar

Araştırmada aşağıda yer alan varsayımlar kabul edilmiştir.

1. Ebeveynlere yönelik hazırlanan duygusal ihmal ve duygusal istismara müdahale programının etkililiğini ölçmek amacıyla kullanılan ölçekler geçerli ve güvenilirdir.

2. Katılımcıların oturumlara gönüllü katıldıkları varsayılmıştır.

1.6. Sınırlılıklar

Araştırma için öngörülmüş olan sınırlılıklar aşağıda yer almaktadır.

1. Elde edilen veriler ölçüm araçlarının niteliği ile sınırlıdır.
2. Müdahale programı 12 hafta ile sınırlıdır.
3. Araştırmanın katılımcıları okulöncesi dönemde çocuğu olan ebeveynler ile sınırlıdır.

1.7. Tanımlar

Duygusal İhmal: Ebeveynin psikolojik beslemesinin pasif ihmalini, duygusal olarak ulaşılabilir olmama, çocuğa ilgi, dikkat ve uyarım eksikliğini, çocuğun duygusal ihtiyaçlarına yanıt vermemeyi ifade eder (Iwaniec, 2006).

Duygusal İstismar: Çocuğun spontane, uygun, olumlu his ve duygusal ifadesini engelleyen, çocukta acı, endişe ve korkuya neden olan ve gelişimsel dönemine uygun olmayan atıf ve beklentiler içeren tekrarlı aktif ebeveyn davranışlarını içermektedir (Glaser, 2002; Iwaniec, 2006; O'Hagan, 1995).

2. LİTERATÜR TARAMASI VE KURAMSAL TEMEL

Bu bölümde duygusal ihmal ve duygusal istismarın tanımlanması, duygusal ihmal ve duygusal istismara bakışın tarihsel gelişimi ve açıklayan kuramlar, risk faktörleri, etkileri, önleme ve müdahalesi ile ilgili yapılan çalışmalar ve geliştirilen müdahale programının kuramsal dayanaklarına yer verilmiştir.

2.1. Duygusal İhmal ve Duygusal İstismar

Çocuğa yönelik kötü muamelenin en yaygın biçimlerinden olsa da duygusal ihmal ve istismar konusunun, çocuk istismarından ayrı olarak tanımlanmasına ve daha geniş çerçevede incelenmesine 1980'lerde başlanmıştır. Duygusal ihmal ve duygusal istismarı birlikte ele alan psikolojik kötü muamelenin tanımlanmasındaki zorluk, 1991 yılında "Development and Psychopathology" dergisinin editörlerinin bir sayıyı bu tür kötü muamele tanımlarını değerlendirmeye ayırmasıyla vurgulanmıştır (Cicchetti, 1991). Günümüzde de içerik ve kapsam olarak genel kabul gören tek bir sınıflandırma ve tanım bulunmamaktadır. Doyle'a (1997) göre, duygusal istismar; toplumsal standartlar ve profesyoneller tarafından psikolojik açıdan zarar verici olarak kabul edilen "ihmal (omission)" ve "eylemleri (comission)" içermektedir. Çoğu zaman duygusal istismar ve ihmal birlikte anılsa da hem ebeveyn davranışları hem de çocuk üzerindeki etkileri bakımından doğaları farklıdır. Duygusal istismar, çocukta acı, endişe ve korkuya neden olan niyetli olmasa da aktif ebeveyn düşmanlığını içerirken, ihmal, ebeveynin psikolojik beslemesinin pasif olarak ihmal edilmesini, ulaşılamaz olmayı, çocuğa ilgi gösterilmemesini ve dikkat ve uyarım eksikliğini ifade eder (Iwaniec & Herbert, 1999). Çocuğun davranışsal, bilişsel, duygusal ve sosyal psikolojik işleyişine anında veya uzun vadede zarar veren bu eylemler, çocuğun savunmasız olduğu durumlarda ebeveyn figürleri gibi daha güçlü konumda bulunan kişiler tarafından gerçekleştirilir. Iwaniec (1995), duygusal istismarı çocuğun maruz kaldığı sonuçlar açısından ele alarak, ciddi ve kalıcı şekilde özsaygıyı zedeleyen, aidiyet duygusunu zayıflatan, sağlıklı gelişimi engelleyen, çeşitli duygusal ve davranışsal sorunlara yol açan ve başarı algısını düşüren düşmanca veya alışılmadık

ebeveyn tutumları olarak tanımlamıştır. Sözel saldırganlık, ilgi ve dikkati esirgemek, gerçekçi olmayan beklentiler, reddetme, korku ve kaygı aşılamak çocuğun duygusal olarak zarar görmesine neden olmaktadır.

İhmal ve istismar kapsamına giren durumlar ülkeden ülkeye farklılık gösterebilmekte ve kötü muamelenin varlığı, içinde bulunulan bağlam ve ebeveynin niyeti doğrultusunda değerlendirilmektedir. Yoksulluk ile ebeveyn ihmalinin birbirinden ayrılmasının güç olduğu ortamlarda, yetersiz ebeveynlik ve özellikle ihmal arasındaki sınırların belirlenmesi zorlaşmaktadır. Bu durum, ihmalin etkilerinin anlaşılmasını ve istismar ile ihmali önlemeye yönelik uygun müdahale yaklaşımlarının geliştirilmesini amaçlayan araştırmalarda tutarsız sonuçlara yol açmaktadır (Institute of Medicine and National Research Council [IOM and NRC], 2014). Duygusal ihmal yeterince açık ve net tanımlanmadığı sürece, önlemek ve müdahale etmek için en etkili stratejileri belirlemek de zor olmaya devam edecektir.

Duygusal istismar ve ihmal, diğer istismar ve ihmal biçimlerinden bağımsız olarak da mevcuttur. Örneğin, fiziksel ihmale sıklıkla psikolojik ihmal eşlik ederken, durum her zaman böyle değildir (Egeland & Erickson, 1987). Fiziksel kötü muameleye genellikle duygusal istismar ve ihmal de eşlik ederken, tam tersi durumda çok düşük bir oranda fiziksel kötü muamele eşlik etmektedir (Claussen & Crittenden, 1991). Duygusal istismar ve ihmal ile fiziksel ihmal arasında birçok benzerlik vardır. Duygusal ihmal, temel (hayatta kalma) ihtiyaçları ele alan denetimin sağlanamaması ve eksikliğini içerir (Barnett vd., 1993; Maslow, 1948). Erickson & Egeland (1995) ise, psikolojik ihmal olarak ele aldıkları duygusal ihmal çalışmalarında; çocuklarının sıcaklık ve güven isteklerini ve onların ihtiyaçlarını belirten sinyallerini görmezden gelen ebeveynleri "psikolojik olarak ulaşılamayan" terimi ile tanımlamışlardır.

Literatürde duygusal ihmal ve duygusal istismarın belirlenmesinin ayrımı ve ayrı olarak ölçülmesinin gerekliliği ile ilgili soru işaretleri ve belirsizlikler bulunmaktadır. Bu belirsizlikleri netleştirmek amacıyla yapılan çalışmada, bu değişkenleri ölçmede en yaygın kullanılan araçlardan biri olan "Çocukluk Çağı Travmaları Ölçeği'nin (Childhood Trauma Questionnaire)" duygusal ihmal ve duygusal istismar alt boyutları hem birbirleriyle hem de diğer psikolojik kötü muamele ölçekleri ile olan ilişkileri açısından incelenmiştir. Veriler, duygusal ihmal ve duygusal istismarın ilişkili ancak farklı psikolojik kötü muamele biçimleri olduğu fikrine destek vermektedir (Baker & Festinger, 2011). İngiltere'de, Working Together (2010) hükümet kılavuzu, duygusal

istismar ve ihmali sınıflandırırken; duygusal ihmale, ihmal genel başlığı altında yer vererek, iki ayrı alt başlıkta atıfta bulunur. ABD'de ise psikolojik kötü muamele hem istismarı hem de ihmali içermektedir. Tanım ile ilgili olan tartışmalardan biri de tüm psikologların psikolojik ve duygusalı eşanlamlı olarak kullanma konusunda hemfikir olmamasından kaynaklanır. O'Hagan'ın (1995) belirttiği gibi, duygusal, hissetmek anlamına gelir ve duygusal gelişim, duyguları ifade etmeyi ve yorumlamayı öğrenmeyi gerektirir. Psikolojik ise zihinle ilgili anlamına gelir ve psikolojik gelişim, daha gelişmiş bilişsel beceriler yoluyla zihinsel işlemeyi geliştirmekle ilgilidir. Farklı olmalarına rağmen, bu terimler birbiriyle ilişkilidir ve terimler sıklıkla aynı davranış türlerine atıfta bulunmak için kullanılır. Bir diğer tartışma ise psikolojik kötü muamele tanımlanırken odağın ebeveyn davranışına mı yoksa çocuktaki sonucuna mı odaklanılması gerektiği ile ilgilidir. Hodgdon (2019) duygusal ihmali sıcaklık, destek ve bakım eksikliği olarak ele alarak türlerini aşağıdaki gibi sınıflandırmıştır:

- Bakım verenin fiziksel olarak mevcut olmaması (İş, askerlik vb., hastaneye yatma veya tutuklu olma, madde veya alkol kötüye kullanımı veya başka bir aileye öncelik verme nedeniyle)
- Bakım verenin, disosiyasyon, şiddetli depresyon, kronik akıl hastalığı veya gelişimsel gecikmeler nedeniyle duygusal olarak mevcut olmaması
- Yoksulluk, sosyal destek eksikliği veya tehlikeli çevre nedeniyle aşırı aile stresinin bakım verenin duygusal erişilebilirliğini engellemesi
- Bakım verenin, çocuğun dikkat edilme isteklerini görmezden gelmesi veya çocuktan uzak durması
- Bakım verenin, çocuğu ne zaman döneceğine dair hiçbir belirti olmaksızın belirli bir süre için terk etmesi.

Duygusal istismar türlerini ise (Hodgdon, 2019);

- Bakım verenin çocuğu küçük düşürmesi, küçümsemesi, alay etmesi
- Ailenin sorunlarından çocuğu sorumlu tutması ve suçlaması
- Çocuğa karşı sürekli olarak olumsuz bir tavır veya düşmanlık örüntüsü sergilemesi
- Çocuktan gelişim dönemine uygun olmayan aşırı ve/veya uygunsuz taleplerde bulunması

- Çocuğu disipline etmek için korku, yıldırma, aşağılama, tehdit veya zorbalık kullanması, baskı yapması
- Çocuğun gelişim dönemine uygun olmayan bir sınır ihlali, aşırı izleme veya aşırı kontrolcü hareketlerde bulunması
- Çocuğun uygun olmayan düzeyde sorumluluk almasını beklemesi
- Çocuğun önemli ilişkilerine ve sosyalleşmesine engel olması
- Bakım verenler arasındaki ilişki çatışmasına maruz bırakması olarak sınıflandırmıştır.

Ebeveynin problemli davranışına göre tanımlanması ancak zarar verdikten sonra tanım yapılabildiği ve önlenmesinin de imkân dışı kalmasına sebebiyet verildiği için işlevsel olmazken, çocukta yarattığı etkiye göre tanım yapılması ise ebeveynin ihmalkâr olmasına rağmen çocuktaki herhangi bir duygusal emarenin tam olarak hangi öncülden kaynaklanabileceğinin tespitinin zor olmasından dolayı tercih edilmemektedir. Etkileşim ise, gözlemlenebilir bir süreç olduğu için, araştırmacılara tanımlanmayı ebeveyn-çocuk etkileşimi üzerinden yapma olanağı sağlamaktadır (McCoy & Keen, 2013). Ebeveyn ve çocuk arasındaki etkileşimler sürekli biçimde küçümseyici, eleştirel ve ilgisiz olduğu takdirde çocuk ve ebeveyn ilişkisi sıcaklıktan, güvenden ve aidiyet duygusundan yoksun olarak genel bir olumsuz nitelik kazanacaktır. Çocuk için koruyucu başka bir ilişkinin yokluğunda sıklıkla acı verici, kaygı uyandırıcı ve kafa karıştırıcı olan bu deneyimlerin birikimi sonucu duygusal bir zarar ortaya çıkmış olur (Iwaniec, 2006). Burada ebeveyn davranışlarının ihmal edici ve eylemde bulunan yönleri duygusal ihmal ve duygusal istismar olarak adlandırılmaktadır.

Genel olarak çocuk istismarı ve ihmali ve özel olarak duygusal ihmal ve istismar dikkate alındığında, ebeveyn ile çocuk arasındaki ilişkinin istismar edici veya ihmal edici olmasının sorumluluğu ebeveyne aittir. Çocuklar mizaç olarak zor, kışkırtıcı olabilir veya bazı durumlarda, ebeveynleri için ciddi strese neden olan ve onların başa çıkma yeteneklerini zorlayan fiziksel veya psikolojik koşullara sahip olabilirler fakat yardım almakla sorumlu olanlar ebeveynlerdir (Glaser, 2002). Ebeveyn herhangi bir nedenle yardım alamayacak durumda ise bu yardımın ona sağlanması gerekmektedir.

Özellikle etkileşimin çocuğa açıkça zarar vermesine rağmen, çocuğa zarar verme niyetinin açık olmadığı durumlarda duygusal ihmali fark etmek müdahale etmeyi zorlaştırmaktadır. Çocukları zarardan koruma arzusu ve ihtiyacı ile çocuğun hayatında

birincil rol ve sorumluluğu olan bakım vereni etiketleme veya suçlama konusundaki isteksizlik arasında dilsel ve kavramsal bir ikilem vardır. Kötüye kullanım terimini kullanmaktaki bu isteksizlik, yetersiz tanımlanmaya ve ihmalin tanınmamasına yol açmaktadır (Glaser, 2002). Profesyoneller tarafından belirtilen ve gecikmeye yol açabilecek tanıma güçlükleri her zaman diğer insanlar tarafından değer görmeyebilmektedir. Bu bağlamda duygusal istismar ve ihmalin genel bir tanımını Glaser (2002) şu şekilde açıklamıştır: Duygusal istismar ve ihmal, ebeveyn ve çocuk arasındaki ilişkiyi tanımlar (ebeveyn-çocuk ilişkisi içinde meydana gelen bir olay veya tekrarlanan bir dizi olaydan ziyade), endişe verici etkileşimler ilişkiyi kaplar veya karakterize eder, etkileşimde bozulmaya neden olarak fiilen veya potansiyel olarak çocuğun psikolojik/duygusal sağlığı ve gelişimi açısından zararlıdır. Duygusal istismar ve ihmal, ihmalin yanı sıra eylemi de içerir ve fiziksel temas gerektirmez (Iwaniec, 2006). Bununla birlikte Glaser ve Prior (2002) duygusal istismarda bulunan ve ihmal eden ebeveynin, duygusal olarak ulaşılabilir olmama, yanıt verici ve duyarlı olmama ve ihmal etme, olumsuz veya yanlış atıflarda bulunma, çocuğun bireyselliği ve psikolojik sınırları ile ilgili bilgi eksikliği, çocuğun sosyal uyumunu teşvik edememe ile karakterize olduğunu belirtmişlerdir.

Profesyonel kuruluşlar tarafından kabul edilen duygusal istismar tanımları da farklılaşabilmektedir. Çocuk İstismarı Amerikan Profesyonel Topluluğu (APSAC) (2019) psikolojik kötü muamele olarak ele almış ve "çocuğun temel psikolojik ihtiyaçlarını (güvenlik, sosyalleşme, duygusal ve sosyal destek, bilişsel uyarım, saygı vb.) engelleyen ve çocuğa değersiz, kusurlu, hasarlı, sevilmeyen, istenmeyen, tehlike altında ve öncelikle başkalarının ihtiyaçlarını karşılamak için gerekli olduklarını hissettiren tekrarlayan örüntüde ve aşırıya kaçan bakım veren davranışı" olarak tanımlarken, alt başlıklarından "duygusal tepkisizlik (yok sayma)" duygusal ihmale karşılık gelmektedir. Çocuğun etkileşim kurma girişimlerini ve ihtiyaçlarını görmezden gelen (çocuğa şefkatini ve sevgisini ifade edememe) ve çocukla etkileşimlerinde çok az duygu gösterme veya hiç göstermeme şeklindeki bakım veren davranışlarını içerir. Bunlar, bağlı olmama ve ilgisiz olmak, sadece zorunlu olduğunda etkileşimde bulunmak, çocuğa sıcaklık, şefkat, ilgi ve sevgi göstermemek, çocuğun başkaları tarafından mağdur edildiğini fark edememek veya çocuğun temel ihtiyaçlarını karşılayamamak gibi çocuğun güvenli ve emniyetli olma ihtiyaçlarına karşı duygusal olarak uzak ve ilgisiz olmak ve duygusal tepkisizliği de içeren diğer

herhangi bir fiziksel istismar, fiziksel ihmal veya cinsel istismar bu başlık altında incelenmektedir. Duygusal ihmal, Dördüncü Ulusal Çocuk İstismarı ve İhmali İnsidans Çalışmasında (NIS-4) aşağıdaki 11 alt tipten biri olarak tanımlanmaktadır (Sedlak vd, 2010):

1. Yetersiz bakım/sevgi. Bu durumlarda, bakım veren çocukla etkileşimlerinde yeterince besleyici/ilgili değildir.

2. Aile içi şiddet. Olumsuz davranış doğrudan çocuğa değil, evdeki bir yetişkine yöneliktir. Ancak araştırmalar, şiddet ortamında bulunmanın çocukların iyi oluşlarına zarar verdiğini gösterdiğinden, burada bu tür istismara yer verilmiştir.

3. Uyuşturucu/alkol kötüye kullanımına bilerek izin vermek. Ebeveynler, çocuklarını uyuşturucu kullanmaya teşvik ederse veya çocuklarının uyuşturucu kullandığını bildikleri halde müdahale etmezlerse, bu tür bir duygusal ihmalden suçludurlar.

4. Diğer uyumsuz davranışlara bilerek izin vermek. Uyuşturucu kullanımı dışında, çocuklarının uyumsuz davranışlara karıştığının farkında olan ve davranışı durdurmaya çalışmayan ebeveynler de duygusal ihmalde bulunmaktadırlar.

5. Teşhis edilen duygusal veya davranışsal bozukluk/sorun için gerekli bakımı sağlamayı veya vermeyi reddetme. Bu alt tip, yetkili bir profesyonelin çocuğun bakıma ihtiyacı olduğunu söylediği, ancak ebeveynlerin hizmet almadığı durumları içerir.

6. Duygusal veya davranışsal bozukluk/sorun için gerekli bakımın aranamaması. Bir çocuğun yardıma ihtiyacı olduğu ancak böyle bir yardımın istenmediği açık ve netse, ebeveynler psikolojik bakımı geciktirmekten sorumludur.

7. Aşırı korumacılık

8. Yetersiz yapı

9. Uygun olmayan beklentiler

10. Uyumsuz davranışlara ve ortamlara maruz kalma

11. Gelişime/duygusal ihtiyaçlara yönelik dikkatsizlik ve ilgisizlik. Bu son kategori, yukarıdaki kategorilerin hiçbirine uymayan, çocuğun ihtiyaçlarına yönelik genel bir dikkatsizliği kapsar.

Duygusal ihmal ve duygusal istismar, teorik olarak farklı şekillerde tanımlansa da uygulamada bu iki kavramın net bir ayrımının yapılamadığı görülmektedir. Ebeveyn-

çocuk etkileşiminde ihmalkâr ve zarar verici davranışların benzer etkiler yaratması, özellikle duygusal bağlamda ihmal ve istismarın iç içe geçmesine yol açmaktadır (Glaser, 2002). Araştırmalar, bunun ebeveyn davranışlarının operasyonel olarak tek bir kategoriye indirgenememesinden kaynaklandığını gösterirken, farklı ihmal ve istismar türlerinin bir arada görülebileceğini de ortaya koymaktadır (Iwaniec, 1995). Bu nedenle, duygusal ihmal ve istismarı sahada ayrıştırmanın zor olduğu ve müdahale ile önleme çalışmalarında her iki kavramın birlikte ele alınmasının gerekli olduğu görülmektedir.

2.2. Duygusal İhmal ve Duygusal İstismarın Tanılanması ile İlgili Zorluklar

Duygusal ihmal ve istismar, tanılanması en zor kötü muamele biçimleri arasında yer almaktadır. Bu güçlüklerin başında, duygusal kötü muamelenin doğrudan gözlemlenebilecek fiziksel kanıtlar bırakmaması gelmektedir (Glaser, 2002; Morelen & Shaffer, 2012; Wolfe & McIsaac, 2011). Genellikle çocuğun duygusal ihtiyaçlarına yanıt verilmemesi veya duygusal açıdan ulaşılabilir olunmaması şeklinde kendini gösteren duygusal ihmal, özellikle bakım verenlerin kendi psikolojik sorunları, ilişki zorlukları veya bağımlılık problemleri nedeniyle ortaya çıktığında, tespiti daha da zorlaşmaktadır. Bu durum, çocuk için güvenli ve destekleyici bir ortamın sağlanmasını zorlaştırmakta ve ihmalin görünür etkilerinin gözden kaçmasına sebep olmaktadır (Kumari, 2020). Duygusal istismar ve ihmale ilişkin davranışlar, uzmanlar (Hart vd., 2011; APSAC, 1995) tarafından çocuğun değersiz, sevilmeyen veya yalnızca bir başkasının ihtiyaçlarını karşılamada değeri olduğu mesajını aldığı tekrar eden olumsuz bakım veren tutumları olarak tanımlanmıştır. Bu tanımlar davranışların zararlı doğasına odaklanmakta ancak zararın kanıtlanmasını zorlaştırmaktadır. İngiltere'de yayımlanan "Working Together" (2010) raporu da duygusal istismarı, çocuğun duygusal gelişimi üzerinde kalıcı ve ciddi olumsuz etkiler yaratacak şekilde tekrarlanan kötü muamele olarak açıklamıştır. Bununla birlikte bu olumsuz etkilerin yalnızca duygusal ihmal ve duygusal istismara bağlanması mümkün olmamaktadır.

Duygusal ihmalin bir diğer önemli tanılama zorluğu ise, yaşanan kötü muamelenin kültürel normlar ve değerlerle iç içe geçmiş olabilmesidir (Crosson-Tower, 2014). Bazı kültürlerde duygusal ihmali normalleştiren uygulamalar bulunmaktadır. Örneğin Asya toplumlarında kız çocuklarına erkek çocuklardan daha az ilgi ve kaynak ayrılması gibi durumlar gözlemlenebilmektedir (Kumari, 2020). İhmal ya da istismar

içeren bir durumun kültürel sebeplerle yok sayılmasının önüne geçmek amacıyla uzmanların tanılamada kültürel bağlamı da dikkate almaları önem arz etmektedir. Çocukların yaşlarına bağlı gelişimsel sınırlılıkları da duygusal ihmal ve istismarın tanılanmasını zorlaştırmaktadır. Özellikle küçük yaştaki çocuklar, yaşadıkları duygusal eksiklikleri ifade etmekte güçlük çekmekte; mutsuzluk, içe kapanma veya davranışsal sorunlar gibi dolaylı belirtiler gösterebilmektedir (Iwaniec, 2003; Thompson, 2000). Bu da ihmal ve istismarın ancak dolaylı bulgular üzerinden anlaşılmasına neden olmakta ve tanı koyma sürecini geciktirmektedir.

Toplumda duygusal kötü muamelenin daha az görünür acil etkileri ve neyin duygusal istismar veya ihmal teşkil ettiğine dair farklı görüşlerin olması da (Glaser, 2002) hem toplumsal farkındalığın hem de bilimsel araştırmaların bu alanda sınırlı kalmasına yol açmıştır. Özellikle gerçekçi olmayan beklentiler, aşırı eleştirel ebeveynlik veya çocuktan makul olmayan talepler gibi dolaylı duygusal istismar biçimleri, çoğu zaman yeterince fark edilmemekte veya normal ebeveynlik davranışlarıyla karıştırılabilmektedir (Kumari, 2020). Bu durum, duygusal ihmal ve istismarın erken tespit edilmesini zorlaştırmaktadır.

Sonuç olarak, duygusal ihmal ve istismarın tanılanması; tanımlanmasında ortak bir standarda varılamaması (Baker vd., 2021), görünür fiziksel belirtilerin eksikliği, kültürel etkiler, ebeveyn davranışlarının niyetli olmadan da çocuğa zarar verebilmesi (Dubowitz vd., 1993), çocukların yaşa bağlı ifade becerilerinin sınırlılığı ve toplumdaki farkındalık eksikliği gibi pek çok karmaşık faktör nedeniyle önemli zorluklar içermektedir. Bu nedenle, duygusal ihmal ve istismarı tanımaya yönelik çalışmalarda çok boyutlu, gelişimsel ve kültürel bakış açısına sahip değerlendirme yöntemlerinin kullanılması büyük önem taşımaktadır (Brassard & Hardy, 1997; Crosson-Tower, 2014). Bu tür yaklaşımlar, duygusal ihmal ve istismarın erken dönemde fark edilmesi ve çocukların uzun vadeli ruh sağlığı sonuçlarının iyileştirilmesi açısından kritik bir rol oynamaktadır.

2.3. Duygusal İhmal ve Duygusal İstismara Bakışın Tarihsel Gelişimi

Duygusal ihmal ve duygusal istismar, ihmal ve istismarın, daha geniş kapsamda ise çocuğa kötü muamelenin önemli bir boyutu olarak tarih boyunca farklı toplumlarda ve kültürel bağlamlarda, ortak noktaları olsa da değişen şekillerde ele alınmıştır. Bu kavramlar ve bu kavramların işaret ettiği durumlar, çocuk haklarına verilen önemin

artarak uluslararası alanda yer bulması ve ruh sağlığı alanındaki çalışmaların çarpıcı sonuçlar ortaya koyarak bu çalışmaların kuramsallaştırılması ile daha görünür hale gelmiştir. Modern psikoloji biliminin gelişmesinden önce ise sanat ve edebiyat eserlerinde duygusal ihmal ve duygusal istismarın izleri ve çocuktaki yansımaları kendini göstermektedir. Özellikle şiir, roman, biyografi ve resim gibi eserlerde duygusal ihmal ve duygusal istismara uğrayan çocukların iç dünyalarını yansıtan çalışmalar bir kaynak olarak görülmektedir. Eserlerde korkutulmuş ve reddedilmiş birçok çocuk profili karşımıza çıkmaktadır (Iwaniec, 2006). 20. yy. başlarında çocuk haklarına yönelik hukuki düzenlemelerin ve çocuk koruma yasalarının Batı ülkelerinde yürürlüğe girmesi, çocuk ihmal ve istismarının ciddi şekilde ele alınmasını sağlayarak geri dönülmez sonuçlara sebebiyet veren ihlaller daha ciddi şekilde gündeme gelmeye başlamıştır (Parkes, 2013; Veerman, 1992). Bunun bir getirisi olarak, ihmal ve istismarın farklı boyutları ele alınıp, psikoloji ve sosyal hizmetler alanlarında çalışmalara konu olmaya başlamış ve duygusal ihmal ve duygusal istismar da kavram olarak psikoloji literatüründe kendine yer bulmuştur.

Antik dönemlerde çocuklar, birey olarak değer görmekten ziyade, ailenin ihtiyaçlarını karşılamak üzere şekillendirilmesi gereken varlıklar olarak değerlendirilmekte idi. Çocuk ölümlerinin yüksek olduğu ve bu kayıpların yetişkin ölümlerine kıyasla daha az önemsendiği, hatta cinsiyete göre farklı muamele gördüğüne dair kaynaklar bulunmaktadır (Golden, 2015). Ayrıca, ebeveynlerin, kendi zihinsel durumlarını korumak ve alabilecekleri kayda değer bir karşılık olmadığı düşüncesi ve yüksek ölüm oranları sebebi ile, çocukları ile küçük yaşlarda iken psikolojik ilişkilerinin düzeyini sınırlandırdıkları belirtilmiştir (Stone, 1979). Bu dönemdeki uygulamalarının, ebeveynlerin çocuklarından uzaklaşma stratejileri olarak değerlendirilebileceği öne sürülmüş ve bu döneme ait çocuklar için oyun parkı, kreş veya ayrı yatak odaları gibi uygulamalara dair herhangi bir kanıt da bulunmamaktadır (Golden, 2015). Antik dönemde çocuğa ve çocukluğa bakışa ilişkin detaylı bilgiler sınırlı olsa da (Aries, 1962), ağlamalarının hoş karşılanmaması gibi unsurlar (Golden, 2015), çocukların duygusal gereksinimlerine fazla önem verilmediğini göstermektedir. Daha çok fiziksel güçleri ve ailenin sürekliliğine katkıları ön planda tutulmuştur. Ebeveynlere, özellikle babaya saygı ve itaat beklentisi oldukça yaygındır. Benzer şekilde, Orta Çağ'da da çocukluk, yetişkinlik öncesinde geçici bir evre olarak görülmüş, çocuklar toplumda ayrı bir konumlandırmaya sahip olmamış (Aries, 1962) ve duygusal ihtiyaçları büyük

ölçüde göz ardı edilmiştir. Stone (1979), 17. yüzyılda İngiltere'de özellikle elit ailelerde çocuklar ve ebeveynler arasında sıcaklıktan uzak ve itaatin önemli olduğu resmi bir ilişki olduğunu vurgulamıştır. Yoksul olan kesimde ise, ailenin ekonomik güvencesi için kadınların çalışma gerekliliğinden dolayı bir başka çocuğun hoş karşılanmadığı aktarılmıştır.

Rönesans dönemi ile özellikle eğitim alanında gerçekleşen reformlar aracılığıyla ailenin çocuğa karşı sorumlulukları ve neticesinde çocuğun eğitimine verilen önem gündeme gelmeye başlamış (Pollock, 1983), fakat sert disiplin yöntemlerini de savunmaya devam ettikleri görülmüştür (DeMause, 1974). Bununla birlikte çocuklar artık küçük insanlar olarak görülmekten çıkmış ve çocukluğun kendine has özellikleri olan bir dönem olduğu ve bu dönemin özelliklerine göre farklı davranışlara ihtiyaç duyulduğu kabul görmeye başlamış ve çocukluk kavramına verilen değer artmaya başlamıştır (Pollock, 1983). 18. yüzyılda Locke ve Rousseau gibi filozofların çalışmalarıyla birlikte çocukluk kavramına bakış değişmiş, çocukluk ayrı bir gelişim dönemi olarak ele alınmaya başlanmıştır. Bu dönemde özellikle çocukların eğitimi konusunda özel ilgi ve bakım gerekliliği tartışılmış ve çocuk yetiştirme anlayışında önemli dönüşümler yaşanmıştır (Mandal, 2019). Çocuk artık sadece gelecek zamandaki katkısı ile gündem olmaktan çıkıp ailenin merkezinde yer alarak mevcut varlığı bağlamında ilgi konusu olmuştur. Bununla birlikte çocuğun ahlaki gelişimi üzerinde fazlasıyla durulmaya başlanmış olup, çocuğa karşı daha otoriter bir tutum göze çarpmaktadır (Pollock, 1983). 19. yüzyıl itibariyle çocukların ağır şartlarda çalıştırılması sonrasında gündeme gelen çocuk hakları konularında atılan adımlar (Parkes, 2013; Veerman, 1992) ile çocuğun, ekonomik ihtiyaçları karşılaması gereken bir kaynak olmaktan çıkıp duygusal ihtiyaçları olan bir birey olduğu görüşü kabul görmeye başlamıştır. Aynı zamanda toplumların özellikle kırsal veya köyden kente göç neticesinde şehirde ekonomik olarak varlık göstermekte zorlanan kesimlerinde, çocuk hala ekonomik bir kaynak olarak kabul edilmekte ve duygusal ihtiyaçları olan bir birey olarak görülmemektedir. Farklı kültürlerin farklı değer yargıları ise bireylerin çocuğun duygusal ihtiyaçlarına yaklaşımını şekillendirmeye devam etmektedir. Türkiye'de ebeveynlik anlayışı, kültürel faktörlerin yanı sıra değişen ekonomik koşullar ve modernleşmenin aile yapısı ile ebeveyn-çocuk ilişkilerine etkisi doğrultusunda, geleneksel otoriter yaklaşımdan daha çağdaş bir yapıya doğru dönüşmektedir. Araştırmalar, nesiller ilerledikçe anne ve babaların çocuklarına karşı

daha sevgi dolu, daha az kontrolcü ve disiplin odaklı yaklaşımlar yerine, özerkliği teşvik eden tutumlar sergilediğini ortaya koymaktadır (Sunar, 2009). 20. yüzyılın başlarında Freud'un (1905) çalışmaları, çocuğun duygusal dünyasının karmaşıklığını ve bunun kişilik gelişimi üzerindeki etkisini vurgulayarak, alandaki bilimsel ve kanıta dayalı araştırmalar için başlangıç kabul edilmektedir. Klosinski (1993), psikanaliz ve gelişim psikolojisi alanlarında, düşmanca ve reddedici ebeveynlikle ilişkili olan güvensiz bağlanma konusundaki ilk literatürün çağdaş duygusal istismar anlayışının temelini oluşturduğunu belirtmiştir. Ebeveyn çocuk etkileşiminin nitelikleri ile ilgili çalışmalar gelişmeye devam etmektedir.

2.4. Duygusal İhmal ve Duygusal İstismarı Açıklayan Kuramlar

Bu bölümde duygusal ihmal ve duygusal istismarın işleme mekanizmalarına farklı teorik yaklaşımlar tarafından getirilen açıklamalara yer verilmiştir.

2.4.1. Psikodinamik Kuram

Psikodinamik kuram, çocukluk yaşantılarının bilinçdışı süreçleri şekillendirerek, yaşamın erken dönemlerinde yaratılan bilinçdışı inanç ve etkilerin karmaşık ve çelişkili olabilen temsillerinin yaşam boyu davranış ve deneyimleri, bireyin kişilik gelişimini ve ruh sağlığını nasıl etkilediğini açıklamaktadır (Freud, 1923; 1936; Fonagy & Target, 2000). Bilinçdışının sadece pasif bir anı deposu değil, zihnin aktif bir bileşeni olduğunun farkına varılması Freud'un (1923) en önemli katkılarından biridir ve "psikodinamik" teori teriminde açıklanmıştır. Freud'a (1923) göre insanlar çocukluk ve gençlik dönemlerinde niteliksel olarak değişir ve kişiliği ve yetişkinlik döneminde işlev görme yeteneği çocukluk döneminde şekillenir. En uygun bakım ve koşullar sağlandığında dahi, tüm çocukların her aşamada belirli bir alana odaklanan bazı çatışmalar yaşamaları beklenmektedir (Doyle & Timms, 2014). Duyguların güçlü olduğu ve bunları yorumlama kapasitesinin henüz gelişmediği ilk yıllarda, çocuğun bunları anlamlandırmak için yardıma ihtiyacı vardır (Raphael-Leff, 2003/2018). Çocuklar, karşılaştıkları bu içsel çatışmalarla başa çıkabilmek için ebeveynlerinin ilgi ve desteğine ihtiyaç duymaktadır (Schonkoff & Phillips, 2000; Winnicott, 1971). Ancak, bu temel duygusal ihtiyaçların büyük ölçüde karşılanmaması durumunda çocuk, duygusal ihmale maruz kalmakta ve ebeveyn ilgisinin kötüye kullanılması ise duygusal istismarı oluşturmaktadır. Her iki durum da çocuğun kendisini değersiz,

yalnız, yetersiz ve suçlu hissetmesine neden olan travmatik deneyimler olarak ortaya çıkmaktadır (Iwaniec, 2006). Bu deneyimler çocuğun mevcut ve ilerideki hayatı için değişen boyutlarda sıkıntılara sebep olabilmektedir.

Deneyimler sonucu çocuk için anneden gelen sevgi kaybı kalıcı bir tehlike ve kaygının belirleyicisi haline gelir. Kaygı, bu kaybın yol açtığı tehlikeye ve daha ileri bir yer değiştirme ile nesne kaybının kendisinin tehlikesine verilen tepkidir (Freud, 1926). Çocukluk döneminde baş edilemeyen travmatik deneyimler bilinçdışına itilerek bireyin kişilik gelişimini ve ruh sağlığını olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Savunma mekanizması organizasyonu, içe ve dışa dönük kaygı ile başa çıkmak için çocukluk ve ergenlik döneminde şekillenir. Bu yapı, bu bilinçdışı psişik süreçlerin, acı verici fikirlerin, duygulanımların ve duyguların öznel deneyimlerini düzenleyen başa çıkma tarzlarıyla ilgilidir (Finzi-Dottan & Karu, 2006). İçsel çatışmalarla başa çıkmaya çalışan çocuk, bastırma ve inkâr gibi çeşitli savunma mekanizmaları geliştirerek yoğun olumsuz duygularını bilinçdışına iter. Ancak bu süreç, ilerleyen dönemlerde depresyon, anksiyete ve düşük benlik saygısı gibi içsel problemlerin yanı sıra, sosyal ve romantik ilişkilerde güvensizlik gibi kişilerarası sorunların ortaya çıkmasına neden olabilmektedir (Blatt & Levy, 2003; Freud, 1936). Gelişmekte olan çocuk herhangi bir aşamada sıkıntı yaşarsa, özellikle de ebeveynleri tarafından duygusal istismar ve ihmale maruz kalırsa, bunun yetişkin yaşamında olumsuz yansımaları olabilmektedir. Örneğin tuvalet eğitimi sırasında utandırılan ya da 'kontrolden çıkmış' bir ortamda yaşayan küçük çocukların utanç ya da çalkantı duygularını bastırmaları, yani bilinçaltına itmeleri muhtemeldir. Bu da onların hijyen ve temizlik konusunda takıntılar geliştirmelerine ya da iradelerini ortaya koymak için güç ve saldırganlık kullanarak başkalarını aşırı kontrol etmeye başlamalarına neden olabilmektedir (Doyle & Timms, 2014). Duygusal ihmal ve istismarın içsel çatışmalarla baş etmeye çalışan çocukların ruh sağlığı üzerindeki etkileri ciddi düzeyde olabilmektedir.

Ortaya çıkan kişiliğin üç yönü açısından, duygusal istismar ve ihmal ya çok katı ya da çok zayıf olabilen, hatalı işleyen bir 'süperego'ya yol açabilmektedir. Süperego ve id arasındaki gerilimler duyguların, deneyimlerin ve anıların bastırılmasına, bilinçdışının derinliklerine itilmesine ve yalnızca 'ego savunmaları' olarak ortaya çıkmasına yol açmaktadır (Freud, 1926). Bu savunmaların bazıları bireyi dayanılmaz duygusal zorluklara karşı faydalı bir şekilde koruyabilir, ancak diğerleri olumsuz sonuçlara yol

açabilecektir (Doyle & Timms, 2014). Örneğin fallik dönemde (3-6 yaş) ebeveyni tarafından cinsel merakları sert bir şekilde cezalandırılan bir çocuk, suçluluk ve utanç hislerini bastırabilir. Bu bastırılmış duygular, ilerleyen yıllarda cinselliğe karşı aşırı katı ahlaki tutumlar geliştirmesine yol açabilir. Çocuklukta duygusal istismar, sert kontrolcü ebeveynler ve şefkatsiz bağlanma davranışları, yetişkinlikte olgunlaşmamış savunma organizasyonu ve zedelenmiş benlik saygısı ile açıklanan psikopatolojik semptomlara yol açmaktadır (Finzi-Dottan & Karu, 2006). Bunun yanı sıra Kernberg'in ve Kohut'un teorileri de sıcaklıktan uzak ve duygusal istismar olarak psikolojik kontrolü yüksek bakım verenlerin çocukta narsisistik gelişimi kolaylaştıracağını göstermektedir (Horton, 2011). Simeon ve Abugel (2023) ise depersonalizasyon/derealizasyon bozukluğuna sahip kişilerin çocukken ilgi, katılım, fiziksel sıcaklık ve şefkat, bakım, destek, rehberlik ve uygun sosyalleşme açısından çok az olumlu ebeveynlik gördüklerini hatırladıklarını belirtmiştir. Bir ebeveyn duygusal olarak ulaşılabilir olmadığında, çocuğun diğer olumsuz deneyimlerinin işlenmeden kalması, birikmesi ve daha da kötüye gitmesi olasıdır. Duygusal yoksunluk, gerçek ve olumlu bir benlik duygusunun gelişimini engellediği için yaşam boyu gelişebilen sonuçlar doğurabilir çünkü duygu, deneyim ve kimlik oluşumu arasında yakın bir ilişki vardır. Schilder (1936), duygusal ihmal ile eşdeğer olan durumların da sağlıklı bir benlik duygusunun oluşumu üzerindeki olumsuz etkisine dikkat çekmekte ve özsaygı gelişiminin zorluklarını (Schilder, 1953; Akt. Simeon & Abugel, 2023) vurgulamaktadır. Başkaları tarafından hiçbir zaman gerçekten tanınmamış bir kişi, kendini tanımakta zorlanabilir ve bunun yerine doğrulama için dış hayranlığa güvenebilir. Duygusal kötü muamelenin, dissosiyasyona eğilimli bir çocuğun, klinik tanı almadan çok önce korkudan duygusal olarak ayrılmaya başlayabildiği, zarar verici ve tehlikeli bir duygusal ortam yarattığı görülmektedir (Simeon & Abugel, 2023). Bu da depersonalizayonda görülen baskın çocukluk travması türünün duygusal ihmal ve duygusal istismar olmasını açıklamaktadır.

Psikodinamik kuram, duygusal ihmal ve istismarın bireyin kişilik gelişimi, kişilerarası ilişkileri ve savunma mekanizmaları üzerindeki rolünü vurgulamakta ve yetişkinlikte yaşadıkları psikolojik sorunların temeline dair kapsamlı bir açıklama sunmaktadır.

2.4.2. Bağlanma Kuramı

Psikolojik kötü muamelenin normal gelişime müdahale ettiği mekanizmayı açıklamak için kullanılan teorilerden biri, bağlanma teorisidir. John Bowlby (1969) tarafından geliştirilen Bağlanma Kuramına göre, çocuklar ve birincil bakım verenleri arasında doğum itibariyle bir bağ kurulmaktadır ve bu bağ, onların gelişim süreçlerinin sağlıklı ilerlemesine birincil düzeyde katkı sağlamaktadır. Bakım veren, çocuğa fiziksel ve duygusal olarak ulaşırsa, bu bağ doğal olarak gelişir (Hart vd., 2002). Bağlanma teorisi, zorlayıcı durumlarda rahatlık ve destek arzusunun çocukça veya olgunlaşmamış bir bağımlılık olarak görülmemesi gerektiğini; bunun yerine, sağlık ve iyi oluşa katkıda bulunan insan doğasının içsel bir parçası olarak saygı duyulması gerektiğini vurgulamaktadır (Feeney & Woodhouse, 2016).

Bağlanma teorisinin ana varsayımlarından biri, duygusal ve sosyal olarak gelişen ve fırsatlardan en iyi şekilde yararlanan bireylerin, özerkliğini teşvik eden ancak istendiğinde ihtiyaçlarına yanıt veren en az bir bakım verene sahip olan kişiler olduğudur (Feeney & Woodhouse, 2016). Duyarsız ve tepkisiz bir bakım veren, çocuğun bağlanma davranışlarını veya sinyallerini fark etmeyebilir, fark ettiklerinde yanlış yorumlayabilir veya görmezden gelebilir, keyfi bir şekilde müdahale edebilir veya reddedici bir şekilde davranabilir ve destek ihtiyacına geç, uygunsuz bir şekilde yanıt verebilir veya hiç yanıt vermeyebilir (Bowlby, 1969; 1988). Bağlanma sürecinde meydana gelen olumsuzluklar ya da bu sürecin hiç gelişmemesi, çocukların sosyal ve duygusal gelişiminde ciddi hasarlara yol açmaktadır (Bowlby, 1988; Fuentes-Balderrama, 2023; Ijzendoorn vd., 1991; Kerns & Brumariu, 2014). Bowlby, çocukların yalnızca fiziksel bakım değil, aynı zamanda ilgi, sevgi ve güven gibi unsurları içeren duygusal bakıma da gelişimsel seviyelerine uygun şekilde yanıt almalarının gerekli olduğunu öne sürmüştür (Bowlby, 1969; 1988). Duygusal ihmal ve istismar durumlarında ise bakım veren, çocuğun duygusal ihtiyaçlarına düzenli bir şekilde karşılık vermemekte, ilgisiz kalmakta ya da uygunsuz tepkiler sergilemektedir (Crittenden, 1992; Howe, 2005; Tronick & Weinberg 1997). Çocuğun, ihtiyaç duyduğu anlarda bakım verenin ilgisini sürekli olarak alamaması ya da zarar verici tepkilere maruz kalması, yoğun duygusal strese neden olmakta ve güvenli bağlanma sürecinin kesintiye uğramasına yol açmaktadır.

Bağlanma teorisi, insan doğasının temel bileşenlerinden birinin çalışmak, oynamak, keşfetmek, hedeflerin peşinden gitmek ve akranlarla faaliyetlere katılmak

durumlarında olduğu gibi çevreyi keşfetme dürtüsü olduğunu belirtir (Bowlby, 1988). Ancak, gerçek ya da serbest keşfin yalnızca bağlanma ihtiyaçları tatmin edildiğinde gerçekleşmesi beklenir. Bu anlamda, keşif bağlanma davranışının karşıtı olabilir ve bunun tersi de geçerlidir (Bowlby, 1988). Herhangi bir yaştaki birey kendini güvende ve emniyette hissettiğinde, bağlanma figüründen uzaklaşarak keşfedebilir ve özerk faaliyetlerin peşinden gidebilir. Ancak, herhangi bir şekilde sıkıntılı hissettiğinde, yakınlığı artırma dürtüsü hisseder. Teoriye göre, bireyler bir bağlanma figürünün ihtiyaç duyulduğunda ulaşılabilir olduğundan ve çağrıldığında yanıt vereceğinden emin olduklarında, genellikle çevreyi keşfetmek, zorlukları üstlenmek, bağımsız faaliyetlerde bulunmak ve keşifler yapmak için yeterince güvende hissederler (Feeney & Woodhouse, 2016). Duygusal ihmal ve istismara maruz kalan bir çocuk, çevresini keşfetmek ve sağlıklı bir benlik geliştirmek için ihtiyaç duyduğu güvenli üsten yoksun kalmaktadır. Bu durum, çocuğun sosyal ve duygusal alanlarda zorluklar yaşamasına neden olurken, yetişkinlik döneminde ise kendilik algısının gelişiminde ve kişiler arası ilişkilerinde problemlere yol açmaktadır (Bowlby, 1988; Colman & Thompson 2002; Groh vd., 2014; Perry, 2002; Schore, 2001). Duygusal ihmal ve istismarın yaşandığı aile ortamlarında, çocuk duygusal ihtiyaçlarına uzun süre yanıt alamadığında, kendini koruma mekanizması olarak bu ihtiyaçlarını bastırarak kaçıngan bağlanma geliştirebilir ya da ebeveynlerinin tutarsız tutumları nedeniyle sürekli bir belirsizlik ve kaygı hissederek kaygılı bağlanma stiline sahip olabilir (Ainsworth vd., 1978; Egeland & Sroufe, 1981; Howe, 2005). Bağlanma davranışını devre dışı bırakarak çocuk, ebeveynin bakım verme sisteminin devre dışı kalmasına izin verir. Herhangi bir talepte bulunulmadığı için ebeveynin bakım sistemi kapalı kalırsa, ebeveyn kendini çok endişeli veya sıkıntılı hissetmez. Bu nedenle, çocuğu reddetmesi veya aktif olarak çocuğun korku ve uyarılmasından kaçınması veya bastırması gerekmeyecektir (Howe, 2005). Her iki durumda da çocuk hem çocukluk döneminde hem de yetişkinlikte kendisiyle ve diğer insanlarla sağlıklı ilişkiler kurmakta zorluk yaşayabilmektedir (Main vd., 1985).

Güvenli bağlanmanın sağlanamadığı durumlarda, çocuk duygusal stresle baş etmekte güçlük çeker ve ilerleyen yaşlarda depresyon, anksiyete bozuklukları, düşük benlik saygısı ve ilişki sorunları gibi çeşitli ruhsal problemlerle karşılaşabilir (Brown vd., 2019; Fuentes-Balderrama, 2023; Jinyao, 2012; Sroufe, 2005). Bu süreçte şekillenen içsel çalışma modelleri, çocuğun kendisi ve diğerleri hakkındaki temel inançlarını

oluşturmaktadır. “Ben değersizim” veya “Başkaları güvenilmezdir” gibi inançların gelişimi, duygusal ihmal ve istismarın uzun vadeli etkileri arasında yer almaktadır (IJzendoorn, 2007).

Ebeveyn-çocuk etkileşiminde, önemli olan sadece düzenlenmiş bir duruma ulaşmaktan ziyade ebeveynin çocuğun zihinsel durumunu tanımasını ve anlamasını gerektiren duygusal uyumlama sürecidir. Fakat psikolojik olarak kötü muamele gören çocuklar, bu uyumlanma süreci yerine, sıkıntı yaşadıklarında veya bakım verenden talepte bulunduklarında, çocuğun ona en çok ihtiyaç duyduğu anda ulaşılmaz görünen bir bağlanma figürü ile karşı karşıya kalmaktadır. Bu durum çocuk için endişe vericidir ve çocuğun korku ve sıkıntısını artırmaktadır. Burada bakım verenin duygusal ulaşılabilirliğini azaltıyor gibi görünen şey, bağlanma davranışının kendisidir (Howe, 2005). Bağlanma stillerinin ebeveynlik davranışları, ebeveynlikle ilgili duygular ve ebeveyn bilişleriyle teorik olarak beklenen şekillerde bağlantılı olduğu görülmektedir (Feeney & Woodhouse, 2016). Bebeklik ve çocukluk dönemlerinde içinde bulunulan duygusal çevrenin, bireyin zihinsel gelişimi ve bağlanma süreçleri üzerindeki etkisini anlamak, evrimsel olarak şekillenmiş uyum mekanizmalarını da dikkate almayı gerektirir. Bağlanma kuramı çerçevesinde, yansıtıcı işlevsellik veya zihinselleştirme becerisi, erken dönem bakım deneyimlerinin bireyin kendini ve başkalarını anlama kapasitesine nasıl yön verdiğini açıklayan kritik bir bileşen olarak görülmektedir. Bu bakış açısı, bireyin gelişimini yalnızca basit öğrenme mekanizmalarıyla açıklamak yerine, erken dönemde maruz kalınan duygusal çevrenin, genetik yatkınlıkların ve bireyin sosyal deneyimleriyle şekillenen bilişsel süreçlerinin bir arada değerlendirildiği bütüncül bir yaklaşımı gerektirir. Duygusal ihmal ve istismar, çocuğun bağlanma figürleriyle güvenli bir ilişki geliştirmesini zorlaştırarak, kendilik algısını, duygu düzenleme becerilerini ve kişilerarası ilişkilerini olumsuz yönde etkileyebilir (Fonagy vd., 2016). Bu nedenle, bireyin erken dönemde yaşadığı duygusal deneyimlerin, zihinsel süreçler ve bağlanma dinamikleri üzerindeki belirleyici rolü, duygusal ihmal ve istismarın uzun vadeli etkilerini anlamada temel bir çerçeve sunmaktadır.

Yansıtıcı işlevsellik, ebeveyn çocuk ilişkisinin niteliğini etkilemektedir. Annenin yansıtıcı işlevselliği ebeveyn bakımıyla (Rosenblum vd., 2008; Stacks vd., 2014) ve yansıtıcı işlevsellikteki iyileşmeler de ebeveynlikteki iyileşmelerle (Suchman vd., 2010) ilişkili bulunmuştur. Yansıtıcı işlevsellik, ebeveynlerin çocuklarının ve

kendilerinin hisler, düşünceler, niyetler ve arzular gibi zihinsel durumlarını akılda tutma ve bu anlayışı kendilerinin ve çocuklarının davranışlarıyla ilişkilendirme becerisi olarak tanımlanmaktadır (Fonagy vd., 2002; Feeney & Woodhouse, 2016). Bağlanma süreçleri ile çocuğun kişilerarası davranışları, zihinsel durumlar açısından anlama kapasitesinin büyümesi arasında bir ilişki olduğunu belirten bağlanma teorisi ve araştırmasının yeni bir psikanalitik uzantısı olan zihinselleştirme modeli (Fonagy vd., 2002), epistemik güven kapasitesinin gelişiminde bağlanma ilişkilerinin kilit rolüne işaret etmektedir. Zihinselleştirme genellikle basit bir şekilde anlaşılır, ancak araştırma bulguları bunun bir kapasite yelpazesi içerdiğini göstermektedir. Nispeten farklı nöral devreleri içeren; otomatik ve kontrollü, yüz ifadesi ve duruş gibi dışsal özelliklere ve içsel göstergelere dayalı, benlik ve başkalarıyla ilgili ve bilişsel ve duygusal olmak üzere 4 boyuttan oluşmaktadır (Bateman & Fonagy, 2012). Etkili zihinselleştirme, bireyin bu dört boyut arasında bir denge kurmasını gerektirir. Ayrıca, bakım verenin zihinselleştirme kapasitesi, bakım verende bağlanma güvensizliği yaratmayla ilişkili olan anne travması ve yıkıcı anne davranışları gibi risk faktörlerinden koruma sağlayabilir.

Kendindeki ve diğerlerindeki zihinsel durumları zihinselleştirme veya algılayabilme kapasitesi, erken kişilerarası deneyimden, özellikle de kişinin bakım verenler, tarafından bilinme ve anlaşılma deneyiminden ortaya çıkar. Çocuğun kendini keşfetmesi, büyük ölçüde bakım verenin çeşitli ve çelişkili zihinsel durumlarını tutma, tahammül etme ve yeniden sunma kapasitesine bağlıdır. Bu nedenle, bir ebeveynin yansıtıcı farkındalığı, doğası gereği çocuk için düzenleyici ve kapsayıcıdır (Fonagy vd., 2002). Ayrıca, yansıtma, oyun, zihinsel durumlar ve duygular hakkında konuşma gibi ebeveyn-çocuk etkileşimlerinde, bakım verenin bebeğin gereksinimlerine verdiği yanıtlar ve ebeveynin yansıtıcı işlevi de kendisinin ve diğerlerinin davranışlarını anlama kapasitesini geliştirir (Habed vd., 2017). Bağlanma ile ilişkili olarak düşünüldüğünde, çocukluktaki duygusal ihmal ve duygusal istismarı da içeren kötü muamele ile ilişkili zihinselleştirme eksiklikleri, zihinselleştirmeye karşı bir tür ayrışma, engelleme ve hatta fobik bir tepki olabilir. Çalışmalar bu sıkıntının genel olarak bilişsel gelişimi olumsuz etkileyebileceğini öne sürmektedir (Cicchetti vd., 2000; Fonagy vd., 2016). Travmatize olmuş ebeveynler, çocuklarının ihtiyaçlarını ve korkularını ezici ve derinden çağrıştırıcı bulurlar ve sonuç olarak çoğu zaman çarpıtma veya yanlış yükleme olmadan en temel ipuçlarını okumakta zorluk çekmeleri de

(Fraiberg, 1975/2018; Lieberman, 1997 akt., Slade vd., 2005) duygusal ihmal ve istismarın kuşaklararası aktarımını açıklayabilmektedir. Bağlanma kuramı erken dönem çocukluk yaşantılarında duygusal ihtiyaçlara uygun yanıt vermenin önemini vurgulayarak, duygusal ihmali ve duygusal istismarı bireyin gelişiminde ciddi bir risk faktörü olarak göstermektedir.

2.4.3. Ekolojik Kuram

Ekolojik kuram, duygusal ihmal ve istismarı çocuğun içinde bulunduğu sistemlerin etkileşimleri üzerinden açıklamaya olanak sağlamaktadır. Ekolojik teorinin öncüleri olarak Bronfenbrenner (1979) ve Belsky (1980; 1993), çocuk istismarını etkileyen unsurları anlamaya yönelik kapsamlı ve etkili bir bakış açısı sunmuştur. Çocuğun gelişimini, içinde bulunduğu sistemlerin işleyişi doğrultusunda ele almışlardır. Bu doğrultuda, ebeveyn ve çocuğun bireysel özelliklerini ifade eden "bireysel düzey", çocuğun ebeveyni, akranları ve diğer aile üyeleriyle olan ilişkilerini ve doğrudan içinde bulunduğu okul ve ev gibi fiziksel çevresini kapsayan "mikrosistem", çocuğun maruz kaldığı farklı mikrosistemlerin birbiriyle etkileşiminin çocuğu etkilediği sonucundan yola çıkarak bu ilişkilerin oluşturduğu yapıyı ifade eden "mezosistem", çocuğa doğrudan temas etmeyen ancak içinde bulunduğu sistemleri etkileyerek dolaylı yoldan çocuğun gelişimine yön veren "ekzosistem" ve tüm bu sistemlerin üzerinde yer alan, kültürel ve ideolojik yapıyı içeren "makrosistem" düzeyleri aracılığıyla çocuğun gelişimi çok yönlü bir çerçevede açıklanmıştır. Bu kavramsallaştırmaya göre, Belsky'nin (1980) belirttiği ekolojinin her düzeyinde risk faktörleri mevcut olabilir. Modelin belirli bir düzeyindeki duygusal ihmali ve istismarı güçlendirici ve telafi edici risk faktörleri, çevreyi çevreleyen düzeylerdeki sonuçları ve süreçleri etkileyebilir. Ekolojinin daha yüksek, daha uzak seviyelerinde, güçlendirici faktörler çocuklara kötü muamele olasılığını artırır. Bu çevresel sistemlerde meydana gelen olaylar, aynı zamanda, güçlendirici ve telafi edici faktörlerin aile ortamında kötü muamelenin varlığını veya yokluğunu belirlediği zamanlar gibi, daha yakın ekolojik seviyelerde meydana gelenleri de etkiler.

Ekolojik-Transaksiyonel Model, birden fazla risk faktörünü aynı anda inceleyerek çocuklara kötü muamelenin etkilerini anlamak için daha bağlamsal bir yaklaşım sağlamaktadır. Spesifik olarak, bu model (Cichetti & Lynch, 1993), karşılıklı etkileşimde bulunan kültürel, topluluk ve aile faktörlerinin, bireyin özellikleriyle

birlikte birbirleri üzerinde nasıl karşılıklı etkiler yarattığını ve çocuk gelişiminin gidişatını nasıl şekillendirdiğini açıklar (Cicchetti & Lynch, 1993; Sameroff & Chandler, 1975). Bu nedenle, ekolojik-transaksiyonel bir çerçeve tarafından önerilen çocuklara kötü muamelenin çok düzeyli ekolojisi, geniş tabanlı çevresel başarısızlığı gösteriyor olarak görülebilir. Gelişimsel psikopatoloji perspektifi içerisinde ekolojik transaksiyonel yaklaşım, çocuk istismar ve ihmalinin sonuçlarını etkileyen her bir ekolojik sistemdeki risk ve koruyucu faktörleri inceleme adına yarar sağlamaktadır (Cicchetti & Toth, 2016). Bu yaklaşım çocuğu ailenin içinde ele alarak, bireysel, ailesel, toplumsal ve daha geniş makrosistemlerdeki geçici ya da kalıcı risk ve koruyucu faktörleri çocuğun kötü muamele deneyiminde uyum ve uyumsuzluğunu etkileyen faktörler olarak ele almaktadır. Duygu düzenleme, uyumu artıran davranışları başlatmak ve ayarlamak için oldukça önemlidir ve olumsuz duyguların kaygı veren seviyeye gelmesini önlemektedir (Cicchetti & Toth, 2016). İhmal edilen bebekler ihmal edilmeyenlere göre daha az duygusal ifade göstermekte ve daha uzun süreler olumsuz duygulanıma sahip olmaktadırlar bu da gelişim boyunca devamı gelecek olumsuzlukları başlatmaktadır.

Ekolojik model, çocuk istismarını bireyin, ailenin, toplumun ve kültürel dinamiklerin etkileşimiyle şekillenen çok katmanlı bir süreç olarak ele almaktadır. Bu model, farklı düzeylerdeki faktörlerin birbirini karşılıklı olarak etkilediğini vurgular. Örneğin, ebeveynlerin risk faktörleri, içinde bulundukları çevre ve toplumsal koşullara bağlı olarak değişkenlik gösterebilir (Sidebotham, 2001). Çocuk istismarında bireysel gelişim süreci, ebeveynin istismarcı veya ihmal edici davranışlarının altında yatan nedenleri anlamada önemli bir rol oynar. Bu bağlamda, ebeveynin kendi çocukluk ve genç yetişkinlik döneminde edindiği deneyimler ile bu deneyimlere yönelik algı ve tepkileri belirleyici olabilir. Bu düzey, çocuk istismarının kuşaklar arası aktarımını anlamaya katkı sağlarken, ebeveynin bireysel gelişim sürecinin ekolojik modeldeki yerini de ortaya koymaktadır.

İnsan gelişimi ekolojisi, bireyin gelişim sürecini, içinde bulunduğu çevreler ve daha geniş toplumsal bağlamlarla olan etkileşimleri çerçevesinde bilimsel olarak incelenmektedir. Bu etkileşim, birey ve çevresi arasında karşılıklı uyumlanarak ilerleyen dinamik bir süreçtir (Bronfenbrenner, 1979). Çocuk istismarına yönelik ekolojik yaklaşım da sabit bir model olarak değil, çocuk gelişiminin sürekli değişen yapısına entegre olmuş bir çerçeve olarak değerlendirilmelidir. Ling ve Kwok (2017)

çocuk istismarını ekolojik perspektiften ele aldıkları çalışmalarında, ebeveynlerin çocukluk dönemlerinde maruz kaldıkları istismarın, evlilik çatışmalarını ve güvensiz ebeveyn-çocuk bağlanması olasılığını artırdığını, bunun ise duygusal istismarı da içeren ihmal ve istismar davranışlarını tetiklediğini ortaya koymuşlardır. Ayrıca, kültürel ebeveynlik pratiklerini sorgulamadan benimseyen ebeveynlerin (Ling & Kwok 2017), evlilik ilişkilerindeki çatışmalarda kendi ailelerinden öğrendikleri agresif tutumları sergiledikleri ve bu çatışmaların dolaylı olarak çocuk üzerinde olumsuz etkiler yarattığı belirlenmiştir. Sonuç olarak Ekolojik model, duygusal ihmal ve istismarı çocuğun içinde bulunduğu bağlamların etkileşimi ile açıklamaya olanak sağlayan bir yaklaşım sunmaktadır.

2.4.4. Maslow'un İhtiyaçlar Hiyerarşisi Kuramı

Psikolojik kötü muamelenin çocuklara neden zarar verebileceğini açıklamak için yapılan bir diğer teorik açıklama için Maslow tarafından önerilen ihtiyaçlar hiyerarşisine bakılabilir. Maslow'a (1962) göre insanların ulaşmaya çalıştığı hedef, kendini gerçekleştirmektir. Bu durum, bir kişinin tam potansiyeline ulaştığı bir durum olarak tanımlanır. Bu zirveye ulaşmak için Maslow, kişinin önce alt düzeydeki ihtiyaçları karşılaması gerektiğini savunmuştur. Kendini gerçekleştirmenin zirvede olduğu ihtiyaçlar piramidinde Maslow temel ihtiyaçları temele koymuştur. Temel ihtiyaçlar, yiyecek ve barınma için fiziksel ihtiyaçları ve güvende hissetme ihtiyacını içerir. Bu ihtiyaçlar karşılandıktan sonra, ait olma, sevgi ve saygı gibi psikolojik ihtiyaçları karşılamaya odaklanılabilir. Psikolojik kötü muamele vakalarında olan durum, bazı temel ve çoğu psikolojik ihtiyaçların karşılanmaması ile sonuçlanmaktadır. Bu eksikliklerle kişinin tam potansiyeline ulaşması imkânsız değilse de zordur (Maslow, 1962). İkinci düzeyde olan güvenlik ve emniyet ihtiyacı incelendiğinde ciddi kazalardan korunma gibi temel fiziksel güvenliği ve bağlanma ihtiyaçlarının karşılanmasını içerdiği görülmektedir. Güvenlik nesnel olarak değerlendirilebilse de kendini güvende ve emniyette hissetmek özneldir. Bu nedenle, çocuğun görüşleri dikkate alınmalıdır (Doyle & Timms, 2014). Güvenlik ihtiyacının karşılanmaması fiziksel ihmal oluştururken emniyet ihtiyacının karşılanmaması ise duygusal ihmal oluşturur. Sonraki basamakta olan aidiyet ihtiyacı genellikle bir ailenin sevilen bir üyesi olma duygusunu içerir, ancak aynı zamanda bir topluluğa ait olma hissini ve çocuğun kendi kültürel mirasını olumlu bir şekilde anlamasını da kapsar. Aidiyet ihtiyacının karşılanmaması durumunu duygusal istismar veya duygusal ihmal

oluşturur. Öz saygı ihtiyacı incelendiğinde bir çocuğun öz saygıya, önemli kişiler tarafından değer gördüğünü hissetmeye ve başkalarına saygı duyma yeteneğine olan ihtiyacı olduğu görülmektedir. Öz saygı öznel bir kavramdır ve bu nedenle en nihayetinde yalnızca çocuk tarafından tanımlanabilir. Duygusal ihmal ve duygusal istismar durumlarında öz saygı ihtiyacı karşılanamamaktadır. Bu ihtiyaçların karşılanması durumunda ulaşılabilecek son aşamada ise kendini gerçekleştirme potansiyelinden bahsedilmektedir (Maslow, 1962). Kendini gerçekleştirme, kültürel bağlama ve çocuğun kendi hedeflerine bağlıdır. Bu ihtiyacın karşılanmasında merkezi olan şey, her çocuğun kendini gerçekleştirme anlayışına olumlu bir yanıt vermektir. Bir çocuğun kendini gerçekleştirme duygusunu geliştirmesine yardımcı olmamak, öncelikli olarak duygusal istismarı oluşturur, ancak duygusal ihmal de buna katkıda bulunmaktadır (Doyle & Timms, 2014; Maslow, 1962). Eğer çocuğun temel ve büyüme gereksinimlerini karşılama çabaları önlenirse, çocuk bu ihtiyaçları sağlıksız ve gelişimi saptıran yollarla karşılamaya zorlanabilmektedir (Egeland, 2009). Duygusal ihmal ve duygusal istismar bireyin sahip olduğu potansiyeli gerçekleştirmesinde önemli bir risk faktörü olarak bulunmaktadır.

2.4.5. Psikososyal Gelişim Kuramı

Psikososyal gelişim kuramı, yaşam boyu gelişimi açıklarken karşılanmayan temel duygusal ihtiyaçların birey üzerinde meydana getirdiği etkileri anlamak açısından önemli bir çerçeve sunmaktadır. Geliştirdiği psikososyal gelişim kuramında Erik Erikson (1959), insanın gelişim sürecinin belirli aşamalardan geçtiğini ve bu aşamaların her birey için sırasının aynı, ancak sürelerinin değişken olabileceğini belirtmiştir. Her aşama, kendine özgü çatışmalar içerir ve bu çatışmaların başarıyla çözülmesi, bir sonraki aşamanın çözülmesi için gereken temeli oluşturarak gelişimin devamlılığını sağlamaktadır. İlk aşama, doğumdan yaklaşık iki yaşına kadar süren bebeklik döneminde yaşanan güvene karşı güvensizlik çatışmasıdır. Çocuğun bu çatışmayı güven kazanarak geçebilmesi birincil bakım verenleriyle olan ilişkisine bağlıdır (Erikson, 1963). Eğer çocuk bu dönemde ebeveynlerinden yeterli bakım ve ilgi alamaz ya da duygusal ihmal ve istismara uğrarsa, kendisine, çevresine ve insanlara karşı güvensizlik geliştirebilir ve bu durum, sonraki aşamalarda başarılı bir şekilde gelişim göstermesini engelleyebilir (Hart vd., 2011). İkinci aşama, 2 ile 4 yaş arasındaki özerkliğe karşı şüphe ve utanç çatışmasıdır ve bu aşamada başarılı bir özerklik kazanabilmek için önceden kazanılan güvene ihtiyaç vardır. Aile, çocuğun

gelişimsel aşamasına uygun görevleri yerine getirebileceğine güvenmezse veya desteklemek ve cesaretlendirmek yerine suçluluk ve utanç edinmesine sebep olacak tavır ve tutum sergilerse, bu durum çocuğun gelişimini etkileyen sonuçlar doğuracaktır. İhmal veya duygusal kötü muamele devam ederse, utanç, suçluluk ve aşağılık duyguları baskın hale gelir. Bu genellikle düşük benlik saygısı veya bazen telafi edici, aşırı yüksek benlik saygısı olarak ifade edilir (Doyle & Timms, 2014). 4 ile 6 yaşları arasındaki girişimcilik ve suçluluk çatışmasının başarıyla çözülmesinde de önceki aşamalarda kazanılan güven ve özerklik ile aile desteği kritik bir rol oynar. Eğer bu temeller sağlam bir şekilde kurulamazsa, çocuğun ilerleyen yaşamındaki çatışmalarla başa çıkma yeteneği olumsuz etkilenebilir (Erikson, 1963). Duygusal ihmal ve istismar durumlarında, ebeveynler çocuğun temel ihtiyaçlarını, yani koşulsuz kabul, duygusal destek ve güven sağlamakta yetersiz kalmaktadır. Bu eksiklik, çocuğun erken dönem sosyal çatışmaları çözme becerisini zedeleyerek gelişiminde olumsuz etkiler yaratmaktadır.

2.4.6. Sosyal Öğrenme Kuramı

Sosyal öğrenme kuramına göre bireyler çevrelerini gözlemleyerek model alma ve pekiştirme yoluyla çeşitli davranışlar kazanırlar. Bandura'nın çalışmaları, çocukların gözlemledikleri davranışları sergileyebildiklerini ve şiddetin yalnızca doğrudan deneyimle değil, şahit olunarak da öğrenilebileceğini ortaya koymuştur (Bandura 1977; 1986). Ebeveyn tutumlarının yanı sıra ihmal ve istismarın kuşaklararası aktarımına dair yapılan araştırmalar, çocukların maruz kaldıkları ebeveynlik biçimlerini ilerleyen yaşlarında ebeveyn olduklarında tekrarlama olasılıklarının yüksek olduğunu göstermektedir (Bartlett vd., 2017; Chen & Kaplan 2001; Huesmann, 2018; Morgan vd., 2022; Neppl vd., 2020). Kendileri duygusal ihmal ve istismara uğrayan çocuklar da bu davranışları edinebilir veya ebeveynlerini rol model alarak benzer tutumlarda bulunabilmektedirler. Yetişkinlik döneminde ise kendi ailelerini kurduklarında bu rolleri oynamaları ve edindikleri davranışları sergilemeleri beklenmektedir. Bu perspektif, ihmal ve istismarın kuşaklararası aktarımının davranışsal boyutunu açıklamaktadır.

Bandura'nın sosyal öğrenme kuramı, bireylerin gözlem yoluyla öğrendiği davranışları yalnızca tepkisel olarak değil, proaktif ve kendini yansıtıcı bir şekilde edindiklerini öne sürmektedir (Bandura, 1999). Bandura (1977), deneylerde yetişkinlerin büyük

‘Bobo’ bebeklere karşı saldırgan davrandığını gözlemleyen çocukların, daha sonra saldırganlığı gözlemlemeyen çocuklara kıyasla oyuncaklara karşı daha saldırgan davrandığını göstermiştir. Çocuklar, ebeveynlerinin sergilediği istismar ve ihmal davranışlarını gözlemleyerek, bunları içselleştirme ve model alma yoluyla kendi davranış repertuarlarına dahil edebilirler. Bu öğrenme süreci, kültürel ve toplumsal bağlamdan bağımsız olarak hem bireyci hem de kolektivist toplumlarda da işleyebilmektedir (Bandura, 2012).

İhmal edilen ve duygusal istismara uğrayan çocuklar, tutarsız ebeveyn mesajlarına maruz kalabilmektedirler. Uygun davranışları öğrenebilmeleri için gerekli olan tutarlı pekiştirme mekanizmaları yerine, ebeveynlerinin ruh haline bağlı olarak aynı davranış ödüllendirilebilir, cezalandırılabilir veya görmezden gelinebilir (Doyle & Timms, 2014). Bu tutarsızlık, çocukların sağlıklı gelişim süreçlerini bozarak, gelecekte sağlıklı sosyal ilişkiler kurmalarını engelleyebilmektedir. Bunun dışında duygusal istismarın önemli bir biçimi, çocukların ebeveynler veya bakım verenler arasındaki saldırganlığa tanıklık etmesiyle gerçekleşmektedir (Doyle & Timms, 2014). Çocuklar, ebeveynleri veya kardeşlerine yönelik şiddeti gözlemleyerek bu tür davranışları öğrenebilir ve kendi sosyal etkileşimlerinde sergileyebilirler.

Ebeveynlerin göstermiş oldukları duygusal ihmal ve istismar davranışları ve getirdikleri sınırların uygunsuz ve tutarsız olması arasında bir döngü göze çarpmaktadır. Patterson’un (1995) çalışmaları, ebeveynlerin çocukların prososyal davranışlarını teşvik ederken, zorlayıcı ve saldırgan davranışlarını da etkili ve fiziksel olmayan disiplin yöntemleriyle engellemeleri gerektiğini öne sürmektedir. Ancak, ebeveynler bu tür bir disiplin sağlamadığında, çocuklar sosyal etkileşimlerinde daha fazla zorlayıcı ve saldırgan davranış sergileyebilmektedir (Patterson, 1995). Ebeveynlerin tutarsız disiplin anlayışı ve sınırlı olumlu etkileşimleri, çocukların saldırganlık ve manipülasyon gibi zorlayıcı davranışları benimsemesine neden olmaktadır. Aile üyeleri, çocukların tehdit edici ve saldırgan taleplerine karşı koyamadıklarında, bu tür davranışları pekiştirerek çocukların antisosyal eğilimlerini güçlendirebilmektedir (Patterson vd., 1989; Benson vd., 1992). Bu nedenle, fiziksel ve duygusal istismarla karakterize olanlar gibi aşırı sert ebeveynlik veya çok ihmalkâr ebeveynlik ya da her ikisini birden deneyimlemiş çocuklar, diğerleriyle etkileşimlerinde saldırgan ve zorlayıcı olma konusunda özellikle yüksek risk altında

olabilmektedirler (Bolger & Patterson, 2001). Bu durumlarda sadece sınır koymanın değil, koyulan sınırların niteliğinin de belirleyici olduğu görülmektedir.

İstismar ve ihmalin nesiller boyunca devam edebildiğini gösteren çalışmalar, bu sürecin temelinde ebeveyn-çocuk etkileşim kalıplarının yattığını vurgulamaktadır. Ayrıca, kronik olarak kötü muamele görmüş çocukların, ebeveynleriyle etkileşimlerinde empati ve duyarlılığı gözlemlemek ve deneyimlemek için daha az fırsata sahip olmaları, yardım etme, paylaşma ve iş birliği gibi olumlu etkileşim geliştirme yeteneklerini engelleyebilmektedir (Zahn-Waxler & Smith, 1992). Hem sözel saldırganlığa hem de yoğun fiziksel şiddete maruz kalan çocuklar en yüksek saldırganlık ve kişilerarası sorun oranlarını sergilemiştir (Vissing vd., 1991). Duygusal istismarın diğer kötü muamele alt türlerine göre ilişki şiddetinin daha güçlü bir belirleyicisi olduğu görülmüştür. Duygu düzenlemede zorluklar, davranışsal bileşeni olan dürtüsellik tarafından yönlendirilen bu ilişkiye aracılık etmiştir (Berzenski & Yates, 2019). Çocuklar saldırganlık taktiklerinin yanı sıra (Peterson vd., 2017), ihtiyaçlarını karşılamak için başkalarını manipüle etmeyi, başkalarıyla bir arada yaşamanın tek yolunun boyun eğmek, kendini suçlamak ya da zorluklar karşısında pes etmek olduğunu öğrenebilmektedir. Sosyal öğrenme teorisi, bu öğretilerin çocuğun davranış repertuarına "sıkı sıkıya bağlı" olduğunu, çünkü çocuğun sevdiği kişiler tarafından gerçekleştirildiğini ve şiddet ve travma ile pekiştirildiğini öne sürmektedir (Graham-Bermann & Levendosky, 1998). Mihalic ve Elliot (1997) istismarın nesiller boyunca aktarılma sürecinde çocukların davranışlarını aynı cinsiyetten ebeveyne göre modelliklerini göstermiştir. Patterson (1982), erken çocukluk döneminde başkalarıyla etkileşimlerde öğrenilen davranış kalıplarının, yeni koşullara ve durumlara uyum sağlarken çocuk tarafından otomatik olarak kullanıldığını göstermiştir. Bu çocukların, ileride ebeveyn oldukları zaman da bu becerilerden yoksun bir ebeveyn-çocuk etkileşimi içerisinde bulunmaları muhtemeldir.

2.4.7. Sosyal Bilgi İşleme Modeli

Ebeveynliğe yönelik farklı sosyal-bilişsel yaklaşımlar arasında istismar ve ihmali açıklamak için kullanılan Sosyal Bilgi İşleme (SIP) modeli bulunmaktadır. Sosyal biliş alanındaki bilgi işleme teorilerine dayanan bu model, istismarcı ve ihmalkâr ebeveynlerin bakımla ilgili bilgileri işlemedeki önyargı ve hatalar nedeniyle çocuğun sinyallerini veya durumlarını anlayamadıklarını, bu sinyalleri doğru

yorumlayamadıklarını ve uygun tepkileri seçip uygulayamadıklarını öne sürmektedir (Crittenden, 1993; Milner, 2000). Crittenden (1993), ihmalkâr ebeveynlerin davranışlarının önemli yönlerini tanımlamak için algılama, yorumlama, bir yanıt seçimi ve yanıtın uygulanması olarak dört aşamanın yeterli olduğunu açıklamıştır. Ebeveynlerin bilgiyi işleme tarzı (Crittenden, 1993), 1) çocuklarının durumlarının temel yönlerini algılama, 2) bu algıları doğru bir şekilde anlamlandırıp yorumlama, 3) uyumlu yanıtlar seçme ve 4) çocuklarının ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde yanıt verme becerilerine doğrudan katkıda bulunur. Bu nedenle, sadece ihmalkâr ebeveynlerin çocuk yetiştirme durumlarında diğer ebeveynlerden farklı davrandıkları değil, aynı zamanda ve daha önemlisi, gerçekliği farklı deneyimledikleri, anlamını farklı yorumladıkları, farklı yanıt repertuarlarından farklı yanıtlar seçtikleri ve bu yanıtları farklı koşullar altında uyguladıkları öne çıkmaktadır.

Algısal dışlamadan kaynaklanan ihmal durumunda, ihmalkâr ebeveynler, çocuğun sinyallerini ve ihtiyaçları hakkındaki bilgileri algılamakta ve bunlara eşlik etmekte başarısız olurlar. Çocuklar büyük ölçüde ağlama, gülümseme, göz teması, dokunma gibi duygusal sinyaller yoluyla iletişim kurarlar. Böylece çocuklar incindiklerinde, kızdıklarında, üzüldüklerinde, korktuklarında ebeveynlerine başvururlar. Ebeveynler bu duygulardan rahatsız olurlarsa, tam da ebeveyn katılımına en çok ihtiyaç duyduklarını ileten sinyalleri görmezden gelebilirler. Ebeveynler bu sinyallere yanıt vermezse, çocuklar önce çok üzülür ve nihayetinde duygularını yönetmek için yardıma ihtiyaç duyduklarını belirtmekten vazgeçerler (Crittenden, 1993).

Bilginin yanlış yorumlanmasından kaynaklanan ihmal, ihmalkâr ebeveynler çocuklarının sinyallerinin farkında olup anlamlarını yanlış yorumladığı için gerçekleşmektedir. İhmalkâr ebeveynlerle yapılan araştırmalar, bu kişilerin çocuk gelişimi konusunda gerçekçi olmayan beklentiler içinde olduklarını ortaya koymaktadır (Azar vd., 2017; Azar vd., 2012). Ayrıca ihmalkâr ebeveynlerin, çocukların davranışlarını kodlamada (Hansen vd., 1989) ve çocukların duygularını tanımada (Hildyard & Wolfe, 2007) hatalar sergilediği görülmektedir. Örneğin, küçük bir çocuk annesine yapışarak ilgi için yalvarır. Annesi bu yapışmanın farkındadır, ancak çocuğu sürekli yapıştığı için karşılık vermez. Ebeveynin bakış açısına göre, bu o kadar sürekli bir davranıştır ki, iletişimsel bir değeri olmadığı şeklinde yorumlanır. Bazı ihmalkâr anneler çocuklarının taleplerinin farkındadır, ancak bilişler, yani çocuk yetiştirmeye ilişkin inançlar, duygusal tepkilerini geçersiz kılmaktadır (Crittenden,

1993). Bu durum farkındalık oluşturmanın müdahale için yetersiz kalmasını açıklamaktadır.

Uygun bir yanıt seçmemekten kaynaklanan ihmal, çocuğun sinyalini algıladığını ve buna bir anlam yüklediğini varsayan ebeveynin nasıl yanıt vereceğini bilememesi anlamına gelmektedir. Araştırmalar hem istismarcı hem de ihmalkâr ebeveynlerin problem çözme becerilerinde eksiklikler olduğunu göstermiştir (Azar vd., 2017; Azar vd., 2012). Bazen ebeveyn hiçbir yanıtın etkili olmayacağını düşünebilir. Bazı ihmalkâr ebeveynler ne yapmaları gerektiğini bilirler, ancak yine de yapmazlar. Bu durum yoğun kaotik ortamlarda yaşamaları veya daha acil buldukları başka ihtiyaçları karşılamak ile meşgul oldukları için görülmektedir (Crittenden, 1993). Bu teorik modelde çocuk ihmali, sosyal bilgi işlemenin bir veya daha fazla aşamasında bozulma olması ile açıklanmaktadır.

2.4.8. Empati ve İhmal: Bir Teorik Model

Açıklanan teori ve modellere ek olarak, ihmali daha iyi anlamak ve çocuk ihmali için etkili tedavi programları geliştirmek için, duygu perspektifini ve daha özel olarak empati eksikliği perspektifini dikkate alan yeni teorik çocuk ihmali modelleri geliştirmenin faydalı olacağı düşünülmüş ve yeni bir model sunulmuştur. Bu model, ihmalkâr ebeveynlerin empati duygularında bir eksikliği olduğu hipotezine dayanmaktadır. Bu modelin amacı, zihinsel engelli, alkol veya uyuşturucu kullanımı veya ciddi zihinsel sağlık sorunları olan ebeveynlerin ihmalkâr davranışlarını açıklamak değildir. Bu nedenle, bu modelin temel hipotezi, bazı çocuk ihmal vakalarının, ebeveynler yardım etme davranışını motive eden empatik duyguları deneyimlemediğinde veya bir empati deneyimi olduğunda ortaya çıktığı, ancak bilişsel süreçlerin yardım etme motivasyonunu engellediğidir (De Paul & Guibert, 2008). Bilişsel süreçlerin rolü duygusal ihmal ve istismar süreçlerinde önemli bir yer tutmaktadır.

Bu teorik çocuk ihmali modelinde, çocuğun ihtiyaçlarını karşılamayı amaçlayan ebeveyn davranışı, bir yardım davranışı olarak kabul edilir. İhtiyacı olan bir çocuğun algılanması ile uygun yardım tepkileri arasındaki ilişkiye aracılık eden duygunun, kişinin kendi durumundan çok başka birinin durumuyla daha uyumlu duyguları ifade eden empati olduğu öne sürülmüştür (Hoffman, 2002). Bu açıdan bakıldığında, ebeveynin çocuğun duygularını deneyimlemeden çocuğun durumunu veya ruh halini

anlama yeteneği, etkili ve besleyici ebeveynlik için ana koruyucu faktör olarak kabul edilir (Bavolek, 2000). Bu nedenle, bu teorik modelin temel hipotezi, ihmalkâr ebeveynlerin çocuklarına bakmak için gereken yardım tepkisini geliştirememeleridir. Bu ebeveynler ya çocuklarıyla ilgili empati yaşamazlar ya da empati yaşarlar, ancak bilişsel süreçler yardım etme motivasyonlarını değiştirir.

Ebeveynlerin yardım etme davranışını motive eden duyguları yaşamamalarının farklı nedenlere dayalı olarak farklı ihmalci ebeveyn tipolojilerinin geliştirilebileceği varsayılmaktadır (De Paul & Guibert, 2008). Bir grup ebeveynde, empati eksikliği, ihmalkâr davranışa yol açar. Bu devamsızlık iki olası nedene bağlı olacaktır: (1) ebeveynler çocuğun muhtaç olduğunun farkında değildir ve/veya (2) ebeveynler çocuğun refahına değer vermiyordur. İhmalci ebeveynlerin ikinci grubunda, empati yaşandığında, çocuğun ihtiyaçlarının karşılanmasıyla ilişkili yardım etme davranışına çok yüksek bir maliyet yüklendiğinden, ihmal edici davranış ortaya çıkacaktır. Üçüncü bir grupta, ebeveynler empati üzerinde kişisel sıkıntıların baskın olduğunu deneyimlediğinde, ihmal edici davranış üretilecektir. Bu durumlarda, aşağıdaki koşullardan bir veya daha fazlası yerine getirildiğinde ihmalkâr davranış ortaya çıkacaktır: (1) çocuğun acı sinyalinin gözlemlenmesinden "kaçmak" mümkündür; (2) yardım etme, ruh halinin iyileştirilmesi, olumsuz durumun hafifletilmesi veya empatik neşenin gelişmesi ile ilişkili değildir; (3) yardım etmeme, sosyal ceza veya olumsuz sosyal değerlendirme ile ilişkili değildir ve yardım, sosyal ödül ile ilişkili değildir. Dördüncü grupta ise empatiden kaçınma mekanizmasının kullanılması sonucunda ihmal edici davranışlar ortaya çıkabilir. Bu gibi durumlarda, ebeveyn empati duygusunu deneyimleyebilse de çocuğun ihtiyaç sinyallerini gözlemlememeyi veya empati duygusunu üretmeyecek şekilde gözlemlemeyi seçer (De Paul & Guibert, 2008). Bu model, bazı ihmalkâr ebeveyn vakalarının davranışlarını "empati eksikliği" teorik bakış açısıyla anlamak için bir çerçeve sağlamaya çalışmaktadır.

2.5. Duygusal İhmal ve Duygusal İstismar Risk Faktörleri

Ebeveynlerin duygusal ihmal ve duygusal istismar uygulamalarının altında yatan faktörler, etkili bir müdahalede bulunmak açısından önem arz etmektedir. Bu bağlamda risk faktörleri aile, çocuk ve çevre başlıkları altında incelenmektedir.

2.5.1. Aile

Ailenin sosyodemografik özellikleri, evlilik ilişkisinin niteliği, ebeveyn stresi, ebeveynlerin ruh sağlığı, ebeveynin geçmiş çocukluk yaşantıları, ebeveynlik bilgi ve becerilerindeki eksiklikler, işlevsel olmayan bilişler ve kültürel pratikler duygusal ihmal ve duygusal istismarın yaşanmasında risk faktörü olarak ortaya çıkabilmektedir.

2.5.1.1. Aile Özellikleri

Duygusal ihmal ve istismar belirli bir bakım veren tipiyle sınırlı olmamakla birlikte, bazı ebeveynler çocuklarının duygusal ihtiyaçlarını karşılamakta daha fazla zorlanmaktadır. Özellikle tek ebeveynli ailelerin, çocuklarının duygusal gereksinimlerini yeterince karşılamada daha fazla risk altında olduğu belirtilmiştir (Dufour vd., 2008). Aile bağlamında kültürel, etnik ve dini faktörler ile sınıfsal yapı veya fiziksel ve öğrenme engeli gibi bireysel değişkenlerin duygusal ihmal ve istismarın ortaya çıkışı üzerinde belirleyici bir etkisi bulunmamaktadır (Doyle, 1997). Aynı şekilde, sosyoekonomik durumun da duygusal ihmal üzerinde doğrudan bir etkisi olmadığı görülmüştür (Camilo vd., 2021; Löve, 2019). Bununla birlikte, coğrafi konumun duygusal ihmal ve istismar riskini etkileyebileceği görülmektedir. Kırsal bölgelerde duygusal istismar düzeylerinin, büyük ve orta ölçekli şehirlere kıyasla daha yüksek olduğu belirlenmiştir (Nacak vd., 2011; Sebre vd., 2004). Bunun olası bir nedeni, kırsal alanlardaki zor sosyoekonomik koşulların aile içindeki psikolojik atmosferi olumsuz yönde etkilemesi olabilir (Sebre vd., 2004). Aile içi dinamikler ve ebeveynlerin ilişkisi (Lesnik-Oberstein vd., 1995) de önemli risk faktörleri arasındadır. Şiddetli fiziksel ve duygusal istismar ile ilişkili faktörler arasında aile içi çatışma deneyimi, tutarsız disiplin anlayışı, sık bakım veren değişikliği, üvey ebeveynle yaşama ve bakım verenin engelli olması gibi unsurlar yer almaktadır (Meinck vd., 2015). Aile içi dinamiklerin etkisiyle yoksulluk da duygusal istismarla doğrudan ilişkilendirilmiştir (Meinck vd., 2017). Ailenin sosyodemografik özellikleri değişen bağlamlarda risk faktörü olabilmektedir.

2.5.1.2. Ebeveynlik Becerileri

Duygusal ihmal ve istismar, ebeveynlerin çocuk gelişimi ve ev yaşantısını yönetme konusunda yeterli bilgiye sahip olmamalarından kaynaklanabilmektedir. Ebeveynlerin kendi çocukluklarında aşırı korunma veya çocuklaştırılma gibi deneyimlerinin ve çocuk bakımı ile ilgili bilgilerinin de eksikliğinin kendi ebeveynlik pratiklerini

olumsuz etkileyebileceği görülmektedir (Doyle & Timms, 2014). Ebeveynin çocuğun gelişimsel ihtiyaçlarına dair yeterli bilgiye sahip olmaması, çocuğun duygu, düşünce ve davranışlarını anlamlandırmasını zorlaştırmaktadır. Bu durum, gelişim düzeyine uygun olmayan ebeveynlik pratikleri, disiplin yöntemleri ve tutarsız yaklaşımlar sergilemesine yol açabilmektedir (Azar & Rohrbeck, 1986). İstismarcı ve ihmalkâr ebeveynlerin çocuklarının bakımına ilişkin bilgileri işlerken önyargı ve hatalar taşıdıkları görülmüştür. Bu ebeveynler, çocuklarının sinyallerini veya durumlarını doğru şekilde algılayamamakta, bu sinyalleri anlamlandırmada güçlük çekmekte ve uygun tepkileri seçip uygulamada başarısız olabilmektedirler (Crittenden, 1993; Milner, 2000). İhmal için en güçlü risk faktörlerinden birinin ebeveynin çocuğu sorunlu olarak algılaması ve ebeveyn-çocuk ilişkileri olduğu bildirilmiştir (Royse, 2016).

İstismar ve ihmal içeren ailelerde anne-çocuk etkileşimleri incelendiğinde genellikle zayıf duyarlılık, düşmanlık, eleştiri ve ilgisizlik gibi olumsuz özelliklerle karakterize olduğu görülmektedir (Naughton vd., 2013). İhmal gösteren ebeveynlerin duygusal tepkileri tanıma becerilerinin de düşük olduğu saptanmıştır. Annelerin duyguları olumlu veya olumsuz olarak sınıflandırma eğilimleri incelendiğinde, çocuk ihmal puanı yüksek olan annelerin olayları gerçekte olduğundan daha olumlu algılama eğiliminde olduğu bulunmuştur. Bu eğilim özellikle zihinsel beceri düzeyleri düşük olan annelerde daha belirgin şekilde ortaya çıkmaktadır (Camilo vd., 2021). Duygusal istismar gösteren ebeveynlerin zayıf başa çıkma becerilerine, ilişki kurmada zorluklara ve çocuk yönetimi konusunda yetersizliklere sahip olduğu belirlenmiştir. Bu ebeveynlerin çocuklarında önemli ölçüde daha fazla davranış bozukluğu görüldüğü bildirilmiştir (Hickox & Furnell, 1989). Ebeveynlerin duygusal, davranışsal ve bilişsel becerilerindeki eksiklikler veya yanlış öğrenmeler risk faktörü olarak görülmektedir.

2.5.1.3. Ebeveynin Duygusal İhmal ve Duygusal İstismar Geçmişi

Yaşamın ilk yılının en önemli görevi bebek ve bakım veren arasında, güvenin temelini ve çevreyi keşfe olanak sağlayan, bilişsel, duygusal ve davranışsal gelişime katkıları olan güvenli bağlanma ilişkisinin gelişimidir (Bowlby, 1969; Sroufe, 1990). Erken bakım veren ilişkileri, şimdiki ve gelecekteki ilişkilerin niteliğini etkilediği için, patolojik bir bakım alan çocuklar ilişkilerin varlığı ve güvenilirliği ile ilgili olumsuz beklentilere sahip olmakta ve kendilerini yetersiz ve değersiz görmektedirler (Toth &

Manly, 2019). Kendi çocukluklarında kötü muameleye maruz kalan ebeveynlerin küçük çocukları ile güvenli bir duygusal bağ kurmalarının risk altında olduğu tespit edilmiştir (Khan, 2017; Main & Solomon, 1990). İstismar ve ihmal yaşayan ve duygu düzenlemede zorluklar gösteren ebeveynler çocuklarının davranışlarının asıl sebepleri ile ilgili yanlış inançlara sahip olabilmekte (Wang, 2021) ve çocuğun duygusal ihtiyaçları karşısında ihmalkâr, saldırgan ve destekleyici olmayan bir tutum sergilemektedirler (Cabecinha-Alati vd., 2022). İhmal edici bir ortamda büyümek, bireyde görünmezlik hissi ve zayıflamış bir öznel benlik algısı oluşturabilir. Bu durum, kişinin kendisini kusurlu ve yetersiz hissetmesine neden olarak, annelik öz-yeterliliğinin düşük olmasına yol açabilir. Oysa insanın temel gereksinimi, sevildiğini hissetmek, fark edilmek ve güven verici destekleyici bir çevrede yetişmektir. Böyle bir ortam, bireyin kendisini değerli görmesini sağlayarak güvenli ve net bir benlik algısının gelişimine katkıda bulunur (Talmon vd., 2019). Chamberlain ve diğerlerine (2022) göre ise ebeveynlerin sıkıntılı bebeklerine bakarken travma tepkileri tetiklenebilmektedir. Geçmişlerinin uzun süreli ilişkisel etkileri, ebeveynlerin çocukları ile ilgilenme kapasitelerini engelleyerek nesiller arası travma döngülerine yol açabilir. Çocuklukta maruz kalınan duygusal ihmal, doğum sonrası anne-bebek bağlanma sorunlarıyla anlamlı ve pozitif bir ilişki göstermektedir. Araştırma bulguları, ihmal edilmiş annelerin, kendi yaşadıkları deneyimleri bebeklerine de aktarabilecekleri bir kısır döngünün varlığını ortaya koymaktadır (Talmon vd., 2019). Çocuklukta ihmal yaşamış annelerin, çocuklarının duygusal ifadelerine yeterince ilgi gösterme konusunda zorlandıkları bulunmuştur. Bu annelerin, kendi duygularını ve davranışlarını düzenleme becerilerinin de daha düşük olduğu gözlemlenmiştir, bu da ebeveynlik süreçlerinde ek zorluklara yol açabilir (Buisman vd., 2018). Bağlanma sorunları olan birçok ebeveynin kendilerinin de olumsuz bakım verme ve kayıp içeren geçmişleri olduğu görülmektedir (Bifulco vd., 1987). İstismarda bulunmayan annelerle karşılaştırıldığında, psikolojik istismar gösteren anneler, babaları ve anneleriyle olan ilişkilerinin daha az ilgi içerdiğini bildirmişlerdir. Ayrıca, psikolojik istismar gösteren anneler, istismarcı olmayan annelere kıyasla, babalarıyla daha fazla şefkatsiz kontrol deneyimi yaşadıklarını bildirmişlerdir (Lesnik-Oberstein vd., 1995). Annelerin çocukluk dönemindeki duygusal ihmal ve istismar deneyimleri ile artmış ebeveynlik stresi, kötü muamele potansiyeli, düşük empati ve aşırı psikolojik kontrol gibi olumsuz ebeveynlik sonuçları arasında güçlü ilişkiler olduğu bulunmuştur (Hughes & Cossar, 2016). Çocukluk çağı duygusal ihmalinin nesiller arası etkileri

bulunduğu görülmektedir (Yu vd., 2023). Ebeveynin geçmiş çocukluk yaşantılarının gösterdiği duygusal ihmal ve istismar ile ilişkisi olduğu görülmektedir.

2.5.1.4. Ebeveynin Ruh Sağlığı

İhmalkâr ebeveynler sıklıkla çocuksu kişilik özellikleriyle tanımlanmaktadır. "İnfantil" terimi, genellikle olumsuz çağrışımlara sahip olsa da aslında kişinin çocukluk kaygılarına geri dönmesi, bu döneme sabitlenmesi ya da geçmişte tamamlanmamış duygusal ihtiyaçlarının izlerini taşıması anlamına gelir. Kendi ailelerinden bekledikleri ancak alamadıkları sevgi ve ilgiyi elde etme ya da bu eksikliğin yasını tutma gereksinimi, ebeveynlerin kendi çocuklarına yeterli duygusal desteği verememelerini bir ölçüde açıklamaktadır (Polansky vd., 1972; Stephenson, 2007; Taylor & Daniel, 2005). Psikolojik istismar gösteren annelerin, daha fazla distimi, sosyal kaygı, nevrotik semptom ve saldırganlık ve düşmanlık daha az benlik saygısına sahip olduğu görülmektedir (Lesnik-Oberstein vd., 1995). Löve (2019), duygusal ihmalin ebeveynin psikolojik sorunlarıyla ilişkili olduğunu belirtmiştir. Bunun yanı sıra ebeveynlerin aşırı alkol kullanımı ile duygusal ve/veya fiziksel istismarın ilişkili olduğu görülmektedir (Sebre vd., 2004). Risk faktörleri ebeveynin cinsiyetine göre değişmekte olup anneler daha fazla ruh sağlığı sorunu yaşarken, babalar yaşam bağlamlarıyla ilgili zorluklarla daha sık mücadele etmektedir (Clement vd., 2016). Ebeveyn psikopatolojisi duygusal ihmal ve istismar için önemli bir risk faktörüdür.

2.5.1.5. Ebeveyn Stresi

Ebeveyn stresi duygusal ihmal ve istismar ve ebeveyn-çocuk etkileşimlerindeki bozulmalarda ciddi bir risk faktörü olarak göze çarpmaktadır. Özellikle kişisel, ilişkisel ve çevresel stres faktörleri bir araya geldiğinde, bu çoklu stres faktörleriyle başa çıkan ebeveynlerin duygusal istismar gerçekleştirme olasılığı daha yüksektir (Doyle, 1998). Ebeveyn tükenmişliği, kronik ebeveynlik stresine sürekli maruz kalmaktan kaynaklanan spesifik bir sendrom olup; kişinin ebeveynlik rolüyle ilgili ezici bir tükenme, çocuklarından duygusal olarak uzaklaşması ve ebeveynlik rolünde etkisizlik hissi ile karakterizedir (Mikolajczak vd., 2018). Ebeveyn stresi, çocuk ihmali için önemli bir risk faktörüdür (Lee vd., 2012; Stith vd., 2009; Taylor vd., 2009; Üstündağ, 2022). Ebeveynlerin öz bakımı ve stres düzenlemesi, uyum sağlama ve yetersizliklerini yansıtan davranışları anlama ve yönetme konusunda yardıma

ihtiyaçları olduğu görülmektedir (Rees, 2009). Müdahale için ebeveyn stresi ile çalışmanın duygusal ihmal ve istismarı azalttığı görülmektedir (Bauch vd., 2022; Jacobsen, 2014). Ayrıca sosyal destek eksikliği de ebeveyn stresi ile ilişkili olup istismar ve ihmal uygulayan ebeveynleri diğer ebeveynlerden ayıran kritik faktörlerden biri olarak öne çıkmaktadır (Hickox & Furnell, 1989). Ebeveyn stresinin duygusal ihmal ve istismar göstermede önemli bir risk faktörü olduğu görülmektedir.

2.5.2. Çocuk

Duygusal ihmal ve istismar yaşayan çocukların, yaşadıkları durumdan sorumlu olmamakla birlikte, ortak özellikler taşıdıklarına dair değerlendirmeler yapılmaktadır. Yaş, cinsiyet, ailedeki konum, sağlık ve engellilik açısından özel olarak duygusal istismara daha açık bir çocuk türü düşünülmemektedir (Doyle, 1997). Çocuklar kendi kötü muamelelerinden sorumlu olmamakta, fakat çocukların yetiştirilmesini daha zor hale getiren özelliklerin, artan kötü muamele oranlarıyla önemli ölçüde ilişkili olduğu görülmektedir. Bunlar arasında gelişimsel evre (Sedlak vd., 2010), davranış sorunları ve olumsuz duygulanım (Parkinson vd., 2017; Pekdoğan & Kanak, 2022; Rothenberg vd., 2020; Vissing vd., 1991) ve çocukları daha ciddi duygusal ihmale maruz bırakabilen engellilik yer almaktadır (Sedlak vd., 2010). Parkinson ve diğerleri (2017), çocuğun cinsiyeti ve yaşının ihmal riskini etkileyen faktörler olarak ortaya çıkmadığını belirtmekle birlikte, ihmalin etkilerinin gelişim aşamalarına göre farklılık gösterebileceğini ve ihmalin daha küçük yaşlarda mevcut olması durumunda daha büyük hasar olasılığının daha yüksek olduğunu vurgulamaktadırlar. Bazı ortamlarda eksik bildirilmesi muhtemel olan çocukluk çağı duygusal ihmali, hala yetişkin nüfusun yaklaşık %18'i tarafından rapor edilmektedir (Kumari, 2020). Her ne kadar yaygınlık oranları belirli gruplarda daha yüksek olsa da herhangi bir kökenden gelen çocuklar duygusal istismar/ihmal yaşayabilirler. Örneğin, çocuk işçiler veya savaş ve diğer krizler nedeniyle yerinden edilmiş çocuklar (Kumari, 2020) gibi toplumun dezavantajlı kesimlerinden gelen çocuklar, ailelerinden uzakta geçirdikleri zaman nedeniyle hem aile dışı hem de aile içi istismar ve ihmale maruz kalabilmektedir

Bununla birlikte bazı çocukların duygusal ihmal ve istismarın potansiyel etkilerine karşı daha sağlam kalmaları iki etkenle açıklanabilir. İlki çocuğun içinde bulunur. Çocuğun genetik donanımını (Barry vd., 2008; Kaufman vd., 2006 akt. Glaser, 2011) mizacını ve zorlukların üstesinden gelmede becerikliliğe katkıda bulunabilen ve bazı

çocukları daha fazla, diğerlerini daha az savunmasız hale getiren olumsuzlukların etkileri; çocuğun yaşı ve çocuğun sahip olabileceği herhangi bir engel gibi doğuştan gelen farklılıkları içerir. Bu doğuştan gelen farklılıklar, nispeten benzer duygusal olarak istismar edici ve ihmal edici deneyimlerin neden tüm çocukları eşit veya benzer şekilde etkilemediğini de açıklar. İkincisi, çocuğun çevresinde güvenilen, kötü muamele yapmayan başka bir kişinin varlığı başta olmak üzere çocuğun çevresinde koruyucu faktörlerin varlığıdır. Bu kişi, çocukla bir bağlanma figürü olmak için yeterli zaman geçiremeyebilir, ancak yine de çocuğun daha az yıpranmış olarak hayatta kalmasını sağlamada çok önemli olmaya devam edecektir (Glaser, 2011). Yapılan bir çalışmanın bulgularına göre kitaplar da ihmal yaşayan çocuklara arkadaşlık sağlamaktadır (Doyle, 1997). Risk faktörleri değerlendirilirken her çocuğun aynı hassasiyette olmaması sağlamlık faktörleri ile açıklanmaktadır.

2.5.3. Çevre

Farklı kültürel çevrelerde, çocuk bakımına yönelik ideal yaklaşımlar ile duygusal istismar olarak değerlendirilen davranışlar arasında belirgin farklılıklar bulunmaktadır. Batı kültürlerinde, çocuğun başarısını ödüllendirmek ve duyguların fiziksel temas yoluyla ifade edilmesi yaygın bir ebeveynlik pratiği iken, aşırı eleştiri ve cezalandırma tehdidi duygusal istismar olarak görülmektedir. Buna karşın, bazı Doğu kültürlerinde, ödüllendirmenin kibri teşvik edebileceği düşüncesiyle hoş karşılanmadığı, istenmeyen davranışları önlemek veya değiştirmek amacıyla ceza ve eleştirinin gerekli görüldüğü belirtilmektedir (Iwaniec, 2003). Kültürel açıdan bakıldığında, gözlemlenen ve kendi kendine bildirilen sözel olarak saldırgan ebeveynlikte dünya çapında, bölgesel ve ulusal farklılıklar vardır (Dede Yıldırım & Roopnarine, 2019). Ebeveynlik uygulamalarıyla ilgili ortak değişkenler kontrol edildikten sonra, Güney Asya ve Sahra Altı Afrika'daki ebeveynlerin erken çocukluk döneminde dünyanın diğer bölgelerindeki ebeveynlere göre önemli ölçüde daha fazla psikolojik istismarda bulunduğu ortaya konmuştur (Cuartas vd., 2019). Normal olarak algılanan durumlar kültürden kültüre farklılık göstermektedir (Iwaniec, 2003). Glaser (2011) kültürün bir çocuğa zarar vermek için kabul edilebilir bir neden olmadığı temelinde dikkatli müdahalede bulunmak gerektiğini savunmaktadır. İhlal edilmesi durumu, zararlı ebeveyn-çocuk etkileşimi kategorilerini de kapsayan çocuğun temel ihtiyaçları evrenseldir ve kültür ya da etnik kökeni aşmaktadır.

2.6. Duygusal İhmal ve Duygusal İstismarın Etkileri

Çocukluk döneminde maruz kalınan duygusal ihmal ve duygusal istismar bireyler üzerinde geniş kapsamlı ve uzun süreli olan etkilere sebep olmaktadır. Duygusal ihmal, çocuğa uygun sevgi ve bakımın sağlanamaması, çocuğun uyumsuz davranışlarına bilerek izin verilmesi, çocukların aile içi şiddete tanık olmasına sebebiyet verilmesi, duygusal/davranışsal sorunları ile ilgilenilmemesi, yapılandırılmış ve yaşına uygun bir bakım ve aile ortamı sağlanamamasıdır. Duygusal ihmal aynı zamanda ebeveyn-çocuk etkileşiminin eksikliği veya yetersizliği, duygusal ulaşılmazlık ve çocuğun duygularının ebeveyn tarafından yanıtlanmaması ve onaylanmamasıdır (Cohen vd., 2017). Duygusal ihmal ve istismarın etkilerini Hart ve diğerleri (2011) çalışmalarında özetlemiştir. Duygusal gelişim ve işlevsellik üzerindeki etkileri arasında kaygı, mutsuzluk, depresyon ve düşük benlik saygısı bulunmaktadır. Davranış sorunları arasında karşıt davranışlar, saldırganlık, antisosyal davranışlar, madde kullanımı, duygu düzenlemede güçlük ve yeme bozuklukları yer almaktadır. Duygusal ihmal ve duygusal istismara uğrayan çocukların bazılarında baş ağrıları, astım ve kolit gibi somatik şikayetler veya uyku bozuklukları da görülmektedir (Crosson-Tower, 2014; Fung vd., 2020). Kişilerarası ilişkiler güvensiz veya düzensiz bağlanmaların gelişmesi, sosyal izolasyon ve düşük empati nedeniyle olumsuz etkilenmektedir. Akademik başarı bozulmaktadır. Fiziksel semptomlar ise, düzensiz büyüme örüntülerini ve organik olmayan ağrıları içermektedir. Duygusal istismar ve ihmalin tanımı, yalnızca çocuğa verilen zararın kanıtlarına dayandırılamaz, çünkü duygusal istismar ve ihmalin neden olduğu zararın tüm yönleri, kötü muamele dışındaki nedenlere de atfedilebilmektedir (Glaser, 2011). Bu nedenle etkilere bakılarak duygusal ihmal ve duygusal istismarı teşhis edebilme zorluğu bulunmaktadır. Bu durum da kaynağı fark edilmediği için etkilerin devam etmesine sebep olmaktadır.

İhmale uğrayan çocukların, fiziksel istismara maruz kalanlara kıyasla ebeveynlerinin ilgisini, sevgisini ve zamanını hak etmediklerini algıladıkları öne sürülmüştür (Dean vd., 1986). Bu değersizlik duygusu, ihmal edilen çocuklara özgüdür. Fiziksel istismara uğramış çocuklar, ebeveynlerinin kendilerini kimliklerinden dolayı değil, kötü davranışlarının bir sonucu olarak cezalandırdıklarını düşünmüşlerdir. Fiziksel istismara uğramış çocukların ebeveyn kötü muamelesini bu şekilde mantığa bürümeleri somatizasyon, paranoya, anksiyete, depresyon ve düşmanca davranışlar

gibi daha sonraki psikolojik sorunlara karşı bir tampon görevi görmektedir (Gauthier vd., 1996). Bu sonuçlar, bireylerin diğer ihmal ve istismar türlerine kıyasla duygusal ihmal ve istismardan daha çok etkilenmeleri durumunu açıklamaktadır.

Duygusal ihmal ve istismarın müdahale edilmediği sürece döngüsel olduğu görülmektedir. Ebeveynin çocukluk döneminde yaşadığı duygusal istismar, kendi çocuğuna karşı daha düşmanca bir tavır içerisinde olması ile ilişkilidir (Bailey vd., 2012). Yapılan bir çalışmanın sonuçlarına göre çocuklukta deneyimlenen duygusal ihmal, anneliğe geçiş deneyimlerini de yakından etkilemektedir. Çocukluk döneminde duygusal ihmale maruz kalmış kadınlarda, bu deneyimin etkileri hem gebelik sürecinde hem de doğum sonrasında beden algısı, bebekle kurulan bağ ve annelik öz yeterliliği üzerinde kendisini göstermektedir (Talmon vd., 2019). Çocukluklarında duygusal ihmal deneyimlemiş olan kadınlar kendi bedenlerindeki değişimleri daha görünür ve daha fazla bebekleri tarafından ele geçirilmiş gibi hissettikleri ve bu duyguların da onları hamilelik ve sonrasında depresyona karşı daha savunmasız hale getirdiği görülmüştür. Çocuklukta yaşanan duygusal ihmal, doğum sonrası anne-bebek bağlanma problemleri ile pozitif yönde anlamlı olarak ilişkilidir. İhmalkâr bir çevrede büyümek; bireyde görünmez olduğu hissini ve zedelenmiş bir öznel deneyim algısını pekiştirerek, zamanla kusurlu ve yetersiz bir benlik algısı geliştirmesine ve annelik yeterliliğine dair düşük bir özgüven hissetmesine neden olabilmektedir (Talmon vd., 2019). Yapılan başka bir çalışmada anneler ile birlikte, babaların da yaşadıkları duygusal ihmalin ebeveyn öz yeterliliklerini etkilediği görülmüştür, aynı zamanda sadece kendilerinin değil partnerlerinin de algıladıkları öz yeterliliğin daha düşük olduğu ortaya çıkmıştır (Villeneuve vd., 2024). İnsanın temel ihtiyacı sevilmek, görülmek ve ona güven duygusu sağlayan destekleyici bir ortamda büyümektir ve bu da kişinin değerli olduğu duygusu ile karakterize olan güvenli ve iyi tanımlanmış bir benlik algısının oluşumu için ortam sağlar (Talmon vd., 2019). Çalışmaların bulguları, duygusal ihmale uğrayan ebeveynlerin çocuklarına kendileriyle aynı yaşam deneyimini yaşatabilecekleri kısır döngüyü ortaya koyarken kendi ebeveynliklerine ilişkin geliştirdikleri algının bu döngüdeki rolünü açıklamaktadır.

Duygusal istismarcı olarak tanımlanan ebeveynlerin büyük bir çoğunluğunun çocuğa karşı devamlı olumsuz tavır sergiledikleri, onları ceza gibi algıladıkları, eğlenme ve sosyalleşme zorluğu çektikleri görülmektedir. Kendi olumsuz duygularını çocuğun zor davranışları ile ilişkilendirmekte ve bu davranışları kendi çocuk bakma tekniklerine

verilen tepkiler olarak algılamaktadırlar (Iwaniec, 1995). Çocuğu sıklıkla kötü huylu ve kendilerini bilerek sinirlendirmek ve incitmek için davranmakla itham ederler ve bu yüzden çocuğa aşağılayıcı ve incitici bir dille sözlü tepki gösterir, kendilerini fiziksel ve duygusal olarak çocuktan uzaklaştırırlar. Bu durum çocuğun gelişimini, ebeveynleriyle bağlanmasını etkileyen sosyal izolasyon, duygusal bir vakum ve yalnızlık yaratmakta (Wang & Zhao, 2023), diğer insanlarla pozitif ilişkiler geliştirme becerisine zarar vermekte (Berzenski, 2019; Kong vd., 2023), öz saygı ve öz güven gelişimini ciddi derecede aşağı çekmektedir (Iwaniec, 2003). Çocuklukta duygusal istismara maruz kalan ergenlerin daha fazla saplantılı bağlanma gösterdikleri görülmüştür (Deniz, 2006). Psikolojik olarak kötü muamele görmüş birçok ergen, bakım verenlerinin yanında baskı altında ve temkinli görünmektedir. Olumsuz duygularını göstermekten kaçınır, düşseler veya kendilerini incitseler bile nadiren ağlarlar. Endişeli, korkmuş, hasta veya savunmasız olduklarında yardım veya teselli aramazlar. Bakım ve korumanın koşulsuz olarak sağlanamayacağını ve muhtaç durumda olmanın yalnızca işleri daha da kötüleştirdiğini deneyimlemişlerdir ve reddedilme olasılıklarını azaltmaya çalışmaktadırlar. Bu şekilde çocuklar birbiriyle bağlantılı üç duyguyu engellemektedirler (Howe, 2005); koruyucularının korumaya müsait olmadığının farkına varmanın doğurduğu korku, bakım veren olarak rollerini tam olarak yerine getiremeyen yetişkinlere yönelik arzu, bir ihtiyaç veya sıkıntı içinde olmasına rağmen bakım veren karşılık vermediği zaman yaşayabileceği öfke. Bağlanma mekanizmalarını açıklayan bu çalışmaların sonuçları ile örtüşecek şekilde, yapılan duygusal ihmal ile bireylerin bağlılık biçimleri arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmanın sonuçlarına göre (Prior & Quinn, 2010), tüm bağlılık türleri ile duygusal ihmal arasında negatif yönlü anlamlı ilişkiler bulunmuştur. Bu durum, duygusal ihmal arttıkça bireylerin bağlılık düzeylerinin düştüğünü göstermektedir. Çocuklukta daha fazla duygusal ihmal yaşayan bireyler hem kendileriyle hem de başkalarıyla kurdukları bağlarda daha fazla zorluk yaşamaktadır. Ayrıca çalışmada bağlılık türü olarak maneviyat kavramı, bireyin hem içsel benliği hem de diğer insanlarla ve daha yüksek bir güçle olan bağlantıları üzerinden tanımlanmıştır. Başka bir çalışma da bu durumu destekleyerek duygusal ihmalin yaşam amacı ve anlamını olumsuz etkilediğini kanıtlamıştır (Kurtuluş& Elemo, 2024). Kişinin yaşamında anlam bulma süreci ve bağlılık biçimlerinin duygusal ihmalden etkilendiği görülmektedir.

Bebeklik ve çocukluk dönemi duygusal ihmal ve istismardan etkilenmeye karşı çok hassas bir dönemdir. Bebeklikte maruz kalınan sürekli duygusal yoksunluk ve yetersiz aynalama hem zihinsel hem de bedensel düzeyde yoğun bir sıkıntı yaratarak, psikopatolojik süreçlerin oluşumuna zemin hazırlayabilir. Böyle bir ortamda büyüyen çocuklar, başa çıkılamaz hale gelen içsel çatışmalardan korunmak amacıyla sıklıkla ayrışma (disosiyasyon) gibi savunma mekanizmalarına başvurabilmektedir (Schimmenti & Caretti, 2010). Duygusal olarak ihmal edilen bebekler daha az duygusal karşılık verir, başkalarıyla daha az etkileşim kurarlar ve bu sınırlı etkileşim sırasında olumsuz tepkiler gösterirler; daha sık ağlar, sarılmaya karşı direnç gösterir, daha az gülümserler. Duygusal olarak ihmal edilmiş bebekler genellikle annelerine ve diğerlerine karşı güvensiz bağlanmanın göstergesi olarak çekingen, kayıtsız veya kaygılı görünürler (Stein vd., 1991). Ciddi bir şekilde reddedilen çocuk, davranışlarını model alabileceği sevgi dolu ve sevgisini paylaşan bir ebeveyn tanımadığından dolayı kendisi de sevgiyi nasıl vereceğini bilmeden büyür. İlgi ve şefkat almayı çok istese de teklif edildiğinde almakta zorlanır, duygusal olarak kendisini incinmekten korumak için duygularını izole etmeye meyillidir ve sonunda insanlardan sevgi almaya çalışmaktan vazgeçmektedir (Iwaniec, 2003). Bu durum da sağlıklı sosyal ilişkilerin kurulamamasını açıklamaktadır.

Duygusal olarak teşvik edici bir ev ortamı, uyarlanabilir düzenleyici stratejilerin geliştirilmesine katkıda bulunur. Buna karşılık, duygusal olarak ihmal edilmiş bir ortamda birincil bakım verenler çocuğa kendi duygularını ve başkalarının duygularını tanımlaması ve etiketlemesi için herhangi bir bilgi ve model sağlamaz (Jessar vd., 2017). Bu ebeveynlerin duyguları tanımlayabilmeleri ve ayırt edebilmeleri, değiştirebilmeleri veya bakış açısı kazanmaları için gereken duygu düzenleme becerilerini öğretmeleri beklenmemektedir (Kim & Cicchetti, 2010). Çocukların duyguları aynalanmaz, içsel durumları genellikle reddedilir, geçersiz sayılır veya tamamen görmezden gelinir (Sciarrino vd., 2018). Sonuç olarak çocuk kendi içsel deneyimlerini geçerli ve doğru yorumladığına güvenememektedir (Jessar vd., 2017). İhmal edilen çocuklardan oluşan grubun, bir skeçteki duygusal ifadeleri tanımakta daha fazla zorluk yaşadıkları ve kontrol grubu ve fiziksel istismara uğrayan gruba kıyasla duygular arasında daha az ayrım yaptıkları bulunmuştur (Pollak vd., 2000). Bu çalışmalar duygusal ihmal ve istismarın duygu tanıma, ifade etme ve düzenleme becerileri üzerindeki önemli etkilerini göstermektedir. Bu etkilerle birlikte

daha ciddi sonuçlar olabileceğini gösteren çalışmalar da mevcuttur. Psikolojik ve fiziksel açıdan sağlıklı bireyler üzerinde yürütülen bir çalışmada, erken dönem yaşam stresi ile aleksitimi arasındaki ilişki ele alınmış ve özellikle erken çocuklukta maruz kalınan duygusal ihmalin aleksitimi ile anlamlı düzeyde bağlantılı olduğu ortaya koyulmuştur. Bulgulara göre, duygusal ihmal, aleksitimideki varyansının yaklaşık %13'ünü açıklamaktadır. Bununla birlikte, fiziksel ya da cinsel istismar gibi diğer çocukluk travmalarının aleksitimi ile anlamlı bir ilişki göstermediği belirtilmiştir. Aleksitimi düzeyi yüksek bireylerde, duygusal ihmale bağlı olarak duyguların daha az kabul edildiği, daha yoğun fiziksel belirtilerle ifade edildiği ve kişisel olarak algılanan duygu düzenleme yetersizliklerinin daha sık görüldüğü saptanmıştır (Aust vd., 2013). Bu sonuçlar göstermektedir ki, duygusal gelişim üzerindeki etkileri ciddi boyutlarda olabilmektedir.

Ebeveynleri tarafından duygusal olarak kötü muameleye maruz kalan çocuklar, yetersiz, izole, istenmeyen veya sevilmeyen olma hissine kapılırlar. Benlik saygıları düşüktür ve kendilerini değersiz olarak görürler (Barlow & MacMillan, 2010; Brassard & Hardy, 1997; Hart vd., 2002; Iwaniec, 2006; O'Hagan, 1998; Skogrand vd., 2007; Wright, 2008). Çocuklar bu tür durumlara iki yoldan biriyle yanıt verirler: Karşı koyarlar, düşmanca davranırlar, saldırganlaşırlar ve davranış sorunları sergilerler ya da öfkelerini içe çevirerek kendilerine zarar verirler, depresyona girerler, geri çekilirler veya intihara meylederler (Crosson-Tower, 2014). Duygusal kötü muamelenin çocukların içsel düşünceler, duygusal ve davranışsal sorunlar, antisosyallik, öğrenme sorunları ve fiziksel sağlıkları üzerindeki olumsuz etkileri açıklanmıştır (Hart vd., 1997). Ebeveynlerin duygusal ihmalinin, geride kalan çocukların problemli davranışları dışa vurmasıyla ilişkili olduğu bulunmuştur. Ebeveynlerinin duygusal ihmalini uzun süre yaşayan geride kalan çocuklar, güvenli olmayan ortam ve duygusal yoksunluk nedeniyle duygusal ihtiyaçlarını karşılayamazlar, bu nedenle bu çocukların sağlıklı bir kişilik ve sosyal işlev geliştirmeleri zorlaşır, bu nedenle sosyal faaliyetlerde dışsallaştırma problemlerinin görülme riskini artırır. Ebeveyn duygusal ihmalinin, sapkın akran ilişkisini yordadığı da çalışma sonuçlarında görülmektedir (Yang vd., 2021). Müller ve diğerlerinin (2019) yaptığı çalışmada, çocuklukta yaşanan duygusal ihmalin, yetişkinlikte görülen sosyal korku ve sosyal etkileşimlerden kaçınma gibi sorunlarla ilişkisi incelenmiştir. Araştırma, duygusal ihmale maruz kalan bireylerde oksitosin hormonunun kandaki seviyesinin daha düşük olduğunu göstermektedir. Bu

durum, duygusal ihmalin oksitosin sistemi üzerinde kalıcı etkiler bırakabileceğini düşündürmektedir. Ayrıca, çalışmada güvenli bağlanma geliştirmiş bireylerin sosyal korku ve kaçınma düzeylerinin daha düşük olduğu görülmüştür. Ancak, plazma oksitosin düzeyi tek başına sosyal korku ve kaçınmayı doğrudan etkilememektedir. Sonuç olarak, duygusal ihmalin etkilerinin, oksitosin düzeyleri ve bağlanma biçimleriyle birlikte ele alındığında, yetişkinlikteki sosyal işlev bozukluklarını açıklamada önemli bir rol oynadığı bulunmuştur (Yang vd., 2021).

Duygusal ihmal ve nörokimyasal belirteçler arasındaki ilişkileri araştıran çalışmalar da sonuçları desteklemektedir. Çocukluk çağı duygusal ihmal puanları ile 5-HIAA ve HVA'nın BOS seviyeleri arasında anlamlı negatif korelasyonlar bulunmuş ve duygusal ihmal puanları ortalamanın üzerinde olan hastaların, ortalama veya altında olan hastalara göre BOS, 5-HIAA ve HVA düzeylerinin anlamlı derecede daha düşük olduğu görülmüştür. Bu bulgular, çocukluk çağı travmasının bir yetişkin olarak merkezi monoamin işlevi üzerinde bir etkisi olabileceğini düşündürmektedir. Serotonin, bozulmuş dürtü kontrolü, saldırganlık ve intihar davranışında rol oynayan bir nörotransmiterdir. Serotonin metaboliti 5-HIAA'nın düşük beyin omurilik sıvısı (BOS) konsantrasyonları intihar girişiminde bulunanların yanı sıra dürtüsel-agresif kişilik bozuklukları olan hastalarda görülmüştür. 5-HIAA gibi BOS HVA'nın, yaşam boyu dürtüsellik-saldırganlık öyküsü ile negatif korelasyon gösterdiği ve düşük HVA'nın intihar davranışı ile ilişkili olması dikkate değerdir (Roy vd., 1986; 1992; Limson vd., 1991; akt. Roy, 2002). Minnesota Anne/Çocuk Etkileşim Projesi'ni yürüten araştırmacılar, yüksek riskli annelerden doğan çocukları, doğdukları andan yetişkinlik dönemine kadar takip etmişlerdir. Düşmanca ve sözlü tacize maruz kalan çocukların, zayıf bağlanma, öfkeyle hareket etme, zayıf dürtü kontrolü gösterme, kolayca dikkati dağılma ve öğrenme sorunları gibi birçok olumsuz sonuca maruz kaldıkları sonucuna varmışlardır. Bu olumsuz etkiler, fiziksel istismara uğramış çocuklarda görülenler kadar güçlüdür. Duygusal tepki vermeyi reddeden ebeveynleri olan çocukların, daha düşük özsaygıya sahip olma, kendini istismar eden davranışlarda bulunma eğiliminde olma ve ciddi psikopatolojiye sahip olma olasılığı, kötü muamele görmeyen akranlarına göre daha yüksektir. Ayrıca duygusal tepkileri reddedilen çocukların durumunun, diğer herhangi bir kötü muamele gören çocuk grubundan daha olumsuz olduğu görülmüştür (Erickson vd., 1989). Minnesota çalışmasının sonuçlarına göre (Erickson & Egeland, 2011), 1.5 yaşında duygusal olarak ihmal

edilen çocukların hepsi kaygılı bağlanmış, 2-3.5 yaş arasında öfke, karşı gelme, sabır gösterememe ve çok az olumlu duygulanım göstermektedirler. 4.5 yaşında çeşitli ciddi davranışsal problemler göstermekte ve negatif, dürtüsel, öğretmenlerine bağımlı, kendi kendine zarar veren davranışlar ve bazı psikopatoloji belirtileri göstermeye devam etmektedirler.

Duygusal istismar ve ihmal oranlarının; yeme bozukluğu, eksen 1 bozuklukları, kendine zarar verme ve ayaktan psikoterapi alan belirlenmemiş sorunları olan bireyler gibi çok sayıda klinik türü olan klinik örneklemde genel topluluk örneklemine göre daha yüksek olduğu görülmüştür (Baker & Maiorino, 2010). Duygusal ihmal birçok çocuk ve yetişkin psikiyatrik bozukluk ve semptomla ilişkilidir. 11 yaşındaki duygusal ihmalin 15 yaşındaki psikopatolojiyi önemli ölçüde yordadığı görülmektedir (Young vd., 2011). Çalışma sonuçlarına göre duygusal ihmal ve istismarın stres, depresyon ve kaygı bozuklukları yaşama riskini artırdığı görülmektedir (Duru& Balkis, 2025; Fung vd., 2020; Gardner vd., 2019; Neumann, 2017; Salokangas vd., 2019; Spertus vd., 2003). Psikolojik istismar bireylerin aileleriyle iletişim kurma ve çevreleri ile uyum içinde yaşama becerilerini zayıflatarak zihinsel sağlık üzerinde olumsuz etkiye sebep olmaktadır (Ümmet vd., 2023). Fiziksel ve cinsel istismarla karşılaştırıldığında, psikolojik istismar, nadiren tedavinin odak noktası olmasına rağmen, semptomatik içe yönelim davranışları, bağlanma sorunları, anksiyete, depresyon ve madde bağımlılığının en güçlü yordayıcısıdır ve dışa yönelim davranışları ile TSSB'nin eşit derecede yordayıcısıdır (Cohen vd., 2017; Hodgdon, 2019; Spinazzola vd., 2014). Çarpıcı bir şekilde, duygusal istismar veya duygusal ihmal deneyimlerinin, diğer çocukluk istismarı biçimlerinden daha fazla "ağırlık" veya "toksisite" taşıdığı bulunmuştur. Spesifik olarak, yalnızca psikolojik kötü muamele öyküsü olan çocuklar ve ergenler, tipik olarak, fiziksel ve cinsel istismarın birleştiği gençlere göre eşit veya daha kötü klinik sonuç profilleri sergilemektedirler (Hodgdon, 2019; Spinazzola vd., 2014). Fiziksel ve duygusal ihmalin yüksek depresyon ve TSSB seviyeleri ve madde kullanımı ile ilişkili olduğu ve içe yönelim problemleri için fiziksel ihmalin aksine duygusal ihmalin daha yüksek etki boyutlarına sahip oluğu ortaya çıkmıştır (Cohen vd., 2017). Duygusal ihmal ve istismarın etkilerinin uzun sürdüğü görülmetekdir.

Duygusal ihmal deneyimlerinin bireylerin mevcut psikiyatrik belirtilerinin şiddetini öngörebildiği ve bu ilişkinin büyük ölçüde olumsuz duygulanım aracılığıyla kurulduğu ortaya koyulmuştur. Çocuklukta yaşanan duygusal ihmalin, olumsuz duygulanımı

artırarak psikolojik belirtileri etkilediği görülmektedir. Ayrıca, duygusal ihmale maruz kalan kadın bireylerin, daha fazla sayıda psikiyatrik belirti geliştirme eğiliminde olduğu da belirlenmiştir (Korolevskaia& Yampolskaya, 2023; Schimmenti vd., 2015; Wark vd., 2003). Wright ve diğerlerinin (2009) üniversite öğrencileriyle yaptığı bir çalışmada ise, duygusal ihmal ya da istismar geçmişine sahip bireylerin, ebeveynlerinden gelen olumsuz mesajları içselleştirerek kendilerini kusurlu hissettikleri, utanç duydukları ve buna bağlı olarak daha yüksek düzeyde depresyon ve kaygı yaşadıkları saptanmıştır. Başka bir çalışmada da çocukluk döneminde psikolojik istismar yaşayan kişilerin kendilerini daha çok eleştirdikleri ve bu durumun da ilişkilerinden memnuniyetsizliğe ve neticede yalnızlığa sebep olduğunu göstermiştir (Bırni vd., 2023). Beyin temelli çalışmalar da bu bulguları desteklemekte olup, duygusal ihmal ve istismarın çocukluk dönemindeki beyin gelişimi üzerinde ciddi ve olumsuz etkiler yarattığı gösterilmiştir (Hoffmann& Heim, 2024; Teicher & Sampson, 2016). Teicher, ebeveyn sözlü tacizinin özellikle güçlü bir kötü muamele şekli olduğunu ve limbik uyarılma, öfke, disosiyasyon, depresyon ve düşmanlık üzerinde diğer aile içi istismar türlerinde benzer veya daha ciddi olumsuz etkilerle ilişkili olduğunu bulmuştur (Teicher vd., 2006). Daha önce HPA ekseninin bozulmuş negatif geri bildirimi ve/veya strese bağlı psikopatoloji ile ilişkilendirilen FKBP5 genotipleri, artan tehditle ilişkili dorsal amigdala reaktivitesini çocukluktaki duygusal ihmal ile etkileşimde olduğunda yordayıp yordamadığını inceleyen bir çalışmanın bulguları; FKBP5 genotipi tek başına amigdala reaktivitesi üzerinde anlamlı olmayan bir etkiye sahip olabilirken, çevresel stresörler etkileşime girdiğinde, reaktivitede önemli bir eğilim ile sonuçlandığını ortaya çıkarmaktadır. Duygusal ihmal bağlamındaki bu tepkisel eğilim, bu FKBP5 alellerini taşıyan bireylerin stresle ilişkili psikopatoloji için artan risk altında olduğu bir mekanizmayı temsil etmektedir (White vd., 2012). Karşılaştırılan gençlere kıyasla, bakım veren yokluğu ve duygusal ihmal öyküsü olan gençler, tehdit edici bilgilerin işlenmesi sırasında, fMRI sonuçlarına göre önemli ölçüde daha fazla sol amigdala ve sol ön hipokampus aktivasyonu göstermiştir (Maheu vd., 2010). Çocukluktaki duygusal ihmal, genetik bozukluklarda amigdala aktivitesinin artmasına aracılık edebilmektedir. Amigdala aktivitesinin artması da sürekli tetikte olmaya dönüşebilir ve duygudurum ve kaygı bozuklukları gibi stresle ilişkili psikopatolojilerin gelişimine zemin hazırlayabilir. Çocukluk dönemi duygusal ihmali ve val alel, daha büyük amigdala reaktivitesi ile ilişkilidir. Ayrıca, önemli bir genotip-duygusal ihmal etkileşimi gözlemlenmiştir. Val alel taşıyıcılarında daha

büyük amigdala reaktivitesi, önceki çocukluk dönemi duygusal ihmalinden bağımsız olarak ortaya çıkmakta iken, izo homozigotlarda daha fazla reaktivite, yalnızca yüksek bir duygusal ihmal öyküsü bağlamında ortaya çıkmıştır. Önceki duygusal ihmalin nispeten düşük seviyelerde olduğu durumda, val taşıyıcıları, izo homozigotlara göre amigdala reaktivitesini daha çok artırmıştır. Bu artan tepkisellik, sürekli tetikte olmaya dönüşebilir ve duygudurum ve kaygı bozuklukları gibi stresle ilişkili psikopatolojilerin gelişimine zemin hazırlayabilir (Bogdan vd., 2012). Beyin görüntüleme çalışmaları duygusal ihmal ve istismarın ciddi etkilerini kanıtlamaktadır.

Duygusal ihmal ve duygusal istismarın kişilik bozuklukları ile ilişkili olabileceğini gösteren çalışmalar mevcuttur. Uyumsuz ebeveyn-çocuk ilişkilerinden kaynaklanan, narsisistik kırılganlığa dahil olan bozulmuş benlik ve diğerleri deneyimi, bireyin daha sonra psikolojik sıkıntı yaşanmasında etkili olabilmektedir. Duygusal ihmalin ardından düşmanca bir dünya algısı kaygıyı artırabilir ve depresif karamsarlığa yol açabilmektedir (Kealy vd., 2020). Çalışmada, çocuklukta duygusal ihmalin, narsisistik kırılganlık ve depresif ve anksiyete belirtileri ile pozitif olarak ilişkili olduğu ortaya koyulmuştur. Ayrıca, çocukluk çağı duygusal ihmali ile her iki tür psikolojik sıkıntı belirtisinin şiddeti arasındaki ilişkide narsisistik kırılganlığın önemli bir aracı olduğu görülmüştür. Utanma eğiliminin de narsistik kırılganlığın çocukluk yaşantılarından kaynaklanan psikolojik sıkıntıya katkıda bulunduğu bir mekanizmaya aracılık ettiği bulunmuştur. Bu nedenle, çocuklukta duygusal ihmalin öznel deneyimi, narsisistik kırılganlıkla ilişkilendirilmiş, bu da sırasıyla utançla ve hem depresif hem de kaygı belirtileriyle bağlantılıdır. Bu bulgular, narsisistik kırılganlık olarak kendini gösteren yaygın güvensizliklerin ve öz-düzenleme zorluklarının göreceli bir ebeveyn sıcaklığı ve empati eksikliğinden kaynaklanma eğiliminde olduğunu ve bu tür zorlukların utançla ilgili duygular ve nihayetinde akut psikolojik sıkıntı için zemin hazırladığını göstermektedir (Kealy vd., 2020). Mahler ve diğerlerinin (1975) teorisine dayanarak Masterson ve Rinsley (1975), ayrışma-bireyselleşme dönemindeki seçici anne mevcudiyetinin ilerleyen dönemde borderline psikopatolojisine yatkın hale getirdiğini açıklamaktadır. Buna göre borderline birinin çocukluğuna bakıldığında aşırı korumacı ve duygusal olarak ihmalkâr unsurların bir birleşimi görülecektir (Zweig-Frank & Paris, 1991). Çalışmanın sonuçları da hem erkek hem kadın katılımcıların borderline olmayan gruba göre anne ve babalarını çocukluklarında az ilgili fakat oldukça kontrolcü bulduklarını göstererek teoriye katkı sağlamaktadır (Zweig-Frank & Paris,

1991). Bu davranışların duygusal ihmal ve istismarın özelliklerini taşıdığı varsayıldığında kişilik örüntüleri üzerindeki etkileri önem arz etmektedir.

Duygusal istismar ile bağımlılık gelişimi arasındaki bağlantı, duygu düzenlemede bozukluklarla yakından ilişkilidir. Araştırmalar, çocukluk döneminde yaşanan olumsuz deneyimlerin, özellikle duygusal ihmal ve istismarın, ilerleyen dönemlerde madde kullanım bozukluklarının görülme riskini önemli ölçüde artırdığını göstermektedir (Felitti vd., 1998; Kurtuluş & Elemo, 2024). Yapılan bir çalışma duygusal istismarın alkol bağımlılığı üzerinde diğer ihmal ve istismar türlerinden daha etkili olduğunu ortaya koymuştur (Potthast vd., 2014). Duygusal istismarın etkilediği, yaşamın erken dönemlerinde oluşan ve kronik hale gelen stres tepkisi ileride dürtü kontrolünün yönetimi ile ilişkili beyin bölgelerinde değişikliklere yol açarak bireyleri bağımlılığa daha yatkın hale getirebilir (Sinha, 2008). Özellikle, duygusal istismar yaşayan bireylerde dopamin sisteminde düzensizlikler gözlemlenmiş ve bu durumun ödül arayışına yönelik olan kompulsif davranışları artırdığı belirtilmiştir (Anda vd., 2006). Rosenkranz ve diğerleri (2012) tarafından yapılan bir çalışmada, çocukluk çağı istismar biçimleri birlikte incelendiğinde, sadece duygusal istismar ve ihmalin madde kullanım sorunlarının güçlü birer yordayıcısı olduğu ortaya çıkmıştır. Bu bulgular, bireylerin bağımlılığı, duygusal acıyı hafifletmek ve duygu düzenleme zorluklarını dengelemek amacıyla bir başa çıkma mekanizması olarak kullanabileceğini öne süren "kendini tedavi etme" hipotezi ile örtüşmektedir (Khantzian, 1997). Duygusal istismarın duygu düzenleme ve bilişsel kontrol mekanizmaları üzerindeki uzun vadeli etkileri dikkat çekmektedir. İhmal ve istismara maruz kalan bireylerde duygu düzenlemede etkili olan beyin bölgelerinin, madde kullanım bozukluklarının potansiyel belirleyicileri olarak tanımlanan bölgelerle örtüşmesi, istismarın bağımlılık gelişimindeki rolünün altını çizmektedir (Puetz & McCrory, 2015). Yapılan çalışmaların sonuçları da duygusal ihmal ve bağımlılığının anlamlı bir ilişki içinde olduğunu göstermektedir (Salokangas vd., 2019, Cohen vd., 2017). Evde bir bağlılık duygusu yaşamayan gençler, aşırı cep telefonu kullanımı gibi anında rahatlama sağlayan stratejiler kullanarak duygusal bağlantı kurmaya çalışabilmektedirler. Bu cihazlar, her zaman, her yerde çevrimiçi olarak oyun oynama ve arkadaşlarla bağlantı kurma fırsatları sağlar. Bununla birlikte, ilişkili olma ihtiyacını karşılamak (Deci & Ryan, 2000) için cep telefonlarına başvurmak problematik cep telefonu kullanım riskini artırabilir. Çalışmanın sonuçları, ergenlerin çocuklukta duygusal ihmal

yaşamaları ile mevcut problematik mobil telefon kullanımları arasında pozitif yönlü anlamlı ilişkiyi ortaya koymaktadır (Chen vd., 2021). Sonuç olarak, duygusal kötü muamele bağımlılık gelişimi için önemli bir risk faktörüdür ve bu ilişkinin altında psikolojik, nörobiyolojik ve davranışsal mekanizmalar yatmaktadır.

Duygusal ihmalin uzun vadeli etkileri yalnızca psikolojik ya da sosyal işlevsellik düzeyiyle sınırlı kalmamakta, bedensel sağlık üzerinde de kalıcı izler bırakabilmektedir (Spertus vd., 2003; Wilson vd., 2012). Boylamsal bir klinik-patolojik çalışmanın parçası olarak, yaşlı kişiler olumsuz çocukluk deneyimleri hakkında yapılandırılmış bir öz bildirim ölçeğini tamamlamışlardır. Ortalama 3,5 yıllık takipte 192 kişi hayatını kaybetmiş ve nöropatolojik inceleme yapılmıştır. Kronik beyin enfarktüsü olasılığı, çocuklukta ortadan yüksek düzeye duygusal ihmale maruz kalanlarda, düşük düzeyde olanlara göre neredeyse üç kat daha yüksek bulunmuştur. Olumsuz çocukluk yaşantısı alt ölçeklerinden sadece duygusal ihmal alt ölçeği ile ilişkili bulunan sonuçlar, çocukluktaki duygusal ihmalin yaşlılıkta serebral enfarktüs için bir risk faktörü olabileceğini düşündürmektedir (Wilson vd., 2012). Bu sonuçlar duygusal ihmalin bedensel bütünlük üzerinde bıraktığı kalıcı etkilerin varlığını göstermektedir.

2.7. Önleme ve Müdahale

Psikolojik kötü muamele olarak da kabul gören duygusal ihmal ve duygusal istismarın ne olduğunu açıkça ifade etmeye karşı toplumsal yok sayma ve yanlış yorumlama duygusal istismarın ve özellikle duygusal ihmalin, bir çocuğun daha geniş bir bakım sistemi içinde terapistler, vaka çalışanları ve diğer yetişkinler tarafından görülmemesini ya da durumdan kaçınılmasına yol açmaktadır. Hizmet sağlayıcılar, duygusal açıdan uygunsuz ve yetersiz ebeveynlik davranışını psikolojik olarak istismar edici veya ihmal edici olarak tanımlamak ve kendilerini tartışmalı bir duruma sokma riskini almamakta ve durumu doğru anlama, tespit, önleme ve yetişkinlikten önce müdahale olasılıklarının azalması ile duygusal ihmal ve istismarın sürmesine katkıda bulunarak çocuklukta kötü muamelenin bir biçimine belki de suç ortağı olabilmektedirler (Hodgdon, 2019). Duygusal ihmalin ve duygusal istismarın genel popülasyonda artışı ile, sosyal işlevsellik ve ruh sağlığı üzerindeki kalıcı olumsuz etkilerinin ciddiyeti, erken müdahale ve önleme programlarına duyulan ihtiyacın altını çizmektedir.

Bir müdahale programı planlamak için uygulayıcının net ve somut hedefler belirlemesi gerekir. Ancak duygusal istismar, kapsamı geniş ve tanımlanması zor bir olgu olduğu için bu süreç oldukça zorlu olabilmektedir. Etkili ebeveynlik içgüdüsel bir becerinin yanında; sağduyu, sezgi ve özellikle çocuğun bakış açısını anlayabilme yeteneği gibi çeşitli becerileri gerektirir. Duygusal istismarda bulunan ebeveynler, diğer istismarcı ebeveyn gruplarında olduğu gibi, genellikle bu alanlarda önemli eksiklikler göstermektedirler. Ancak araştırmalar, bu ebeveynlerin bireysel danışmanlık (Iwaniec, 1995) veya grup temelli eğitim programları (Herbert & Wookey, 1997, akt. Iwaniec & Herbert, 1999; Webster-Stratton, 1991) yoluyla ebeveynlik becerilerini geliştirmeye olumlu yanıt verebildiklerini göstermektedir (Iwaniec, 2006).

Önleme ve müdahale çalışmalarının etkili olabilmesi için öncelikle duygusal ihmal ve istismarın nedenlerine odaklanmak gerekmektedir. Aile kaynaklı faktörler incelendiğinde, ebeveynlerin kendi çocukluklarında maruz kaldıkları duygusal ihmal ve istismarın, çocuklarıyla kurdukları ilişkileri etkileyebildiği görülmektedir (Talmon, 2023). Ayrıca, ebeveynlerin yaşadığı stres (Mikolajczak vd., 2018), çocuklarının gelişimsel ihtiyaçlarına dair bilgi eksikliği, yetersiz bakım verme becerileri (Crittenden, 1993) ve kültürel olarak normal kabul edilen ancak duygusal ihmal ya da istismara yol açabilen ebeveynlik pratikleri de (Iwaniec, 2003) bu durumu pekiştiren etkenler arasında yer almaktadır. Müdahale programları ise birincil ve ikincil düzeyde, toplum temelli veya aile odaklı yaklaşımlar çerçevesinde tasarlanabilmektedir (Atmaca Koçak, 2004; Dawe & Harnett, 2007; Dawe vd., 2003; Mersky vd., 2011). Aile düzeyinde gerçekleştirilen müdahalelerin temel hedefleri arasında, zarar gören bağları onarmak, ebeveyn-çocuk ilişkisini güçlendirmek, çocuğun güven duygusunu ve aidiyet hissini artırmak yer almaktadır (Iwaniec, 2003). Duygusal istismar ve ihmal vakalarında, tek bir müdahale yönteminin yeterli olmadığı, farklı hizmetlerin ve terapötik yaklaşımların bir arada kullanıldığında daha etkili sonuçlar verdiği kabul edilmektedir. Ebeveynlere, çocuklarının gelişimsel ihtiyaçlarını karşılamaları için daha iyi çocuk yetiştirme becerileri kazandırmak, etkili müdahale stratejilerinin temelini oluşturmaktadır (Bekman ve Atmaca Koçak, 2011b; Day, 2020; Sanders, 2012). Ayrıca, ebeveynlerin problem çözme sürecine aktif katılımını destekleyen proaktif ebeveynlik beceri eğitimleri sunulmalı, böylece ebeveynlerin çocuk bakımına dair yetkinlik ve başarı algıları güçlendirilmelidir (Iwaniec, 2003). Çocukların karşı karşıya olduğu acil riskler dikkate alındığında, duygusal istismar ve ihmalin yaşandığı

ailelerde ebeveynlik becerilerindeki eksiklikleri gidermeye yönelik müdahaleler, yanıt verme kapasitesini artırarak, olumlu yönetim stratejilerini teşvik ederek ve iletişimi güçlendirerek saldırgan ve reddedici davranışları hedef alabilir (Iwaniec, 1997). Ebeveyn ve çocuk arasındaki bağı güçlendirmek amacıyla stres yönetimi, problem çözme becerileri ve bağlanma çalışmalarını içeren bilişsel temelli yaklaşımlar önerilmekte olup, bu yöntemlerin bu tür durumlarda etkili olduğu kanıtlanmıştır (Iwaniec & Sneddon, 2001).

Ebeveyn eğitim programlarının, ebeveyn-çocuk ilişkisindeki duygusal bağı güçlendirebileceği çalışmalarla kanıtlanmaktadır (Bekman ve Koçak, 2011a). Bu programlar, ebeveynlere çocuklarının duygusal ihtiyaçlarını daha iyi anlama ve onlarla sağlıklı bir iletişim kurarak gelişimlerini destekleme konusunda rehberlik etmektedir. Day ve diğerleri (2020), bağlanma teorisi, sosyal öğrenme teorisi ve bilişsel-duygusal yaklaşımlardan yararlanarak çok teorili bir model ile ebeveynlerin davranışlarını geliştirmeyi amaçlamışlardır. Program kapsamında, ebeveynlere duygu düzenleme becerileri, sağlıklı ilişki kurma ve geliştirme teknikleri ve çocuklarına etkili rehberlik yapma yöntemleri öğretilerek duygusal zorluklarla başa çıkmaları ve çocuklarına daha destekleyici bir ortam sağlamaları önerilmektedir. Sanders ve diğerleri (2004), ebeveyn eğitim programlarının çocukların gelişimine olumlu katkı sağladığını ve ebeveynlerin tutumlarındaki değişimin, duygusal ihmal ve istismara karşı koruyucu bir rol oynadığını belirtmektedir. Bu programlar, ebeveynlerin çocuklarının duygusal ve davranışsal ihtiyaçlarını daha iyi anlamalarına yardımcı olurken, onlara rehberlik etmelerini kolaylaştıran pratik araçlar sunmaktadır. Aynı zamanda, ebeveynlerin çocuklarına daha duyarlı ve empatik yaklaşmalarını teşvik ederken, olumsuz disiplin yöntemlerinden kaçınmalarını sağlayacak stratejiler geliştirmelerine de destek olmaktadır (Sanders, 2012). Bununla birlikte stres ve öfke yönetimi için etkili faktörlerin programlara dahil edilmesi ile ebeveynlerin kendi sorunları nedeniyle hayal kırıklığına uğradıklarında, günlük yaşamdaki yoksunluklar nedeniyle strese girdiklerinde veya çocuklarının davranışlarından memnun olmadıklarında çocuklarına sözlü olarak saldırmaktan vazgeçmelerine yardımcı olmak amaçlanmıştır (Iwaniec, 2006; Jacobsen vd., 2014). Kendall ve Hollin'in (1994) yaklaşımı ise çok modlu bir program olarak; problem çözme becerileri, davranışsal koşullama, model alma, rol yapma ve bireyin kendisi ile başkaları hakkındaki duygularını tanımlama eğitimi gibi unsurlar sunmaktadır (Iwaniec & Herbert, 1999). Ayrıca, müdahalenin benzer profile

sahip ebeveynlere grup müdahalesi formatında yürütülmesi ile, ebeveyn grubu desteğinin ek kazanımlar sağladığı ve alınan sonuçları iyileştirdiği görülmektedir (Iwaniec, 1997). Tüm bu çalışmalar birlikte değerlendirildiğinde, çoklu yaklaşımlar ve çeşitli tekniklerden yararlanarak geliştirilen, ebeveynlere yönelik müdahale programlarının ebeveynlik becerilerini geliştirerek ve ebeveyn-çocuk ilişkisini iyileştirerek duygusal ihmal ve istismarın önlenmesinde önemli bir rol oynayacağı sonucuna varılmaktadır.

2.8. Yurt Dışı ve Yurt İçinde Yürütülen Önleme ve Müdahale Çalışmaları

Müdahale çalışmaları incelendiğinde, duygusal ihmal ve duygusal istismarı doğrudan hedefleyen araştırmaların sınırlı olduğu göze çarpmaktadır. Ancak, kötü muamelenin diğer türlerini azaltmayı amaçlayan çok boyutlu müdahale ve eğitim programlarının, doğrudan duygusal ihmal ve istismar üzerindeki etkisini ölçmese de bu bağlamda değerlendirilebilecek davranış ve tutumlar üzerinde değişim sağladığı görülmektedir. Bu nedenle, ilgili çalışmalar da bu bölümde ele alınmıştır.

Duygusal olarak istismarcı iki ebeveyn grubu ile yürütülen bir çalışmada birinci grup sadece bireysel eğitim alırken (gelişimsel danışmanlık, davranış yönetimi ve ebeveynlerin tutum, algı, inanç ve duygularını ele alan bilişsel çalışma), ikinci grup ek grup çalışması eğitimi almıştır. Her iki grup da çocuklarıyla olan ilişkilerinde ve çocuklarına davranışlarında iyileşme gösterirken, ikinci grup problem çözme, sosyal temas, stres yönetimi ve depresif ruh halinin azaltılması alanlarında önemli ölçüde daha iyi gelişme göstermiş ve iki yıllık takipte çocuklarına karşı olumlu duygularını daha iyi sürdürdüklerini ve genel yaşamlarıyla ilgili olarak daha yüksek düzeyde memnuniyet duyduklarını göstermiştir. Bu çalışma, çocukların yaşamlarını iyileştirmek için ebeveynlerin ihtiyaçlarının ve kişisel zorluklarının aynı anda ele alınması ve çalışılması gerektiğini göstermiştir (Iwaniec, 1997).

"Casey Aile Programları", risk altındaki aileler için yürütülmekte ve çocuk istismarı ve ihmalini önleme çabalarını ileriye taşıyarak güvenli ve istikrarlı bir ailenin çocukların hayatında oynadığı rolün önemini savunmaktadır (Child Welfare Information Gateway, 2019).

"ACT-Raising Safe Kids (ACT-RSK) Programı", ebeveynleri ve bakıcıları, çocukları şiddet ve kötü muameleden korumaları için eğitmeye odaklanmaktadır. Changing

Children's World Foundation, ebeveyn eğitimi ve desteği sağlayan kanıta dayalı bir ebeveynlik programı olan Uluslararası Çocuk-Ebeveyn Gelişim Programı (ICDP) sunar. Ebeveynler ve çocuklar arasındaki güvenli bağlanmayı artırmak için ebeveyn-çocuk etkileşimlerini ve ebeveyn farkındalığını artırır. Just in Time Parenting, bilgi sayfaları ve haber bültenlerinde ailelere araştırmaya dayalı bilgiler sağlar ve ebeveynleri yaşa uygun kaynaklara ve uzman tavsiyelerine bağlamaktadır (Knox vd., 2013).

"Olumlu Ebeveynlik Programı (Triple P- Positive Parenting Program)", ebeveynlerin bilgi, beceri ve güvenini artırarak çocuklarda ciddi davranışsal, duygusal ve gelişimsel sorunları önlemeyi amaçlayan çok düzeyli bir ebeveynlik ve aile destek stratejisi sunar (Sanders vd., 2004). Beş müdahale düzeyi, yoğunluğa, teması ve işleyiş biçimine göre değişen programları içermektedir: Seviye 1, olumlu ebeveynlik üzerine bir medya ve iletişim stratejisidir. Seviye 2, bir veya üç oturumdan oluşan kısa müdahaleleri içerir (telefon, yüz yüze veya grup seminerleri). Seviye 3, üç ila dört bireysel yüz yüze veya telefon oturumu veya bir dizi 2 saatlik grup tartışma oturumunu içeren dar odaklı müdahalelerden oluşur. Seviye 4, bireysel, grup veya kendi kendine yönetilen (çevrimiçi veya çalışma kitabı) formatlar aracılığıyla sunulan 8-10 oturumu içerir ve Seviye 5, ek sorunları ele alan ek bireysel veya grup oturumları kullanılarak geliştirilmiş müdahaleleri içerir. Triple P, ebeveynlerin çocuk yetiştirme konusundaki güvenlerini, becerilerini ve bilgilerini artırmalarına; çocuklarla günlük etkileşimlerinde daha olumlu olmalarına, daha az zorlayıcı, depresif, stresli veya endişeli olmalarına; ebeveynlik konularında eşleriyle daha az çatışma yaşamalarına ve iş ve aile sorumluluklarını yönetirken daha düşük stres ve çatışma düzeylerine sahip olmalarına yardımcı olmayı amaçlamaktadır. Bunun için güvenli ve ilgi çekici-uyaran barındıran bir ortam, olumlu öğrenme ortamı, etkili ve dahil edici disiplin, gerçekçi beklentiler ve ebeveyn öz bakımı ilkelerini temel almaktadır (Sanders, 2012). Sonuçlar, Triple P müdahalelerinin ebeveynlerdeki işlevsiz ebeveynlik tarzlarını azalttığını, ebeveyn yeterliliğini geliştirdiğini (De Graaf vd., 2008), çocuğa kötü muameleyi azalttığını (Schilling vd., 2020), çatışma, yakınlık, bağımlılık ve olumlu ilişki üzerinde olumlu etki oluşturduğunu (Pourmohamadreza-Tajrishi vd., 2015), işlevsiz ebeveynlik uygulamaları, depresyon, anksiyete, stres, algılanan ebeveynlik zorluğu düzeyi ve ebeveynlik güveninin geliştirilmesinde olumlu etki oluşturduğunu (Fujiwara vd., 2011) göstermektedir.

1980'lerde geliştirilen, 0-5 yaş arasındaki çocuğu olan ve çocuk ihmali ve fiziksel istismarı açısından yüksek riskli aileler için önleyici ve erken müdahale programı olan "SafeCare" birçok ülkede uygulanmaya devam edilmekte olup, 3 modülden oluşmaktadır: ebeveyn-çocuk etkileşimi, sağlık hizmetleri ve ev güvenliği. Ebeveyn eğitim oturumları hedeflenen davranışlar için 4 basamaklı bir yaklaşımdan oluşmaktadır: her bir davranışın mantığını tanımlamak ve açıklamak, her bir davranışı modellemek, ebeveynden davranışı denemesini talep etmek ve olumlu ve yapıcı geri bildirim sağlamak. Ebeveyn ile çocuk arasında olumlu etkileşimi artırma ve çocuğun davranışsal problemlerini azaltmaya yardımcı olmak amaçlanmaktadır. Programın sonuçları, yüksek riskli ailelerde ihmalin azaldığını veya önlendiğini göstermektedir. Ayrıca ebeveynin kişisel iyi oluşu, çocuk bakımı ile ilgili ebeveyn stresinin azalması ve ebeveynin çocuk ile ilgili algısı açısından gelişmeler görülmüştür (Arruabarrena Madariaga, 2019).

Multidisipliner, ilişki temelli bir ev programı olan "Minding the Baby", genç ve risk altındaki yeni annelerin bebeklerini (ve kendilerini) çeşitli şekillerde "mentalize etmelerine" yardımcı olmak için başlatılmıştır. Bir hemşire pratisyen ve klinik sosyal hizmet uzmanından oluşan bir ekip tarafından gerçekleştirilen müdahale, zihinselleştirme temelli bir yaklaşım kullanarak annelerin düşünme kapasitelerini geliştirmek için anneler ve bebeklerle çeşitli şekillerde çalışmalar içermektedir. Hem ev ziyareti hem de bebek-ebeveyn psikoterapi modellerinin bir uyarlaması olan bu yaklaşım, annelerin erken travmalarından kaynaklanan belirli ilişki bozulmalarını ele almayı amaçladığı için, özellikle yüksek düzeyde travma geçirmiş anneler ve aileleri için çok uygun görünmektedir. Bu genç anneler hem bebeklerinin hem de kendilerinin iç yaşamına ait sözcükler bulmak için çabalamaktadır. İçeride ne olduğunu, ne bilinebileceğini, nelerin akılda tutulabileceğini ve neleri içerebileceğini tanımlamanın yollarını aramaktadırlar (Slade vd., 2005).

Ebeveynlerden birinin veya her ikisinin madde kullandığı birçok ailede yüksek oranda çocuk istismarı ve ihmali görüldüğünün bilinmesi üzerine, ev tabanlı bir müdahale olan "Baskı Altındaki Ebeveynler (Parents under pressure-PUP) Programının" standart bakımla karşılaştırılmasını içeren bir çalışma yapılmıştır. PUP müdahalesi, ailedeki bireylerin psikolojik işleyişi, ebeveyn-çocuk ilişkileri ve sosyal bağlamsal faktörler dahil olmak üzere aile işleyişinin çoklu alanlarını hedefleyerek ekolojik çocuk gelişimi modelinden yararlanmıştır. Farkındalık becerileri, bu ebeveyn grubu

için önemli bir sorun olan ebeveyn duygu düzenlemesini ele almak için dahil edilmiştir. 3 ve 6 aylık takipte, PUP aileleri, çocuk istismarı potansiyelinde, katı ebeveynlik tutumları ve çocuk davranış sorunları dahil olmak üzere, aile işleyişinin birçok alanındaki problemlerde önemli azalmalar göstermiştir (Dawe & Harnett, 2007; Dawe vd., 2003).

"Helping Families" Programı üç yapılandırılmış bileşenden oluşmaktadır. Temel Terapötik Süreç: işbirlikçi ilişkisel katılımı, empatik ebeveyn doğrulamasını ve kriz yönetimini teşvik etmek için ortaklık ve hedefe dayalı yöntemleri içerir. Ebeveyn Temel Çalışması: çocuklarıyla ilişki kurarken ve ebeveynlik görevlerini üstlenirken ebeveynin duygusal düzensizliklerini ve düşmanca tavrını yönetme odaklı, bilişsel, davranışsal ve kişilerarası stratejiler içermektedir. Ebeveynlik Stratejileri: Övgü, sonuçlar ve sınır koyma gibi olumlu ebeveynlik becerilerinin tutarlı kullanımı dahil ve duygusal olarak duyarlı, sıcak bakım veren ve yansıtıcı işlev gibi ilişkisel ve duygusal ebeveynlik yöntemlerini içermektedir. 16 oturumdan oluşan ev temelli müdahale programının sonuçları programın kabul edilebilir ve potansiyel olarak etkili bir uzman ebeveynlik müdahalesi olduğunu göstermektedir (Day vd., 2020).

Çocukların temel duygusal ihtiyaçlarını karşılamayı desteklemek ve psikopatolojinin ortaya çıkmasını önlemek amacıyla geliştirilen "Yeterince İyi Ebeveynlik Programı", şema terapi yaklaşımına dayanmaktadır. Program hem çocukların yaşadığı sorunları azaltmayı hem de ebeveynlik becerilerini güçlendirmeyi eşit derecede hedeflemektedir. Ebeveynlerin kendi erken dönem olumsuz deneyimlerini ve bu deneyimlere verdikleri tepkileri daha iyi anlamalarına yardımcı olarak, çocuklarıyla yaşadıkları öfke temelli olumsuz etkileşimleri azaltmayı amaçlamaktadır. Program sürecinde ebeveynler, daha bilinçli ve sabırlı davrandıklarını, çocuklarıyla olan tetikleyici durumlara karşı verdikleri tepkisel ve olumsuz yanıtların azaldığını ifade etmişlerdir. Araştırmalar, programın duygusal istismar içeren davranışları azaltmada etkili olduğunu göstermektedir (Louis vd., 2020).

Bağlanma odaklı ebeveynlik programlarının, ebeveynlerin duygusal ihmal ve istismar içeren davranışlarını önlemede ve müdahalede etkili olduğunu gösteren kanıta dayalı çalışmalar bulunmaktadır. Bu kapsamda geliştirilen mentalizasyon temelli "Lighthouse Ebeveynlik Programı" (Byrne vd., 2018), bağlanmayı güçlendirmeye odaklanarak dolaylı yoldan duygusal ihmal ve istismarın önlenmesine katkı sağlamaktadır. Program sürecinde, her oturumda bağlanmayı destekleyici çalışmalar

yürütülmekte ve ebeveynlerin hem kendi bağlanma stillerini hem de çocuklarının bağlanma biçimlerini keşfetmeleri sağlanmaktadır. Yapılan araştırmalar, programa katılan ebeveynlerin duygusal ihmal ve istismar kapsamına giren davranışlarında azalma olduğunu ortaya koymaktadır (Gervinskaitė-Paulaitienė vd., 2023).

"Güvenli Çember Programı" (Circle of Security), bağlanma odaklı bir yaklaşım sunarak ebeveynlerin çocuklarının duygusal ihtiyaçlarını daha iyi anlamalarını ve bu ihtiyaçlara duyarlı ve uygun tepkiler vermelerini kolaylaştırmayı amaçlamaktadır (Mercer, 2015). Program, güvenli bağlanmayı desteklerken ebeveyn-çocuk etkileşimini de çeşitli yollarla güçlendirmektedir. Bunlar arasında, ebeveynin çocuğun verdiği ipuçlarını daha iyi okuyabilmesi için gözlem kapasitesinin artırılması, yansıtıcı işleyiş becerisinin geliştirilmesi ve savunmacı tepkilerden empatiye geçişin kolaylaştırılması yer almaktadır (Marvin vd., 2002). Güvenli bağlanmayı teşvik eden bu süreç, ebeveynlerin çocuklarının duygusal ihtiyaçlarına daha duyarlı hale gelmesini sağlarken, duygusal ihmal ve istismara yol açabilecek tipte davranışların önlenmesini ve müdahale edilmesini de hedeflemektedir.

Ekolojik modele dayalı olarak geliştirilen "Chicago Çocuk-Ebeveyn Merkezli Okul Öncesi Programı," ebeveynlerin duygusal istismar da dahil olmak üzere istismar ve ihmal davranışlarını etkileyerek olumlu sonuçlar ortaya koymuştur. Bu etkilerin, bireysel, aile içi ve aile dışı dinamikler gibi çeşitli değişkenlerle aracılık edildiği tespit edilmiştir (Mersky vd., 2011).

Toplumsal programlara katılmak için engelleri bulunan dezavantajlı ebeveynlerin olumlu ebeveynlik becerilerini geliştirmeyi amaçlayan "Nobody's Perfect Programı"; ebeveynlerin çocuklarının sağlığı, güvenliği ve davranışları konusundaki anlayışlarını artırmak, ebeveynlerin sahip oldukları becerileri geliştirmelerine ve yenilerini öğrenmelerine yardımcı olmak, ebeveynlerin öz saygılarını ve başa çıkma becerilerini geliştirmek, kendi kendine yardım ve karşılıklı desteği artırmak, ebeveynleri toplum hizmetleri ve kaynakları ile temasa geçirmek ve aile içi şiddeti önlemek için bir program içeriği sunmaktadır. Program yaklaşık olarak 10-12 hafta devam etmekte ve her oturum 3 saat sürmektedir. Ebeveyn programın merkezinde yer almaktadır ve kabul edilme, onaylanma, değer verilme, desteklenme, dinlenme ve saygı duyulma programın ilkeleri arasındadır. Ebeveyn aynı zamanda grup içinde kabul, akran desteği, cesaretlendirme ve dostça sosyal etkileşim sunan karşılıklı destek ağının bir parçasıdır. Program içeriği iş birliğine dayalı öğrenme stratejileri, yansıtma, rol

oynama ve beceri geliştirme faaliyetleri ile uygulanmaktadır (Kennett & Chislett, 2016). Programa katılan ebeveynler, ebeveynlik becerilerinde, sıcak/olumlu ebeveyn-çocuk etkileşimlerinde, ebeveynlik yetkinliği ve memnuniyeti duygusunda ve toplum kaynaklarının kullanımında artış göstermiş ve bunu sürdürmüştür. Ebeveynler ne kadar çok oturuma katılırsa, program tamamlandığında ve takipte ebeveynlik becerileri ve sıcak/olumlu ebeveyn-çocuk etkileşimi o kadar iyi ve öfkeli ve cezalandırıcı ebeveynlikleri o kadar az olmuştur (Chislett & Kennett, 2007).

İstismarı önlemeye yönelik geliştirilen "Nurturing Parenting Programı" (Bavolek, 2016) istismarın kaynaklandığı varsayılan 5 yapıdan oluşmaktadır. İlk olarak uygun olmayan ebeveyn beklentileri yapısı, istismarcı ebeveynlerin çocuklarının beceri ve yeteneklerini yanlış algılama eğiliminde olduğuna dayanmakta ve bunun büyüme ve gelişmenin çeşitli aşamalarında çocukların ihtiyaçlarını ve yeteneklerini bilmemeleri, kendileri ve çocukları ile ilgili olumlu görüşe sahip olmamaları ve empatiden yoksun olmaları ile açıklanmaktadır. İkinci yapıyı çocukların ihtiyaçlarına ilişkin empatik farkındalık eksikliği oluşturmaktadır: yeterli empati düzeyine sahip olmayan ebeveynlerin çocuklarının ihtiyaç ve isteklerini rahatsız edici ve bunaltıcı buldukları ve stres düzeylerinin arttığı ve ebeveynin kendi ihtiyaçları ile doğrudan çatışmasına sebep olduğu belirtilmiştir. Bir diğer yapı ise fiziksel ceza kullanımının gücüne olan inançlarıdır ve bu haklarını şiddetle savundukları görülmektedir. Ebeveyn-çocuk rollerinin tersine çevrilmesi yapısı ise istismarcı ebeveynler arasında yaygın olan bir ebeveynlik davranışıdır. Çocuklardan, ebeveynlerinin mutluluğunun büyük bir kısmına karşı duyarlı ve sorumlu olmaları beklenir. Rol değişiminde ebeveynler, ebeveyn bakımı ve rahatlığı için kendi çocuklarına bakan çaresiz, muhtaç çocuklar gibi davranırlar. Son olarak da çocukların güç ve bağımsızlığını baskılama yapısı çocukların bağımsızlığının ve gücünün bastırılması gerektiği inancıdır. Bütün bu yapılar ile çalışma amacıyla geliştirilen program içeriği ebeveynlik becerileri modülleri (disiplin, bakım, iletişim, bağlanma, değer inşa etme) ve ebeveyn ihtiyaçları modüllerinden (öz-saygı, öfke ve stres yönetimi, ihtiyaçlarını ifade edebilme, kişisel alan) oluşmaktadır (Bavolek, 2016). Programa katılan ebeveynlerle yapılan boylamsal çalışmalar ebeveynlerin ihmal ve istismar oranlarının düştüğünü göstermektedir (Bavolek vd., 2005).

Duygusal ihmal ve istismarı önlemek için ebeveynlere yönelik tasarlanan Web tabanlı uzaktan eğitim programının uygulandığı çalışmanın sonuçları; başlangıçta deney ve

kontrol grupları arasında duygusal istismarın temel farkındalıklarında anlamlı bir fark olmamasına rağmen, uygulama sonunda gruplar uygunsuz beklentiler, duyarsızlık, korkutma, reddetme/tecrit etme ve olumlu tutumlar açısından anlamlı farklılıklar göstermiştir. Program deney grubunda ebeveyn farkındalığını anlamlı düzeyde artırmıştır. Ayrıca grup içi karşılaştırmalar, eğitim programının çocuk duygusal istismarı ve ihmalinin önlenmesi ile sonuçlandığını ve duygusal istismar farkındalığında önemli bir artış yarattığını göstermiştir (Gülırmak & Orak, 2020).

Türkiye'de yapılan başka bir çalışmada 7 ve 8. Sınıf öğrenci ve anneleri ile 6 oturumluk duygusal istismarı önleme ve müdahale programı yürütülmüştür ve sonuçlarına göre; eğitim alan annelerin çocukları, eğitimden sonra, annelerini daha az baskıcı ve daha az kontrolcü olarak algılarken eğitim alan annelerin çocuk istismarı potansiyeli- istismar, stres, başkalarıyla ve ailesiyle sorunlar boyutlarında son test puanları kontrol grubuna göre daha düşüktür (Gürsel, 2019).

İlkokul öğrencilerinin ebeveynleri ile yapılan 3 oturumluk ihmal ve istismarı önleme eğitim programının değerlendirilmesi sonucunda ise eğitim alan grubun çocuğa yönelik ihmal ve istismarı önleme ile ilgili bilgi ve farkındalıklarının anlamlı düzeyde arttığı görülmüştür (Ateşoğlu, 2018).

Okul öncesi öğretmenliği öğrencileri ile yürütülen 9 haftalık duygusal ihmal ve istismara bilgi ve farkındalıklarını artırmaya yönelik eğitim programı sonucunda araştırmacı tarafından geliştirilen "Duygusal İhmal/İstismara Yönelik Bilgi ve Farkındalık Ölçme Aracı (DİBFA) son test sonuçlarına göre eğitim alan grubun puanları almayanlara göre anlamlı düzeyde yüksek çıkmıştır (Kanak, 2015).

Türkiye'de ebeveyn eğitimine yönelik önemli bir etki yaratan programlardan biri, Anne Çocuk Eğitim Vakfı tarafından geliştirilen ve bir süre Millî Eğitim Bakanlığı ile iş birliğiyle uygulanan Anne Çocuk Eğitim Programıdır. Programın bir parçası olan Anne Destek Programı, 3-6 yaş arası çocuk sahibi, ekonomik zorluklar yaşayan annelere ebeveynlik rollerinde beceri kazandırmayı ve destek sunmayı amaçlamaktadır. Bu program, annelere çocuklarının gelişimi hakkında bilgi vererek, sağlıklı gelişimi teşvik etmelerini ve etkili bir iletişim kurarak çocuklarıyla ilişkilerini güçlendirmelerini hedeflemektedir. Grup tartışmaları yoluyla çocuğun duygularını ifade etme ve bu duyguları kabul etme üzerine yoğunlaşılmaktadır (Bekman, 1998). Eğitim, AÇEV Anne Destek Programı Eğitici Eğitimini tamamlayan gönüllü

eğitmenler tarafından verilmektedir. Annelerin eşleriyle uyumlu bir şekilde çocuklarına yönelik tutum ve davranışlarını geliştirmeleri amacıyla babalar için de ek seanslar düzenlenmektedir. Programa katılan anneler, olumsuz disiplin uygulamalarını azalttıklarını, tutarlı ve etkili iletişim becerileri geliştirdiklerini, kriz anlarında sakin ve sabırlı kaldıklarını, çocuklarının gelişimsel ihtiyaçlarını daha iyi anlayıp fark ettiklerini ve çocuklarıyla daha güçlü bağlar kurduklarını belirtmişlerdir (Bekman ve Atmaca-Koçak, 2011a).

Anne Destek Programının uygulanması sırasında babalar için de özel bir program ihtiyacı doğmuş ve sonucunda Baba Destek Programı (BADEP) geliştirilmiş olup, babaların çocuk bakımına dair bilgi edinmeleri, etkili iletişim becerileri kazanmaları ve demokratik ebeveynlik tutumlarını benimsemeleri amaçlamıştır. Aynı zamanda istismarın önlenmesine de katkı sağlamayı hedeflemektedir. Programın uygulanması sonucunda, babalar çocuklarına daha fazla sevgi gösterdiklerini, onlarla daha fazla zaman geçirdiklerini ve algı, tutum ve davranışlarında olumlu değişimler yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Nicel veriler de bu tutum değişikliklerini ve iyileşen ebeveyn-çocuk iletişimini desteklemektedir (Atmaca Koçak, 2004).

Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı tarafından geliştirilen Aile Eğitim Programı (AEP), aile yaşam kalitesini artırmayı, aile içi etkileşimleri güçlendirmeyi ve aile bireylerinin mevcut kaynaklarını daha etkili kullanmalarını sağlamayı amaçlamaktadır. Geniş kapsamlı bir içerik sunan program, yirmi altı modülden oluşmaktadır. Aile eğitimi ve iletişimine odaklanan modüllerin etkililiğini inceleyen bir araştırmada, programa katılan ebeveynlerin katılmayanlara kıyasla çocuklarından daha gerçekçi beklentilere sahip oldukları, onlarla daha olumlu ilişkiler kurdukları ve olumsuz disiplin yöntemleri ile sözlü ceza kullanımının daha az olduğu belirlenmiştir (Karadağ & Tuncay, 2022). Bu bulgular, programın doğrudan duygusal ihmal ve istismarı hedef almasa da değişim sağladığı algı, tutum ve davranışlar aracılığıyla dolaylı olarak katkı sunabilmektedir.

Çocuğun duygusal ihmal ve istismarı, bütüncül olarak sağlıklı gelişimin önündeki en ciddi engellerden birisi olduğu için önlenmesi ve müdahalesi oldukça önemlidir. Direkt olarak duygusal ihmale yönelik kanıt temelli çalışmalar olmasa da genel olarak duygusal ihmal ve istismar, psikolojik/duygusal kötü muameleyi önleme ve müdahale odaklı toplum, aile ve çocuk temelli çalışmaların ve farkındalık çalışmalarının olumlu etkileri bulunmaktadır. Bununla beraber özellikle ülkemizde hem psikolojik kötü

muameleye, spesifik olarak da duygusal ihmale ve duygusal istismara yönelik aile temelli önleme ve müdahale grup psikoeğitim çalışmalarının eksikliği göze çarpmaktadır.

Mevcut programların büyük bir kısmı, tüm istismar türlerini aynı çerçevede değerlendirme eğiliminde olup, daha çok fiziksel istismar gibi somut belirtileri olan türlere öncelik vermektedir (Bradley vd., 2003; Ruiz-Casarez, 2019; Sanders vd., 2004; Shapiro vd., 2012; Webster-Stratton, 2016). Bu yaklaşım, duygusal ihmal ve istismarın çok boyutlu doğasını göz ardı etmekte ve özellikle içsel etkenlerin şekillendirdiği karmaşık ebeveyn-çocuk ilişkilerini açıklamada yetersiz kalmaktadır. Gözlemlenebilir davranışlara odaklanan bilişsel davranışçı temelli programlar, ebeveynin geçmiş yaşantılarından kaynaklı duygu düzenleme güçlüklerini, zihinselleştirme kapasitelerini ve bağlanma örüntülerini yeterince kapsamamaktadır (Chacko vd., 2016). Öte yandan, psikodinamik ya da bağlanma temelli bireysel terapötik yaklaşımlar ise ebeveynin çocuğu ile kurduğu bağı güçlendirmeyi hedeflese de sınırlı erişim, yüksek kaynak gereksinimi ve grup temelli uygulamalara uygun olmayışı nedeniyle geniş ölçekte önleyici bir model sunamamaktadır (Toth vd., 2002; Slade vd., 2024). Bu durum, duygusal ihmal ve istismarın çoklu risk faktörlerini dikkate alan, bütüncül, uygulanabilir ve sürdürülebilir müdahale programlarına olan ihtiyacı ortaya koymaktadır.

2.9. Ebeveynlere Yönelik Geliştirilen Çok Boyutlu Müdahale Programının Dayanakları

Son yıllarda bütüncül ve çok boyutu yaklaşımların gelişimini destekleyen çeşitli unsurlar öne çıkmaktadır. Tek bir kuramın tüm danışanlar ve sorunlar için yeterli olmadığına dair artan farkındalık, yaklaşımların çeşitlenmesi, kısa süreli ve problem odaklı yaklaşımların yükselişi, terapötik ortak unsurların değişim sürecine katkısının tanınması ve kanıta dayalı müdahalelere yönelik vurgunun artması bu süreci hızlandırmıştır. Psikolojik danışma kuramlarının sürekli olarak gelişmesine rağmen, hiçbir kuram tek başına tüm ihtiyaçları karşılayacak kadar kapsayıcı olamamıştır (Norcross & Alexander, 2019). Bu bağlamda, multimodal yaklaşım terapötik sürecin etkililiğini artıran kapsamlı ve esnek bir çerçeve sunmaktadır. Lazarus'a (2005) göre multimodal yaklaşım, sistematik ve geniş tabanlı bir süreci mümkün kılarken aynı zamanda odaklı bir müdahale sürecini de desteklemektedir. Bireylerin işlevsel ve

işlevsel olmayan yönleri ve güçlü ve zayıf yanları diğer grup üyeleri ve danışman ile etkileşim kurdukça belirginleşir. Grup ortamı, bireylerin birbirlerinden de geri bildirim almasını sağlayarak, bilişsel çarpıtmaların, aktarım tepkilerinin ve bilinçdışı süreçlerin fark edilmesini kolaylaştırır (Feldman & Feldman, 2005). Aynı zamanda, ortak yaşam deneyimlerinin paylaşılması ve benzer mücadelelerin keşfedilmesi, bireylerin yaşadıkları zorlukları anlamlandırmalarına ve başa çıkma mekanizmalarını güçlendirmelerine katkıda bulunur (Feldman & Feldman, 2005). Grupla çalışma bağlamı doğası gereği de çok boyutlu yaklaşıma olanak sağlamaktadır.

Duygusal ihmal ve duygusal istismara ilişkin alanyazın incelendiğinde, bu olguların çok katmanlı risk faktörleriyle ilişkili olduğu görülmektedir. Bu durum, etkili müdahale süreçlerinin de çok boyutlu bir yaklaşımla ele alınmasını zorunlu kılmaktadır. Risk faktörleri analiz edildiğinde, ebeveynden kaynaklanan ve müdahale ile değiştirilebilecek birbiriyle ilişkili unsurlar belirlenmiş; bu doğrultuda, riskin nedenlerine odaklanan özel müdahale içerikleri geliştirilmiştir. Müdahale sürecinde belirlenen risk faktörlerine etki etmesi için, literatürle uyumlu olarak, belirlenen bu unsurlara cevap verebilecek kuramsal yaklaşımlardan yararlanılmış ve bu yaklaşımların etkinliğini artıracak yöntem ve teknikler uygulama sürecine dahil edilerek eklektik bir program içeriği oluşturulmuştur.

İlk olarak duygusal ihmal ve istismar için risk faktörlerinden olan ebeveynin erken dönem çocukluk yaşantıları göz önünde bulundurulmuştur. Duygusal ihmal, müdahale edilmediği sürece döngüsel olmaktadır (Hughes & Cossar, 2016; Talmon vd., 2019; Yu vd., 2023), bu sebeple yapılan çalışmaların kanıtları göz önünde bulundurularak müdahaleyi döngüyü kırmak üzerine temellendirmek gerekmektedir. Ebeveynlik programlarının duygusal ihmal ve istismarı önleme ve müdahalede etkili bir içerik sunabilmesi için ebeveynin kendi çocukluk yaşantıları ve deneyimlediği duygusal istismar ve ihmal ile bağlantı kurmalarına olanak sağlamaları gerektiği görülmektedir (Baker vd., 2011). Ebeveyn çoğu zaman kendisinin de duygusal ihmal ve istismara uğradığının farkında olamamaktadır. Duygusal olarak ulaşılabilir olamamasının temel sebeplerinden biri olan duygusal ihmal döngüsü ele alınarak ebeveynlik becerilerinden önce, ebeveynin içinde bulunmuş olduğu duygusal duruma, dolayısıyla; duygusal ihmale uğramış bir ebeveynin bunun farkına varması üzerine müdahalede bulunmak gerekmektedir. Bu sebeple ebeveynin duygusal ihmal davranışlarının nedenselliği ve kendi üzerindeki etkileri ile ilgili kapsamlı bir farkındalık kazanması için Pozitif

Psikoterapi Kuramından (Peseschkian, 1987) yararlanılacaktır. Pozitif Psikoterapi Kuramının davranışsal kontrol tekniği ve denge modeline göre semptomları alınarak (Eryılmaz, 2018) çocuğu ve kendi üzerindeki etkisi ortaya konulacaktır.

Olumsuz çocukluk deneyimleri, özellikle istismar ve çözümlenmemiş kayıplar, ebeveynin bebeğiyle sağlıklı bir bağ kurma, ona ilgi gösterme ve sevgi verme kapasitesini önemli ölçüde zayıflatabilmektedir. Çatışmalı aile ilişkileri, ebeveynin ruh sağlığı sorunları ve bakım düzenindeki kesintiler gibi ek stres faktörleri, bağlanma problemlerini derinleştirerek duyarsız, tepkisiz ve reddedici bir ebeveynlik tarzına yol açabilir. Bu durum, çocuğun duygusal ihmal ve istismara karşı savunmasızlığını artırır. Araştırmalar, bağlanma sorunları yaşayan ebeveynlerin çoğunun kendilerinin de olumsuz bakım deneyimlerine sahip olduğunu göstermektedir (Bifulco vd., 1987). Bu nedenle, nesiller arası istismar döngüsünü kırmak, bağlanma temelli müdahalelerin temel hedeflerinden biri olarak öne çıkmaktadır (Youngblade & Belsky, 1990). Yaşadığı duygusal ihmalin sonucu olarak; duygusal olarak ulaşılır olamama, zihinselleştirme kapasitesinin (ebeveynin çocuğun bakış açısını alma ve davranışının altında yatan motivasyonları empatik olarak anlama becerisi) eksikliği, ebeveyn duyarlılığının kısıtlı olması, duyguları anlamlandırma, isimlendirme ve düzenleme problemleri yaşamaktadır. Diğerinin zihnini anlama, davranışın -kişinin kendisinin ve diğerlerinin- altında yatan zihinsel durumlar ve niyetler ışığında anlamlandırmaya yönelik kapasitesi, sosyal ilişkilerin ve özellikle de yakın ilişkilerin gelişimi için oldukça temeldir (Fonagy vd. 2002). Çocuğun kendini keşfetmesi, büyük ölçüde bakım verenin çeşitli ve çelişkili zihinsel durumları tutma, tahammül etme ve yeniden sunma kapasitesine bağlıdır. Bu nedenle, bir ebeveynin yansıtıcı farkındalığı, doğası gereği çocuk için düzenleyici ve kapsayıcıdır. Travmatize olmuş ebeveynler, çocuklarının ihtiyaçlarını ve korkularını çağrıştırıcı bulurlar ve sonuç olarak çoğu zaman çarpıtma veya yanlış yükleme olmadan temel ipuçlarını dahi okumakta zorluk çekerler (Fraiberg vd., 1975/2018; Lieberman, 1997 akt. Slade vd., 2005). Bu eksiklikler kendi çocuğuyla olan şiddetli iletişim bozuklukları ve ebeveyn duyarlılığı sağlayamama ile karakterize edilen duygusal ihmale ve bağlanma problemlerinin yaşanmasına sebebiyet vermektedir. Bağlanma teorisi, duyarlı ebeveynliğin, çocuğun gerektiğinde kendisine yanıt verileceğini bilme duygusu için temel oluşturduğunu ileri sürer (Bowlby, 1969). Bu nedenle, ebeveynlerin çocuğun davranışlarına daha fazla sıcaklık, tepki ve duyarlılık göstermeleri amaçlanmaktadır. Ebeveyn yansıtıcı işlevi

(PRF), ebeveynlerin çocuklarının davranışlarını, içsel duygusal durumların bir ifadesi olarak anlama ve duygularını düzenlemelerine yardımcı olmak için buna göre hareket etme yeteneği olarak hassas ebeveynliğin önemli bir bileşenidir (Rostad & Whitaker, 2016) ve çocuğun davranışlarını zihinsel durumları göz önünde bulundurarak algılama yeteneği, ebeveynin çocuğun temel ihtiyaçlarına karşı sert ve duyarsız olabilecek içgüdüsel tepkilere başvurmak yerine, çocuğun uygunsuz davranışlarına daha duyarlı tepki vermesini sağlar. Ebeveynin duygusal olarak ulaşılabilir olması, çocuğun ihtiyaçlarını daha iyi anlaması ve zorlayıcı davranış ve duygularını anlamlandırabilmesi için yapılması gereken müdahaleler, bağlanma odaklı ve zihinselleştirme temelli olmalıdır (Bakermans–Kranenburg vd., 1998; Lieberman vd., 1991; Toth vd, 2002) ve etkili olabilmesi için bilişsel davranışçı tekniklerden (Iwaniec, 1997; Iwaniec & Sneddon, 2001) yararlanılacaktır. Tekniklerin, sorunlara yanıt verebilirliği bağlamında seçildiğinde yararlı olduğu görülmektedir.

Bununla beraber ebeveyn, çocuğun gelişimsel ihtiyaçları ile ilgili doğru bilgi sahibi olmaması neticesinde de çocuğunun duygu, düşünce ve davranışlarını anlamlandırmakla ilgili sıkıntı çekmekte ve çocuğun gelişimsel düzeyi ve ihtiyaçlarına uygun olmayan yaklaşım, disiplin ve pratikler kullanmaktadır (Azar & Rohrbeck, 1986). Bu noktada gelişim psikolojisi çalışmalarından yararlanmaya ihtiyaç duyulmaktadır. Ebeveynlerin çocuğun ne yapması veya yapmaması gerektiğine ilişkin gerçekçi olmayan beklentileri ve yanlış inançları (Wang, 2021), genellikle ebeveyn-çocuk ilişki sorunlarına ve kötü muameleye yol açar. Duygusal istismar süreci, çocuğun performansından memnun olmayan ebeveynler, sürekli olarak eleştirdiğinde, azarladığında veya onu sevgi ve ilgiden mahrum bıraktığında veya hakaret ettiğinde başlamaktadır. Ebeveynler genellikle çocuklarını diğer çocuklarla karşılaştırma eğilimindedir, bu nedenle gelişimsel hızlardaki bireysel farklılıkları anlamalarına ve çocuklarını kendi potansiyellerine uygun şekilde desteklemelerine yardımcı olmak, müdahalede önem arz etmektedir. Bu tür davranışların belirli bir gelişim evresi için normal olduğuna dair güvence vermek, ebeveynin çocuğa yönelik algılarını ve tutumlarını değiştirmek için etkili olmaktadır (Iwaniec, 2003). Ebeveynlere, çocuklarının davranışlarının sebepleri, çocuklarından beklenti ve istekleri gibi konularda çocuğun yaş ve gelişimine uygun gerçekçi hedefler belirlemeleri gerektiği ve bu bağlamdaki beceriler öğretilmelidir (Azar & Rohrbeck, 1986). Gelişimsel olarak uygun beklentiler, çocuk gelişimi hakkında öğretime yönelik daha geleneksel yaş ve

aşamalar yaklaşımından ziyade, zor ve olumlu davranışlarla ilgili ebeveynin özel beklentileri bağlamında verilecektir.

Tepki vermeme, duyarsızlık, cezalandırma gibi duygusal ihmal ve istismar içeren davranışlar, ebeveyn stresi ile de ilişkilidir (Mikolajczak vd., 2018; Üstündağ, 2022; Stith vd., 2009). Bu sebeple ebeveynin hem farkındalıkları sonucu edindiği duygularının yoğunluğu hem de ebeveyn olmanın üzerinde oluşturduğu stres faktörleri ile başa çıkabilmesi için gevşeme teknikleri ve öz şefkat tekniklerinin uygulanması müdahale kapsamına alınmıştır. Bununla birlikte ebeveynin kendisi ve özellikle de çocukları ile ilgili olumsuz atıfları ve inançları; oyun, övgü ve sınır koyma gibi etkili ebeveynlik stratejilerini tutarlı bir şekilde uygulamalarını (Donovan vd., 2022) ve hatta müdahale süreçlerine devamlarını da engelleyebilmektedir (Chacko vd., 2016). Bu sebeple stresli ve zorlayıcı durumlarda ihmal ve istismarı devam ettirmek yerine öz düzenleyici davranışlarını geliştirmek için ebeveynlerin duygusal ve atıfsal süreçlerini ele almanın önemini vurgulamaktadır (Azar, 1986; Ben-Porath, 2010; Leijten vd., 2013; Lundahl vd., 2006). Sosyal bilgi işleme modelleri, ebeveyn bilişlerinin -atıflar, beklentiler ve inançlar gibi- ebeveynin öz yeterliliği, karar alma süreçleri ve davranışsal niyetleri üzerindeki belirleyici rolünü vurgulamaktadır ve bu doğrultuda, ebeveynlerin çocuklarının davranışlarına yönelik atıflarının, alternatif etkileşimsel açıklamalar geliştirmelerini teşvik ederek müdahale programlarında özel olarak ele alınması gerekmektedir (Iwaniec, 2003). Ebeveynlerin, kendi yetersizlik algılarından ya da kültürel aktarım yoluyla edindikleri pratiklerden kaynaklanan işlevsel olmayan inançlarını değiştirebilmeleri için program kapsamında bilişsel tekniklerden yararlanılacaktır. Çocuk yetiştirirken bazı zorluklar yaşayan birçok ebeveyn, baş edemediklerini ve işe yaramaz olduklarını söyleyerek kendilerini aşağılama eğilimindedir. Beck'e (1976) göre bu düşünceler depresif bir mod ve çaresizlik duyguları yaratır. Böyle bir ruh halinde olmak, ilgisizliğe sebep olur ve çocukların fiziksel ve duygusal ihtiyaçlarının ciddi şekilde ihmal edilmesine yol açar. Ebeveynlerle bilişsel çalışmanın amacı, yaşam stresleriyle başa çıkmanın ve çocuklarına bakmanın yeni yollarını öğrenme yetenekleri hakkında olumlu düşünceler, inançlar ve duygular üretmelerine yardımcı olmaktır.

Duygusal ihmalin döngüselliğinin dışındaki önemli bir diğer etken de öğrenilmiş yanlış ebeveynlik tutumları ve kültürel aktarımla edinilmiş ebeveynlik pratikleridir. Duygusal istismar ve ihmal vakalarında çocuk yetiştirme açığı baskın olduğundan

(Iwaniec & Herbert, 1999), çocukların gelişimsel ihtiyaçlarını karşılamak için daha etkili çocuk yetiştirme uygulamaları ile ebeveynlere yardımcı olmak, müdahale stratejilerinde öne çıkmalıdır. Ebeveynlerin problem çözmede aktif olarak yer alabilecekleri daha pro-aktif ebeveynlik beceri öğretim yaklaşımları sunulmalıdır, bu da sırayla bir başarı algısı ve çocuk bakım yetkinliği sağlayacaktır (Iwaniec, 1997; 2003). Bu müdahaleler ebeveynlik becerilerinin ve işlevsel problem çözme becerilerinin kazandırılmasını içereceğinden dolayı ilişki temelli ve sosyal öğrenme temelli olacak olup; cezalandırıcı ya da mahrum bırakıcı olmayan, olumluya odaklanan disiplin teknikleri ile sağlıklı sınırlar kurmayı amaçlayarak ebeveyn-çocuk ilişkisini güçlendirme (Sanders, 2012) ve ebeveynin güçlü yönlerine de vurgu yapılması amacı ile pozitif ebeveynlik yaklaşımı temelli olacaktır.

Programın son aşamasında, ebeveynlerin geliştirdikleri beceri ve kapasiteleri fark etmeleri sağlanarak ebeveynlik rollerinin güçlü ve olumlu yönlerine odaklanmaları hedeflenmektedir. Algılanan ebeveynlik yeterliliğinin daha duyarlı ve daha fazla ebeveyn sıcaklığı ile ilişkili olduğu görülmüştür (Berryhill, 2016; Bogenschneider, 1997). Öz-şefkat düzeyi yüksek ebeveynlerin, zor duygularla ilgili daha uyumlu bilişler geliştirme ve stres yaşayan çocuğa yardımcı olmak için destekleyici stratejiler kullanma olasılıklarının daha fazla olması beklenmektedir (Lathren vd., 2020). Ebeveynlerin öz-şefkatli bir bakış açısı geliştirmelerine yardımcı olan müdahaleler, ebeveynliğin zorlukları ile başa çıkarken ortaya çıkan duygusal durumlarını yönetmelerine yardımcı olmak için yararlı olabilmekte (Sirois vd., 2018), aynı zamanda ebeveyn stresini ve olumsuz ebeveyn tutumlarını azaltarak ilgili ebeveynliği desteklemektedir (Gouveia vd., 2016). Bununla birlikte, Winnicott'a (1965/2018) göre, annenin mevcut sosyal destek sistemleri de çocuğa yönelik empati ifadesi için önemlidir ve sosyal desteği olan ebeveynlerin daha az reddedici tutum sergiledikleri ve daha az duygusal istismar gösterdikleri görülmektedir (Colletta, 1981; Hickox & Furnell, 1989; Mirabella-Beck, 1999). Bu doğrultuda ebeveynlerin yardım talep edebilme ve destek alabilme becerileri üzerinde çalışılarak sosyal destek kaynaklarının belirlenmesi teşvik edilecektir. Böylece, program yalnızca anlık bir müdahale değil, "yeterince iyi ebeveyn" olma sürecinin sürdürülebilirliğini destekleyerek duygusal ihmal ve istismarın önlenmesine katkı sağlamayı amaçlamaktadır. Müdahale programı kapsamına alınan risk faktörleri Şekil 1'de sunulmuştur.

Şekil 1. Müdahale Programı Kapsamında Çalışılacak Risk Faktörleri

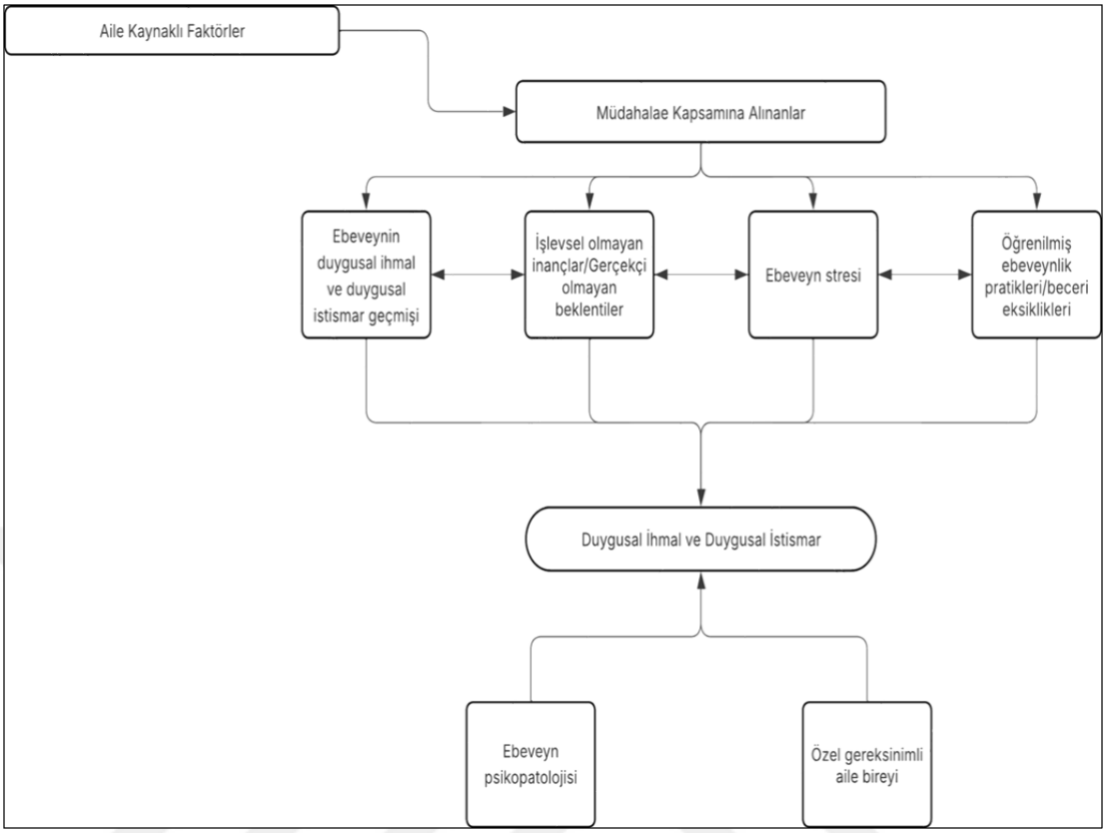

3. YÖNTEM

Bu araştırma, ebeveynlere yönelik geliştirilen duygusal ihmal ve duygusal istismara müdahale programının etkinliğini belirlemek amacıyla nicel araştırma yöntemi olan deneysel desen kullanılarak yürütülmüştür. Bu bölümde araştırmanın modeli, çalışma grubu, veri toplama araçları, müdahale programının oluşturulma süreci ve içeriği, veri toplama süreci ve elde edilen verilerin analiz edilmesinde kullanılan istatistiksel yöntemlere yer verilmiştir.

3.1. Araştırma Modeli

Bu araştırma ebeveynlere yönelik geliştirilen duygusal ihmal ve duygusal istismara müdahale programının duygusal istismar farkındalık, duygusal istismar potansiyeli ve duygusal ihmal puanları üzerindeki etkisini inceleyen deneysel bir araştırmadır. Deneysel modeller, bağımsız değişkenin manipüle edilerek deneklerin en az iki koşulda bağımlı değişkene ait ölçümlerinin karşılaştırıldığı sistematik araştırma süreçleridir (Büyüköztürk vd., 2016). Gerçek deneysel desenler, yarı deneysel desenler ve zayıf deneysel desenler olarak sınıflandırılmaktadır. Yarı deneysel desenler eşleştirilmiş grupların deneysel koşullara seçkisiz atanması ile, gerçek deneysel desenlerden farklılaşmaktadır (Fraenkel & Wallen, 2006). Yarı deneysel desenler de deney ve kontrol gruplarını içermesi ve müdahale programlarının etkisini zaman içinde değerlendirmesi nedeniyle, gerçek deneysel deneme modellerinin kullanılamadığı durumlarda uygun ve güçlü bir araştırma yöntemi olarak kabul edilir (Karasar, 2016).

Bu çalışmada deneme modellerinden yarı deneysel desen olarak ön test, son test ve izleme testi kontrol gruplu model kullanılmıştır. Araştırmada bağımsız değişken, 3-6 yaş grubu ebeveynlerine yönelik geliştirilen duygusal ihmal ve duygusal istismara müdahale programıdır. Duygusal istismar farkındalık, duygusal istismar potansiyeli ve duygusal ihmal araştırmanın bağımlı değişkenleri olarak belirlenmiştir. Çalışma grupları deney grubu ve kontrol grubu olmak üzere 2 gruptan oluşmaktadır. İlk ölçümler yapıldıktan sonra belirlenen deney grubuna duygusal ihmal ve duygusal

istismara müdahale programı uygulanırken kontrol grubuna herhangi bir müdahale uygulanmayacaktır. Uygulama aşaması bittikten sonra deney ve kontrol gruplarına ikinci ölçümler uygulanacaktır. İkinci ölçümlerden 8 hafta sonra müdahalenin etkililiğinin kalıcılığını değerlendirmek amacıyla deney ve kontrol gruplarına izleme ölçümü uygulanacaktır. Bu model, programın etkisinin zaman içindeki değişimini ve deney- kontrol grupları arasındaki farklılıkları değerlendirmek için uygun bir çerçeve sunmaktadır. Araştırma modeli Tablo 1'de gösterilmektedir.

Tablo 1. Araştırma Modeli

Gruplar	Ön Test	Uygulama	Son Test	İzleme Testi
Deney Grubu	DİPO DİFÖ Dİ	Ebeveynlere Yönelik Geliştirilen Duygusal İhmal ve Duygusal İstismara Müdahale Programı (12 Oturum)	DİPO DİFÖ Dİ	DİPO DİFÖ Dİ
Kontrol Grubu	DİPO DİFÖ Dİ		DİPO DİFÖ Dİ	DİPO DİFÖ Dİ

DİPO: Duygusal İstismar Potansiyeli; DİFÖ: Duygusal İstismar Farkındalık Ölçeği; Dİ: Duygusal İhmal

3.2. Araştırmanın Çalışma Grubu

Araştırma grubunu İstanbul'da bulunan bir anaokulunun 3-6 yaş çocuğa sahip ebeveynleri oluşturmaktadır. Örneklem seçiminde amaçlı örnekleme yöntemi kullanılmıştır. İstanbul'da bir anaokuluna devam eden 3-6 yaş aralığında çocuğu olan ebeveynlere program ile ilgili bilgilendirme yapılıp, duygusal istismar potansiyeli ölçeği uygulanmıştır. Ölçekten elde edilen duygusal istismar potansiyeli puanlarına göre sıralama yapılmıştır. Amaçlı örneklem yöntemi ile en yüksek puandan başlayarak araştırmaya katılmaya gönüllü olan ebeveynler arasından 24 kişi seçilmiş, ardından ön test puanları açısından eşleştirilmiş 12 kişilik gruplar oluşturulmuştur. Bu eşleştirilmiş gruplar, seçkisiz atama yöntemiyle deney (n=12) ve kontrol (n=12) gruplarına atanmıştır. İlk oturumdan sonra devam etmeyen 2 kişi deney grubundan çıkarıldığından dolayı 2 kişi de kontrol grubundan çıkarılmıştır. Deney grubuna duygusal istismar müdahale programı uygulanırken, kontrol grubuna herhangi bir müdahale uygulanmamıştır. Araştırmaya dahil edilme kriterleri; 3-6 yaş arası çocuğa sahip olma, araştırmaya katılmaya gönüllü olma ve duygusal istismar potansiyeli puanı

ölçek uygulanan grup ortalamasının üzerinde olmasıdır. Belirli bir kesme puanı kullanılmamıştır. Dışlama kriterleri ise; araştırmaya katılmaya gönüllü olmama, grup sürecine düzenli olarak devam edemeyecek olma, özel gereksinimli çocuğa sahip olma, grup süreci boyunca psikoterapi alacak olma olarak belirlenmiştir.

Deney grubu ve kontrol grubunda bulunan ebeveynler medeni durumları açısından farklılık göstermemekte ve tamamı evlidir. Deney grubunda 9 anne ve 1 baba bulunurken, kontrol grubu annelerden oluşmaktadır. Deney grubunda çalışan grup üyesi sayısı 2 iken, kontrol grubunda bu sayı 5'tir. Deney grubunda bulunan 9 üye lisans mezunu ve 1 üye ise yüksek lisans mezunudur. Kontrol grubunda ise 5 üye lise mezunu, 3 üye lisans mezunu ve 2 üye de yüksek lisans mezunudur. Gelir durumunu algılama açısından deney grubunda 7 üye gelir durumunu orta düzey bulurken, bu sayı kontrol grubunda 9'dur. Deney grubunda bulunan 3 üye gelir durumunu yüksek algılarken, kontrol grubunda 1 üye gelir durumunu düşük algılamaktadır. Deney grubunda bulunan ebeveynlerin yaşları 32 ve 52 arasında olup ortalamaları 38'dir. Kontrol grubunda ise ebeveynlerin yaşları 25 ve 55 arasında değişmekte ve ortalamaları 37'dir.

3.3. Veri Toplama Araçları

Bu bölümde araştırmada kullanılan kişisel bilgi formu, Duygusal İstismar Potansiyeli Ölçeği (DİPO), Duygusal İstismar Farkındalık Ölçeği (DİFÖ) ve Anne Çocuk İhmal Ölçeği olmak üzere veri toplama araçlarına ilişkin bilgiler sunulmuştur.

3.3.1. Kişisel Bilgi Formu

Çalışmacı tarafından yaş, çocuk sahibi olma yaşı, medeni durum, çocuk sayısı, eğitim düzeyi, eş eğitim düzeyi, sosyoekonomik düzey gibi demografik bilgileri içeren soruları içeren kişisel bilgi formu (EK 1) hazırlanmıştır.

3.3.2. Duygusal İstismar Potansiyeli Ölçeği

Duygusal İstismar Potansiyeli Ölçeği Pekdoğan ve Kanak tarafından 2019 yılında ebeveynlerin duygusal ihmal potansiyellerini incelemek üzere geliştirilmiştir. Ölçek 5li Likert tipte olup, derecelendirmesi Hiçbir zaman (1), Nadiren (2), Ara sıra (3), Çoğu zaman (4), Her zaman (5) şeklindedir. Ölçek 50 maddeden oluşmakta olup 29 maddelik "Nedensel" ve 21 maddelik "Önleyici" alt boyutlarından oluşmaktadır.

"Nedensel" alt boyut ebeveynlerin duygusal istismara neden olan davranışlarını ölçmekte ve alınacak puanlar 29-145 arasında değişmektedir. "Önleyici" alt boyutu ebeveynlerin duygusal istismarı önleyici davranışlarını ölçer ve toplam ölçek puanı için bütün maddeleri ters kodlanmaktadır. Önleyici alt boyuttan alınacak puanlar 21-105 arasında değişmektedir ve alınan puanın artması, ebeveynin duygusal istismarı önleme potansiyelinin yükseldiği anlamına gelmektedir. Örnek maddeler EK 2'de verilmiştir. Toplam ölçek puanından alınan puan arttıkça, duygusal istismar potansiyeli de artmaktadır. Cronbach alpha iç tutarlılık kat sayısı Önleyici ve Nedensel alt boyutlar için .96 iken tüm ölçek için .97'dir. Bu çalışmada ise .79'dur. Yapılan analizler sonucunda ölçeğin geçerlik ve güvenirlik değerlerinin yeterli olduğu görülmüştür.

3.3.3. Duygusal İstismar Farkındalık Ölçeği

Duygusal İstismar Farkındalık Ölçeği, Uslu ve diğerleri (2010) tarafından, ana babaların çocuğa yönelik duygusal istismarın ne kadar farkında olduklarını değerlendirmek amacıyla geliştirilmiştir. Ölçek 4'lü Likert tipte olup, Kesinlikle Uygun Değil (1), Uygun değil (2), Uygun (3), Kesinlikle Uygun (4) biçiminde derecelendirilmektedir. Ölçek 26 maddeden oluşmaktadır. 5 madde olumlu tutumları içeren ebeveyn davranışlarını ölçtüğü için puanlamaya dahil edilmemektedir. Ölçekten alınacak olan puanın yüksekliği, duygusal istismarın farkında olmamaya işaret etmektedir. Örnek maddeler Ek 3'te verilmiştir.

Ölçeğin yapı geçerliğini belirlemek amacıyla gerçekleştirilen açımlayıcı ve doğrulayıcı faktör analizleri, ölçeğin dört faktörlü yapısını desteklemektedir. Bu dört faktör, toplam varyansın %42 sini açıklamakta olup, "Uygun Olmayan Beklentiler", "Duyarsızlık", "Korkutma" ve "Reddetme/Yalnız Bırakma" olarak adlandırılmıştır. Ölçeğin güvenirlik analizleri incelendiğinde, test-tekrar test güvenirlik katsayısı (3-4 hafta arayla, 43 kişilik bir örneklem üzerinde) .73, iç tutarlılık katsayısı (Cronbach alfa) ise .70 olarak hesaplanmıştır. Bu çalışmada iç tutarlılık katsayısı .71 bulunmuştur. Yapılan analizler sonucunda ölçeğin geçerlik ve güvenirlik değerlerinin yeterli olduğu görülmüştür.

3.3.4. Anne-Çocuk İhmal Ölçeği

Anne-Çocuk İhmal Ölçeği, Saltalı ve diğerleri (2014) tarafından Türkçeye uyarlanmıştır ve annelerin 3-8 yaş arasındaki çocuklarına yönelik ihmalkâr tutum ve

davranışlarını ölçmek amacıyla geliştirilmiştir (Lounds vd., 2004). 5'li Likert tipi olarak yapılandırılan bu ölçek, dört alt boyuttan oluşmaktadır: Duygusal İhmal, Eğitimsel İhmal, Fiziksel İhmal ve Otorite-Denetim. Bu çalışmada Duygusal İhmal alt boyutu kullanılacak olup örnek maddeler EK 4'te verilmiştir. Ölçek, Bana hiç uygun değil (1), Bana pek uygun değil (2), Kararsızım (3), Bana oldukça uygun (4), Bana tamamen uygun (5) olarak derecelendirilmekte ve artan puanlar ihmalin azaldığını göstermektedir. Ölçeğin genel güvenilirlik katsayıları .87 ile .98 arasında değişmekte olup, bu değerler psikometrik açıdan yüksek düzeyde güvenilir olarak kabul edilmektedir. Bu çalışmada kullanılan Duygusal İhmal alt boyutu için Cronbach alpha değeri .64 bulunmuş ve bu değerin güvenilir (Taber, 2018) olduğu kabul edilmiştir.

3.4. Müdahale Programının Geliştirilme Süreci

Ebeveynlere yönelik geliştirilen duygusal ihmal ve duygusal istismara müdahale programının geliştirilme sürecine 2022 yılı haziran ayında başlanmıştır. Öncelikle duygusal ihmal ve duygusal istismar ile ilgili literatür taranıp, duygusal ihmal ve duygusal istismarın nedenleri incelenmiştir. Daha sonra bu faktörler sınıflandırılıp, ebeveynden kaynaklı olanlar belirlenmiştir. Ebeveyn kaynaklı sebeplerin bir grup programı bağlamında değişim oluşturulabilecek olanları müdahale kapsamına alınmıştır. Program hedefleri belirlendikten sonra, duygusal ihmal ve duygusal istismar ve ebeveyn müdahale programları incelenerek etkili olabilecek kuramsal yaklaşımlar ve programda kullanılabilecek ve etkililiği artıracak uygulamalar ile ilgili olarak literatür incelemesi yapılmıştır. Programın kuramsal temeli "Ebeveynlere Yönelik Geliştirilen Çok Boyutlu Müdahale Programının Dayanakları" başlığı altında verilmiştir.

Çalışmalar psikoeğitim programlarının bir ya da birden fazla kuramsal yaklaşımı temel alabileceklerini, bu temel oluşturulurken grubun ihtiyaçlarının göz önünde bulundurulması gerektiğinin altını çizmektedir (Juffer vd., 2017). Ebeveynlere yönelik geliştirilen etkili erken müdahale veya eğitim programlarının ise eklektik yaklaşıma sahip ve çok boyutlu olduğu görülmektedir (Alvarez, vd. 2016; Day vd., 2020; Sanders vd., 2004; Slade vd., 2005; Zayde vd., 2021). Duygusal ihmal ve istismarın etkileri birden fazla kuram ile açıklanmaktadır. Annenin duygusal ihmal ve istismarda bulunmasının altında yatan sebepler incelenmiştir ve programın kuramsal çerçevesinde incelendiği üzere bu doğrultuda annenin ihtiyaçları da göz önünde

bulundurulmuştur. İlk olarak duygusal ihmal ve istismarın döngüsel yapısı ele alınmış, ebeveynin erken dönem çocukluk yaşantılarının etkisi temel alınmıştır. Duygusal ihmale uğrayan bireyler, müdahale edilmediği takdirde kendi çocuklarına da benzer tutumları sürdürebilmekte ve bu döngü kuşaktan kuşağa aktarılabilmektedir (Hughes & Cossar, 2016; Talmon vd., 2019; Yu vd., 2023). Bu nedenle, ebeveynin kendi çocukluk yaşantıları ile bağlantı kurarak farkındalık kazanması önemlidir (Baker vd., 2011). Bu noktada, ebeveynin duygusal ihmale dair davranışlarının nedenleri ve bu davranışların hem çocuk hem de kendisi üzerindeki etkilerini anlamasına destek olmak amacıyla Pozitif Psikoterapi Kuramı'ndan (Peseschkian, 1987) yararlanılmıştır. Kuramın denge modeli ve davranışsal kontrol tekniği doğrultusunda semptomlar ele alınmış, iç görü ve farkındalık kazandırılması hedeflenmiştir (Eryılmaz, 2018). Bağlanma Kuramı çerçevesinde, olumsuz erken çocukluk yaşantılarının, ebeveynin çocuğuna karşı duyarsız, tepkisiz ya da reddedici olmasına yol açtığı ve bu durumun da çocuğu duygusal ihmale açık hale getirdiği gösterilmiştir (Bifulco vd., 1987; Youngblade & Belsky, 1990). Zihinselleştirme kuramı doğrultusunda, ebeveynin çocuğun davranışlarının altında yatan zihinsel durumlarını anlayabilmesi, duygusal olarak ulaşılabilir olması ve uygun yanıt verebilmesi için yansıtıcı işlevi destekleyici uygulamalar dahil edilmiştir (Fonagy vd., 2002; Slade vd., 2005; Rostad & Whitaker, 2016). Ebeveynin çocuk gelişimi hakkında yeterli bilgiye sahip olmaması ve gelişimsel olarak uygun olmayan beklenti ve tutumları da duygusal istismara sebep olabilmektedir (Azar & Rohrbeck, 1986; Wang, 2021; Iwaniec, 2003). Bu nedenle program içeriğinde gelişim psikolojisi çalışmalarına dayalı olarak ebeveynlerin çocuklarına yönelik gerçekçi beklentiler geliştirmesi ve davranışları gelişimsel düzeyi ile ilişkili olarak anlamlandırabilmesi hedeflenmiştir.

Bilişsel Davranışçı Yaklaşım doğrultusunda, ebeveynin kendisi ve çocukları ile ilgili işlevsel olmayan inançları, atıfları ve beklentileri ele alınmıştır (Azar, 1986; Ben-Porath, 2010; Leijten vd., 2013; Lundahl vd., 2006). Sosyal bilgi işleme kuramına dayanarak, ebeveynlerin çocuğun davranışlarına ilişkin alternatif açıklamalar geliştirebilmeleri ile çocuklarına yönelik algılarının ve neticede tutumlarının değişmesi hedeflenmiştir (Iwaniec, 2003). Sosyal Öğrenme Kuramı ve pozitif ebeveynlik yaklaşımı kapsamında ise, ebeveyn-çocuk ilişkisinde olumluya odaklanan, cezalandırıcı olmayan, etkili sınır koyma ve problem çözme becerilerinin kazandırılması rol oynama ve model olma teknikleri ile amaçlanmıştır (Iwaniec, 1997;

2003; Sanders, 2012). Program sırasında, ebeveynin farkındalık sonucu yaşayabileceği yoğun duygularla başa çıkabilmesi, duygusal istismar ve ihmal kapsamına giren ani tepkilerini düzenleyebilmesi için gevşeme ve stres yönetimi, edindiği yeni becerileri fark etme ve olumlu noktalara odaklanma ile ilgili öz şefkat geliştirmesi hedeflenmiştir. Öz şefkatin, ebeveynin zor duygularla baş edebilmesini, kendine ve çocuğuna karşı daha anlayışlı yaklaşabilmesini sağladığı gösterilmiştir (Lathren vd., 2020; Sirois vd., 2018; Gouveia vd., 2016). Aynı zamanda ebeveynin sosyal desteklerini tekrar gözden geçirmesi ve destek alma becerilerinin artırılması ile duygusal ihmal ve istismar riskinin azaltılabileceği belirtilmektedir (Winnicott, 1965/2018; Colletta, 1981; Mirabella-Beck, 1999). Bu sebeple son aşamaya yardım alma becerileri ile ilgili bir oturum dahil edilmiştir.

Duygusal ihmal ve istismarın altında yatan, ebeveynin kendi olumsuz çocukluk yaşantıları, ebeveyn stresi, gelişim dönemleri ile ilgili bilgi sahibi olmama, gerçekçi olmayan beklentiler gibi farklı mekanizmalar olduğundan dolayı programın yapısının da çok boyutlu olmasına ihtiyaç duyulmuştur. Program içeriği oluşturulurken alanyazın taranarak geliştirilen ebeveyn programları da (Alvarez, vd. 2016; Day vd., 2020; Sanders vd., 2004; Slade vd., 2005; Zayde vd., 2021) incelenmiş olup, program içeriği ve teknikleri belirlenirken Bağlanma Kuramı, Zihinselleştirme Teorisi, Bilişsel Davranışçı Yaklaşım, Sosyal Öğrenme Kuramı, Pozitif Psikoterapi, Pozitif Psikoloji olmak üzere farklı yaklaşımlar temel alınarak ve aynı zamanda gelişim psikolojisi araştırmalarından yararlanılarak eklektik ve çok boyutlu bir müdahale aracı oluşturulmuştur. Müdahale programı modelinin bütüncül sunumu Şekil 2'de verilmiştir.

Şekil 2. Müdahale Programı Risk Faktörleri, Dayanakları ve İçeriğinin Bütüncül Sunumu

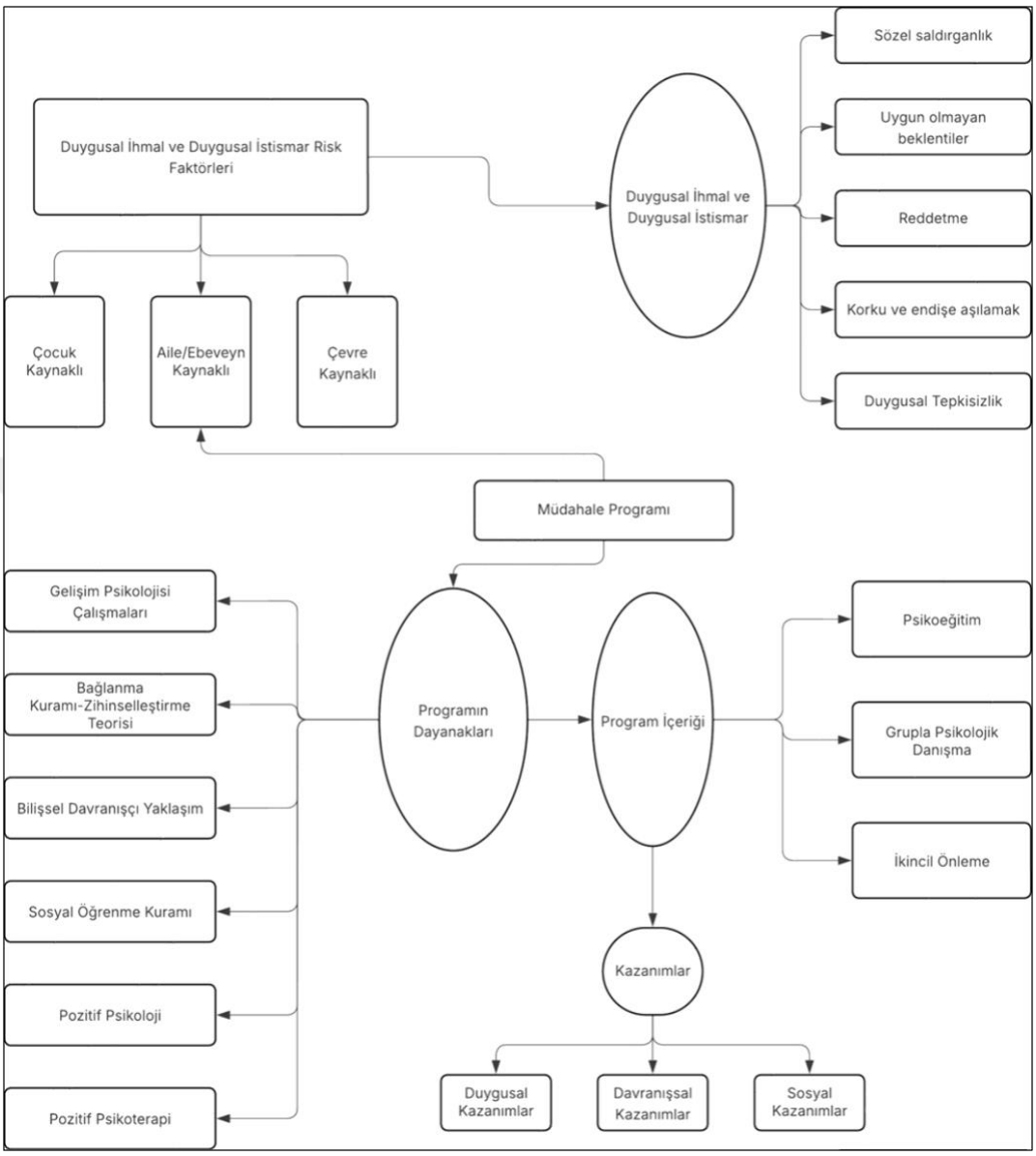

Haftada bir gün 90 dakika olacak şekilde 14 haftalık taslak program oluşturularak tez danışmanı ile incelendikten sonra tez izleme komitesinde yer alan öğretim üyeleri ile paylaşılmış ve dönütler alınmıştır. Programın uygulanması için Yıldız Teknik Üniversitesi Etik Kurulu izni (EK 5) ve gerekli izinler alındıktan sonra pilot uygulama süreci 2023 Şubat ayında, belirlenen bir anaokuluna kayıtlı olan 3-6 yaş arası çocuğa sahip 8 ebeveyn ile başlanmış olup 1 ebeveynin devamsızlık göstermesi sonucu 7 ebeveynle tamamlanmıştır. Uygulama sonrasında ebeveynlerin duygusal istismar farkındalık ve duygusal ihmal düzeylerinde iyileşme görülmüştür. Pilot uygulama sonrası, 2. oturumda kullanılan senaryolardan bütün grup üyelerinin hemfikir oldukları azaltılıp farklı fikirler üzerinden tartışmayı zenginleştirerek farklı durumlar ile ilgili farkındalığı artıracak daha tartışmalı senaryolar eklenmiştir. 4. oturumda kabul ve ifade etmekte zorlanılan duyguları açığa çıkarmayı kolaylaştıracak sorular genişletilmiş ve bu duygular üzerinden alınmayan mesajlara dikkat çekilmesi gerektiği eklenmiştir. İlk 4 oturum sonunda farkındalıkla birlikte yoğun duygular açığa çıktığından dolayı 5. oturumda olması planlanan "Ebeveynliklerini etkileyen işlevsel olmayan düşünceler" oturumunun yerine "Stres yönetimi" oturumu uygulanmış ve 6. oturum olarak "Ebeveynliklerini etkileyen işlevsel olmayan düşünceler" kısmı yeniden planlanarak iki oturum sonuna da öz şefkat etkinliği eklenmiştir. Sonraki üç oturumda değişiklik yapılmasına ihtiyaç duyulmamış fakat 10. oturum olarak planlanan "Oyun" oturumundan beklenen verim alınamadığından dolayı çıkarılmıştır. Son üç oturumunda da planlandığı gibi geçmesi üzerine herhangi bir değişiklik yapılmasına gerek duyulmamıştır. Yapılan değişiklikler oturumların amaç ve kazanımlarına ulaşması açısından araştırmacının gözlemleri ve üyelerden alınan geri bildirimler doğrultusunda yapılmıştır. Böylelikle pilot uygulama sonucu Tablo 2'de verilen 12 hafta olarak yenilenmiş programın oturumları 90 dakika yetersiz kaldığı görüldüğü için 120 dakikaya çıkarılmıştır. Program örnek oturumları EK 6'da verilmiştir.

Tablo 2. Çok Boyutlu Duygusal İstismar ve Duygusal İhmale Müdahale Programı

	Tema	**Amaç**	**Süreç ve Kazanımlar**
1	Tanışma Oturumun Dayanağı: Pozitif PT	Programın etkililiğini artırmak için grup dinamiklerinin	**Süreç** • Tanışma • Yapılama • Davranışsal Kontrol ile sorun analizi

		oluşmasını sağlamak.	• Duygu izleme • Ev ödevi: Duygu kaydı **Kazanımlar** 1-Gruptaki diğer bireylerle tanışarak grup aidiyeti oluşturmaya başlar. 2-Grup kuralları ve kendilerinden beklentiler hakkında bilgi sahibi olur. 3-Çocukları ile zorlayıcı yaşantıları sırasında sergiledikleri davranışların kendileri üzerinde de etkileri olduğunu görür.
2	Duygusal ihmal ve duygusal istismar kapsamına giren davranışlar, eksiklikler ve sonuçları Oturumun Dayanağı: Pozitif PT	Duygusal ihmal ve duygusal istismarı anlamak ve duygusal ihmal ve duygusal istismar kapsamına giren durum ve davranışları fark etmek.	**Süreç** • Duygusal ihmal ve istismar senaryoları • Denge Modeline göre semptom alma • Duygusal ihmal ve istismar ile ilgili bilgilendirme • Duygusal olarak ulaşılamayan/sinirli/sevgi dolu ebeveyn imgeleme etkinliği yapılır • Değerlendirme ve duygu paylaşımı • Ev ödevi: Duygusal ihmal ve istismara yol açan eylemlerini yakalama **Kazanımlar** 1-Duygusal ihmalin ve duygusal istismarın ne olduğunu öğrenir. 3-Rutin olarak yaptığı ve farkında olmadan başvurduğu duygusal ihmal ve duygusal istismar davranışlarını fark eder. 3-Çocuğu ile ilgili yaşadığı zorluğun beden, ilişki, başarı ve gelecek boyutlarına etkisini fark eder. 4-Duygusal ihmal ve duygusal istismarın nelere yol açabileceğini öğrenir.
3	Gelişim dönemleri ve ihtiyaçları Oturumun Dayanağı: Gelişim	Gelişim dönemlerinin özellikleri ile ilgili bilgi sahibi olmak ve gelişim dönemlerinin ihtiyaçlarına uygun beklentileri ve	**Süreç** • Zorlayıcı durumlar üzerinden çocuklarından beklentileri gözden geçirilir. • Çocukluktaki duygusal ihtiyaçlar üzerine imgeleme çalışması yapılır.

	Psikolojisi Çalışmaları	yaklaşımı benimsemek.	• Gelişim dönemleri ve bu dönemlerin ihtiyaçları ile ilgili bilgilendirme yapıldıktan sonra beklentilerinin gerçekçiliği değerlendirilir. • Ev ödevi: Benzer durumlardaki beklentilerini fark etme ve düzenleme, 4. oturuma gelirken varsa çocukluk fotoğrafı getirme. **Kazanımlar** 1-Çocuğunun gelişim dönemleri ve ihtiyaçları ile ilgili bilgi sahibi olur. 2-Çocuğundan beklentilerini gözden geçirerek hangi durumların kendisini duygusal ihmal ve istismara ittiğini fark eder. 3-Duygusal ihmal ve duygusal istismar davranışlarını sergilediği durumlarda çocuğun asıl ihtiyacının ne olabileceği ile ilgili farkındalık kazanır.
4	İhmal döngüsü-Ebeveynin duygusal ihmal ve duygusal istismar geçmişi Oturumun Dayanakları: Bağlanma Kuramı Mentalizasyon Teorisi	Çocuklukta yaşanan duygusal ihmal ve duygusal istismarın şu an çocukları ile olan ilişkilerine etkisini fark etmek.	**Süreç** • Oturuma getirilen çocukluk fotoğrafları ile ihtiyaç listesi üzerinden çocukluklarında karşılanmayan ihtiyaçları ve kendi çocukları ile olan ilişkilerine yansıyan döngü üzerine paylaşım yapılır. • İlk olarak kendilerinin ve sonrasında da çocuklarının kabul ve ifade etmekte zorlandıkları duygular üzerine farkındalık çalışması ve paylaşım yapılır. • Ev ödevi: Kucaklayıcı bir halden içlerindeki çocuğa mektup yazma. **Kazanımlar** 1-Kendi çocukluğunda yaşadığı duygusal ihmali ve karşılanmayan duygusal ihtiyaçlarını fark eder. 2-Kendi çocukluğunda yaşadığı duygusal ihmal karşısında geçmişte ve şu anki duygularını ifade eder.

			3-Duygusal ihmal döngüsü ile ilgili neden-sonuç ilişkisi kurar.
5	Zihni ve bedeni rahatlatma Oturumun Dayanakları: Pozitif Psikoloji-Öz Şefkat	Ani durumlarda ortaya çıkan stres yaratan durumlarla başa çıkma tekniklerini öğrenmek.	**Süreç** • Kendisinin ve çocuğunun hayatındaki stres faktörlerini inceleme • Ani durumlarda yıkıcı tepkileri engellemeye yönelik tekniklerin ve gevşeme tekniklerinin uygulanması • Olumlu duygu ortaya çıkaranlar etkinliği • Ev ödevi: Kriz durumlarında kendine mola alma tekniğini kullanmak. Çocuklar için gevşeme egzersizinin nasıl yapılacağı gösterilip evde uygulamaları istenir. **Kazanımlar** 1-Hayatındaki stres faktörlerini tespit eder. 2-Stres faktörlerinin çocuğu ile etkileşimi ile ilişkisini fark eder. 3-Ani stres durumlarında bedenlerindeki ve duygularındaki değişimi ve davranışlarına etkisini tespit eder. 4-Stres yaratan durumlarda ortaya çıkan bedensel, bilişsel, davranışsal ve duygusal tepkilerini düzenleyebilmek için düzenleyici teknikleri öğrenir. 5-Çocuğunun yaşadığı stres yaratan durumlarını fark ettiğinde ona bedensel tepkilerini düzenleyebilmesi için model olmayı öğrenir.
6	Ebeveynlikle ilgili yanlış inançlar Oturumun Dayanağı: BDT Öz Şefkat	Ebeveynlikleri ile ilgili işlevsel olmayan inançlarını fark edip yerine alternatif düşünceler üretmek ve bu düşüncelerin kendileri üzerindeki etkilerine karşın	**Süreç** • Düşünce-Duygu-Davranış ilişkisi ile ilgili çocukları ile yaşadıkları durumlar üzerinden bilgilendirme yapma. • Ebeveynliklerini etkileyen işlevsel olmayan inançlarını belirleme • İşlevsel olmayan düşünceleri değiştirme

		kendisine şefkat gösterebilmek.	• Neye ihtiyacım var? • Ev ödevi: Olumsuz düşüncesini yakalama ve sorgulama-kanıt bulma yoluyla mücadele etme. **Kazanımlar** 1-Duygu-düşünce ve davranış ilişkisini öğrenir. 2-Ebeveynlikleri ilgili işlevsel olmayan düşüncelerini/inançlarını tespit ederek çocuğu ile ilişkisi üzerindeki etkilerini fark eder. 3-Bu düşüncelerinin duygusal ihmal ve duygusal istismar davranışları ile ilişkisini kavrar. 4-İşlevsel olmayan düşüncelerini işlevsel olanları ile değiştirmeye başlar. 5- "İhtiyaç duymaya" hakkı olduğunu şefkatli olarak kabul eder.
	7-8-9 **Ebeveynlik Becerileri**		
7	Yansıtıcı iletişim Oturumun Dayanağı: Bağlanma Kuramı Mentalizasyon Sosyal Öğrenme	Çocuğun duygusal ihtiyacını, duygusunu ve düşüncesini anlayıp yansıtabilme becerisini edinmek.	**Süreç** • Duygu Tanıma • Aynalama • Model Olma Aynalama ile ilgili bilgi verildikten sonra model olarak ile bu becerilerin öğretimi ve senaryolar rol oynama ile pratik yapma. Ev ödevi: Nasıl hissettiklerini çocukları ile paylaşarak model olma. **Kazanımlar** 1-Duygularını doğru ifade eder. 2-Çocuğunun duygularını tanır, yansıtmayı öğrenir. 3-Çocuğunun duygularını ifade edebilmesi için model olmayı öğrenir.
8	Pozitif disiplin ve sağlıklı sınırlar Oturumun Dayanağı: Pozitif ebeveynlik Sosyal Öğrenme	Pozitif disiplin yaklaşımını ve sağlıklı sınırlar belirlemeyi öğrenmek.	**Süreç** • Kimin sorunu? Etkinliği ile anlaşmazlık yaşanan durumların analizi • Görünmeyen ceza ile ilgili bilgilendirme • Çatışma çözümünün model olma ve rol oynama ile canlandırılması etkinliği

			• Parıltı küresi ile çatışma sonrası çocukların sakinleşme ihtiyaçlarına cevap vermek için materyal hazırlama. • Ev ödevi: Öğrenilen çatışma çözme basamaklarını kullanma. **Kazanımlar** 1-Yaşanılan problem durumlarında sağlıklı başa çıkma yöntemlerine nasıl ulaşabileceğini öğrenir. 2-Cezanın işlevsizliğini fark eder. 3-Çocukların ihtiyaç duyduğu sağlıklı sınırların nasıl tutarlı şekilde sürdürülmesi gerektiğini öğrenir.
9	Besleyici ve destekleyici becerilerin öğretimi Oturumun Dayanağı: Bağlanma Mentalizasyon Pozitif ebeveynlik	Çocuğun bakış açısını almayı öğrenerek ilişkiyi beslemeyi öğrenmek.	**Süreç** • Bakış açısı alma imgeleme etkinliği ile çocukluğunda hevesinin kırıldığı bir ana gitme ve o anı olmasını istediği şekilde yeniden hayal etme. • Faydalı iletişim etkinliği ile davranışa olumlu yorum getirme becerisi kazanma • Ev ödevi: Çocuğun teşviğe ihtiyacı olduğu durumu fark ederek teşvik etme. **Kazanımlar** 1-Durumlara çocuk tarafından bakabilmenin farkını ve önemini keşfeder. 2-Çocuğu ile destekleyici iletişim kurma yollarını öğrenir.
10	Ebeveynlikleri ile ilgili olumlu noktalara odaklanmak Oturumun Dayanağı: Pozitif Psikoloji-Öz şefkat	Yeterince iyi bir ebeveyn olmak için çabaladığını fark etmek.	**Süreç** • Geliştirilmiş kapasiteler • Kendime mektup • Olumlu deneyimlerle kalabilme • Olumlu duygu ortaya çıkaranlar • Ev ödevi: Kendilerini kucaklayan ve duygularını kabul eden içsel konuşmalar belirlemek. **Kazanımlar**

			1-Bir çocuk olmaktan ebeveyn olmaya kadar giden süreci ile ilgili duygu ve düşüncelerini fark eder ve ifade eder. 2-Ebeveynlik sürecindeki olumlu deneyimlerini kabul eder. 3-Sahip olduklarına karşı olumsuz bakış açısını değiştirmeye başlar.
11	Sosyal destek kaynakları	Sosyal destek kaynaklarını çıkarmak.	**Süreç** • Yardım isteyebilme ve alabilme becerilerini analiz etme • Sosyal kaynaklarım etkinliği ile var olan kaynaklarını fark etme • Profesyonel kaynaklar ile ihtiyaç duyduklarında başvurabilecekleri birimlerin bilgisi **Kazanımlar** 1-Yardım istemenin önemini fark eder. 2-Yardım isteyebilmesinin önündeki engelleri fark eder. 3-Var olan sosyal destek kaynaklarını fark eder.
12	Sonlandırma	Grubun iyileştirici gücünü kabul edip gruptan ayrılmak.	**Süreç** • Değerlendirme ve duygu paylaşımı • Materyal paylaşımı • Sonlandırma **Kazanımlar** 1-İlk oturumdan itibaren kendilerindeki değişimleri fark ederler. 2-Fayda sağladıkları ya da zorlandıkları alanları fark ederler. 3-Bundan sonraki hedeflerini belirlerler.
*Oturumlar ev ödevlerinin kontrolü ve geçen oturumun ortaya çıkarmış olduğu duyguların kısa bir paylaşımı ile başlar. *Her oturum sonunda değerlendirme ve duygu paylaşımı yapılır. *Değerlendirme ve duygu paylaşımı sonrası yeni ev ödevi verilir.			

3.5. Verilerin Toplanması

Deneysel işlem sürecine geçmeden önce, gerekli etik ve idari izinler (EK 7) alındıktan sonra İstanbul'da bulunan üç farklı ilçede yer alan önceki saha gözlemleri ve sosyoekonomik profilleri doğrultusunda risk düzeylerinin farklılaştığı düşünülen üç anaokulu ile iletişime geçilmiştir. Anaokulu idarecilerinden gerekli izinler alındıktan sonra ebeveynlere program içeriği ile ilgili bilgilendirme yapılmış ve ölçme araçlarının bulunduğu başvuru formları dağıtılmıştır. Ebeveynlerin ölçek puanları, gönüllülük durumları ve programa düzenli devam etmelerine ilişkin beyanları dikkate alınarak müdahale uygulamasının, düşük-orta düzey risk özellikleri gösterdiği değerlendirilen bir anaokulunda yürütülmesine karar verilmiştir. Program katılımcılarından gönüllü onam formu alınmıştır. Programın uygulanmadığı diğer iki anaokulunda ise ebeveynler için ikişer saatlik duygusal ihtiyaçlar ile ilgili bilgilendirici seminerler düzenlenmiştir. Uygulama anaokulu ebeveynlerinin duygusal istismar potansiyeli puan sıralaması yapılarak gönüllü olan katılımcılardan ön test puanları eşleştirilmiş 12 kişilik 2 grup oluşturularak, gruplar deney ve kontrol grubuna rastgele atanmıştır. Katılımcılara programın gün ve saati, amacı ve gönüllü katılım süreci ile ilgili bilgilendirme yapılmıştır. Programın ilk oturumundan sonra 2 kişi devam etmedikleri için müdahale grubundan çıkarılmış olup, kontrol grubundan da 2 kişi çıkarılmıştır. Çalışmaya 10 kişi deney, 10 kişi kontrol olmak üzere 20 ebeveynle devam edilmiş ve 12 oturumluk müdahale programı sonunda son test ölçümleri yapılmıştır. Son test ölçümlerinden 8 hafta sonra izleme testleri alınmıştır. İzleme testleri uygulandıktan sonra kontrol grubu katılımcılarına etkili ebeveynlik uygulamalarını içeren bir kitap hediye edilmiştir ve duygusal ihtiyaçların karşılanması içerikli çevrimiçi bir seminer verilmiştir. Millî Eğitim Bakanlığı akademik takvimi dolayısıyla kontrol grubuna tekrar uygulama yapılamayacağı program duyurusu sırasında ebeveynlere bildirilmiştir.

3.6. Verilerin Analizi

Veriler Statistical Package for the Social Sciences (SPSS) 26.0 ile analiz edilmiştir. Deney ve kontrol grubundaki katılımcıların demografik verileri için betimleyici istatistikler kullanılmıştır, ki-kare testi ile veriler arasındaki farklılık analiz edilmiştir. Verilerin analizine geçilmeden önce ölçeklerin normal dağılım kurallarına uygunluğu çarpıklık-basıklık ve Shapiro-Wilk değeri ile kontrol edilmiştir. Gruplar arası

puanların karşılaştırılmasında normal dağılım gösteren veriler için parametrik testlerden Bağımsız Gruplar T- Testi ve etki büyüklüğünü raporlamak için Cohen d, normal dağılım kurallarına uymayan veriler için parametrik olmayan testlerden Mann Whitney U Testi ve etki büyüklüğünü raporlamak için $r=Z\sqrt{N}$ formülü (Pallant, 2016; Rosenthal, 1994) kullanılmıştır. Grup içi ön test-son test ve izleme testi arasındaki farklılıkları test etmek için normal dağılım gösteren veriler için Tekrarlı Ölçümler ANOVA ve etki büyüklüğü için kısmi eta kare kullanılırken, normal dağılım göstermeyen veriler için parametrik olmayan testlerden Friedman Testi yürütülmüş ve etki büyüklüğü için Kendall's W hesaplanmıştır. Etki büyüklüklerinin değerlendirilmesi için Cohen sınıflandırılması kullanılmış ve bu bağlamda Cohen d için, etki büyüklüğü 0 ila 1 arasında olabilmektedir (1'den büyük bir etki büyüklüğü veren formüller de görülmektedir (Coe, 2000, akt. Cohen, 2007). Cohen d kullanırken, 0-0.20 = zayıf etki, 0.21-0.50 = mütevazı etki, 0.51-1.00 = orta düzeyde etki,>1.00 = güçlü etki olarak değerlendirilmektedir (Cohen, 2007). W değeri 0 ile 1 arasında değişmekte olup, 0.20 ile 0.40 arasındaki değerler düşük etkiyi, 0.40 ile 0.60 arasındaki değerler orta düzeyde etkiyi, 0.60 ve üzerindeki değerler ise yüksek düzeyde etkiyi göstermektedir (Rovai vd., 2014). Grup içi farklılıklar için Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi ve Post Hoc testlerinden Bonferroni çoklu karşılaştırma testi kullanılmıştır. Çalışmada anlamlılık düzeyi olarak 0.05 ve 0.01 değerleri kullanılmıştır.

4. BULGULAR

Araştırmanın bu bölümünde, duygusal ihmal ve duygusal istismara yönelik müdahale programının etkililiğini ölçmek amacıyla yapılan analiz sonuçlarına yer verilmiştir. Öncelikle deney ve kontrol gruplarının betimsel bulguları incelenmiş ve her iki gruba uygulanan ölçeklerden elde edilen ön test, son test ve izleme testlerinin normal dağılıma uygunluğu test edilmiştir. Buradan elde edilen bilgiler ışığında; grup içi ve gruplar arası karşılaştırmaları yapmak amacıyla ön test, son test ve izleme testleri puanlarındaki değişimler ortaya konulmuştur. Böylece, duygusal ihmal ve duygusal istismara müdahale etme amaçlı hazırlanan programın etkililiği değerlendirilmiştir.

4.1. Deney ve Kontrol Grubundaki Ebeveynlerin Tanımlayıcı Bilgilerine Ait Bulgular

Araştırma gruplarının yaş, medeni durum, çalışma durumu, eğitim durumu ve algılanan gelir düzeyine ait verilerin karşılaştırılması Tablo 3'te gösterilmiştir.

Tablo 3. Deney ve Kontrol Grubunda Bulunan Ebeveynlerin Tanımlayıcı Bilgilerinin Karşılaştırılması

		Deney (n=10)		**Kontrol (n=10)**			
		f	***%***	***f***	***%***	***X²***	***p***
Medeni Durum	Evli	10	100.0	10	100.0	-	-
	Bekar	0	0.0	0	0.0		
Cinsiyet	Kadın	9	90.0	9	90.0	-	1.000
	Erkek	1	10.0	1	0.0		
Çalışma Durumu	Evet	2	20.0	5	50.0	[a]1.978	.160
	Hayır	8	80.0	5	50.0		
Eğitim Durumu	Lise	0	0.0	5	50.0	[b]8.169	.008**
	Lisans	9	90.0	3	30.0		
	L. Üstü	1	10.0	2	20.0		
Gelir Düzeyi	Düşük	0	0.0	1	10.0	[c]3.785	.211
	Orta	7	70.0	9	90.0		
	Yüksek	3	30.0	0	0.0		

	Ort±Ss (Min-Max)	Ort±Ss (Min-Max)	*U*	*p*
Yaş	38.10±6.173 (32-52)	36.70±7.732 (25-55)	[c]3.50	.621

[a]Fisher's Exact Ki-Kare, [b]Pearson Ki-Kare, [c]Mann Whitney U ***p<.05*

Deney ve kontrol grubunda yer alan ebeveynlerin evli oldukları görülmektedir. Deney grubundaki ebeveynlerin %90'ı kadın, %10'u erkek, kontrol grubundaki ebeveynlerin %90'ı kadın ve %10'u erkektir. Ebeveynlerin kontrol ve deney gruplarına medeni durum ve cinsiyetleri bakımından homojen dağıldığı görülmektedir. Deney grubunda bulunan katılımcıların %20'si çalışırken %80'inin çalışmadığı, kontrol grubunda ise katılımcıların %50 sinin çalışırken %50'sinin çalışmadığı görülmektedir. Yapılan Ki-Kare analizi sonucunda gruplar arasında çalışma durumu bakımından anlamlı bir farklılık görülmemektedir ($x^2 = 1,978, p > .05$). Deney grubunda bulunan ebeveynlerin %90'ı lisans mezunu iken %10'unun yüksek lisans mezunu olduğu, kontrol grubunda ise grubun %20'si yüksek lisans, %30'u lisans ve %50'sinin lise mezunu olduğu görülmektedir. Grupların eğitim düzeyi bakımından homojen olmadıkları görülmüştür. Deney grubunda bulunan ebeveynlerin %70'i orta gelir düzeyinde bulunurken %30'u yüksek gelir düzeyinde bulunmaktadır. Kontrol grubunda ise grubun %90'ı orta gelir düzeyinde bulunurken, %10'u düşük gelir düzeyindedir. Yapılan analiz neticesinde gruplar gelir düzeyi bakımından anlamlı olarak farklılaşmamaktadırlar ($x^2 = 3.785, p > .05$).

Deney grubunda bulunan ebeveynlerin ortalama yaşları 38,10 ve kontrol grubunda bulunan ebeveynlerin ortalama yaşları ise 36,70'tir. Yapılan Mann Whitney U testi sonuçlarına göre deney ve kontrol grupları arasında yaş ortalaması açısından istatistiksel olarak farklılaşmaya rastlanmamıştır ($U = 43.50, p > .05$).

4.2. Deney ve Kontrol Grubuna Uygulanan Ölçek Puanlarına Ait Bulgular

Bu bölümde Duygusal İstismar Potansiyeli, Duygusal İstismar Farkındalık ve Anne Çocuk İhmal-Duygusal İhmal ölçekleri grup içi ve gruplar arası tanımlayıcı, normal dağılım ve ön test, son test ve izleme testi analiz ve değerlendirmelerine yer verilmiştir.

4.2.1. Duygusal İstismar Potansiyeli Ölçeğine (DİPO) İlişkin Bulgular

Bu bölümde deney ve kontrol gruplarının Duygusal İstismar Potansiyeli Ölçeği (DİPO) grup içi ve gruplar arası tanımlayıcı, normal dağılım ve ön test, son test ve izleme testi analiz ve değerlendirmelerine yer verilmiştir.

4.2.1.1. Deney Grubunda Kullanılan DİPO Ön Test, Son Test ve İzleme Sonuçlarının Normal Dağılım İncelemesi

Deney grubu katılımcılarının Duygusal İstismar Potansiyeli Ölçeğinin ön test, son test ve izleme testlerinden aldıkları puanların normal dağılıma uygunluğunun kontrolü için çarpıklık-basıklık ve Shapiro-Wilk değerleri incelenmiştir. *p* değeri 0,05 değerinden büyük olan verilerin normal dağıldığı kabul edilmektedir (Karagöz, 2017; Shapiro& Wilk, 1965). Yapılan inceleme sonucunda, değerlerin normal dağılım sergilediği kabul edilmiştir. DİPO ölçeğinin deney grubu puanlarının normal dağılıma uygunluğunu gösteren veriler Tablo 4'te sunulmuştur.

Tablo 4. Deney Grubu DİPO Ölçeği Ön Test, Son Test, İzleme Testi Normallik İncelemeleri

	Skewness (Çarpıklık)	**Kurtosis (Basıklık)**	**Shapiro Wilk**
Ölçek			***p***
DİPO-Ön test	.467	-.062	.742
Önleyici-Ön test	.027	-.937	.740
Nedensel-Ön test	-1.174	1.138	.181
DİPO-Son test	-.647	.626	.818
Önleyici-Son test	-1.208	2.060	.146
Nedensel-Son test	.070	.498	.977
DİPO-İzleme	.038	-1.616	.406
Önleyici-İzleme	-.860	.614	.479
Nedensel-İzleme	.254	-.376	.912

4.2.1.2. Kontrol Grubunda Kullanılan DİPO Ön Test, Son Test ve İzleme Sonuçlarının Normal Dağılım İncelemesi

Kontrol grubu katılımcılarının Duygusal İstismar Potansiyeli Ölçeğinin ön test, son test ve izleme testlerinden aldıkları puanların normal dağılıma uygunluğunun kontrolü için çarpıklık-basıklık ve Shapiro-Wilk değerleri incelenmiştir. Yapılan inceleme sonucunda, DİPO ve Önleyici ön test değerleri dışında kalan değerlerin normal

dağılım kurallarına uyduğu görülmüştür. DİPO ölçeğinin kontrol grubu puanlarının normal dağılıma uygunluğunu gösteren veriler Tablo 5'te sunulmuştur.

Tablo 5. Kontrol Grubu DİPO Ölçeği Ön Test, Son Test, İzleme Testi Normallik İncelemeleri

	Skewness (Çarpıklık)	**Kurtosis (Basıklık)**	**Shapiro Wilk**
Ölçek			***p***
DİPO-Ön test	**2.482**	**6.997**	**.001**
Önleyici-Ön test	**-2.531**	**7.151**	**.001**
Nedensel-Ön test	.773	.929	.440
DİPO-Son test	.736	-.904	.127
Önleyici-Son test	-.250	-.676	.783
Nedensel-Son test	.544	-1.045	.364
DİPO-İzleme	1.161	.461	.099
Önleyici-İzleme	.468	-.473	.730
Nedensel-İzleme	.715	-.401	.294

4.2.1.3. Gruplar Arası DİPO Ön Test Puanlarının Karşılaştırılması

Deney ve kontrol grupları DİPO ölçeğinin ön test sonuçları açısından karşılaştırılmışlardır. Normal dağılıma uyduğu görülen Nedensellik boyutu için Bağımsız Gruplar T testi analizi yapılmış, normal dağılıma uymadığı görülen DİPO Ölçeği toplam puan ve Önleyicilik alt boyutlarının karşılaştırılması için ise parametrik olmayan testlerden Mann Whitney U testi kullanılmıştır. Yapılan analiz sonuçlarına göre deney ve kontrol gruplarının DİPO ölçeği toplam (*U = 33.50, p > .05*), Önleyici (*U = 49.50, p > .05)* ve Nedensel (*t = 1.291, p > .05*) ön test ölçümleri anlamlı bir farklılık göstermemektedir. Analizlere ilişkin veriler Tablo 6'da gösterilmiştir.

Tablo 6. DİPO Ölçeği Gruplar Arası Ön Test Puanlarının Karşılaştırılması

	Deney		**Kontrol**					**E.B.**
	Ort±Ss		**Ort±Ss**		***t***	***df***	***p***	***d***
+Nedensel	44.10±2.84		41.70±5.14		1.291	18	.213	0.62
	Sıra ort.	**Sıra Top.**	**Sıra ort.**	**Sıra Top.**	***U***	***z***	***p***	***r***
++DİPO	12.15	121.50	8.85	88.50	33.500	-1.252	.210	0.28

++Önleyici	10.55	105.50	10.45	104.50	49.500	-.038	.970	0.085

++Mann Whitney U, + Bağımsız Gruplar T testi.

4.2.1.4. Deney Grubu Ön Test, Son Test ve İzleme Puanlarının Karşılaştırılması

Deney grubunun ön test, son test ve izleme testleri arasında anlamlı bir fark olup olmadığını incelemek için yürütülen Tekrarlı Ölçümler ANOVA sonuçlarına göre ebeveynlerin duygusal istismar potansiyeli ön test, son test ve izleme testi puanları anlamlı düzeyde farklılaşmaktadır $F(2,18) = 7.11, p < .01, \eta 2 = 0,44$. Farkın hangi testler arasında anlamlı olduğunu ortaya çıkarmak için yapılan Bonferroni analizi incelendiğinde, son test puanlarının ön test puanlarından anlamlı düzeyde düşük olduğu ($p = .003$), son test ve izleme testi arasında ise anlamlı farklılık olmadığı görülmüştür ($p = .12$). Önleyici alt boyut puanlarına bakıldığında, ön test, son test ve izleme testinden alınan puanların anlamlı düzeyde farklılaşmadığı görülmüştür $F(2,18) = 1,71\ p > .05, \eta 2 = 0,16$. Nedensel alt boyutu ön test, son test ve izleme testi puanlarının ise anlamlı düzeyde farklılaştığı $F(2,18) = 7.11, p < .01, \eta 2 = 0,44$; farkın hangi testler arasında anlamlı olduğunu ortaya çıkarmak için yapılan Bonferroni analizi incelendiğinde, farkın ön test-son test puanları arasındaki ölçümden kaynaklandığı bulunmuştur $(p = 0,008)$. Son test ve izleme testi arasında ise anlamlı bir farklılık gözlenmemiştir. Analiz sonuçları Tablo 7'de verilmiştir.

Tablo 7. DİPO Ölçeğinin Deney Grubu Ön Test, Son Test, İzleme Puanları Karşılaştırılması

	Ön test	**Son test**	**İzleme**			**E.B.**	
	Ort±Ss	**Ort±Ss**	**Ort±Ss**	***F***	***p***	***η^2p***	***Anlamlı Fark***
DİPO	75.60±5.01	67.70±5.77	69.00±8.95	7.117	**.005****	.442	Ön test-Son test
Önleyici	94.50±4.97	96.80±4.80	96.30±4.98	1.710	.222	.160	
Nedensel	44.10± 2.84	38.50±3.62	39.30±5.49	7.246	**.005****	.446	Ön test-Son test

*Tekrarlı ölçümler ANOVA, **p<0.01, η^2p=kısmi eta kare*

4.2.1.5. Kontrol Grubu DİPO Ön Test, Son Test ve İzleme Puanlarının Karşılaştırılması

Kontrol grubunun duygusal istismar potansiyeli ön test, son test ve izleme testi puanlarını karşılaştırmak amacıyla verilerin normal dağılım gösterme durumuna göre Önleyicilik ve DİPO toplam puanları için parametrik olmayan testlerden Friedman testi yürütülürken, Nedensellik puanları için Tekrarlı Ölçümler ANOVA yapılmıştır. Analiz sonuçlarına göre kontrol grubunun DİPO ön test, son test ve izleme testi puanları arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır $\chi^2(2) = 2{,}114,\ p > .05$. Alt boyutları olan önleyicilik ön test, son test ve izleme testi $\chi^2(2) = 1{,}235$, $p > .05$ ve nedensellik ön test, son test ve izleme testi $F(2,18) = 2{,}710,\ p > .05$ anlamlı bir farklılık göstermemektedir. Analiz sonuçlarına ilişkin veriler Tablo 8'de sunulmuştur.

Tablo 8. DİPO Ölçeğinin Kontrol Grubu Ön Test, Son Test, İzleme Puanları Karşılaştırılması

	Ön test	**Son test**	**İzleme**			**E.B.**
	Sıra Ort.	**Sıra Ort.**	**Sıra Ort.**	χ^2	p	W
++DİPO	1.65	2.20	2.15	2.114	.347	.106
++Önleyici	2.20	2.05	1.75	1.235	.539	.062
	Ort±Ss	**Ort±Ss**	**Ort±Ss**	F	p	$\eta^2 p$
+Nedensel	41.71±5.14	46.20±10.30	44.40±10.67	2.710	.094	.231

++Friedman, +Tekrarlı ölçümler ANOVA, $\eta^2 p$=kısmi eta kare, W=Kendall's W

4.2.1.6. Deney ve Kontrol Gruplarında Bulunan Ebeveynlerin DİPO ve Alt Boyutlarından Aldıkları Son Test Puanlarının Karşılaştırılması

Deney ve kontrol grupları DİPO ölçeği ve Nedensellik ve Önleyici alt boyutları son test sonuçları açısından karşılaştırılmışlardır. Normal dağılıma uyduğu görülen DİPO toplam puan ve Önleyici ve Nedensel alt boyutlarının son test sonuçlarının karşılaştırılması için Bağımsız Gruplar T testi analizi yapılmıştır. Yapılan analiz sonuçlarına göre deney ve kontrol gruplarının DİPO toplam puan, Önleyici ve Nedensel alt boyut son test ölçümleri istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermektedir ($t = -2.547,\ p < .05$), ($t = 2.261,\ p < .05$), ($t = -2.229,\ p < .05$). Analiz sonuçlarına göre farkın deney grubu lehine olduğu görülmektedir. Analizlere ilişkin veriler Tablo 9'da gösterilmiştir.

Tablo 9. DİPO Ölçeği Deney ve Kontrol Grupları Son Test Puanları Karşılaştırılması

	Deney	Kontrol			
	Ort±Ss	**Ort±Ss**	***t***	***p***	**E.B.**
DİPO	67.70±5.77	80.60±14.93	-2.547	**.02***	*d* = 1.14
Önleyici	96.80±4.80	91.60±5.46	2.261	**.02***	*d* = 1
Nedensel	38.50±3,62	46,20±10,30	-2.229	**.04***	*d*= 1

*Bağımsız Gruplar T testi. *p<0.05*

Deney ve kontrol gruplarının DİPO toplam puanlarının ön test, son test ve izleme testlerine ilişkin puan değişimleri Şekil 3'te gösterilmiştir.

Şekil 3. Deney ve Kontrol Gruplarının DİPO Ön Test, Son Test ve İzleme Puan Değişimi

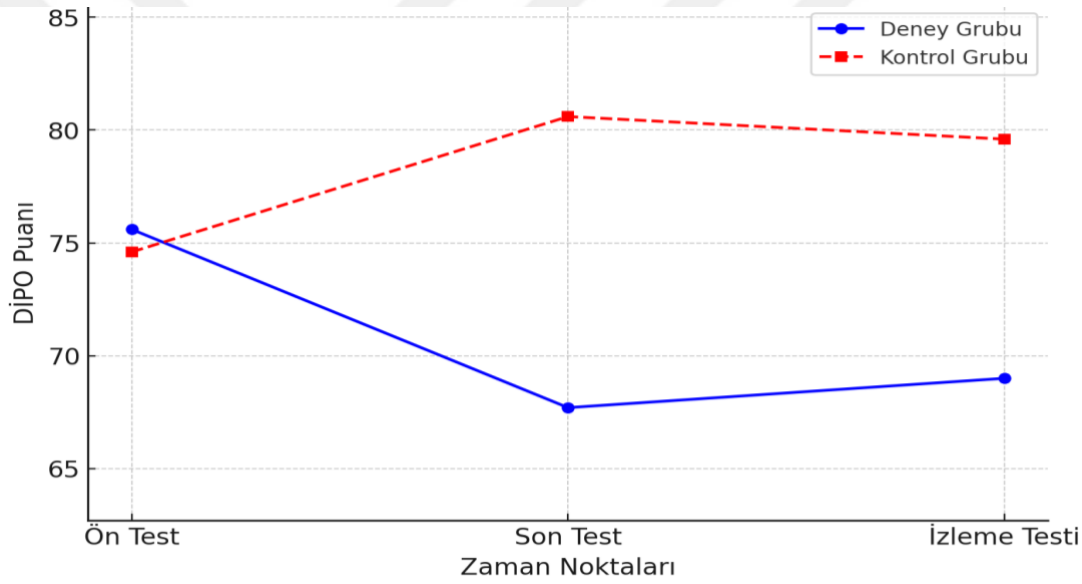

Deney ve kontrol gruplarının Önleyici alt boyutu ön test, son test ve izleme testlerine ilişkin puan değişimleri Şekil 4'te gösterilmiştir.

Şekil 4. Deney ve Kontrol Gruplarının Önleyici Ön Test, Son Test ve İzleme Puan Değişimi

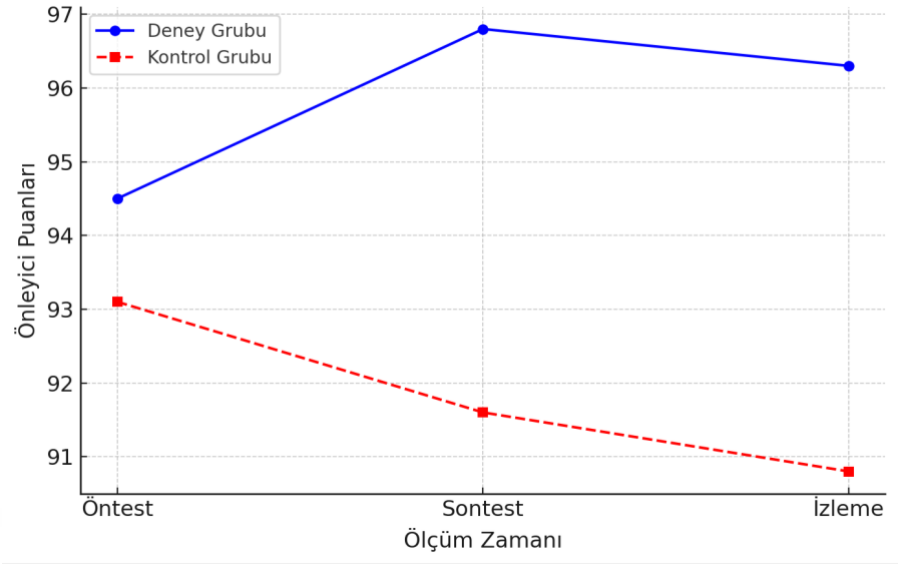

Deney ve kontrol gruplarının Nedensel alt boyutu ön test, son test ve izleme testlerine ilişkin puan değişimleri Şekil 5'te gösterilmiştir.

Şekil 5. Deney ve Kontrol Gruplarının Nedensel Ön Test, Son Test ve İzleme Puan Değişimi

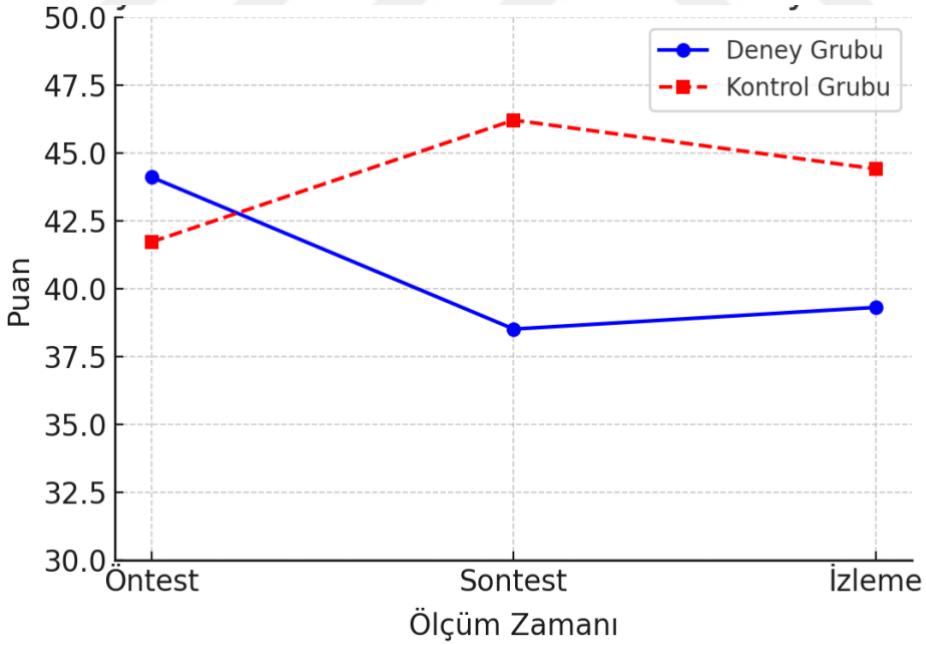

4.2.2. Duygusal İstismar Farkındalık Ölçeğine (DİFÖ) İlişkin Bulgular

Bu bölümde deney ve kontrol gruplarının Duygusal İstismar Farkındalık Ölçeği (DİFÖ) grup içi ve gruplar arası tanımlayıcı, normal dağılım ve ön test, son test ve izleme testi analiz ve değerlendirmelerine yer verilmiştir.

4.2.2.1. Deney Grubunda Kullanılan DİFÖ ve Uygun Olmayan Beklentiler, Duyarsızlık, Korkutma ve Reddetme Alt Boyutlarının Ön Test, Son Test ve İzleme Sonuçlarının Normal Dağılım İncelemesi

Deney grubu katılımcılarının Duygusal İstismar Farkındalık Ölçeği toplam ve alt boyutlarının ön test, son test ve izleme testlerinden aldıkları puanlar normal dağılıma uygunluğunun kontrolü için çarpıklık-basıklık ve Shapiro-Wilk değerleri incelenmiştir. Yapılan inceleme sonucunda, Duyarsızlık ön test ve izleme testi, Korkutma son test, Reddetme son test ve izleme testi değerlerin normal dağılıma uygun olmadığı kabul edilmiştir. DİFÖ deney grubu puanlarının normal dağılıma uygunluğunu gösteren veriler Tablo 10'da sunulmuştur.

Tablo 10. Deney Grubu DİFO Ölçeği Ön Test, Son Test, İzleme Testi Normallik İncelemeleri

	Skewness (Çarpıklık)	**Kurtosis (Basıklık)**	**Shapiro wilk**
Ölçek			***p***
DİFO-Ön test	.467	-.062	.742
Uygun Olm. Beklenti	.390	.337	.590
Duyarsızlık	.649	-1.287	**.030**
Korkutma	.633	1.852	.376
Reddetme	.463	-.590	.322
DİFO-Son test	.027	-.937	.740
Uygun Olm. Beklenti	.083	.186	.984
Duyarsızlık	1.059	.458	.067
Korkutma	1.639	2.952	**.015**
Reddetme	1.718	3.418	**.007**
DİFO-İzleme	-1.174	1.138	.181
Uygun Olm. Beklenti	-.032	-.1.999	.101
Duyarsızlık	-.166	-.734	**.036**
Korkutma	.716	-.392	.270
Reddetme	-.253	.651	**.038**

4.2.2.2. Kontrol Grubunda Kullanılan DİFÖ ve Uygun Olmayan Beklentiler, Duyarsızlık, Korkutma ve Reddetme Alt Boyutlarının Ön Test, Son Test ve İzleme Sonuçlarının Normal Dağılım İncelemesi

Kontrol grubu katılımcılarının Duygusal İstismar Farkındalık Ölçeği toplam ve alt boyutlarının ön test, son test ve izleme testlerinden aldıkları puanların normal dağılıma

uygunluğunun kontrolü için çarpıklık-basıklık ve Shapiro-Wilk değerleri incelenmiştir. Yapılan inceleme sonucunda, DİFÖ toplam, Duyarsızlık ve Korkutma alt boyutları son test ve izleme testi değerlerinin normal dağılım kurallarına uymadığı görülmüştür. DİFO ölçeğinin kontrol grubu puanlarının normal dağılıma uygunluğunu gösteren veriler Tablo 11'de sunulmuştur.

Tablo 11. Kontrol Grubu DİFÖ Ön Test, Son Test, İzleme Testi Normallik İncelemeleri

	Skewness (Çarpıklık)	Kurtosis (Basıklık)	Shapiro wilk
Ölçek			***p***
DİFÖ-Ön test	-.762	-.715	.156
Uygun Olm. Beklenti	-.436	-.029	.475
Duyarsızlık	.227	-1.194	.234
Korkutma	.112	-1.115	.077
Reddetme	.091	-.993	.541
DİFÖ-Son test	2.480	7.032	**.001**
Uygun Olm. Beklenti	-.340	-1.102	.578
Duyarsızlık	2.322	5.780	**.001**
Korkutma	1.765	4.365	**.035**
Reddetme	.660	-.378	.126
DİFÖ-İzleme	2.461	6.678	**.001**
Uygun Olm. Beklenti	.660	.675	.686
Duyarsızlık	2.143	5.049	**.003**
Korkutma	2.359	6.311	**.002**
Reddetme	.278	-.580	.458

4.2.2.3. Gruplar Arası DİFÖ Ön Test Puanlarının Karşılaştırılması

Deney ve kontrol grupları DİFO ölçeğinin ön test sonuçları açısından karşılaştırılmışlardır. Normal dağılıma uyduğu görülen DİFÖ toplam ve Uygun Olmayan Beklentiler, Korkutma, Reddetme alt boyutları ön test sonuçlarının karşılaştırılması için Bağımsız Gruplar T Testi analizi yapılmıştır. Yapılan analiz sonuçlarına göre deney ve kontrol gruplarının DİFÖ toplam ($t = .736, p > .05$), Uygun Olmayan Beklentiler ($t = .095, p > .05$), Korkutma ($t= .1.228, p > .05$), Reddetme ($t = .0, p > .05$) alt boyutları ön test ölçümleri anlamlı bir farklılık göstermemektedir. Normal dağılıma uymadığı görülen Duyarsızlık alt boyutu ön test puanlarının karşılaştırılması için Mann Whitney U testi kullanılmıştır. Analiz sonuçlarına göre deney ve kontrol grupları Duyarsızlık alt boyutu ön test sonuçları anlamlı düzeyde

farklılaşmamaktadır (*U = 40.000, p > .05)*. Analizlere ilişkin veriler Tablo 12'de gösterilmiştir.

Tablo 12. DİFO Ölçeği Gruplar Arası Ön Test Puanlarının Karşılaştırılması

	Deney		**Kontrol**					
	Ort±Ss		**Ort±Ss**		***t***	***df***	***p***	**E.B.**
+DİFO	38.50±5.56		36.80±3.82		.736	18	.436	*d*=0.37
+Uygun Olmayan Beklenti	16.90±2.92		17.00±1.56		-.095	18	.925	*d=0.04*
+Korkutma	8.80±2.44		7.60±1.89		1.228	18	.235	*d=0.54*
+Reddetme	5.30±1.56		5.30±1.70		.0	18	1	*d=0*
	Sıra ort.	**Sıra Top.**	**Sıra ort.**	**Sıra Top.**	***U***	***z***	***p***	**E.B.**
++Duyarsızlık	11.50	115.00	9.50	95.00	40.000	-.786	.432	*r* = 0.18

+ Bağımsız Gruplar T testi, ++Mann Whitney U.

4.2.2.4. Deney Grubu DİFÖ Ön Test, Son Test ve İzleme Puanlarının Karşılaştırılması

Deney grubunun ön test, son test ve izleme testleri arasında anlamlı bir fark olup olmadığını incelemek için yürütülen Tekrarlı Ölçümler ANOVA sonuçlarına göre ebeveynlerin DİFÖ toplam puanı ön test, son test ve izleme testi puanları anlamlı düzeyde farklılaşmaktadır *F(2,18) = 7,239, p < .01, Ƞ2 = 0,44*. Farkın hangi testler arasında anlamlı olduğunu ortaya çıkarmak için yapılan Bonferroni analizi incelendiğinde, son test puanlarının ön test puanlarından anlamlı düzeyde düşük olduğu (*p = .01*), son test ve izleme testi arasında ise anlamlı farklılık olmadığı görülmüştür (*p = .22*). Uygun Olmayan Beklentiler alt boyutundan alınan ön test, son test ve izleme testi puanları arasında anlamlı düzeyde farklılaşma olup olmadığını incelemek için yürütülen Tekrarlı Ölçümler ANOVA sonuçlarına göre ebeveynlerin duygusal istismar farkındalığı toplam puanı ön test, son test ve izleme testi puanları anlamlı düzeyde farklılaşmaktadır. *F(2,18) = 4,846, p < .05, Ƞ2 = 0,35*. Farkın hangi testler arasında anlamlı olduğunu ortaya çıkarmak için yapılan Bonferroni analizi incelendiğinde, son test puanlarının ön test puanlarından anlamlı düzeyde düşük

olduğu (*p = .01*), son test ve izleme testi arasında ise anlamlı farklılık olmadığı görülmüştür (*p = .15*). Analiz sonuçları Tablo 11'de verilmiştir. Normal dağılıma uygun olmadığı için, deney grubunun Duyarsızlık ön test, son test ve izleme testi puanları arasında anlamlı bir fark olup olmadığını incelemek için yürütülen Friedman Testi sonuçlarına göre ebeveynlerin Duyarsızlık düzeyleri ön test, son test ve izleme testi puanları anlamlı düzeyde farklılaşmaktadır $\chi^2(2) = 8{,}323,\ p < .05,\ W = 0{,}41$. Farkın hangi testler arasında anlamlı olduğunu ortaya çıkarmak için ön test-son test, ön test-izleme ve son test-izleme ikili ölçümlerini karşılaştırmak için yapılan Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi incelendiğinde, Bonferroni düzeltmesinden sonra Duyarsızlık izleme testi puanının ön test puanından anlamlı düzeyde yüksek olduğu (*p = .02*), son test puanının ön test puanlarından anlamlı düzeyde yüksek olduğu (*p = .02*), ve son test ve izleme testi arasında ise anlamlı farklılık olmadığı *(p = .72)* görülmüştür. Normal dağılıma uygun olmayan Korkutma ön test, son test ve izleme testi puanları arasındaki farkın anlamlılığını test etmek amacıyla yürütülen Friedman testi sonuçlarına göre, Korkutma puanları arasında anlamlı bir farklılık bulunamamıştır $\chi^2(2) = 1{,}867,\ p > .05$. Normal dağılım göstermeyen Reddetme ön test, son test ve izleme testi puanları arasındaki farkın anlamlılığını test etmek amacıyla yürütülen Friedman testi sonuçlarına göre, Reddetme puanları arasında anlamlı bir farklılık bulunamamıştır $\chi^2(2) = 4{,}343,\ p > .05$. Analiz sonuçları Tablo 13'te verilmiştir.

Tablo 13. DİFÖ Ölçeğinin Deney Grubu Ön Test, Son Test, İzleme Puanları Karşılaştırılması

	Ön test	**Son test**	**İzleme**			**E.B.**	
	Ort±Ss	**Ort±Ss**	**Ort±Ss**	***F***	***p***	***Π²p***	***Anlamlı Fark***
+DİFO	38.50±5.56	32.70±5.14	35.90±5.58	7.239	**.005****	.44	Ön test-Son test
+Uygun Olmayan Beklenti	16.90±2.93	14.90±2.28	16.70±3.43	4.846	**.021***	.35	Ön test-Son test
	Sıra Ort.	**Sıra Ort.**	**Sıra Ort.**	***χ²***	***p***	***W***	***Anlamlı Fark***
++Duyarsız.	2.65	1.60	1.75	8.323	**.016***	.41	Ön test-Son test
++Korku.	2.20	1.70	2.10	1.867	.393	.09	-

++Red.	2.30	1.50	2.20	4.343	.114	.21	-

*++Friedman, +Tekrarlı ölçümler ANOVA, η^2p=kısmi eta kare, W=Kendall's W *p<0.05, **p<.01*

4.2.2.5. Kontrol Grubu DİFÖ Ön Test, Son Test ve İzleme Puanlarının Karşılaştırılması

Kontrol grubunun duygusal istismar farkındalık ön test, son test ve izleme testi puanlarını karşılaştırmak amacıyla verilerin DİFÖ toplam puanı son test ve izleme testlerinin normal dağılım kurallarına uygunluk göstermemesi sebebiyle parametrik olmayan testlerden Friedman testi yürütülmüştür. Analiz sonuçlarına göre kontrol grubunun DİFO ön test, son test ve izleme testi puanları arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır $\chi^2(2) = 3,059, p > .05$. Duyarsızlık ve Korkutma alt boyutlarından alınan puanların normal dağılıma uygun olmaması sebebiyle ön test, son test ve izleme testlerinden alınan puanların karşılaştırılmasında Friedman Testi kullanılmıştır. Analiz sonuçlarına göre, kontrol grubunun Duyarsızlık ön test, son test ve izleme testi puanları arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır $\chi^2(2) = 0,333, p > .05$. Benzer şekilde kontrol grubu Korkutma ön test, son test ve izleme testi puanları arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır $\chi^2(2) = 5,083, p > .05$. Uygun Olmayan Beklentiler ve Reddetme puanlarının normal dağılım şartlarına uyması sebebiyle bu ön test, son test ve izleme testlerinden alınan puanların anlamlı düzeyde farklılaşıp farklılaşmadığını test etmek amacıyla parametrik testlerden Tekrarlı Ölçümler ANOVA kullanılacaktır. Kontrol grubunun Uygun Olmayan Beklentiler ön test, son test ve izleme testleri arasında anlamlı bir fark olup olmadığını incelemek için yürütülen Tekrarlı Ölçümler ANOVA sonuçlarına göre ebeveynlerin Uygun Olmayan Beklentiler ön test, son test ve izleme testi puanları anlamlı düzeyde farklılaşma göstermemektedir. $F(2,18) = 3,470, p > .05$. Reddetme alt boyutundan alınan ön test, son test ve izleme testi puanları arasında anlamlı düzeyde farklılaşma olup olmadığını incelemek için yürütülen Tekrarlı Ölçümler ANOVA sonuçlarına göre ebeveynlerin Reddetme ön test, son test ve izleme testi puanları anlamlı düzeyde farklılaşmamaktadır. $F(1.293,11.633) = 0,340, p > .05$. Analiz sonuçları Tablo 14'te verilmiştir.

Tablo 14. DİFÖ Ölçeğinin Kontrol Grubu Ön Test, Son Test, İzleme Puanları Karşılaştırılması

	Ön test	**Son test**	**İzleme**			**E.B.**
	Ort±Ss	**Ort±Ss**	**Ort±Ss**	***F***	***p***	***η^2p***

+Reddetme	5.30±1.70	5.70±1.41	5.50±1.65	.340	.627	.03
+Uygun Olmayan Beklenti	17.00±1.56	17.00±2.44	15.40±2.31	3.470	.053	.27
	Sıra Ort.	**Sıra Ort.**	**Sıra Ort.**	χ^2	***p***	***W***
++DİFÖ	1.90	2.40	1.70	3.059	.217	.12
++Duyarsızlık	1.90	2.00	2.10	.333	.846	.01
++Korkutma	1.75	2.45	1.80	5.083	.079	.25

++Friedman, +Tekrarlı ölçümler ANOVA, η^2p=kısmi eta kare, W=Kendall's W

4.2.2.6. Deney ve Kontrol Gruplarında Bulunan Ebeveynlerin DİFÖ Son Test Puanlarının Karşılaştırılması

Deney ve kontrol grupları DİFÖ son test sonuçları açısından karşılaştırılmışlardır. Normal dağılıma uymadığı görülen DİFÖ toplam, Korkutma, Duyarsızlık ve Reddetme alt boyutları son test sonuçlarının karşılaştırılması için parametrik olmayan testlerden Mann Whitney U testi kullanılmıştır. Yapılan analiz sonuçlarına göre deney ve kontrol gruplarının DİFÖ toplam son test ölçümlerinin istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık gösterdiği ($U = 18.500, p < .05$) görülmektedir. Analiz sonuçlarına göre farkın deney grubu lehine olduğu görülmektedir. Yapılan analiz sonuçlarına göre deney ve kontrol gruplarının Reddetme son test ölçümlerinin istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık gösterdiği ($U = 15.500, p < .01$) görülmektedir. Analiz sonuçlarına göre farkın deney grubu lehine olduğu görülmektedir. Yapılan analiz sonuçlarına göre deney ve kontrol gruplarının Korkutma son test ölçümlerinin istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermediği ($U = 31.500, p > .05$) görülmektedir. Yapılan analiz sonuçlarına göre deney ve kontrol gruplarının Duyarsızlık son test ölçümlerinin istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermediği ($U = 43.000, p > .05$) görülmektedir. Normal dağılıma uyduğu görülen Uygun Olmayan Beklentiler alt boyutu son test sonuçlarının karşılaştırılması için Bağımsız Gruplar T Testi analizi yapılmıştır. Yapılan analiz sonuçlarına göre deney grubu Uygun olmayan beklentiler alt boyutu son test ölçümleri kontrol grubundan düşük olsa da bu fark istatistiksel olarak anlamlı değildir ($t= .-1.983, p >.05$). Bununla birlikte etki büyüklüğü ($d = .88$) olarak hesaplanmıştır. Analizlere ilişkin veriler Tablo 15'te gösterilmiştir.

Tablo 15. DİFÖ Deney ve Kontrol Grupları Son Test Puanları Karşılaştırılması

	Deney		Kontrol					E.B.
	Sıra ort.	**Sıra Top.**	**Sıra ort.**	**Sıra Top.**	***U***	***z***	***p***	***r***
++DİFÖ	7.35	73.50	13.65	136.50	18.500	-2.390	**.017***	.53
++Korkutma	8.65	86.50	12.35	123.50	31.500	-.1.415	.165	.04
++Reddetme	7.05	70.50	13.95	139.50	15.500	-2.669	**.008****	.58
++Duyarsızlık	9.80	98.00	11.20	112.00	43.000	-.546	.631	.11
	Ort±Ss		**Ort±Ss**		***t***	***df***	***p***	***d***
+Uygun Olmayan Beklenti	14.90±2.28		17.00±2.44		-1.983	18	.063	.88

*+Bağımsız Gruplar T Testi, ++Mann Whitney U. *p<0.05, **p<0.01*

Deney ve kontrol gruplarının DİFÖ Toplam ön test, son test ve izleme testlerine ilişkin puan değişimleri Şekil 6'da gösterilmiştir.

Şekil 6. Deney ve Kontrol Gruplarının DİFÖ Toplam Ön Test, Son Test ve İzleme Puan Değişimi

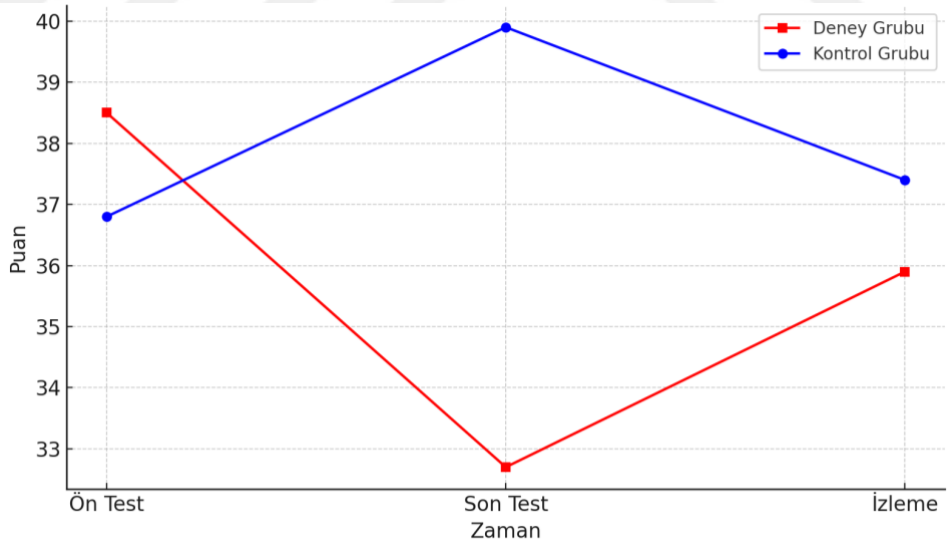

4.2.3. Anne-Çocuk İhmal Ölçeği-Duygusal İhmal Boyutuna İlişkin Bulgular

Bu bölümde deney ve kontrol gruplarının Anne Çocuk İhmal Ölçeği- Duygusal İhmal grup içi ve gruplar arası tanımlayıcı, normal dağılım ve ön test, son test ve izleme testi analiz ve değerlendirmelerine yer verilmiştir.

4.2.3.1. Deney Grubunda Kullanılan Duygusal İhmal Ön Test, Son Test ve İzleme Sonuçlarının Normal Dağılım İncelemesi

Deney grubu katılımcılarının Anne Çocuk İhmal Ölçeği-Duygusal İhmal alt boyutu ön test, son test ve izleme testlerinden aldıkları puanların normal dağılıma uygunluğunun kontrolü için çarpıklık-basıklık ve Shapiro-Wilk değerleri incelenmiştir. Yapılan inceleme sonucunda, ön test değerlerinin normal dağılıma uyduğu, son test ve izleme testi değerlerinin ise normal dağılım sergilemediği kabul edilmiştir. Duygusal İhmal alt boyutunun deney grubu puanlarının normal dağılıma uygunluğunu gösteren veriler Tablo 16'da sunulmuştur.

Tablo 16. Deney Grubu Anne Çocuk İhmal Ölçeği Duygusal İhmal Alt Boyutu Ön Test, Son Test, İzleme Testi Normallik İncelemeleri

	Skewness (Çarpıklık)	Kurtosis (Basıklık)	Shapiro wilk
Ölçek			***p***
Duygusal İhmal-Ön test	-.233	-.369	.691
Duygusal İhmal-Son test	-1.001	-.665	**.001**
Duygusal İhmal-İzleme	-.780	-.146	**.008**

4.2.3.2. Kontrol Grubunda Kullanılan Duygusal İhmal Ön Test, Son Test ve İzleme Sonuçlarının Normal Dağılım İncelemesi

Kontrol grubu katılımcılarının Anne Çocuk İhmal Ölçeği-Duygusal İhmal alt boyutu ön test, son test ve izleme testlerinden aldıkları puanların normal dağılıma uygunluğunun kontrolü için çarpıklık-basıklık ve Shapiro-Wilk değerleri incelenmiştir. Yapılan inceleme sonucunda, Duygusal İhmal ön test ve izleme testi değerlerinin normal dağılım kurallarına uyduğu görülürken, son test değerlerinin normal dağılım göstermediği görülmüştür. Duygusal ihmal ölçeğinin kontrol grubu puanlarının normal dağılıma uygunluğunu gösteren veriler Tablo 17'de sunulmuştur.

Tablo 17. Kontrol Grubu Anne Çocuk İhmal Ölçeği Duygusal İhmal Alt Boyutu Ön Test, Son Test, İzleme Testi Normallik İncelemeleri

	Skewness (Çarpıklık)	Kurtosis (Basıklık)	Shapiro wilk
Ölçek			***p***
Duygusal İhmal-Ön test	-.280	-.066	.436
Duygusal İhmal-Son test	.000	.080	**.022**

Duygusal İhmal-İzleme	-.076	-1.155	.249

4.2.3.3. Gruplar Arası Duygusal İhmal Ön Test Puanlarının Karşılaştırılması

Deney ve kontrol grupları Duygusal İhmal ölçeğinin ön test sonuçları açısından karşılaştırılmışlardır. Normal dağılıma uyduğu görülen deney grubu Duygusal İhmal ön test puanlarının kontrol grubu puanları ile karşılaştırılması için parametrik testlerden Bağımsız Gruplar T testi kullanılmıştır. Yapılan analiz sonuçlarına göre deney ve kontrol gruplarının Duygusal İhmal ön test ölçümleri anlamlı bir farklılık göstermemektedir ($t = .365,\ p > .05$). Analizlere ilişkin veriler Tablo 18'de gösterilmiştir.

Tablo 18. Duygusal İhmal Gruplar Arası Ön Test Puanlarının Karşılaştırılması

	Deney	**Kontrol**			**E.B.**
	Ort±Ss	**Ort±Ss**	***t***	***p***	***d***
Duygusal İhmal	17.10±1.19	17.30±1.25	.-365	.719	0.16

Bağımsız Gruplar T testi.

4.2.3.4. Deney Grubu Duygusal İhmal Ön Test, Son Test ve İzleme Puanlarının Karşılaştırılması

Deney grubunun duygusal ihmal ön test, son test ve izleme testi puanları arasında anlamlı bir fark olup olmadığını incelemek için yürütülen Friedman Testi sonuçlarına göre ebeveynlerin duygusal ihmal düzeyleri ön test, son test ve izleme testi puanları anlamlı düzeyde farklılaşmaktadır $\chi^2(2) = 11,294,\ p < .01,\ W = 0,56$. Farkın hangi testler arasında anlamlı olduğunu ortaya çıkarmak için ön test-son test, ön test-izleme ve son test-izleme ikili ölçümlerini karşılaştırmak için yapılan Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi incelendiğinde, Bonferroni düzeltmesinden sonra izleme testi puanının ön test puanından anlamlı düzeyde yüksek olduğu ($p = .009$), son test puanının ön test puanlarından anlamlı düzeyde yüksek olduğu ($p = .009$), ve son test ve izleme testi arasında ise anlamlı farklılık olmadığı $(p = 1)$ görülmüştür. Analiz sonuçları Tablo 19'da verilmiştir.

Tablo 19. Duygusal İhmal Ölçeğinin Deney Grubu Ön Test, Son Test, İzleme Puanları Karşılaştırılması

	Ön test	Son test	İzleme			E.B.	
	Sıra Ort.	**Sıra Ort.**	**Sıra Ort.**	***χ²***	***p***	***W***	***Anlamlı Fark***
Duygusal İhmal	1.20	2.40	2.40	11.294	**.004****	.56	Ön test-izleme Ön test-son test

*Friedman, W=Kendall's W **p<0.01*

4.2.3.5. Kontrol Grubu Duygusal İhmal Ön Test, Son Test ve İzleme Puanlarının Karşılaştırılması

Kontrol grubunun ön test, son test ve izleme testleri arasında anlamlı bir fark olup olmadığını incelemek için yürütülen Friedman Testi sonuçlarına göre kontrol grubundaki ebeveynlerin duygusal ihmal düzeylerinin ön test, son test ve izleme testi puanları anlamlı düzeyde farklılaşmamaktadır $\chi^2(2) = 4,267, p > .05, W = 0,21$. Analiz sonuçları Tablo 20'de verilmiştir.

Tablo 20. Duygusal İhmal Ölçeğinin Kontrol Grubu Ön Test, Son Test, İzleme Puanları Karşılaştırılması

	Ön test	Son test	İzleme			E.B.
	Sıra Ort.	**Sıra Ort.**	**Sıra Ort.**	***χ²***	***p***	***W***
Duygusal İhmal	1.60	2.00	2.40	4.267	.118	.21

Friedman, W=Kendall's W

4.2.3.6. Deney ve Kontrol Gruplarında Bulunan Ebeveynlerin Duygusal İhmal Son Test Puanlarının Karşılaştırılması

Deney ve kontrol grupları Duygusal İhmal son test sonuçları açısından karşılaştırılmışlardır. Normal dağılıma uygun olmadığı görülen Duygusal İhmal son test sonuçlarının karşılaştırılması için Mann Whitney U testi kullanılmıştır. Yapılan analiz sonuçlarına göre deney ve kontrol gruplarının Duygusal İhmal son test ölçümlerinin istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık gösterdiği ($U = 12,000\ p < .05$) görülmektedir. Analiz sonuçlarına göre farkın deney grubu lehine olduğu görülmektedir. Analizlere ilişkin veriler Tablo 21'de gösterilmiştir.

Tablo 21. Duygusal İhmal Ölçeği Deney ve Kontrol Grupları Son Test Puanları Karşılaştırılması

	Deney		Kontrol					
	Sıra Ort.	**Sıra Top.**	**Sıra Ort.**	**Sıra Top.**	***U***	***z***	***p***	**E.B.**
Duygusal İhmal	14.30	143.00	6.70	67.00	12.000	-3.024	**.003****	*r* =.64

*Mann Whitney U. **p<0.01*

Deney ve kontrol gruplarının Duygusal İhmal ön test, son test ve izleme testlerine ilişkin puan değişimleri Şekil 9'de gösterilmiştir.

Şekil 7. Deney ve Kontrol Gruplarının Duygusal İhmal Ön Test, Son Test ve İzleme Puan Değişimi

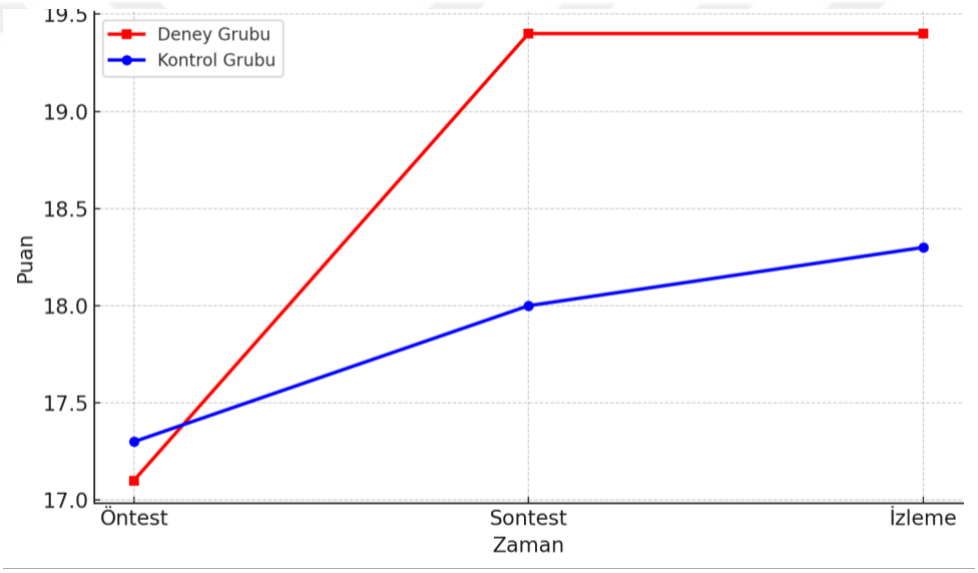

5. TARTIŞMA

Bu araştırmada, duygusal ihmal ve duygusal istismarı bağlanma kuramı, zihinselleştirme teorisi, sosyal öğrenme kuramı ve bilişsel teoriler bağlamında incelenerek 3-6 yaş arası çocuğa sahip ebeveynlere yönelik hazırlanan çok boyutlu eklektik müdahale programının duygusal istismar farkındalığı, duygusal istismar potansiyeli ve duygusal ihmal üzerindeki etkisi incelenmiştir. Araştırma sonuçları değerlendirildiğinde, duygusal istismar potansiyelinde azalma, duygusal ihmal boyutunda azalma ve duygusal istismar farkındalığında artış olduğu görülmüştür. Bu bölümde deneysel uygulama neticesinde ön test, son test ve izleme puanlarında meydana gelen değişim analizlerinin bulguları, hipotezler, ilgili teoriler ve literatür bulguları çerçevesinde tartışılmıştır.

5.1. Ebeveynlere Yönelik Geliştirilen Duygusal İhmal ve Duygusal İstismara Müdahale Programının Duygusal İstismar Potansiyeli, Duygusal İstismar Farkındalığı ve Duygusal İhmal Üzerindeki Etkisine İlişkin Bulguların Değerlendirilmesi

Müdahale programının uygulandığı ebeveyn grubu Duygusal İstismar Potansiyeli toplam ve nedensel davranış son testlerinde ön test puanlarına göre anlamlı düzeyde azalma olduğu görülmüş ve bu azalma izleme testlerinde de korunmuştur. Müdahale programına katılmayan ebeveynlerin DİPO toplam ve alt boyutları ön test, son test ve izleme testleri arasında anlamlı bir farklılık izlenmemiştir. Aynı zamanda müdahale programına katılan ebeveynlerin duygusal istismar potansiyeli ve nedensel davranışları programa katılmayan ebeveynlere göre anlamlı düzeyde azalmış ve etki büyüklüğünün de güçlü olduğu görülmüştür. Müdahale programına katılan ebeveyn grubu duygusal istismarı önleyici davranışlar gösterme potansiyellerini ölçen önleyici alt boyut ön test, son test ve izleme testi puanları arasında anlamlı bir farklılık görülmezken müdahale programına katılan ebeveynler ve katılmayan ebeveynlerin son test puanları arasında anlamlı bir farklılık görülmüş, müdahale programına katılan ebeveynlerin duygusal istismarı önleyici davranışları müdahale programına

katılmayan ebeveynlere göre anlamlı düzeyde yüksek bulunmuş ve etki büyüklüğünün de güçlü olduğu görülmüştür. Bulgular değerlendirildiğinde; deney grubunun DİPO toplam ve nedensel alt boyut puanlarının son testte azaldığını ve önleyici puanlarının arttığını belirten araştırmanın 1. hipotezi DİPO toplam ve nedensel puanları açısından doğrulanmış olup, önleyici puanlar açısından doğrulanmamıştır. Bununla birlikte müdahale programının duygusal istismar potansiyelini düşürmede etkili olduğu görülmüş ve araştırmanın 2 ve 3. hipotezleri doğrulanmıştır. Önleyici ön test puanlarının diğer ölçek puanlarına göre daha yüksek olmasından dolayı müdahalenin grup içinde anlamlı bir etki göstermediği düşünülmektedir. Özellikle düşük ebeveyn mentalizasyonu ve stres düzeyi, ebeveynlerin çocuklarının zihinsel durumlarını yanlış yorumlamalarına (Fonagy vd., 2002; Slade, 2005) ve bu nedenle hem koruyucu hem de zarar verici davranışları aynı anda sergilemelerine yol açabilmektedir. Bu durum, çalışmada önleyici davranışların grup içinde neden anlamlı şekilde değişmemiş olabileceğini açıklamaktadır.

Alanyazına bakıldığında duygusal istismarın da içinde bulunduğu istismar sebeplerini hedef alarak farklı uygulamalardan ve teorik yaklaşımlardan yararlanan programların ebeveynlerin duygusal istismara neden olan davranışlarını azalttığı görülmektedir (Iwaniec & Herbert, 1999; Lundahl vd., 2006; Webster-Stratton, 2012). Annenin çocukluk dönemindeki duygusal istismar/ihmal deneyimleri ile daha düşük empati ve daha fazla psikolojik kontrol ile daha çok duygusal istismar gösterme potansiyeli arasında anlamlı ilişkiler görülmektedir (Hughes & Cossar, 2015). Anne- çocuk etkileşimlerinin duygulanım-iletişim kapasitesini iyileştirmeyi hedefleyen ve anne ile çocuk arasında güvenli bağlanma ilişkilerini destekleyen uygulamalar da ebeveyn duyarlılığını ve çocuğun duygusal ihtiyaçlarına yanıt verebilirliğini artırmaktadır (Barlow vd., 2013; Howe, 2015). Ebeveynin çocuğun duygusal ihtiyaçlarına olan duyarlılığını artırmayı amaçlayıp, ebeveynlik becerilerinin öğretilmesinin yanında ebeveynlerin kendi çocukluk deneyimleri ve bağlanma örüntüleri ile bu deneyimlerin çocukları ile etkileşimlerine etkisi arasında bağlantı kurmasına ve zorlayıcı deneyim ve duygularını ifade etmesine olanak tanıyan bir içerik sunan programların etkili olduğu görülmekte olup (Suess, 2016; Toth vd., 2013), mevcut müdahale programının içerik ve bulgularını destekleyici nitelikte olduğu görülmektedir. Bağlanma, öğrenme ve sosyal öğrenme teorilerinden yararlanılarak oluşturulan "Safer Kids", istismar gösteren ebeveynler için ebeveynlik becerilerini ve öz düzenlemeyi güçlendirmeyi

amaçlamaktadır. Program, çocuklarla kaliteli zaman geçirme ve olumlu ilgiyi artırma gibi beceriler kazandırarak ebeveyn-çocuk etkileşimini ve ebeveynin çatışmaları ele alma ve önleme becerisini geliştirmeye odaklanmaktadır. Ayrıca öfke ve stres psikoeğitimi ile öfkenin erken belirtilerini fark etme, çocuğa yönelik dürtüsel tepkiyi durdurma gibi duygusal düzenlemeyi geliştirmeyi amaçlamaktadır (van Leuven vd., 2023). Program sonucunda ebeveynlerin, çocuklarıyla etkileşime girerken tüm dikkatlerini vermek, kendi davranışsal ve duygusal tepkilerini fark etmek ve çocuklarının bakış açısının daha fazla farkına varmak gibi becerilerinin arttığı bildirilmiştir. Ebeveynler, daha güçlü bir ebeveyn-çocuk ilişkisi ve kendilerinin ve çocuklarının duygularını düzenleme kapasitelerinin arttığını ifade etmişlerdir. Ebeveynlerin çoğu, çocuklarıyla vakit geçirirken duygusal olarak orada olduklarını bildirmiştir. Ev ödevleri sayesinde de çocuklarıyla daha fazla zaman geçirmeye öncelik vermekle birlikte, bu zamanın kalitesini de artırdıkları sonucu alınmıştır (van Leuven vd., 2025). Ebeveynlerin gösterdikleri istismar ve farkındalıklı ebeveynlikleri arasındaki ilişkiyi inceleyen başka bir çalışmanın sonuçları da tüm dikkatini çocuğa vererek etkileşimde bulunmak ve şefkat ve kabul göstermenin psikolojik agresyon ile negatif olarak ilişkili bulunduğunu göstererek (Yue vd., 2022) mevcut müdahale programının teorik temelleri bağlamında içerik ve sonuçları ile örtüşmektedir. Duygusal istismar gösteren ebeveynlerin yüksek düzeyde stres ve kaygı gösterdiği ve öfke kontrolü ve problem çözme becerileri zayıf düzeyde olabildiği görülmüş olup, müdahale içeriğinde stresle başa çıkma, duygu düzenleme ile ilgili stratejiler sağlayan programların ebeveynlere yoğun duygu durumlarını ifade etmelerine olanak sağlayarak ve bu anlarda ani tepkiler vermeleri yerine alternatif yollar üretmelerini öğreten programların duygusal istismarcı davranışları azalttığı görülmüştür (Iwaniec, 1997). Iwaniec (1997) tarafından geliştirilen duygusal istismar ve ihmal gösteren ebeveynlere yönelik 10 hafta, haftalık 2 saatten oluşan ebeveyn programı; stres yönetimi becerileri, öz kontrol eğitimi, problem çözme becerileri, karşılıklı destek, teşvik, fikir alışverişi, sosyal bağlantıların kurulması, ilgi alanları ve duyguların serbestçe ifadesi için bir ortam sağlanmasını içermektedir. Bulgular programa katılan ebeveynlerin duygusal istismar gösterme düzeylerinde önemli düzeyde bir azalma olduğunu kanıtlayarak mevcut müdahale programının amaçları ile de aynı doğrultuda olarak sonuçlarını desteklemektedir. Alanyazın tarandığında, duygusal istismarın ebeveynlik becerilerindeki eksikliklere yapılan müdahaleler ile azaldığı görülmektedir (Baker, 2011; Lundhal vd., 2006; Sanders & Pidgeon, 2011). AÇEV-Anne Destek

Programı, 3-6 yaş arası çocuk sahibi olup ekonomik olarak dezavantajlı konumda bulunan annelere, ebeveynlik rollerinde destek sunmayı amaçlamıştır. Annelerin çocuklarının gelişimi hakkında bilgi edinmelerini sağlayarak, sağlıklı gelişimi desteklemeleri ve onlarla etkili iletişim kurarak aralarındaki bağı güçlendirmeleri hedeflenmektedir (Bekman, 1998). Doğrudan duygusal istismar düzeyini ölçmese de duygusal istismar belirleyicisi davranışlar kapsamına giren ebeveynlerin olumsuz disiplin uygulamalarında, tutarsız davranışlarında, etkili olmayan iletişim tarzları üzerinde etkili olduğu bulunmuş ve kriz durumlarında sakin ve sabırlı kalabildikleri, çocuğun gelişimsel dönemlerine uygun istek ve ihtiyaçlarını fark ettikleri ve çocuğu ile daha yakın ilişkide olduklarını hissettikleri sonucuna ulaşılmıştır (Bekman & Atmaca Koçak, 2011). Bu sonuçlar ile mevcut programın duygusal istismarı azaltmayı amaçlayarak hedef aldığı davranışlar üzerindeki etkili sonuçları ortaya koyarak, çalışmanın bulguları ile ilgili destekleyici kanıtlar sunduğu düşünülmektedir. Bir başka çalışma ise, duygusal istismarın da içinde bulunduğu kötü muameleyi önleme amaçlı, "Küçük Çocuklar için Yaşam Boyu Sağlık için Ebeveynlik, PLH-YC" ebeveyn eğitim programının (Lachman vd., 2016) etkilerini ortaya koymuştur. Program, sosyal öğrenme teorisi ile olumlu ebeveyn-çocuk ilişkilerinin güçlü bir temelinin kurulmasının yanı sıra ebeveynlerin şiddet içermeyen davranış yönetimi ve disiplin stratejilerinde uzmanlaşmasını hedef almaktadır. Sekiz grup oturumunun ilk üç oturumu, kaliteli zaman geçirme, duyguları tartışma, övme ve ödüllendirme yoluyla ebeveynler ve çocuklar arasında güçlü ve olumlu bir ilişki kurmaya odaklanmıştır. Takip eden dört oturum boyunca; olumlu talimatlar vererek ve ev kuralları oluşturarak, olumsuz davranışları yeniden yönlendirerek ve istekli veya talepkâr davranışları görmezden gelerek, sakinleşme stratejilerini kullanarak ve aile içindeki çatışmaları çözerek sınır koyma ve şiddet içermeyen disiplin becerileri ele alınmıştır. Son oturum ise değerlendirme ve yansıtmaya ayrılmıştır. Sonuçlar programa katılan ebeveynlerin duygusal istismar puanlarında anlamlı düzeyde ve orta etki büyüklüğüne sahip bir düşüş olduğunu göstermektedir (Zhang vd., 2024). Bu sonuçlar, mevcut araştırma ile benzer sonuçları göstererek ebeveynlere etkili ebeveynlik stratejilerini öğreterek duygusal istismarda azalma elde edilebileceğini kanıtlamaktadır. Duygusal istismar gösteren ebeveynlerin de içinde bulunduğu istismar gösteren ebeveynlere yönelik duygu odaklı uygulamaları kullanan bir müdahale programı sonucunda, müdahale grubunda bulunan ebeveynlerin çocukları ile duygularının doğrulanması, açıklanması ve duygu çözümünün tartışılması dahil olmak üzere hem olumlu hem de olumsuz

duyguların duyarlı rehberliği konusunda kontrol grubuna göre anlamlı düzeyde ilerleme gösterdiği görülmüş olup (Valentino vd., 2019), duygu sosyalleştirme davranışlarının duygusal istismar nedensel davranışlarının anlamlı bir yordayıcısı olduğu (Ülke & Aydos, 2024) göz önünde bulundurulduğunda mevcut müdahale programını duyguları tanıma, kabul etme, ifade etme, model olma ve üzerine konuşmanın desteklenmesi ile ilgili içerik sağlaması ile birlikte, sonuçlarını da destekleyici niteliktedir.

Müdahale programının uygulandığı ebeveyn grubu Duygusal İstismar Farkındalık Ölçeği toplam, uygun olmayan beklentiler ve duyarsızlık boyutları son testlerinde ön test puanlarına göre anlamlı düzeyde azalma olduğu görülmüş ve bu azalma izleme testlerinde de korunmuştur. Bununla birlikte reddetme ve korkutma alt boyutlarında anlamlı bir farklılık izlenmemiştir. Müdahale programına katılmayan ebeveynlerin DİFO toplam ve alt boyutları için ön test, son test ve izleme testleri arasında anlamlı bir farklılık görülmemiştir. Müdahale grubu ve kontrol grubunun DİFO toplam ve reddetme alt boyutu son test puanları arasında müdahale grubu lehine anlamlı bir farklılık ve orta düzeyde etki büyüklüğü görülürken, diğer alt boyutlar arasında anlamlı bir farklılık bulunamamıştır. Bununla birlikte uygun olmayan beklentiler alt boyutu için etki büyüklüğü güçlü düzeydedir. Bu bulgular 4. ve 6. araştırma hipotezlerini kısmen doğrulamakta ve 5. araştırma hipotezini doğrularken müdahale programının özellikle uygun olmayan beklentileri ve duyarsızlığı azaltarak ebeveynler arasında duygusal istismar farkındalığını etkili bir şekilde artırdığını göstermektedir.

Çalışmanın sonuçları, psikoeğitimsel ve beceri temelli müdahalelerin uyumsuz ebeveynlik davranışlarını değiştirmedeki rolünü vurgulayan teorik perspektifler ve önceki araştırmalarla uyumludur (Knerr vd., 2013). Yansıtıcı işleyiş becerileri zayıf olan ebeveynler, çocuklarının duygu ve davranışlarını yanlış yorumlayarak duygusal ihtiyaçlarına karşı duyarsız kalabilirler (Sharp & Fonagy, 2008). Ebeveynliğin getirdiği stresli ve kriz içeren durumlarda, ebeveynin artırılan yansıtıcı işleyiş kapasitesi, onun duygusunu düzenleme, kendini anlama ve sonuçta da daha duyarlı ebeveynlik uygulamalarında bulunmasını teşvik etmektedir. Bunun sebebi, ebeveynlerin çocuklarının eylemlerinin niyetini ve verdikleri ipuçlarının anlamını anlayabildiklerinde ve çocuklarını kendilerinden ayrı olarak görebildiklerinde duyarlı bir şekilde yanıt verme olasılıklarının daha yüksek olmasıdır (Fonagy vd., 2002; Slade, 2005).

Duygusal istismarın duyarsızlık boyutu, ebeveynin çocuğun duygularını anlamada ve bu duygulara uygun şekilde yanıt vermede yetersiz kalmasıyla doğrudan ilişkilidir. Yansıtıcı işleyiş kapasitesi yüksek olan ebeveynler, çocuklarının duygularını daha iyi anlamakta, daha duyarlı ebeveynlik sergilemektedirler (Buttitta vd., 2019; Slade vd., 2005; Stacks vd., 2014). Düşük zihinselleştirme kapasitesine sahip ebeveynlerin, çocuklarının zorlayıcı duygusal deneyimlerini tolere etmekte zorlandıkları ve bu nedenle çocuklarının duygusal sıkıntılarını düzenlemelerine yardımcı olamadıkları öne sürülmektedir (Camoirano, 2017). Buna karşılık, zihinselleştirme kapasitesinin artması ebeveyn duyarlılığıyla ilişkili olup, ebeveyn duyarlılığı üzerinde olumlu bir etkisi olduğu gösterilmiştir (Adams, 2020; Kungl vd., 2024; Rosenblum vd., 2008; Suchman vd., 2018). Bu bulgular, ebeveynlerin çocuklarının duygusal durumlarını anlayıp anlamlandıramamasının, duyarsız ebeveynlik davranışlarıyla ve dolayısıyla duygusal istismarın duyarsızlık boyutuyla ilişkili olabileceğini göstermektedir. Bu bağlamda ebeveynin çocuğunun zihinsel ve duygusal durumlarını anlama, bunların kendisi üzerindeki etkisini fark edip çocuğun ihtiyacına uygun yanıt sunmasını sağlayacak yansıtıcı işleyiş becerilerini geliştirmeye yönelik programların duyarsız ebeveyn davranışlarını azaltarak ebeveyn çocuk etkileşimini güçlendirdiği ve duygusal istismar kapsamına giren davranışlarını azalttığı görülmüştür (Slade vd., 2020; Sleed vd., 2013; Suchman vd., 2010). "Minding the Babies" programı müdahale süresince yansıtıcı işleyişi modelleyerek, ebeveynlerin çocuklarının davranışlarına uygun şekilde yanıt vermelerine yardımcı olmayı ve sağlıklı bir ebeveyn-çocuk ilişkisini teşvik etmeyi amaçlamakta olan bir ebeveynlik programıdır. Çalışma sonucunda, özellikle çocukluk döneminde duygusal istismarın nesiller arası olumsuz etkilerinin, müdahale aracılığıyla yansıtıcı işlevselliği teşvik ederek azaltılabileceğini göstermektedir (Condon vd., 2021). Duyarlı ebeveynlik ve bilinçli farkındalık odaklı ebeveyn eğitim programı "Active Parenting First Five Years" (Popkin vd. 2017) programı; ebeveynlere çocuk gelişimi hakkında bilgi vermek, ebeveynlere sorunlu davranışları nasıl önleyeceklerini öğretmek, bakım verenle ilgilenme stratejilerini paylaşmak (örneğin, farkındalık, stres azaltma), olumlu ebeveynlik becerilerini uygulamak ve odaklanma, hafıza ve öz kontrolü artırmak için tasarlanmış etkinlikler aracılığıyla çocukların (ve ebeveynlerin) yürütme işlevini geliştirmek için stratejiler sunmayı amaçlamaktadır. Video destekli bir müfredat kullanarak, dört oturumluk etkileşimli 2 saatlik oturumlar içeren grup tabanlı olan bu ebeveynlik programının sonuçları, ebeveynlerde özellikle duyarlı ebeveynlik alanında düzelmeler olduğunu

kanıtlamaktadır (Jespersen vd., 2021). Mevcut müdahale programının, ebeveynlerin çocukları ile olan zorlayıcı anlarda kendisinin ve çocuğun davranışının altında yatan duygu, düşünce ve isteklerinin ne olduğu ile ilgili düşünebilme ve çocuğun içsel deneyimini anlayabilme becerisi üzerine bilgi ve beceri temelli çalışmalar sunarak çocuğun niyetine olan atıfları ile ilgili grup tartışmaları ve yansıtıcı bir iletişimle/yaklaşımla durumla başa çıkma üzerine uygulamaları içeren oturumları göz önünde bulundurulduğunda, mevut çalışmanın içeriğine yansıtıcı işleyiş becerilerini dahil ederek ebeveynin duyarsızlık düzeyinde azalma sağlaması alan literatürü ile uyumlu ve birbirini desteklemektedir.

Uygun olmayan beklentiler boyutu, ebeveynlerin çocuklarının içinde bulunduğu gelişimsel dönemlerle uyumlu olan davranışlara ilişkin bilgi eksiklikleri ve davranışlarındaki niyetlerine olan yanlış atıfları ile de ilişkilidir. Ebeveynlerin çocuklarına ilişkin olumsuz atıfları, duygusal istismar da dahil istismar tipleri ile ilişkili olup (Camilo, 2020; Malo vd., 2004), etkileşimlerini güçlendirecek oyun, teşvik, sınır koyma gibi davranışsal stratejileri kullanmalarını zorlaştırdığı için (Chacko vd., 2016), bilişsel davranışçı yöntemler, ebeveynlerin sıklıkla duygusal istismara yol açan olumsuz etkileşimi iyileştirmesine ve ebeveynlerin çocuğa karşı duygusal tepkilerini yönetmesinde, ebeveynlik tarzını, ebeveyn tutumlarını, inançlarını ve atıflarını değiştirmenin yollarını göstererek yardımcı olmaktadır (Azar, 1986; Azar & Weinzierl, 2005; Iwaniec, 2006). Bilişsel davranışçı uygulamalar, bireylerin düşünce kalıpları ile duyguları ve davranışları arasındaki ilişkiyi vurgulamaktadır (Beck, 1976). Mevcut müdahale programında, ebeveynlerin kendi ebeveynlikleri ve çocuklarına yönelik beklenti ve otomatik olumsuz düşüncelerinin değiştirilmesine yönelik uygulamalar gelişim dönemlerinin ihtiyaçlarına dair bilgilendirme süreci ile yer almıştır. Bu süreçte, ebeveynlere çocuklarının gelişimsel düzeylerini objektif bir şekilde değerlendirmeleri, uygun olmayan veya aşırı beklenti ve reddetme gibi olumsuz davranış kalıplarını sorgulamaları sağlanmıştır. Elde edilen verilerde, uygun olmayan beklentiler ve reddetme boyutundaki değişimler bilişsel yeniden yapılandırmanın etkili olduğunu göstermektedir. Müdahale programının bulguları daha önceki çalışmaların bulguları ile de benzerlik göstermektedir. Uyumsuz ebeveyn bilişlerini belirlemeye ve değiştirmeye odaklanan bilişsel-davranışçı müdahalelerin duygusal olarak istismar edici ebeveynlik uygulamalarını ve uygun olmayan beklentileri azaltmada etkili olduğu gösterilmiştir (Azar vd., 2008; Bugental

vd., 2002; Conners vd., 2006; Cooper vd., 2005; Sanders, 2004). Bu yaklaşımdan yararlanarak ebeveyn çocuk etkileşimini düzenleyen "Triple P" programı kullanılarak yapılan bir çalışmanın bulguları, araştırma sonuçlarını destekler nitelikte olup, standart ebeveyn eğitim programına katılan ve ihmal ve istismar risk faktörleri kapsamında işlevsel olmayan inanç ve atıflarını değiştirmeye yönelik ek oturumlar içeren genişletilmiş programa katılan ebeveyn grupları, müdahale süreci sonunda karşılaştırıldığında; bilişsel müdahaleler içeren programa katılan ebeveynlerin uygun olmayan beklentiler ve atıflarla ilgili anlamlı düzeyde gelişme göstererek potansiyel istismar davranışlarının da azaldığı görülmektedir (Sanders vd., 2004). 12 haftalık bu programda ebeveynlere, kendi davranışları ve çocuklarının davranışları ile ilgili sahip oldukları inançlara meydan okumayı ve bu inançlar doğrultusunda halihazırda kullandıkları olumsuz uygulamaları değiştirmeyi amaçlayan çeşitli beceriler öğretilmiştir (Sanders vd., 2004). Başka bir çalışmada, psikoeğitim ve bilişsel davranışçı yaklaşıma dayanan "ACT-RSK (Adults and Children Together Raising Safe Kids)" programının sonuçları ebeveynlerin duygusal tepkiselliklerini azalttığı, ebeveynlerin çocuk hakkındaki bilgilerini genişlettiği, yansıtma kapasitesini artırdığı ve olumsuz uygulamalarını azalttığını göstermektedir. Programın, çocuğu tam dikkatle dinleme, çocuğuna dair duygusal farkındalığını artırma, yargılayıcı olmadan kabul etme ve çocuğa şefkatini artırarak (Sanson vd., 2020) reddedici davranışlarını azalttığı görülmüştür. Mevcut müdahale programı, yansıtıcı ebeveynlik teknikleri, bilişsel müdahaleler ve davranışsal beceri eğitimini içeren müdahalelerin ebeveynlik uygulamalarında sürdürülebilir davranış değişiklikleri sağlama eğiliminde olduğunu gösteren araştırmalarla (Kaminski vd., 2008) tutarlıdır.

Ebeveynlerin gelişimsel dönemler ile ilgili bilgi sahibi olarak pozitif disiplin tekniklerini öğrenmeleri, zorlayıcı davranışlar karşısında, eksikliği reddedici davranışlarla ilişkili olan etkili ebeveynlik uygulamalarını kullanmalarını (Esehaghzadeh, 2018) kolaylaştırarak, reddedici davranışlar ve duygusal istismar sergilemelerini azaltmıştır. Gelişimsel teori ve araştırmaları temel alan ve bilişsel, sosyal öğrenme gibi eklektik tekniklerden yararlanan PDEP (Durrant, 2016) programının uyarlaması olan ve her biri 1,5 saat olan 10 oturumdan oluşan "Families First" programı, sıcaklık ve yapı sunma ve gelişimsel dönemlerle ilgili bilgiler ışığında etkili ebeveynlik uygulamalarını içermektedir (Ruiz-Casares vd., 2019). Sonuçlar istatistiksel olarak anlamlı olmasa da müdahale grubunda duygusal istismar oranında

azalma olduğunu göstermektedir (Ruiz-Casares vd., 2022). Web tabanlı yapılan 6 haftalık duygusal ihmal ve istismar ve ilgili olarak çocuğun ruhsal gelişimi basamakları ile ilgili bilgilendirme modülleri içeren programın etkililiğini ölçen başka bir çalışmanın sonuçları da ebeveynlerin duyarsızlık, reddetme, korkutma, uygun olmayan beklentiler ile toplam duygusal istismar farkındalığında anlamlı düzeyde artış olduğunu göstermektedir (Gülırmak & Orak, 2020). Yapılan çalışmalar mevcut çalışmanın sonuçlarını destekler niteliktedir.

Müdahale programına katılan ebeveyn grubu duygusal istismarı kapsamında korkutma davranışları ile ilgili farkındalık ön test son test ve izleme testi puanları ve kontrol grubu ile son test puanları arasında anlamlı bir farklılık görülmemiştir. Bu durum, bu tipteki duygusal istismar ile ilgili belirli bir farkındalık düzeyinde olmaları fakat daha örtük ve dolaylı duygusal istismar (Kumari, 2020) farkındalıklarının daha düşük olduğu ve programın, içeriği dolayısıyla bu tür duygusal istismar tiplerinde daha fazla değişim sağladığı ile açıklanabilmektedir.

Müdahale programının uygulandığı ebeveyn grubu duygusal ihmal alt boyut son testlerinde ön test puanlarına göre anlamlı düzeyde azalma olduğu görülmüş ve bu azalma izleme testlerinde de korunmuştur. Kontrol grubunda bulunan ebeveynlerin duygusal ihmal puanlarında anlamlı bir farklılık görülmemiştir. Müdahale programına katılan ve katılmayan ebeveynlerin son test puanları arasında ise müdahale grubu lehine anlamlı bir farklılık olup orta düzeyde etki büyüklüğüne sahip olduğu görülmüştür. Bu bulgular 7, 8, ve 9. araştırma hipotezlerini doğrulamakta ve müdahale programının duygusal ihmali iyileştirmede etkili olduğunu göstermektedir.

Program sürecinde ebeveynlere, kendi çocukluk deneyimlerini sorgulama ve bu deneyimlerin mevcut ebeveynlik tutumlarına olan etkilerini değerlendirme fırsatı sunulmuştur. Annenin duygusal ihmal/istismar öyküsü, ihmal ve istismar eğilimi (Lang vd., 2010), duyarlılığın daha az olması (Pereira vd., 2012), sözel istismar (Zuravin & Fontenella, 1999) ile ilişkili olup, çocuğun daha düşük düzeyde kabulü (Zalewski vd., 2013), daha işlevsiz ebeveyn-çocuk etkileşimlerini (Bert vd., 2009) ve çocuğun duygusal ihmal yaşama riskini artırabilmektedir (Talmon, 2019; Ylitervo vd., 2023). Ebeveynlerin kendi çocukluk deneyimleri ve bunların kendi çocuklarıyla olan ilişkilerini nasıl etkileyebileceği üzerine düşünmeleri için fırsatlar sunmak, erken müdahaleyi kolaylaştırmakta ve daha sonraki yardım arama davranışlarının damgalanmamasına yardımcı olmaktadır (Hughes & Cossar, 2015). Bu farkındalık

ebeveynlerin farkında olmadan sürdürdükleri yaklaşım ve uygulamaları gün yüzüne çıkararak, nesiller arası aktarımı kırma potansiyeli taşımaktadır. Özellikle, geçmişte yaşanan duygusal ihmal veya istismarın etkilerini fark eden ebeveynler, kendi ebeveynlik uygulamalarında daha bilinçli ve duyarlı olabilmektedir. Aynı zamanda ebeveynin ihmal/istismar geçmişi öz düzenleme kapasitesine de yansımakta olup (Steele vd., 2016) kendini düzenleme ve davranışlarını ayarlayabilmesi de çocuğu ile olan etkileşime katkıda bulunmaktadır (Sanders vd., 2019). Böylece, mevcut müdahale programı, sadece mevcut tutumları değiştirmekle kalmayıp, uzun vadede ebeveyn-çocuk etkileşimlerinde kalıcı olumlu değişimlere zemin hazırlayabilir. Alanda yapılan çalışmalar da bu sonuçları destekler niteliktedir. "Triple P" programının "Aile Yaşam Becerileri" versiyonu, ihmal ve istismar geçmişi olan ebeveynlere yönelik ihmal/istismar döngüsünü kırmak amacıyla; stres yönetimi ve duygularla başa çıkma, ilişkilerine özen gösterme, bağı yeniden kurma gibi duygusal ihmale de müdahale edebilecek ek modül ve içerikleri kapsamaktadır. Ebeveyn grupları ile yürütülen 10 hafta boyunca haftada 2 saat süren çalışmanın sonucunda programın, ebeveyn uygulamalarının değişimi ve ihmal/istismar riskinin azalmasında güçlü, ebeveynin kendisini düzenleyebilme ve stres yönetiminde de orta düzeyde etkisi olduğu kanıtlanmıştır (Sanders, 2024). Webbster-Station (2005) tarafından ihmal/istismar geçmişi olan ailelerin katılımını önerdiği "İnanılmaz Yıllar" programına katılan, kendileri de ihmal ve istismarda bulunan annelerin çocuklarının oyunlarına katılımlarının arttığı (Hughes & Gottlieb, 2004), pozitif sözel disiplinlerinin arttığı ve takip etme stratejilerinin geliştiği (Letarte vd., 2010) görülmüştür.

Çocuğun duygusal ihtiyaçlarının karşılanmaması ile karakterize duygusal ihmal durumları, etkileşim sırasında paylaşılan duygulanım ve olayları çocuğun bakış açısından görebilme ve çocuklarının davranışlarının altında yatan güdüleri empatik olarak düşünme ve dikkate alma becerilerinin eksikliğini içerir (Leclere, 2015). Duygusal olarak ihmalkâr bir ebeveyn, çocukla yeterince hassas, açık ve anda kalarak duygusal iletişim ve etkileşim sağlayamaz (Killén, 2012). Duygusal ihmal düzeyinin azaltılmasına yönelik geliştirilen programların bu becerileri geliştirmeyi amaçlaması beklenmektedir. 8 oturumluk kısa bir grup müdahalesi olan "Güvenli Çember (Circle of Security, COS-P)" programının hedefleri, güvenli bağlanma, ebeveynin çocuk ipuçlarını okuma ve ilişkideki kopmaları tanıma ve onarma yeteneği, ebeveynin yansıtma kapasitesi, stresli duygusal durumları düzenleme ve çocuk sıkıntılı

olduğunda rahatlık sağlama becerisidir (Circle of Security International, 2021). COS-P protokolü (Cooper vd., 2009, akt. Dexter & Wong, 2024) 75 dakikalık oturumlar halinde verilen sekiz haftalık oturumlara bölünmüştür. 1. ve 2. oturumlarda ebeveynlere güvenli çember bağlamında temel bağlanma kavramını tanıtmaktadır. 3 ve 4. oturumlarda duygusal olarak çocuklarla "birlikte olma" kavramını ele almaktadır, 5. bölümde bakım verenlerin belirli durumlarda neden belirli ebeveynlik davranışlarını kullandıklarına dair içgörü sağlamaya yardımcı olmak için kendi bakım verme mücadelelerini keşfetmeleri beklenir ve 6. ve 7. oturumlarda ise bakım verenler, duygu düzenleme ve başarılı ilişkileri hem zayıflatan hem de destekleyen ebeveynlik davranışları hakkında bilgi edinirler. Son oturumda ise program boyunca başardıklarının bir özeti ve kutlamasından oluşmaktadır. Programa katılan ebeveynlerin çocuğun duygusal ve zihinsel durumlarını anlayabilme ve davranışsal ve duygusal olarak yanıt verebilme düzeyleri anlamlı düzeyde artış göstermiştir (Dexter & Wong, 2024). Başka bir çalışmada kullanılan "Ailede Mutlu Büyümek" programı ise psikososyal açıdan risk altında bulunan ortamlardaki 0-5 yaş arası çocukların ebeveynlerine yönelik olarak tasarlanmış, çocuklara yönelik ihmal ve istismarı önlemeyi amaçlayan bir müdahale programıdır. Program, temelde çocuk gelişimini destekleyen koruyucu faktörleri güçlendirmeye odaklanarak ebeveyn sıcaklığını ve duyarlılığını artırmayı amaçlarken çok teorili bir yaklaşıma sahiptir ve bağlanma kuramı (Bowlby, 1969; De Wolff & van IJzendoorn, 1997), ebeveynlik becerileri, öz düzenleme süreçleri, ebeveynlerin yeterlilik algısı ile aile stresi ve sosyal destek mekanizmaları üzerine yapılan araştırmalara dayanmaktadır. Program, ebeveynlere aktif katılım ile duygusal bağ kurmalarını sağlayacak ve rehberliğin ortak yapılandırmaya dayalı olduğu bir ortam sunmaktadır. Ebeveynlerin çocuklarıyla etkileşimlerini iyileştirmeyi ve aile içinde öğrenme ortamlarını geliştirmeyi amaçlayan bu program (Alvarez vd., 2016); güvenli bağlanma ilişkilerinin oluşumunu, ebeveyn-çocuk etkileşimini ve ebeveynlikten alınan doyumu arttırmak, ebeveynlerin çocuklarının ihtiyaçlarını daha iyi anlamalarını ve bu ihtiyaçlara duyarlı bir şekilde yanıt vermelerini sağlamak, günlük rutinlerin oluşturulması, çocuk bakımı ve güvenliği konularında rehberlik sunmak, ebeveynlerin çocuklarının zihinsel süreçlerini anlamalarına yardımcı olarak fiziksel ve duygusal özerkliği desteklemek, ebeveynlerin çocuklarının sözel ve sözel olmayan iletişim becerilerini geliştirmelerine yardımcı olmak, çocukların davranışlarını düzenleyebilmeleri için ebeveynlere etkili stratejiler sunarak alternatif ebeveynlik yaklaşımlarını tanıtmak, ebeveynlerin

becerilerini güçlendirmek, stres düzeylerini azaltmak ve sosyal desteklerini artırmak yoluyla koruyucu faktörleri desteklemek ve risk faktörlerini en aza indirmek hedeflerini taşımaktadır. Programa katılan ebeveynlerin bütün tutumlarında anlamlı düzeyde iyileşme gösterdikleri görülmüştür (Alvarez vd., 2018). Çocuk ihmalini önlemek için geliştirilen başka bir program olan "Aile Bağlantıları (Family Connections)" Programına katılan ebeveynler de ebeveyn tutumları, yetkinliği ve sosyal destek gibi koruyucu alanlarda olumlu değişimler ve ebeveyn stresi gibi risk faktörlerinde düşüşle birlikte çocuklara psikolojik ilgi düzeyinde artış görülmüştür (Depanfilis & Dubowitz, 2005). Anneler için çocuk ihmalini önlemek üzere geliştirilen başka bir program olan "Çocuk İhmalini Önlemek için Anne Eğitim Programı (Mother Education Program to Prevent Child Neglect)" 90 dakikalık 12 oturumdan oluşmakta ve çocukların gelişimsel dönem özellikleri, aile üyeleriyle etkili iletişim kurma, empati ve kabul, ebeveyn tutumları, duygusal ihmal ile diğer ihmal türlerinin de önlenmesine yönelik bir içeriğe sahiptir. Programa katılan ebeveynlerin ihmal puanlarında anlamlı düzeyde düşüş olduğu görülmüştür (Beyazit vd., 2019). Direkt olarak duygusal ihmale müdahale etmek ve duygusal ihmal puanları üzerinden etkililiğini ortaya koyan program bulunmasa da içerik ve alt boyut olarak duygusal ihmali kapsayan ve ilişkili olan programlar incelendiğinde, mevcut müdahale programının içeriğini de destekleyerek çalışmanın sonuçları ile benzer çıktıları verdikleri söylenebilmektedir. Bununla birlikte ihmal ve istismar ile ilişkili olan ebeveynin düşük yetkinlik algısı ve kendisinden gerçekçi olmayan yüksek beklentileri ile ilgili olarak programın son oturumlarında bulunan öz şefkat ve yeterince iyi ebeveynlik (Dyson, 2013) ve sosyal destek kaynakları (Younas & Gutman, 2023) ile ilgili çalışmaların, ebeveynin yetkinlik algısını artırarak ilişkiyi, ebeveyn sıcaklığını ve yanıt vericiliğini artırarak (Berryhill, 2016; Bogenschneider, 1997) duygusal ihmal puanlarının düşmesine katkı sağladığı sonucuna ulaşılabilir.

Etkili ebeveyn eğitimi, ebeveynlerin kendi deneyimlerini anlamlandırmalarını ve ebeveynlik becerilerini geliştirmelerini destekleyen dinamik bir süreçtir (Marienau & Segal, 2006). Mevcut müdahale programında yer alan grup tartışmaları, ebeveynlerin zihinsel süreçlerini keşfetmelerine, farklı bakış açıları kazanmalarına ve öğrenme süreçlerini derinleştirmelerine olanak tanır. Grup sürecinde yürütülen bu tartışmalar, ebeveynlerin kendi ebeveynlik deneyimlerini yeniden değerlendirmelerini sağlayarak programın etkililiğini artırır (Baker vd., 2011). Bu etkileşimler, ebeveynlerin

tutumlarını değiştirmelerine ve programda öğrendikleri becerileri günlük yaşamlarına yansıtmalarına yardımcı olan önemli bir bileşendir.

Müdahale programının sonuçları, ebeveynlerin başlangıç düzeylerinin görece düşük olmasına rağmen anlamlı bir değişim ortaya çıktığını göstermektedir. Bu durum, psikolojik özelliklerin genelde sabit bir denge noktasına sahip olduğunu ve bireylerin bu noktaya dönme eğilimi taşıdığını savunan, çoğunlukla pozitif psikolojik durumların sürekliliğini açıklamakta kullanılan set point teorisi (temel çizgi modeli) (Brickman & Campbell, 1971; akt. Diener vd., 2006) bağlamında değerlendirildiğinde, duygusal ihmal ve istismar gibi negatif psikolojik eğilimlerin de benzer biçimde belirli bir risk düzeyinde sabit kalma eğilimi göstereceği düşünülebilmektedir. Ancak yapılandırılmış ve içgörü temelli müdahalelerle bu eğilimlerin değişime açık hale gelebileceği fikri desteklenmektedir. Ayrıca, müdahale programının içeriği, literatür doğrultusunda (Kazdin, 2007; Kegan, 1982), bireyin kendi iç dinamiklerine yönelik farkındalığını artıran, zihinselleştirme ve içgörü kapasitesini destekleyen bilişsel davranışçı tekniklerden yararlanarak yapılandırılmış etkinlikler de içerdiğinden, entelektüel açıdan müdahaleye açık bireylerin daha nitelikli bir değişim yaşamasına (Siegel &Hartzell, 2013) katkı sağladığı düşünülmektedir.

Elde edilen bulgular, ebeveyn temelli geliştirilen müdahale programının, çocukluk döneminde yaşanan duygusal ihmal ve istismar risklerinin azaltılmasına yönelik koruyucu ve önleyici psikolojik hizmetler bağlamında anlamlı katkılar sunduğunu ortaya koymaktadır. Müdahale içeriğinin bireyin kendisi ile çalışması ve zihinselleştirme kapasitesini desteklemesi hem klinik psikoloji uygulamalarında hem de gelişimsel-önleyici rehberlik hizmetlerinde kullanılabilecek bir model sunmaktadır. Klinik psikoloji bağlamında, özellikle düşük risk grubundaki ebeveynlerle çalışırken duygusal farkındalık, düzenleme ve ilişki örüntülerine yönelik yapılandırılmış grup müdahalelerinin işlevselliği vurgulanmaktadır (Havighurst vd., 2019; Lyu vd., 2023). Kişisel-sosyal rehberlik kapsamında ise, ebeveynlerin çocuklarıyla kurduğu ilişkilerdeki yeterliklerini artırarak ilişkiyi güçlendirmeyi ve çocuktaki olumsuz etkileri önlemeyi hedefleyerek okul temelli psikolojik danışma hizmetlerinde önemli bir tamamlayıcı olarak değerlendirilebilir.

Bu çalışma, psikolojik hizmetlerin yanında sosyal hizmet alanına özellikle çocuk koruma hizmetleri ve aile temelli müdahale programları açısından önemli katkılar sunmaktadır. Müdahale programı, duygusal ihmal ve istismarın döngüsel yapısını göz

önünde bulundurarak risk altındaki ebeveynlere yönelik önleme düzeyinde de bir yaklaşım geliştirmekte ve böylece sosyal hizmet uygulamalarında önleyici hizmetlerin güçlendirilmesine katkı sağlamaktadır. Ebeveynin çocukluk yaşantılarına, zihinsel süreçlerine ve stresle baş etme becerilerine odaklanan çok boyutlu yapısı ile, sosyal hizmetin birey, aile ve çevre sistemleriyle bütüncül çalışmasına destek olarak toplumsal düzeyde de işlevini desteklemektedir. Kanıta dayalı bir müdahale aracı olarak dezavantajlı gruplarla çalışan uygulayıcılar için sahadaki müdahale süreçlerinde yol gösterici bir model olarak kullanılabilecektir.

Sonuç olarak, müdahale programı geliştirilirken ebeveynlerin duygusal ihmal ve duygusal istismar düzeylerini düşürmek üzere, duygusal ihmal ve istismarın grup programı kapsamında müdahale edilebilir sebeplerine odaklanılmıştır. Sorunun temel kaynaklarına yönelik çözüm getirmek amacıyla teorik ve uygulama olarak eklektik bir yaklaşıma dayalı geliştirilen müdahale programının duygusal ihmal ve duygusal istismar potansiyelini azaltmada ve farkındalığını artırmada bütüncül bir yol ile anlamlı değişiklikler meydana getirdiği sonucuna ulaşılmıştır.

6. SONUÇLAR, SINIRLILIKLAR VE ÖNERİLER

6.1. Araştırmanın Sonuçları

Bu çalışmada ebeveynlere yönelik geliştirilen duygusal ihmal ve duygusal istismara yönelik müdahale programının etkililiğinin deneysel olarak test edilmesi amaçlanmıştır. Bu kapsamda ulaşılan sonuçlara aşağıda verilmiştir.

- Deney grubunun Duygusal İstismar Farkındalık toplam ve "Uygun olmayan beklentiler" ve "Duyarsızlık" alt boyutlarına ait son test puanlarının ön test puanlarından anlamlı düzeyde düşük olduğu ve bu boyutlar için programın etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
- Deney grubunun "Korkutma" ve "Reddetme/Yalnız bırakma" alt boyutlarına ait son test puanlarının ön test puanlarından anlamlı düzeyde farklılaşmadığı sonucuna ulaşılmıştır.
- Deney grubunun Duygusal İstismar Farkındalık toplam ve "Uygun olmayan beklentiler" ve "Duyarsızlık" alt boyutlarına ait izleme testi puanları ile son test puanları arasında anlamlı düzeyde bir farklılık olmadığı ve bu boyutlar için programın etkililiğinin 8 hafta boyunca devam ettiği sonucuna ulaşılmıştır.
- Deney grubunun Duygusal İstismar Farkındalık toplam ve "Reddetme/Yalnız bırakma" alt boyutuna ilişkin ölçülen son test puanlarının kontrol grubu son test puanlarından anlamlı düzeyde düşük olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
- Deney grubunun "Uygun olmayan beklentiler", "Korkutma" ve "Duyarsızlık" alt boyutlarına ilişkin ölçülen son test puanlarının kontrol grubu son test puanlarından anlamlı düzeyde farklı olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.
- Deney grubunun Duygusal İstismar Potansiyeli toplam ve "Nedensel" alt boyutunun son test puanlarının ön test puanlarından anlamlı düzeyde düşük olduğu ve bu boyutlar için programın etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
- Deney grubunun "Önleyici" alt boyut son test puanlarının ön test puanlarından anlamlı düzeyde farklı olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

- Deney grubunun Duygusal İstismar Potansiyeli toplam ve "Nedensel" alt boyutunun izleme testi puanları ile son test puanları arasında anlamlı düzeyde bir farklılık olmadığı ve bu boyutlar için programın etkililiğinin 8 hafta boyunca devam ettiği sonucuna ulaşılmıştır.
- Deney grubunun Duygusal İstismar Potansiyeli toplam ve "Nedensel" alt boyutunun son test puanlarının kontrol grubu son test puanlarından anlamlı düzeyde düşük olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
- "Önleyici" alt boyut son test puanlarının kontrol grubu son test puanlarından anlamlı düzeyde yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
- Deney grubunun Anne Çocuk İhmal Ölçeği-Duygusal İhmal alt boyutu son test puanları ön test puanlarından anlamlı düzeyde yüksek olduğu ve programın etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
- Deney grubunun Anne Çocuk İhmal Ölçeği-Duygusal İhmal alt boyutu izleme testi puanları ile son test puanları arasında anlamlı düzeyde bir farklılık olmadığı ve programın etkililiğinin 8 hafta boyunca devam ettiği sonucuna ulaşılmıştır.
- Deney grubunun Anne Çocuk İhmal Ölçeği-Duygusal İhmal alt boyutu son test puanları kontrol grubu son test puanlarından anlamlı düzeyde yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

6.2. Araştırmanın Sınırlılıkları ve Öneriler

Çalışma kapsamında elde edilen sonuçlar ışığında ileride yapılacak çalışmalara katkı sağlaması amacıyla, çalışmanın sınırlılıkları da göz önünde bulundurularak aşağıda öneriler sunulmuştur.

Müdahale programının etkinliğini değerlendirmek için deney ve kontrol grubuna, deneyim ve uygulama dahil edilmeden bilgilendirme içerikli bir ebeveyn eğitimi içerikli plasebo grubunun da eklenmesi ile yürütülecek çalışmaların, programın etkililiği için daha objektif veri sağlayacağı düşünülmektedir.

Araştırmanın önemli sınırlılıklarından biri, literatürle de uyumlu olarak (Chacko vd., 2016; Damashek vd., 2011; Iwaniec, 2006; Sanders vd., 2024) araştırmanın hedef kitlesi olan duygusal ihmal ve duygusal istismar gösteren ebeveynlerin müdahale

programlarına katılıma gösterdikleri ilginin ve gönüllülük düzeyinin de düşük olması sebebiyle yüksek düzeyde duygusal ihmal ve istismar gösteren ebeveynleri çalışma grubuna dahil etme hususunda yaşanan zorluklardır. Bu sebeple, niyetli olmayan fakat risk faktörleri içerisinde incelenen sebeplerden dolayı duygusal istismar ve ihmal gösterme potansiyelleri bulunan ebeveynler dahil edilerek çalışma yürütülmüştür. Ebeveynlerin gönüllü katılımını artırmak amacıyla teşvik mekanizmalarının nasıl işleyebileceği üzerine nitel çalışmalar yürütülebilir. Bununla birlikte konunun kendine has olan bu zorluğu sebebiyle zorunlu katılım mekanizmalarının kurumların gündemine girmesi adına proje bazlı çalışmalar yürütülmesi önerilmektedir. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı bünyesinde bulunan Aile Destek Merkezleri ve Sosyal Hizmet Merkezleri aracılığıyla ebeveynlere yönelik grup müdahalesi sağlanabilir. Hedef kitleye ulaşmak ve sürdürülebilir katılımlarını sağlamak için kurumun hazır bulunan sosyal yardımları ile teşvik sağlanarak, sosyal hizmet uzmanlarının risk temelli değerlendirmeleri sonrasında programa yönlendirme yapmalarını içeren iş birlikleri kurulabilir.

Araştırmaya dahil edilen ebeveynler gönüllülük esasına göre belirlenmiştir. Ancak, önceki çalışmalar da (Chacko vd., 2016; Damashek vd., 2011; Iwaniec, 2006; Sanders vd., 2024; Crandall vd., 2015) göstermektedir ki duygusal istismar ve ihmal eğilimi gösteren ebeveynler genellikle müdahale programlarına katılma konusunda isteksizdirler. Bu durum, duygusal istismarın farkındalık ve savunma mekanizmalarıyla ilişkisini yansıtan önemli bir durum olarak değerlendirilmektedir. Dolayısıyla, bu çalışmada gönüllü ebeveynler arasında yapılan seçim, istismar eğilimi gösteren ancak değişime daha açık olan bir alt grubu temsil etmektedir. Bununla birlikte, bireysel eğilimlerin belirli bir "psikolojik ayar noktası" etrafında durağanlık gösterdiğini ileri süren set point (temel çizgi modeli) teorisi (Brickman & Campbell, 1971) dikkate alındığında, yüksek olmayan risk grubunda anlamlı bir değişim sağlanabilmiş olması müdahalenin niteliğini ortaya koymaktadır. Ayrıca, çalışmanın katılımcı profili; entelektüel düzeyi ve daha içgörü odaklı çalışma kapasitesi ile (Slade vd., 2007) müdahale içeriğiyle uyumlu olarak, içsel farkındalığa dayalı dönüşüme daha açık bireylerden oluşmuş olabilir. Bu bağlamda, ileride daha yüksek risk gruplarında yapılacak benzer müdahale çalışmalarının etkisi karşılaştırmalı olarak değerlendirilebilir.

Bir diğer sınırlılık, deney ve kontrol gruplarının demografik özellikleri açısından genel olarak benzerlik göstermelerine rağmen, eğitim düzeyi değişkeninde anlamlı bir farklılık bulunmasıdır. Kontrol grubunda lise, lisans ve lisansüstü mezunu ebeveynler yer alırken, deney grubunda lise mezunu ebeveyn bulunmamaktadır. Eğitim düzeyi, bireylerin müdahale içeriklerini anlama, uygulama ve içselleştirme süreçlerini etkileyebilecek önemli bir değişken olduğundan (Bornstein & Bradley, 2003), bu farklılık, elde edilen sonuçlar kapsamında, deney grubunda daha yüksek eğitim düzeyine sahip bireylerin bulunmasının, müdahale sürecinin etkililiğini artırıcı yönde bir etki yaratmış olabileceği olasılığına işaret edebilir.

Mevcut çalışma örneklemi sosyoekonomik düzeylerini orta düzeyde algılayan ailelerden oluşmakta olup bu bulguların daha düşük ve yüksek sosyoekonomik gruplara genellenebilirliği sınırlıdır. Yürütülecek çalışmalarda toplum temelli yaklaşımlar gözetilip sivil toplum kuruluşları ve belediyeler ile iş birliği kurulması düşük sosyoekonomik düzeyin katılımını teşvik edip destekleyecektir.

Literatürle de uyumlu olarak, gönüllü ebeveynlerin büyük çoğunluğu annelerden oluşmaktadır. Babaların da sürece dahil edilmesi için daha çok toplum temelli çalışmalar ile babaların katılımını artıracak teşvik mekanizmaları üzerine çalışmalar yürütülebilir. Ayrıca, anne, baba ve çocuk arasındaki işleyişin daha iyi anlaşılması için aile danışmanlığı sağlanması ve babaların sürece dahil edilmesini kolaylaştırmak için çift danışmanlığı sağlanabilir.

Duygusal istismar ve duygusal ihmal özelinde ebeveyn öz bildirimine dayanan ölçeklerin sınırlılığının çalışmanın sonuçlarını da etkilediği düşünülmektedir. Özellikle doğrudan duygusal ihmali ölçmek amacıyla daha kapsamlı sorular içeren geçerli ve güvenilir ölçüm araçlarının geliştirilmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Ayrıca, gözlem ve yarı yapılandırılmış görüşmelerin kullanılması da önerilmektedir.

Mevcut çalışma süresince ebeveynlerin ilettikleri duygusal istismar ve ihmal davranışlarını ebeveyn stresinin fazlaca tetiklediği görülmüş olup, ebeveyn stresi ile ilgili oturumların artırılması önerilmektedir.

Mevcut çalışmada kalıcılık testi 2 ay ile sınırlıdır. Uzun süreli kalıcılığı test etmek amacıyla 6 ay gibi bir sürede tekrar izleme ölçümü yapılması önerilmektedir.

Bütün sınırlılıklar göz önünde bulundurularak yapılan çalışmanın daha örtük düzeyde duygusal istismar ve duygusal ihmal davranışları üzerindeki etkileri görülerek,

alandaki çalışmaların oldukça sınırlı olması sebebiyle de alana önemli bir katkı sağladığı düşünülmektedir. Bu programın okullarda bulunan psikolojik danışmanlar tarafından okul öncesi veli gruplarına uygulanması, belediyelerin aile çalışmaları ile ilgili birimlerinde yürütülecek programlar kapsamında uygulanması, sosyal hizmet merkezleri tarafından kullanılması ve psikolojik danışma birimi bulunduran işyerlerinde çalışan ebeveynlere de sunulması önerilmektedir.

KAYNAKÇA

Álvarez, M., & Padilla, S. (2016). Home and group-based implementation of the "growing up happily in the family" program in at-risk psychosocial contexts. *Psychosocial Intervention, 25*(2), 69–78. https://doi.org/10.1016/j.psi.2016.03.006

Álvarez, M., Rodrigo, M. J., & Byrne, S. (2018). What implementation components predict positive outcomes in a parenting program? *Research on Social Work Practice, 28*(2), 173–187. https://doi.org/10.1177/1049731516640903

Adams, A. S. (2020). *An investigation of the relationship between PTSD, reflective functioning and caregiving sensitivity amongst mothers misusing substances* [Doctoral dissertation, Stellenbosch University]. http://hdl.handle.net/10019.1/107943

Ainsworth, M. D. S., Blehar, M. C., Waters, E., & Wall, S. N. (1978). *Patterns of attachment: A psychological study of the strange situation.* Lawrence Erlbaum Associates.

Ainsworth, M. D. S., Blehar, M. C., Waters, E., & Wall, S. N. (2015). *Patterns of attachment: A psychological study of the strange situation.* Psychology Press.

American Professional Society on the Abuse of Children. (2019). *APSAC practice guidelines: The investigation and determination of suspected psychological maltreatment of children and adolescents.* https://bit.ly/3jI7AhJ

Atmaca Koçak, A. (2004). *Baba Destek Programı Değerlendirme Raporu.* AÇEV Yayınları.

Apaydın, S. (2022). *The effect of positive discipline parenting program on parental disciplinary practices, parenting stress and parenting self-efficacy* (Yayın No. 723752) [Doctoral dissertation, Middle East Technical University]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

ARC (Attachment, Regulation, Competence) Training Guidelines. (2017). *ARC framework.* http://arcframework.org

Ariès, P. (1962). *Centuries of childhood: A social history of family life.* Alfred A. Knopf.

Arruabarrena Madariaga, M. I., Paúl Ochotorena, J. D., & Cañas Miguel, M. (2019). Implementation of an early preventive intervention programme for child neglect: SafeCare. *Psicothema, 31*(4), 443–449. https://doi.org/10.7334/psicothema2019.190

Ateşoğlu, N. (2018). *İlkokul çocuklarına yönelik ihmal ve istismarı önleme: Bir anababa eğitim programının değerlendirilmesi* (Yayın No. 530045) [Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi] YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Aust, S., Härtwig, E. A., Heuser, I., & Bajbouj, M. (2013). The role of early emotional neglect in alexithymia. *Psychological Trauma: Theory, Research, Practice, and Policy, 5*(3), 225. https://doi.org/10.1037/a0027314

Azar, S. T. (1986). A framework for understanding child maltreatment: An integration of cognitive behavioural and developmental perspectives. *Canadian Journal of Behavioural Science, 18*(4), 340–355. https://doi.org/10.1037/h0079961

Azar, S. T., & Rohrbeck, C. A. (1986). Child abuse and unrealistic expectations: Further validation of the parent opinion questionnaire. *Journal of Consulting and Clinical Psychology, 54*(6), 867. https://doi.org/10.1037/0022-006X.54.6.867

Azar, S. T., & Weinzierl, K. M. (2005). Child maltreatment and childhood injury research: A cognitive behavioral approach. *Journal of Pediatric Psychology, 30*(7), 598–614. https://doi.org/10.1093/jpepsy/jsi046

Azar, S. T., McGuier, D. J., Miller, E. A., Hernandez-Mekonnen, R., & Johnson, D. R. (2017). Child neglect and maternal cross-relational social cognitive and neurocognitive disturbances. *Journal of Family Psychology, 31*(1), 8-18. https://doi.org/10.1037/fam0000268

Azar, S. T., Reitz, E. B., & Goslin, M. C. (2008). Mothering: Thinking is part of the job description: Application of cognitive views to understanding maladaptive parenting and doing intervention and prevention work. *Journal of Applied Developmental Psychology, 29*(4), 295–304. https://doi.org/10.1016/j.appdev.2008.04.009

Azar, S. T., Stevenson, M. T., & Johnson, D. R. (2012). Intellectual disabilities and neglectful parenting: Preliminary findings on the role of cognition in parenting risk. *Journal of Mental Health Research in Intellectual Disabilities, 5*(2), 94–129. https://doi.org/10.1080/19315864.2011.615460

Bailey, H. N., DeOliveira, C. A., Wolfe, V. V., Evans, E. M., & Hartwick, C. (2012). The impact of childhood maltreatment history on parenting: A comparison of maltreatment types and assessment methods. *Child Abuse & Neglect*, *36*(3), 236-246. https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2011.11.005

Baker, A. J., & Festinger, T. (2011). Emotional abuse and emotional neglect subscales of the CTQ: Associations with each other, other measures of psychological maltreatment, and demographic variables. *Children and Youth Services Review, 33*(11), 2297–2302. https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2011.07.018

Baker, A. J., & Maiorino, E. (2010). Assessments of emotional abuse and neglect with the CTQ: Issues and estimates. *Children and Youth Services Review, 32*(5), 740–748. https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2010.01.011

Baker, A. J., Brassard, M. R., & Rosenzweig, J. (2021). Psychological maltreatment: Definition and reporting barriers among American professionals in the field of child abuse. *Child Abuse & Neglect,* 114, 104941. https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2021.104941

Baker, A. J., Brassard, M. R., Schneiderman, M. S., Donnelly, L. J., & Bahl, A. (2011). How well do evidence-based universal parenting programs teach parents about psychological maltreatment?: A program review. *Child Abuse & Neglect, 35*(10), 855–865. https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2011.05.013

Bakermans-Kranenburg, M. J., Juffer, F., & van IJzendoorn, M. H. (1998). Interventions with video feedback and attachment discussions: Does type of maternal insecurity make a difference? *Infant Mental Health Journal, 19*, 202–219. https://doi.org/10.1002/(SICI)1097-0355(199822)19:2<202::AID-IMHJ8>3.0.CO;2-P

Bandura, A. (1977). *Social learning theory.* Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.

Bandura, A. (1986). *Social foundations of thought and action: A social cognitive theory.* Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.

Bandura, A. (1999). A social cognitive theory of personality. In L. Pervin & O. John (Eds.), *Handbook of personality* (2nd ed., pp. 154–196). New York: Guilford Press.

Bandura, A. (2012). On the functional properties of perceived self-efficacy revisited. *Journal of Management, 38*(1), 9–44. https://doi.org/10.1177/0149206311410606

Bandura, A., Ross, D., & Ross, S. A. (1961). Transmission of aggression through imitation of aggressive models. *Journal of Abnormal and Social Psychology, 63*(3), 575–582. https://doi.org/10.1037/h0045925

Barlow, J., & McMillan, A. S. (2010). *Safeguarding children from emotional maltreatment.* Jessica Kingsley.

Barlow, J., MacMillan, H., Macdonald, G., Bennett, C., & Larkin, S. K. (2013). Psychological interventions to prevent recurrence of emotional abuse of children by their parents. *Cochrane Database of Systematic Reviews*, *9*, CD010725. https://doi.org/10.1002/14651858.cd010725

Barnett, D., Manly, J. T., & Cicchetti, D. (1993). Defining child maltreatment: The interface between policy and research. In D. Cicchetti & S. L. Toth (Eds.), *Child abuse, child development, and social policy* (pp. 7–73). Norwood, NJ: Ablex.

Barry, R. A., Kochanska, G., & Philibert, R. A. (2008). G×E interaction in the organization of attachment: Mothers' responsiveness as a moderator of children's genotypes. *Journal of Child Psychology and Psychiatry, 49*(12), 1313–1320. https://doi.org/10.1111/j.1469-7610.2008.01935.x

Bartlett, J. D., Kotake, C., Fauth, R., & Easterbrooks, M. A. (2017). Intergenerational transmission of child abuse and neglect: Do maltreatment type, perpetrator, and substantiation status matter? *Child Abuse & Neglect, 63*, 84–94. https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2016.11.021

Bateman, A. W., & Fonagy, P. (Eds.). (2012). *Handbook of mentalizing in mental health practice.* American Psychiatric Publishing.

Bauch, J., Hefti, S., Oeltjen, L., Pérez, T., Swenson, C. C., Fürstenau, U., ... & Schmid, M. (2022). Multisystemic therapy for child abuse and neglect: Parental stress and parental mental health as predictors of change in child neglect. *Child Abuse & Neglect, 126*, 105489. https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2022.105489

Bavolek, S. J. (2000). *The nurturing parenting programs.* Office of Juvenile Justice and Delinquency Prevention, U.S. Department of Justice.

Bavolek, S. J. (2016). Nurturing parenting programs for the prevention of child maltreatment. In J. J. Ponzetti (Ed.), *Evidence-based parenting education* (pp. 206–225). New York, NY: Routledge.

Bavolek, S. J., Keene, R. G., & Weikert, P. K. (2005). *The Florida Report: Comprehensive examination of the effectiveness of the Nurturing Parenting Programs.* Family Development Resources.

Beck, A. T. (1976). *Cognitive therapy and the emotional disorders.* International Universities Press.

Bekman, S. (1998). *A fair chance: An evaluation of the Mother-Child Education Program.* İstanbul: MOCEF.

Bekman, S., & Atmaca Koçak, A. (2011a). Beş ülkeden anneler anlatıyor II: Anne-Çocuk Eğitim Programı'nın etkileri. *Eğitim ve Bilim, 36*(161), 131–144. https://educationandscience.ted.org.tr/article/view/958

Bekman, S., & Atmaca Koçak, A. (2011b). Beş ülkeden anneler anlatıyor I: Anne-Çocuk Eğitim Programı kimler için ve neden etkili? *Eğitim ve Bilim, 36*(161), 171–183. https://eb.ted.org.tr/index.php/EB/article/view/484

Belsky, J. (1980). Child maltreatment: An ecological integration. *American Psychologist, 35*(4), 320–335. https://doi.org/10.1037/0003-066X.35.4.320

Belsky, J. (1993). Etiology of child maltreatment: A developmental–ecological analysis. *Psychological Bulletin, 114*(3), 413–434. https://doi.org/10.1037/0033-2909.114.3.413

Ben-Porath, D. D. (2010). Dialectical behavior therapy applied to parent skills training: Adjunctive treatment for parents with difficulties in affect regulation. *Cognitive and Behavioral Practice, 17*(4), 458–465. https://doi.org/10.1016/j.cbpra.2009.07.005

Benson, B. A., Messer, S. C., & Gross, A. M. (1992). Learning theories. In V. B. Van Hasselt & M. Hersen (Eds.), *Handbook of social development: A lifespan perspective* (pp. 229–256). New York: Plenum.

Berryhill, M. B. (2016). Mothers' parenting stress and engagement: Mediating role of parental competence. *Marriage & Family Review, 52*(5), 461–480. https://doi.org/10.1080/01494929.2015.1113600

Bert, S. C., Guner, B. M., & Lanzi, R. G. (2009). The influence of maternal history of abuse on parenting knowledge and behavior. *Family Relations, 58*(2), 176–187. https://doi.org/10.1111/j.1741-3729.2008.00545.x

Berzenski, S.R. (2019). Distinct emotion regulation skills explain psychopathology and problems in social relationships following childhood emotional abuse and neglect. *Developmental Psychopathology, 31*(2), 483-496. https://doi.org/10.1017/S0954579418000020

Berzenski, S. R., & Yates, T. M. (2019). A developmental process analysis of the contribution of childhood emotional abuse to relationship violence. In *The effect of childhood emotional maltreatment on later intimate relationships* (pp. 180–203). Routledge.

Beyazit, U., & Bütün Ayhan, A. (2019). A study on the mother education program for the prevention of child neglect. *Psychological Reports*, *122*(6), 2178-2200. https://doi.org/10.1177/0033294118825100

Bırni, G., Satıcı, S. A., & Deniz, M. E. (2023). Self-criticism and romantic relationship satisfaction as serial mediators of links between childhood psychological maltreatment and loneliness. *Child Abuse & Neglect, 139*, 106112. https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2023.106112

Bick, J., Palmwood, E. N., Zajac, L., Simons, R., & Dozier, M. (2019). Early parenting intervention and adverse family environments affect neural function in middle childhood. *Biological Psychiatry, 85*(4), 326–335. https://doi.org/10.1016/j.biopsych.2018.09.020

Bifulco, A., Brown, G. W., & Harris, T. O. (1987). Childhood loss of parent, lack of adequate parental care and adult depression: A replication. *Journal of Affective Disorders, 12*(2), 115–128. https://doi.org/10.1016/0165-0327(87)90003-6

Binggeli, N. J., Hart, S. N., & Brassard, M. R. (2001). *Psychological maltreatment of children.* Sage.

Blatt, S. J., & Levy, K. N. (2003). Attachment theory, psychoanalysis, personality development, and psychopathology. *Psychoanalytic Inquiry, 23*(1), 102–150. https://doi.org/10.1080/07351692309349028

Bogdan, R., Williamson, D. E., & Hariri, A. R. (2012). Mineralocorticoid receptor Iso/Val (rs5522) genotype moderates the association between previous childhood emotional neglect and amygdala reactivity. *American Journal of Psychiatry, 169*(5), 515–522. https://doi.org/10.1176/appi.ajp.2011.11060855

Bogenschneider, K., Small, S. A., & Tsay, J. C. (1997). Child, parent, and contextual influences on perceived parenting competence among parents of adolescents. *Journal of Marriage and the Family*, 345–362. https://doi.org/10.2307/353475

Bolger, K. E., & Patterson, C. J. (2001). Developmental pathways from child maltreatment to peer rejection. *Child Development, 72*(2), 549–568. https://doi.org/10.1111/1467-8624.00296

Bowlby, J. (1969). *Attachment and loss: Vol. 1. Attachment.* New York, NY: Basic Books.

Bowlby, J. (1988). *A secure base: Parent-child attachment and healthy human development.* New York, NY: Basic Books.

Brassard, M. R. (2019). Is psychological maltreatment as harmful as other forms of child abuse and neglect? A research review. *APSAC Advisor, 31*(3), 18–27. https://apsaclibrary.org/publications/2019%20Number%203/10544.pdf

Brassard, M. R., & Hardy, D. B. (1997). Psychological maltreatment. In M. E. Helfer, R. S. Kempe, & R. D. Krugman (Eds.), *The battered child* (5th ed., pp. 392–412). Chicago, IL: University of Chicago Press.

Brickman, P., & Campbell, D. T. (1971). Hedonic relativism and planning the good society. In M. H.Appley (Ed.), *Adaptation level theory: A symposium* (pp. 287–302). New York: Academic Press.

Bronfenbrenner, U. (1979). *The ecology of human development: Experiments by nature and design.* Cambridge, MA: Harvard University Press.

Brown, G. W., Harris, T. O., & Craig, T. K. J. (2019). Exploration of the influence of insecure attachment and parental maltreatment on the incidence and course of adult clinical depression. *Psychological Medicine, 49*(6), 1025–1032. doi:10.1017/S0033291718001721

Bugental, D. B., Ellerson, P. C., Lin, E. K., Rainey, B., Kokotovic, A., & O'Hara, N. (2002). A cognitive behavioral approach to child abuse prevention. *Journal of Family Psychology, 16*, 243–258. https://doi.org/10.1037/2152-0828.1.S.84

Buisman, R. S., Pittner, K., Compier-de Block, L. H., van den Berg, L. J., Bakermans-Kranenburg, M. J., & Alink, L. R. (2018). The past is present: The role of maltreatment history in perceptual, behavioral and autonomic responses to infant emotional signals. *Child Abuse & Neglect, 77*, 23–34. https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2017.12.020

Buttitta, K. V., Smiley, P. A., Kerr, M. L., Rasmussen, H. F., Querdasi, F. R., & Borelli, J. L. (2019). In a father's mind: Paternal reflective functioning, sensitive parenting, and protection against socioeconomic risk. *Attachment & Human Development, 21*(5), 445–466. https://doi.org/10.1080/14616734.2019.1582596

Byrne, G., Sleed, M., Midgley, N., Fearon, P., Mein, C., Bateman, A., & Fonagy, P. (2018). Lighthouse Parenting Programme: Description and pilot evaluation of mentalization-based treatment to address child maltreatment. *Clinical Child Psychology and Psychiatry, 24*(4), 680–693. https://doi.org/10.1177/1359104518807741

Cabecinha-Alati, S., Montreuil, T. C., & Langevin, R. (2022). The role of maternal child maltreatment history and unsupportive emotion socialization in the intergenerational transmission of emotion regulation difficulties. *Child Abuse & Neglect, 129*, Article 105661. https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2022.105661

Camilo, C. S. D. (2020). *Caregiving is also thinking: Maternal cognitions in child abuse and neglect*. [Doctoral dissertation, ISCTE–Instituto Universitário de Lisboa].

Camilo, C., Vaz Garrido, M., & Calheiros, M. M. (2021). Recognizing children's emotions in child abuse and neglect. *Aggressive Behavior, 47*(2), 161–172. https://doi.org/10.1002/ab.21935

Camoirano, A. (2017). Mentalizing makes parenting work: A review about parental reflective functioning and clinical interventions to improve it. *Frontiers in Psychology*, *8*, 14. https://doi.org/10.3389/fpsyg.2017.00014

Chacko, A., Jensen, S. A., Lowry, L. S., Cornwell, M., Chimklis, A., Chan, E., ... & Pulgarin, B. (2016). Engagement in behavioral parent training: Review of the literature and implications for practice. *Clinical Child and Family Psychology Review, 19*, 204–215. https://doi.org/10.1007/s10567-016-0205-2

Chen, Y., Zhang, Y., Zhang, L., Luo, F., Xu, W., Huang, J., ... & Zhang, W. (2021). Childhood emotional neglect and problematic mobile phone use among Chinese adolescents: A longitudinal moderated mediation model involving school engagement and sensation seeking. *Child Abuse & Neglect, 115*, 104991. https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2021.104991

Chen, Z. Y., & Kaplan, H. B. (2001). Intergenerational transmission of constructive parenting. *Journal of Marriage and Family, 63*(1), 17–31. https://doi.org/10.1111/j.1741-3737.2001.00017.x

Child Welfare Information Gateway. (2019). *Parent education to strengthen families and prevent child maltreatment.* U.S. Department of Health and Human Services, Children's Bureau. https://cwlibrary.childwelfare.gov/discovery/delivery/01CWIG_INST:01CWIG/1218608780007651

Chislett, G., & Kennett, D. (2007). The effects of the Nobody's Perfect program on parenting resourcefulness and competency. *Journal of Child and Family Studies, 16*, 473–482. https://doi.org/10.1007/s10826-006-9098-x

Cicchetti, D. (1991). Defining psychological maltreatment: Reflections and future directions. *Development and Psychopathology, 3*(1), 1–2. https://doi.org/10.1017/S0954579400005009

Cicchetti, D., & Lynch, M. (1993). Toward an ecological/transactional model of community violence and child maltreatment: Consequences for children's development. *Psychiatry, 56*(1), 96–118. https://doi.org/10.1080/00332747.1993.11024624

Cicchetti, D., & Toth, S. L. (2016). Child maltreatment and developmental psychopathology: A multilevel perspective. In D. Cicchetti (Ed.), *Developmental Psychopathology* (pp. 1–56). https://doi.org/10.1002/9781119125556.devpsych001002

Cicchetti, D., Rogosch, F. A., & Toth, S. L. (2006). Fostering secure attachment in infants in maltreating families through preventive interventions. *Development and Psychopathology, 18*(3), 623–649. https://doi.org/10.1017/s0954579406060329

Circle of Security International. (2021). Circle of Security International. https://www.circleofsecurityinternational.com/

Claussen, A. H., & Crittenden, P. M. (1991). Physical and psychological maltreatment: Relations among types of maltreatment. *Child Abuse & Neglect, 15*(1–2), 5–18. https://doi.org/10.1016/0145-2134(91)90085-R

Clément, M. È., Bérubé, A., & Chamberland, C. (2016). Prevalence and risk factors of child neglect in the general population. *Public Health, 138*, 86–92. https://doi.org/10.1016/j.puhe.2016.03.018

Cohen, J. R., & Thakur, H. (2021). Developmental consequences of emotional abuse and neglect in vulnerable adolescents: A multi-informant, multi-wave study. *Child Abuse & Neglect, 111*, 104811. https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2020.104811

Cohen, J. R., Menon, S. V., Shorey, R. C., Le, V. D., & Temple, J. R. (2017). The distal consequences of physical and emotional neglect in emerging adults: A person-centered, multi-wave, longitudinal study. *Child Abuse & Neglect, 63*, 151–161. https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2016.11.030

Cohen, L., Manion, L., & Morrison, K. (2007). *Research methods in education* (6th ed.). Routledge.

Colletta, N. D. (1981). Social support and the risk of maternal rejection by adolescent mothers. *The Journal of Psychology, 109*(2), 191–197. https://doi.org/10.1080/00223980.1981.9915305

Colman, R. A., & Thompson, R. A. (2002). Attachment security and the problem-solving behaviors of mothers and children. *Merrill–Palmer Quarterly, 48*(4), 337–359. https://doi.org/10.1353/mpq.2002.0016

Condon, E. M., Tobon, A. L., Jackson, B., Holland, M. L., Slade, A., Mayes, L., & Sadler, L. S. (2021). Maternal experiences of racial discrimination, child indicators of toxic stress, and the minding the baby early home visiting intervention. *Nursing Research*, *70*(5S), S43-S52. https://doi.org/10.1097/NNR.0000000000000529

Conners, N. A., Grant, A., Crone, C. C., & Whiteside-Mansell, L. (2006). Substance abuse treatment for mothers: Treatment outcomes and the impact of length of stay. *Journal of Substance Abuse Treatment, 31*(4), 447–456. https://doi.org/10.1016/j.jsat.2006.06.001

Cooper, G., Hoffman, K., Powell, B., & Marvin, R. (2005). The Circle of Security intervention: Differential diagnosis and differential treatment. In L. J. Berlin (Ed.), *Enhancing early attachments: Theory, research, intervention, and policy* (pp. 127–151). Guilford Press.

Crandall, A., Deater-Deckard, K., & Riley, A. W. (2015). Maternal emotion and cognitive control capacities and parenting: A conceptual framework. *Developmental Review*, *36*, 105-126. https://doi.org/10.1016/j.dr.2015.01.004

Crawford, E., & Wright, M. O. (2007). The impact of childhood psychological maltreatment on interpersonal schemas and subsequent experiences of relationship aggression. *Journal of Emotional Abuse, 7*(2), 93–116. https://doi.org/10.1300/J135v07n02_06

Crittenden, P. (1999). Child neglect: Causes and contributors. In H. Dubowitz (Ed.), *Neglected children: Research, practice and policy* (pp. 47–68). Sage.

Crittenden, P. M. (1992). Quality of attachment in the preschool years. *Development and Psychopathology, 4*(2), 209–241. https://doi.org/10.1017/S0954579400000110

Crittenden, P. M. (1993). An information-processing perspective on the behavior of neglectful parents. *Criminal Justice and Behavior, 20*(1), 27–48. https://doi.org/10.1177/0093854893020001004

Crosson-Tower, C. (2014). *Understanding child abuse and neglect* (9th ed.). Pearson.

Cuartas, J., McCoy, D. C., Rey-Guerra, C., Britto, P. R., Beatriz, E., & Salhi, C. (2019). Early childhood exposure to non-violent discipline and physical and psychological aggression in low- and middle-income countries: National, regional, and global prevalence estimates. *Child Abuse & Neglect, 92*, 93–105. https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2019.03.021

Dawe, S., & Harnett, P. (2007). Reducing potential for child abuse among methadone-maintained parents: Results from a randomized controlled trial. *Journal of Substance Abuse Treatment, 32*(4), 381–390. https://doi.org/10.1016/j.jsat.2006.10.003

Dawe, S., Harnett, P. H., Rendalls, V., & Staiger, P. (2003). Improving family functioning and child outcome in methadone maintained families: The Parents Under Pressure programme. *Drug and Alcohol Review, 22*(3), 299–307. https://doi.org/10.1080/0959523031000154445

Day, C., Briskman, J., Crawford, M. J., Foote, L., Harris, L., Boadu, J., ... & Weaver, T. (2020). Randomised feasibility trial of the Helping Families Programme-Modified: An intensive parenting intervention for parents affected by severe personality difficulties. *BMJ Open, 10*(2), e033637. https://doi.org/10.3310/hta24140

De Graaf, I., Speetjens, P., Smit, F., De Wolff, M., & Tavecchio, L. (2008). Effectiveness of the Triple P Positive Parenting Program on parenting: A meta-analysis. *Family Relations*, *57*(5), 553-566. https://doi.org/10.1177/0145445508317134

De Paul, J., & Guibert, M. (2008). Empathy and child neglect: A theoretical model. *Child Abuse & Neglect, 32*(11), 1063–1071. https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2008.03.003

De Wolff, M., & van IJzendoorn, M. H. (1997). Sensitivity and attachment: A meta-analysis on parental antecedents of infant attachment. *Child Development, 68*(4), 571-591. https://doi.org/10.2307/1132107

Dean, A. L., Malik, M. M., Richards, W., & Stringer, S. A. (1986). Effects of parental maltreatment on children's conceptions of interpersonal relationships. Developmental Psychology, 22(5), 617–626. https://doi.org/10.1037/0012-1649.22.5.617

Deci, E. L., & Ryan, R. M. (2000). The "what" and "why" of goal pursuits: Human needs and the self-determination of behavior. *Psychological Inquiry, 11*(4), 227–268. https://doi.org/10.1207/S15327965PLI1104_01

Dede Yildirim, E., & Roopnarine, J. L. (2019). Positive discipline, harsh physical discipline, and psychological aggression in five Caribbean countries: Associations with preschoolers' early literacy skills. *International Journal of Psychology, 54*(3), 342–350. https://doi.org/10.1002/ijop.12465

DeMause, L. (1974). *The history of childhood.* New York, NY: Psychohistory Press.

Demeusy, E. M., Handley, E. D., Manly, J. T., Sturm, R., & Toth, S. L. (2021). Building Healthy Children: A preventive intervention for high-risk young families. *Development and Psychopathology, 33*(2), 598–613. https://doi.org/10.1017/S0954579420001625

Deniz, M. (2006). Ergenlerde bağlanma stilleri ile çocukluk istismarları ve suçluluk-utanç arasındaki ilişki. *Eurasian Journal of Educational Research, 22*, 89-99. https://hdl.handle.net/20.500.12395/20088

DePanfilis, D., & Dubowitz, H. (2005). Family Connections: A program for preventing child neglect. *Child Maltreatment, 10*(2), 108–123. https://doi.org/10.1177/1077559505275252

Dexter, C. A., & Wong, K. (2024). Circle of Security–Parenting randomized waitlist control study: Change in reflective functioning explains positive caregiver behavior. *Journal of Child and Family Studies, 33*(2), 504–514. https://doi.org/10.1007/s10826-023-02710-0

Diener, E., Lucas, R. E., & Scollon, C. N. (2006). Beyond the hedonic treadmill: revising the adaptation theory of well-being. *American psychologist*, *61*(4), 305. https://doi.org/10.1037/0003-066X.61.4.305

Donovan, M. O., Pickard, J. A., Herbert, J. S., & Barkus, E. (2022). Mindful parent training for parents of children aged 3–12 years with behavioral problems: A scoping review. *Mindfulness*, 1–20. doi.org/10.1007/s12671-021-01799-y.

Doyle, C. (1997). Emotional abuse of children: Issues for intervention. *Child Abuse Review, 6*(5), 330–342. https://doi.org/10.1002/(SICI)1099-0852(199712)6:5<330::AID-CAR355>3.0.CO;2-C

Doyle, C. (1998). *Emotional abuse of children* [Unpublished doctoral dissertation]. University of Leicester

Doyle, C., & Timms, C. (2014). *Child neglect and emotional abuse: Understanding, assessment and response*. Sage.

Dubowitz, H., Black, M., Starr, R. H., & Zuravin, S. (1993). A conceptual definition of child neglect. *Criminal Justice and Behavior, 20*(1), 8–26. https://doi.org/10.1177/0093854893020001003

Dufour, S., Lavergne, C., Larrivée, M. C., & Trocmé, N. (2008). Who are these parents involved in child neglect? A differential analysis by parent gender and family structure. *Children and Youth Services Review, 30*(2), 141–156. https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2007.09.002

Durmuşoğlu Saltalı, N., Arslan, E., & Yıldırım Doğru, S. S. (2014). Adaptation of Mother Child Negligence Scale to Turkish. *Technics Technologies Education Management, 9*(4), 845–853.

Durrant, J. E. (2016). *Positive discipline in everyday parenting* (4th ed.). Save the Children Sweden.

Duru, E., & Balkis, M. (2025). Childhood Emotional Maltreatment and Adult Psychological Distress Symptoms: The Role of Irrational and Rational Beliefs. *Journal of Rational-Emotive & Cognitive-Behavior Therapy*, *43*(1), 3. https://doi.org/10.1007/s10942-024-00570-1

Dünya Sağlık Örgütü (WHO). (2020, January 13). Çocuklara yönelik şiddet: Gizli istismarla mücadele. https://www.who.int/europe/news/item/13-01-2020-violence-against-children-tackling-hidden-abuse (Erişim tarihi: 20.07.2024)

Dyson, A. L. (2013). *Maternal history of abuse as a moderator of effectiveness in a parenting intervention program* [Doctoral dissertation, University of Toronto]. University of Toronto TSpace. http://hdl.handle.net/1807/42616

Egeland, B. (2009). Taking stock: childhood emotional maltreatment and developmental psychopathology. *Child Abuse & Neglect, 33*(1), 22-6. https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2008.12.004

Egeland, B., & Erickson, M. F. (1987). Psychologically unavailable caregiving. In M. R. Brassard, R. Germain, & S. N. Hart (Eds.), *Psychological maltreatment of children and youth* (pp. 110–120). New York, NY: Pergamon.

Egeland, B., & Sroufe, L. A. (1981). Developmental sequelae of maltreatment in infancy. In R. Rizley & D. Cicchetti (Eds.), *Developmental perspectives in child maltreatment* (pp. 77–92). San Francisco, CA: Jossey-Bass.

Erickson, M. F., & Egeland, B. (1987). A developmental view of the psychological consequences of maltreatment. *School Psychology Review, 16*(2), 156–168. ttps://doi.org/10.1080/02796015.1987.12085280

Erickson, M. F., & Egeland, B. (1995). Throwing a spotlight on the developmental outcomes for children: Findings of a seventeen-year follow-up study. In E. Wattenberg (Ed.), *Proceedings of the Conference on Children in the Shadows: The Fate of Children in Neglecting Families* (pp. 113–126). April 15, 1994, University of Minnesota. Minneapolis, MN: CURA.

Erickson, M. F., & Egeland, B. (2002). Child neglect. In J. Myers, L. Berliner, J. Briere, C. Hendrix, C. Jenny, & T. Reid (Eds.), *The APSAC handbook on child maltreatment* (2nd ed., pp. 3–20). Thousand Oaks, CA: Sage.

Erickson, M. F., & Egeland, B. (2011). *Child neglect.*. In J. E. B. Myers (Ed.), *The APSAC Handbook on Child Maltreatment* (3rd ed., pp. 109–129). Thousand Oaks, CA: Sage Publications.

Erickson, M. F., Egeland, B., & Pianta, R. (1989). The effects of maltreatment on the development of young children. In V. Carlson (Ed.), *Child maltreatment: Theory and research on the causes and consequences of child abuse and neglect* (pp. 647–684). Cambridge University Press.

Erikson, E. H. (1959). *Identity and the life cycle: Selected papers.* New York, NY: International Universities Press.

Erikson, E. H. (1963). *Childhood and society.* New York, NY: W. W. Norton & Company.

Eryılmaz, A. (2018). *Psikolojik sorunlara müdahale ve kendi kendine yardım kitabı*. (Üçüncü basım). Pegem Akademi

Esehaghzadeh, F., Reyhani, T., Moharari, F., & Mazlom, S. R. (2018). Effect of training positive parenting program on mother-child relationship among mothers of children with externalizing disorders. *Evidence Based Care, 8*(2), 58–66. https://doi.org/10.22038/ebcj.2018.31024.1770

Feeney, B. C., & Woodhouse, S. S. (2016). Caregiving. In J. Cassidy & P. R. Shaver (Eds.), *Handbook of attachment: Theory, research, and clinical applications* (3rd ed., pp. 827–851). Guilford Press.

Feinson, M. C., & Hornik-Lurie, T. (2016). 'Not good enough:'Exploring self-criticism's role as a mediator between childhood emotional abuse & adult binge eating. *Eating Behaviors*, *23*, 1-6. https://doi.org/10.1016/j.eatbeh.2016.06.005

Feldman, L. B., & Feldman, S. L. (2005). Integrating therapeutic modalities. In J. C. Norcross & M. R. Goldfried (Eds.), *Handbook of psychotherapy integration* (2nd ed., pp. 235–251). Oxford University Press.

Finzi-Dottan, R., & Karu, T. (2006). From emotional abuse in childhood to psychopathology in adulthood: A path mediated by immature defense mechanisms and self-esteem. *The Journal of Nervous and Mental Disease, 194*(8), 616–621. https://doi.org/10.1097/01.nmd.0000230654.49933.23

Fonagy, P., & Target, M. (2000). The place of psychodynamic theory in developmental psychopathology. *Development and Psychopathology, 12*(3), 407–425. https://doi.org/10.1017/s0954579400003084

Fonagy, P., Gergely, G., Jurist, E., & Target, M. (2002). *Affect regulation, mentalization, and the development of the self.* Other Press.

Fonagy, P., Luyten, P., Allison, E., & Campbell, C. (2016). Reconciling psychoanalytic ideas with attachment theory. In J. Cassidy & P. R. Shaver (Eds.), *Handbook of attachment* (3rd ed., pp. 223–240). Guilford Press.

Fraenkel, J. R., & Wallen, N. E. (2006). *How to design and evaluate research in education* (6th ed.). McGraw-Hill.

Fraiberg, S., Adelson, E., & Shapiro, V. (2018). Ghosts in the nursery: A psychoanalytic approach to the problems of impaired infant–mother relationships. In J. Raphael-Leff (Ed.), *Parent-infant psychodynamics: Wild things, mirrors and ghosts* (pp. 87–117). Routledge.

Freud, A. (1936). *The ego and the mechanisms of defense* (Vol. 2). New York, NY: International Universities Press.

Freud, S. (1905). Three essays on the theory of sexuality. In J. Strachey (Ed. & Trans.), *The standard edition of the complete psychological works of Sigmund Freud* (Vol. 7, pp. 123–245). London: Hogarth Press.

Freud, S. (1923). *The ego and the id.* London: Hogarth Press.

Fuentes-Balderrama, J., Turnbull-Plaza, B., Ojeda-García, A., Parra-Cardona, J. R., Cruz del Castillo, C., Díaz-Loving, R., & Von Mohr, M. (2023). Insecure attachment to parents as a contributor to internalizing and externalizing problem behaviors in Mexican preadolescents. *Trends in Psychology, 31*, 105–122. https://doi.org/10.1007/s43076-021-00125-8

Fujiwara, T., Kato, N., & Sanders, M. R. (2011). Effectiveness of Group Positive Parenting Program (Triple P) in changing child behavior, parenting style, and parental adjustment: An intervention study in Japan. *Journal of Child and Family Studies*, *20*, 804-813. https://doi.org/10.1007/s10826-011-9448-1

Fung, H. W., Chung, H. M., & Ross, C. A. (2020). Demographic and mental health correlates of childhood emotional abuse and neglect in a Hong Kong sample. *Child Abuse & Neglect*, *99*, 104288. https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2019.104288

Garbarino, J., Guttmann, E., & Seeley, J. W. (1986). *The psychologically battered child* (p. 8). San Francisco: Jossey-Bass.

Garbarino, J. (2022). Psychological maltreatment of children and youth: A historical perspective on the right to be emotionally safe. In R. Geffner, J. W. White, L. K. Hamberger, A. Rosenbaum, V. Vaughan-Eden, & V. I. Vieth (Eds.), *Handbook of interpersonal violence and abuse across the lifespan* (pp. 1143–1155). Springer.

Gardner, M. J., Thomas, H. J., & Erskine, H. E. (2019). The association between five forms of child maltreatment and depressive and anxiety disorders: A systematic review and meta-analysis. *Child Abuse & Neglect*, *96*, 104082. https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2019.104082

Gauthier, L., Stollak, G., Messé, L., & Aronoff, J. (1996). Recall of childhood neglect and physical abuse as differential predictors of current psychological functioning. *Child Abuse & Neglect, 20*(5), 549–559. https://doi.org/10.1016/0145-2134(96)00043-9

Glaser, D. (2002). Emotional abuse and neglect (psychological maltreatment): A conceptual framework. *Child Abuse & Neglect, 26*(6–7), 697–714. https://doi.org/10.1016/S0145-2134(02)00342-3

Glaser, D. (2011). How to deal with emotional abuse and neglect: Further development of a conceptual framework (FRAMEA). *Child Abuse & Neglect, 35*(10), 866–875. https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2011.08.002

Glaser, D., & Prior, V. (2002). Predicting emotional abuse and neglect. In K. Browne, H. Hanks, P. Stratton, & C. Hamilton (Eds.), *Early prediction and prevention of child abuse: A handbook* (pp. 57–70). John Wiley & Sons.

Golden, M. (2015). *Children and childhood in classical Athens.* Baltimore, MD: Johns Hopkins University Press.

Gouveia, M. J., Carona, C., Canavarro, M. C., & Moreira, H. (2016). Self-compassion and dispositional mindfulness are associated with parenting styles and parenting stress: The mediating role of mindful parenting. *Mindfulness, 7*(3), 700–712. https://doi.org/10.1007/s12671-016-0507-y

Graham-Bermann, S. A., & Hughes, H. M. (1999). The impact of domestic violence and emotional abuse on children: The intersection of research, theory, and clinical intervention. *Journal of Emotional Abuse, 1*(2), 1–21. https://doi.org/10.1300/j135v01n02_01

Graham-Bermann, S. A., & Levendosky, A. A. (1998). Traumatic stress symptoms in children of battered women. *Journal of Interpersonal Violence, 13*(1), 111–128. https://doi.org/10.1177/088626098013001007

Groh, A. M., Fearon, R. P., Bakermans-Kranenburg, M. J., van IJzendoorn, M. H., Steele, R. D., & Roisman, G. I. (2014). The significance of attachment security for children's social competence with peers: A meta-analytic study. *Attachment & Human Development, 16*(2), 103–136. https://doi.org/10.1080/14616734.2014.883636

Güler, N., Uzun, S., Boztaş, Z., & Aydoğan, S. (2002). Anneleri tarafından çocuklara uygulanan duygusal ve fiziksel istismar/ihmal davranışı ve bunu etkileyen faktörler. *Cumhuriyet Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi, 24*(3), 128–134.

Gülırmak, K., & Orak, O. S. (2020). Effectiveness of web-based distance education for parents in the prevention of emotional neglect and abuse: A randomized controlled study. *Perspectives in Psychiatric Care, 57*(2), 523–532. https://doi.org/10.1111/ppc.12580

Gürsel, A. (2019). *Duygusal istismarı önleme ve müdahale programı geliştirme ve etkisinin test edilmesi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Hacettepe Üniversitesi.

Habed, J. S. Z. (2017). *Parental stress, attachment and maternal reflective functioning and the effects of a psychoeducational program among mothers of preschoolers in vulnerable contexts* [Doctoral dissertation, Pontificia Universidad Católica de Chile]. PUCC Repositorio.

Hansen, D. J., Pallotta, G. M., Tishelman, A. C., Conaway, L. P., & MacMillan, V. M. (1989). Parental problem-solving skills and child behavior problems: A comparison of physically abusive, neglectful, clinic, and community families.

Journal of Family Violence, 4(4), 353–368. https://doi.org/10.1007/BF00978573

Hart, S. N., Binggeli, N. J., & Brassard, M. R. (1997). Evidence for the effects of psychological maltreatment. *Journal of Emotional Abuse, 1*(1), 27–58. https://doi.org/10.1300/j135v01n01_03

Hart, S. N., Brassard, M. R., & Wernham, M. (2022). Psychological maltreatment: A threat to children not to be ignored. In J. T. Conte & B. Klika (Eds.), *Handbook of child maltreatment* (pp. 93–115). Springer International Publishing.

Hart, S. N., Brassard, M. R., Binggeli, N. J., & Davidson, H. A. (2002). Psychological maltreatment. In J. E. B. Myers, L. Berliner, J. Briere, C. T. Hendrix, C. Jenny, & T. A. Reid (Eds.), *The APSAC handbook on child maltreatment* (2nd ed., pp. 79–103). Sage Publications.

Hart, S. N., Brassard, M. R., Davidson, H. A., Rivelis, E., Díaz, V., & Binggeli, N. J. (2011). Psychological maltreatment. In J. E. B. Myers (Ed.), *The APSAC handbook on child maltreatment* (3rd ed., pp. 130–148). Thousand Oaks, CA: Sage Publications.

Havighurst, S. S., Kehoe, C. E., Harley, A. E., Johnson, A. M., Allen, N. B., & Thomas, R. L. (2019). Tuning in to toddlers: Research protocol and recruitment for evaluation of an emotion socialization program for parents of toddlers. *Frontiers in Psychology*, *10*, 1054. https://doi.org/10.3389/fpsyg.2019.01054

Herbert, M., & Wookey, J. (1997). *Childwise parenting skills manual* (Rev. ed.). Impact Publications.

Hibbard, R., Barlow, J., & MacMillan, H.; Committee on Child Abuse and Neglect, American Academy of Pediatrics. (2012). Psychological maltreatment. *Pediatrics, 130*(2), 372–378. https://doi.org/10.1542/peds.2012-1552

Hickox, A., & Furnell, J. R. G. (1989). Psychosocial and background factors in emotional abuse of children. *Child: Care, Health and Development, 15*(4), 227–240. https://doi.org/10.1111/j.1365-2214.1989.tb00618.x

Hildyard, K., & Wolfe, D. (2007). Cognitive processes associated with child neglect. *Child Abuse & Neglect, 31*(8), 895–907. https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2007.02.007

HM Government. (2010). *Working together to safeguard children: A guide to inter-agency working to safeguard and promote the welfare of children.* Department for Children, Schools and Families (DCSF-00305-2010).

Hodgdon, H. B. (2019). Component-based psychotherapy with adult survivors of emotional abuse and neglect. In E. K. Hopper et al. (Eds.), *Treating adult survivors of childhood emotional abuse and neglect: Component-based psychotherapy* (pp. 59–72). Guilford Press.

Hodgdon, H. B., & Landers, A. L. (2022). Psychological maltreatment of children: Influence across development. In R. Geffner et al. (Eds.), *Handbook of interpersonal violence and abuse across the lifespan* (pp. 1115–1136). Springer Nature.

Hodgdon, H., Blaustein, M., Kinniburgh, K., Peterson, M., & Spinazzola, J. (2016). Application of the ARC model with adopted children: Supporting resiliency and

family well-being. *Journal of Child and Adolescent Trauma, 9*(1), 43–53. https://doi.org/10.1007/s40653-015-0050-3

Hoffman, M. L. (2002). How automatic and representational is empathy, and why. *Behavioral and Brain Sciences, 25*(1), 38–39. https://doi.org/10.1017/s0140525x02380014

Hoffmann, F., & Heim, C. (2024). Emotionaler Missbrauch in Kindheit und Jugend – Biologische Einbettung und klinische Implikationen [Emotional Abuse in Childhood and Adolescence: Biological Embedding and Clinical Implications]. *Praxis der Kinderpsychologie und Kinderpsychiatrie*, *73*(1), 4–27. https://doi.org/10.13109/prkk.2024.73.1.4

Horton, R. S. (2011). Parenting as a cause of narcissism: Empirical support for psychodynamic and social learning theories. In W. K. Campbell & J. D. Miller (Eds.), *The handbook of narcissism and narcissistic personality disorder: Theoretical approaches, empirical findings, and treatments* (pp. 181–190). Wiley.

Howe, D. (2005). *Child abuse and neglect: Attachment, development and intervention.* Palgrave Macmillan.

Huesmann, L. R. (2018). An integrative theoretical understanding of aggression: A brief exposition. *Current Opinion in Psychology, 19*, 119–124. https://doi.org/10.1016/j.copsyc.2017.04.015

Hughes, M., & Cossar, J. (2016). The relationship between maternal childhood emotional abuse/neglect and parenting outcomes: A systematic review. *Child Abuse Review, 25*(1), 31–45. https://doi.org/10.1002/car.2393

Hughes, J. R., & Gottlieb, L. N. (2004). The effects of the Webster-Stratton parenting program on maltreating families: Fostering strengths. *Child Abuse & Neglect, 28*(10), 1081–1097. https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2004.02.004

Hurlburt, M. S., Nguyen, K., Reid, J., Webster-Stratton, C., & Zhang, J. (2013). Efficacy of the Incredible Years group parent program with families in Head Start who self-reported a history of child maltreatment. *Child Abuse & Neglect, 37*(8), 531–543. https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2012.10.008

Iwaniec, D. (1995). *The emotionally abused and neglected child: Identification, assessment and intervention.* Chichester: John Wiley & Sons.

Iwaniec, D. (1997). Evaluating parent training for emotionally abusive and neglectful parents: Comparing individual versus individual and group intervention. *Research on Social Work Practice, 7*(3), 329–349. https://doi.org/10.1177/104973159700700303

Iwaniec, D. (2003). Identifying and dealing with emotional abuse and neglect. *Child Care in Practice, 9*(1), 49–61. https://doi.org/10.1080/13575270302175

Iwaniec, D. (2006). *The emotionally abused and neglected child: Identification, assessment and intervention: A practice handbook.* Chichester: John Wiley & Sons.

Iwaniec, D., & Herbert, M. (1999). Multidimensional approach to helping emotionally abused and neglected children and abusive parents. *Children & Society, 13*(5), 365–379. https://doi.org/10.1111/j.1099-0860.1999.tb00132.x

Iwaniec, D., & Sneddon, H. (2001). Attachment style in adults who failed to thrive as children: Outcomes of a 20-year follow-up study of factors influencing maintenance or change in attachment style. *British Journal of Social Work, 31*(2), 179–195. https://doi.org/10.1093/bjsw/31.2.179

Jacobsen, S. L., & McKinney, C. H. (2015). A music therapy tool for assessing parent–child interaction in cases of emotional neglect. *Journal of Child and Family Studies, 24*(7), 2164–2173. https://doi.org/10.1007/s10826-014-0019-0

Jacobsen, S. L., McKinney, C. H., & Holck, U. (2014). Effects of a dyadic music therapy intervention on parent–child interaction, parent stress, and parent–child relationship in families with emotionally neglected children: A randomized controlled trial. *Journal of Music Therapy, 51*(4), 310–332. https://doi.org/10.1093/jmt/thu022

Jespersen, J. E., Morris, A. S., Hubbs-Tait, L., & Washburn, I. J. (2021). Evaluation of a parent education program emphasizing responsive parenting and mindfulness: An inclusive randomized controlled trial. *Child & Youth Care Forum, 50*, 859–883. https://doi.org/10.1007/s10566-021-09597-2

Jessar, A. J., Hamilton, J. L., Flynn, M., Abramson, L. Y., & Alloy, L. B. (2017). Emotional clarity as a mechanism linking emotional neglect and depressive symptoms during early adolescence. *Journal of Early Adolescence, 37*(3), 414–432. https://doi.org/10.1177/0272431615609157

Jinyao, Y., Xiongzhao, Z., Auerbach, R. P., Gardiner, C. K., Lin, C., Yuping, W., & Shuqiao, Y. (2012). Insecure attachment as a predictor of depressive and anxious symptomatology. *Depression and Anxiety, 29*(9), 789–796. https://doi.org/10.1002/da.21953

Juffer, F., Bakermans-Kranenburg, M. J., & van IJzendoorn, M. H. (2017). Pairing attachment theory and social learning theory in video-feedback intervention to promote positive parenting. *Current Opinion in Psychology, 15*, 189–194. https://doi.org/10.1016/j.copsyc.2017.03.012

Juffer, F., Struis, E., Werner, C., & Bakermans-Kranenburg, M. J. (2017). Effective preventive interventions to support parents of young children: Illustrations from the Video-feedback Intervention to promote Positive Parenting and Sensitive Discipline (VIPP-SD). *Journal of Prevention & Intervention in the Community, 45*(3), 202–214. https://doi.org/10.1080/10852352.2016.1198128

Kanak, M. (2015). *Okul öncesi öğretmen adaylarının duygusal ihmal ve istismara yönelik bilgi ve farkındalıklarına destek eğitim programının etkisi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Gazi Üniversitesi.

Karadağ, Ö. Ş., & Tuncay, T. (2022). Aile Eğitim Programı (AEP) ve ebeveynlik becerileri arasındaki ilişkilerin yararlanıcıların gözünden incelenmesi: Kontrol gruplu bir çalışma. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi, 22*, 11–42. https://doi.org/10.21560/spcd.vi.897645

Karadeniz, G., Zabcı, N., Gezgin, S., & Katip, C. (2022). Anneleri ile ceza infaz kurumlarında kalan 0–3 yaş çocuklarının bağlanma süreçlerinin desteklenmesi ve sağlıklı gelişimleri için bir pilot çalışma: Duygu Salıncağı. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, 23*(42), 45–89. https://doi.org/10.21550/sosbilder.978943

Karagöz, Y. (2017). *SPSS ve AMOS uygulamalı nicel-nitel-karma bilimsel araştırma yöntemleri ve yayın etiği.* Nobel Akademik Yayıncılık.

Karasu, F., & Bilgen, F. (2017). Anneleri tarafından çocuklara uygulanan duygusal ve fiziksel istismar/ihmal davranışları. *Kilis 7 Aralık Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 7*(13), 22–34. https://dergipark.org.tr/tr/pub/kilissbd/issue/30840/313582

Kazdin, A. E. (2007). Mediators and mechanisms of change in psychotherapy research. *The Annual Review of Clinical Psychology*, *3*(1), 1-27. https://doi.org/10.1146/annurev.clinpsy.3.022806.091432

Kealy, D., Laverdière, O., Cox, D. W., & Hewitt, P. L. (2020). Childhood emotional neglect and depressive and anxiety symptoms among mental health outpatients: The mediating roles of narcissistic vulnerability and shame. *Journal of Mental Health, 30*(4), 398–405. https://doi.org/10.1080/09638237.2020.1836557

Kegan, R. (1982). *The evolving self: Problem and process in human development*. Harvard University Press.

Kendall, P. C., & Hollin, S. D. (1994). Cognitive-behavioural interventions: Theory, research and procedures. In P. C. Kendall & S. D. Hollin (Eds.), *Cognitive-behavioural interventions: Theory, research and procedures* (pp. 1–18). Academic Press.

Kennett, D. J., & Chislett, G. (2016). Nobody's Perfect Program. In M. Sanders & A. Morawska (Eds.), *Evidence-Based Parenting Education: A Global Perspective* (pp. 121–134). Routledge.

Kerns, K. A., & Brumariu, L. E. (2014). Is insecure parent–child attachment a risk factor for the development of anxiety in childhood or adolescence? *Child Development Perspectives, 8*(1), 12–17. https://doi.org/10.1111/cdep.12054

Khan, M. (2017). *Childhood maltreatment and mother-child attachment: Examining interactions among attachment, depression, reflective functioning, parenting behaviors, and young children's outcomes in mothers with histories of childhood maltreatment* [Doctoral dissertation, University of Central Florida].

Kim, J., & Cicchetti, D. (2010). Longitudinal pathways linking child maltreatment, emotion regulation, peer relations, and psychopathology. Journal of Child Psychology and Psychiatry, 51(6), 706–716. https://doi.org/10.1111/j.1469-7610.2009.02202.x

Klosinski, G. (1993). Psychological maltreatment in the context of separation and divorce. *Child Abuse & Neglect, 17*(4), 557–563. https://doi.org/10.1016/0145-2134(93)90030-9

Knerr, W., Gardner, F., & Cluver, L. (2013). Improving positive parenting skills and reducing harsh and abusive parenting in low- and middle-income countries: A systematic review. *Prevention Science, 14*(4), 352–363. https://doi.org/10.1007/s11121-012-0314-1

Knox, M., Burkhart, K., & Cromly, A. (2013). Supporting positive parenting in community health centers: The ACT Raising Safe Kids program. *Journal of Community Psychology, 41*(4), 395–407. https://doi.org/10.1002/jcop.21543

Korolevskaia, A., & Yampolskaya, S. (2023). The consequences of childhood emotional abuse: A systematic review and content analysis. *Families in Society*, *104*(2), 167-178. https://doi.org/10.1177/10443894221124565

Kong, F., Zhu, N., Ye, Y., Li, C., Zhang, L., & Li, W. (2023). Childhood emotional but not physical or sexual maltreatment predicts prosocial behavior in late adolescence: A daily diary study. *Child Abuse & Neglect*, *139*, 106123. https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2023.106123

Kumari, V. (2020). Emotional abuse and neglect: Time to focus on prevention and mental health consequences. *The British Journal of Psychiatry, 217*(5), 597–599. https://doi.org/10.1192/bjp.2020.154

Kungl, M. T., Gabler, S., White, L. O., Spangler, G., & Vrticka, P. (2024). Precursors and effects of self-reported parental reflective functioning: Links to parental attachment representations and behavioral sensitivity. *Child Psychiatry & Human Development*, 1-16. https://doi.org/10.1007/s10578-023-01654-2

Kurtuluş, C., & Elemo, A. S. (2024). Childhood emotional neglect and risks of substance misuse: Meaning and purpose of life as a mediator. *International Journal of Mental Health and Addiction*, *22*(6), 3990-4003. https://doi.org/10.1007/s11469-023-01096-w

Lachman, J. M., Sherr, L. T., Cluver, L., Ward, C. L., Hutchings, J., & Gardner, F. (2016). Integrating evidence and context to develop a parenting program for low-income families in South Africa. *Journal of Child and Family Studies, 25*(7), 2337–2352. https://doi.org/10.1007/s10826-016-0389-6

Lang, A. J., Gartstein, M. A., Rodgers, C. S., & Lebeck, M. M. (2010). The impact of maternal childhood abuse on parenting and infant temperament. *Journal of Child and Adolescent Psychiatric Nursing, 23*(2), 100–110. https://doi.org/10.1111/j.1744-6171.2010.00229.x

Lathren, C., Bluth, K., & Zvara, B. (2020). Parent self-compassion and supportive responses to child difficult emotion: An intergenerational theoretical model rooted in attachment. *Journal of Family Theory & Review, 12*(3), 368–381. https://doi.org/10.1111/jftr.12381

Layzer, J. I., Goodson, B. D., Bernstein, L., & Price, C. (2001). *National evaluation of family support programs: Final report, Volume A: The meta-analysis.* Abt Associates.

Lazarus, A. A. (2005). Multimodal therapy. In J. C. Norcross & M. R. Goldfried (Eds.), *Handbook of psychotherapy integration* (2nd ed., pp. 105–120). Oxford University Press.

Lee, S. J., Taylor, C. A., & Bellamy, J. L. (2012). Paternal depression and risk for child neglect in father-involved families of young children. *Child Abuse & Neglect, 36*(5), 461–469. https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2012.04.002

Leijten, P., Raaijmakers, M. J., de Castro, B., & Matthys, W. (2013). Does socioeconomic status matter? A meta-analysis on parent training effectiveness for disruptive child behavior. *Journal of Clinical Child & Adolescent Psychology, 42*(3), 384–392. https://doi.org/10.1080/15374416.2013.769169

Lesnik-Oberstein, M., Koers, A. J., & Cohen, L. (1995). Parental hostility and its sources in psychologically abusive mothers: A test of the three-factor theory.

Child Abuse & Neglect, 19(1), 33–49. https://doi.org/10.1016/0145-2134(94)00107-6

Letarte, M. J., Normandeau, S., & Allard, J. (2010). Effectiveness of a parent training program "Incredible Years" in a child protection service. *Child Abuse & Neglect*, *34*(4), 253-261. https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2009.06.003

Lieberman, A. F., Weston, D., & Pawl, J. H. (1991). Preventive intervention and outcome with anxiously attached dyads. *Child Development, 62*(1), 199–209. https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.1991.tb01524.x

Ling, C., & Kwok, S. (2017). An integrated resilience and ecological model of child abuse (REC-Model). *Journal of Child and Family Studies, 26*, 1655–1663. https://doi.org/10.1007/s10826-017-0680-1

Louis, J. P., Ortiz, V., Barlas, J., Lee, J. S., Lockwood, G., Chong, W. F., & Sim, P. (2021). The Good Enough Parenting early intervention schema therapy-based program: Participant experience. *Plos One, 16*(12), e0243508. https://doi.org/10.1371/journal.pone.0243508

Lounds, J. J., Borkowski, J. G., & Whitman, T. L. (2004). Reliability and validity of the mother-child neglect scale. *Child Maltreatment, 9*(4), 371–381. https://doi.org/10.1177/1077559504269536

Löve, J., Mehlig, K., Källström, Å., Hensing, G., & Gunnarsdottir, H. (2019). Parents' socioeconomic position, psychological problems, and emotional neglect in childhood. *European Journal of Public Health, 29*(Suppl. 4), ckz187–182. https://doi.org/10.1093/eurpub/ckz187.182

Lundahl, B., Risser, H. J., & Lovejoy, M. C. (2006). A meta-analysis of parent training: Moderators and follow-up effects. *Clinical Psychology Review, 26*(1), 86–104. https://doi.org/10.1016/j.cpr.2005.07.004

Lyu, R., Lu, S., & Ma, X. (2023). Group interventions for mental health and parenting in parents with adverse childhood experiences: A systematic review and meta-analysis. *Family Relations*, *72*(4), 1806-1826. https://doi.org/10.1111/fare.12768

Maheu, F. S., Dozier, M., Guyer, A. E., Mandell, D., Peloso, E., Poeth, K., & Ernst, M. (2010). A preliminary study of medial temporal lobe function in youths with a history of caregiver deprivation and emotional neglect. *Cognitive, Affective, & Behavioral Neuroscience, 10*(1), 34–49. https://doi.org/10.3758/CABN.10.1.34

Mahler, M. S. (1975). *The psychological birth of the human infant: Symbiosis and individuation* (1st ed.). New York, NY: Routledge.

Main, M., & Solomon, J. (1990). Procedures for identifying infants as disorganized/disoriented during the Ainsworth Strange Situation. In M. T. Greenberg, D. Cicchetti, & E. M. Cummings (Eds.), *Attachment in the preschool years: Theory, research, and intervention* (Vol. 1, pp. 121–160). University of Chicago Press.

Main, M., Kaplan, N., & Cassidy, J. (1985). Security in infancy, childhood, and adulthood: A move to the level of representation. *Monographs of the Society for Research in Child Development, 50*(1–2), 66–104. https://doi.org/10.2307/3333827

Malo, C., Moreau, J., Chamberland, C., Leveille, S., & Roy, C. (2004). Parental cognition, emotions, and behaviors associated with the risk of psychological maltreatment of preschoolers. *Journal of Emotional Abuse, 4*(2), 1–26. https://doi.org/10.1300/J135v04n02_01

Mandal, D. (2019). John Locke, Rousseau and John Dewey: Conceptions of childhood education. *Journal of Education and Development, 9*, 557–563.

Marienau, C., & Segal, J. (2006). Parents as developing adult learners. *Child Welfare, 85*(5), 767–784. http://www.jstor.org/stable/45398782

Marvin, R., Cooper, G., Hoffman, K., & Powell, B. (2002). The Circle of Security project: Attachment-based intervention with caregiver–pre-school child dyads. *Attachment & Human Development, 4*(1), 107–124. https://doi.org/10.1080/14616730252982491

Maslow, A. H. (1948). "Higher" and "lower" needs. *Journal of Psychology, 25*(1), 433–436. https://doi.org/10.1080/00223980.1948.9917386

Maslow, A. H. (1962). Some basic propositions of a growth and self-actualization psychology. In A. W. Combs (Ed.), *Perceiving, behaving, becoming: A new focus for education* (pp. 34–49). Association for Supervision and Curriculum Development.

Masterson, J. F., & Rinsley, D. B. (1975). The borderline syndrome: The role of the mother in the genesis and psychic structure of the borderline personality. *International Journal of Psychoanalysis, 56*, 163–177.

McCoy, M. L., & Keen, S. M. (2013). *Child abuse and neglect.* Psychology Press.

Meinck, F., Cluver, L. D., Boyes, M. E., & Ndhlovu, L. D. (2015). Risk and protective factors for physical and emotional abuse victimisation amongst vulnerable children in South Africa. *Child Abuse Review, 24*(3), 182–197. https://doi.org/10.1002/car.2283

Meinck, F., Fry, D., Ginindza, C., Wazny, K., Elizalde, A., Spreckelsen, T. F., & Dunne, M. P. (2017). Emotional abuse of girls in Swaziland: Prevalence, perpetrators, risk and protective factors and health outcomes. *Journal of Global Health, 7*(1), Article 010410. https://doi.org/10.7189/jogh.07.010410

Mercer, J. (2015). Examining Circle of Security: A review of research and theory. *Research on Social Work Practice, 25*(3), 382–392. https://doi.org/10.1177/1049731514536620

Mersky, J. P., Topitzes, J. D., & Reynolds, A. J. (2011). Maltreatment prevention through early childhood intervention: A confirmatory evaluation of the Chicago Child-Parent Center preschool program. *Children and Youth Services Review, 33*(8), 1454–1463. https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2011.04.022

Mihalic, S. W., & Elliot, D. (1997). A social learning theory model of marital violence. *Journal of Family Violence, 12*(1), 21–47. https://doi.org/10.1023/A:1021941816102

Mikolajczak, M., Brianda, M. E., Avalosse, H., & Roskam, I. (2018). Consequences of parental burnout: Its specific effect on child neglect and violence. *Child Abuse & Neglect, 80*, 134–145. https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2018.03.025

Milner, J. S. (2000). Social information processing and child physical abuse: Theory and research. In D. J. Hansen (Ed.), *Nebraska symposium on motivation: Vol. 46. Motivation and child maltreatment* (pp. 39–84). University of Nebraska Press.

Mirabella-Beck, J. (1999). *The relationship between maternal history of victimization, current social supports, and abusive parenting behaviors: A Winnicottian perspective* [Unpublished doctoral dissertation]. Institute for Clinical Social Work.

Morelen, D., & Shaffer, A. (2012). Understanding clinical, legal, and ethical issues in child emotional maltreatment. *Journal of Aggression, Maltreatment & Trauma, 21*(2), 188-201. https://doi.org/10.1080/10926771.2012.639054

Moretti, M. M., Pasalich, D. S., & O'Donnell, K. A. (2018). Connect: An attachment-based program for parents of teens. In H. Steele & M. Steele (Eds.), *Handbook of attachment-based interventions* (pp. 375–400). The Guilford Press.

Morgan, C. H., Pu, D. F., & Rodriguez, C. M. (2022). Parenting style history in predicting harsh parenting and child abuse risk across the transition to parenthood: Role of gender. *Child Abuse & Neglect, 127*, 105587. https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2022.105587

Moss, E., Dubois-Comtois, K., Cyr, C., Tarabulsy, G. M., St-Laurent, D., & Bernier, A. (2011). Efficacy of a home-visiting intervention aimed at improving maternal sensitivity, child attachment, and behavioral outcomes for maltreated children: A randomized control trial. *Development and Psychopathology, 23*(1), 195–210. https://doi.org/10.1017/S0954579410000738

Müller, L. E., Bertsch, K., Bülau, K., Herpertz, S. C., & Buchheim, A. (2019). Emotional neglect in childhood shapes social dysfunctioning in adults by influencing the oxytocin and the attachment system: Results from a population-based study. *International Journal of Psychophysiology, 136*, 73–80. https://doi.org/10.1016/j.ijpsycho.2018.05.011

Nacak, M., Yağmurlu, B., Durgel, E. S., & Van de Vijver, F. J. R. (2011). Metropol ve Anadolu'da ebeveynlik: Biliş ve davranışlarda şehrin ve eğitim düzeyinin rolü. *Türk Psikoloji Dergisi, 26*, 85–100.

Naughton, A. M., Maguire, S. A., Mann, M. K., Lumb, R. C., Tempest, V., Gracias, S., & Kemp, A. M. (2013). Emotional, behavioral, and developmental features indicative of neglect or emotional abuse in preschool children: A systematic review. *JAMA Pediatrics, 167*(8), 769–775. https://doi.org/10.1001/jamapediatrics.2013.192

Neppl, T. K., Diggs, O. N., & Cleveland, M. J. (2020). The intergenerational transmission of harsh parenting, substance use, and emotional distress: Impact on the third-generation child. *Psychology of Addictive Behaviors, 34*(7), 852–861. https://doi.org/10.1037/adb0000551

Neumann, E. (2017). Recollections of emotional abuse and neglect in childhood as risk factors for depressive disorders and the need for psychotherapy in adult life. *The Journal of Nervous and Mental Disease*, *205*(11), 873-878. https://doi.org/10.1097/NMD.0000000000000748

Norcross, J. C., & Alexander, E. F. (2019). A primer on psychotherapy integration. In J. C. Norcross & M. R. Goldfried (Eds.), *Handbook of psychotherapy integration* (3rd ed., pp. 3–27). Oxford University Press.

O'Hagan, K. (1998). *Emotional and psychological abuse of children.* University of Toronto Press.

O'Hagan, K. P. (1995). Emotional and psychological abuse: Problems of definition. *Child Abuse & Neglect, 19*(4), 449–461. https://doi.org/10.1016/0145-2134(95)00006-T

Pala, F. C., Doğan, A., Irmak, T. Y., Hastaoğlu, Z. Ş., Eslek, D., Açıkbaş, E. K., & Aytekin, S. T. (2023). 2-6 yaş döneminde çocuğu olan ebeveynlere yönelik etkili ebeveynlik müdahale programının etkililiğinin değerlendirilmesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi, (57)*, 1808–1825. https://doi.org/10.53444/deubefd.1164618

Pallant, J. (2016). SPSS Suvival manuel. *A step by step guide to data analysis using IBM SPSS.* (6. basım). McGraw Hill education

Parkes, A. (2013). *Children and international human rights law: The right of the child to be heard.* London: Routledge.

Parkinson, S., Bromfield, L., McDougall, S., & Salveron, M. (2017). *Child neglect: Key concepts and risk factors.* Australian Centre for Child Protection. Retrieved March 30, 2025, from https://www.unisa.edu.au/siteassets/episerver-6-files/global/eass/research/accp/child-neglectkey-concept-and-risk-factors-report.pdf

Patterson, G. R. (1982). *Coercive family processes.* Castalia.

Patterson, G. R. (1995). Coercion as a basis for early age of onset for arrest. In J. McCord (Ed.), *Coercion and punishment in long-term perspectives* (pp. 81–105). Cambridge University Press.

Patterson, G. R., DeBaryshe, B. D., & Ramsey, E. (1989). A developmental perspective on antisocial behavior. *American Psychologist, 44*(2), 329–335. https://doi.org/10.1037/0003-066X.44.2.329

Pekdoğan, S., & Kanak, M. (2019). Validity and reliability study of the scale for emotional abuse potential of parents with children aged 3 to 6. *International Journal of Eurasia Social Sciences, 10*(35), 354–366.

Pekdoğan, S., & Kanak, M. (2022). Child temperament as a predictor of parents' potential for emotional abuse. *The Journal of Nervous and Mental Disease, 210*(5), 330–334. https://doi.org/10.1097/NMD.0000000000001470

Pereira, J., Vickers, K., Atkinson, L., Gonzalez, A., Wekerle, C., & Levitan, R. (2012). Parenting stress mediates between maternal maltreatment history and maternal sensitivity in a community sample. *Child Abuse & Neglect, 36*(5), 433–437. https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2012.01.006

Perry, B. D. (2002). Childhood experience and the expression of genetic potential: What childhood neglect tells us about nature and nurture. *Brain and Mind, 3*(1), 79–100. https://doi.org/10.1023/A:1016557824657

Peterson, C. M., Peugh, J., Loucks, L., & Shaffer, A. (2017). Emotional maltreatment in family of origin and young adult romantic relationship satisfaction. *Journal*

of Social and Personal Relationships, 35(6), 872–888. https://doi.org/10.1177/0265407517700300

Polansky, N., Borgman, R., & DeSaix, C. (1972). *The roots of futility.* Jossey-Bass.

Pollak, S. D., Cicchetti, D., Hornung, K., & Reed, A. (2000). Recognizing emotion in faces: Developmental effects of child abuse and neglect. *Developmental Psychology, 36*(5), 679–688. https://doi.org/10.1037/0012-1649.36.5.679

Pollock, L. (1983). *Forgotten children: Parent-child relations from 1500 to 1900.* Cambridge: Cambridge University Press.

Potthast, N., Neuner, F., & Catani, C. (2014). The contribution of emotional maltreatment to alcohol dependence in a treatment-seeking sample. *Addictive Behaviors, 39*(5), 949–958. https://doi.org/10.1016/j.addbeh.2014.01.015

Pourmohamadreza-Tajrishi, M., Ashouri, M., Afrooz, G. A., Arjmandnia, A. A., & Ghobari-Bonab, B. (2015). The Effectiveness of positive parenting program (Triple-P) training on interaction of mother-child with intellectual disability. *Rehabilitation*, *16*(2), N2. https://sid.ir/paper/43500/en

Prior, M. K., & Quinn, A. S. (2010). The relationship between childhood emotional neglect and adult spirituality: An exploratory study. *Journal of Religion & Spirituality in Social Work: Social Thought, 29*(4), 277–299. https://doi.org/10.1080/15426432.2010.518868

Raphael-Leff, J. (2018). Introduction: On wildness and ghosts—An introduction to psychoanalytic thinking. In *Parent-infant psychodynamics: Wild things, mirrors and ghosts* (pp. 1–24). Routledge.

Rees, C. A. (2009). Understanding emotional abuse. *Archives of Disease in Childhood, 95*(1), 59–67. https://doi.org/10.1136/adc.2008.143156

Rosenblum, K. L., McDonough, S. C., Sameroff, A. J., & Muzik, M. (2008). Reflection in thought and action: Maternal parenting reflectivity predicts mind-minded comments and interactive behavior. *Infant Mental Health Journal, 29*(4), 362–376. https://doi.org/10.1002/imhj.20184

Rosenkranz, S. E., Muller, R. T., & Henderson, J. L. (2012). Psychological maltreatment in relation to substance use problem severity among youth. *Child Abuse & Neglect, 36*(5), 438–448. https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2012.01.005

Rosenthal, R. (1994). Parametric measures of effect size. In H. Cooper & L. V. Hedges (Eds.), *The handbook of research synthesis* (pp. 231–244). Russell Sage Foundation.

Rostad, W. L., & Whitaker, D. J. (2016). The association between reflective functioning and parent–child relationship quality. *Journal of Child and Family Studies, 25*(7), 2164–2177. https://doi.org/10.1007/s10826-016-0388-7

Rothenberg, W. A., Lansford, J. E., Alampay, L. P., Al-Hassan, S. M., Bacchini, D., Bornstein, M. H., & Chang, L. (2020). Examining effects of mother and father warmth and control on child externalizing and internalizing problems from age 8 to 13 in nine countries. *Development and Psychopathology, 32*(3), 1113–1137. https://doi.org/10.1017/S0954579419001214

Roy, A. (2002). Self-rated childhood emotional neglect and CSF monoamine indices in abstinent cocaine-abusing adults: Possible implications for suicidal behavior.

Psychiatry Research, 112(1), 69–75. https://doi.org/10.1016/S0165-1781(02)00176-2

Royse, D. (2016). *Emotional abuse of children: Essential information.* Routledge.

Ruiz-Casares, M., Lilley, S., Thombs, B. D., Platt, R. W., Scott, S., Isdijoso, W., & Mayo, N. (2019). Protocol for a cluster randomised controlled trial evaluating a parenting with home visitation programme to prevent physical and emotional abuse of children in Indonesia: The Families First Programme. *BMJ Open, 9*(1), Article e021751. https://doi.org/10.1136/bmjopen-2018-021751

Ruiz-Casares, M., Thombs, B. D., Mayo, N. E., Andrina, M., Scott, S. C., & Platt, R. W. (2022). The Families First program to prevent child abuse: Results of a cluster randomized controlled trial in West Java, Indonesia. *Prevention Science, 23*(8), 1457–1469. https://doi.org/10.1007/s11121-022-01433-w

Salokangas, R. K., Schultze-Lutter, F., Schmidt, S. J., Pesonen, H., Luutonen, S., Patterson, P., & Hietala, J. (2019). Childhood physical abuse and emotional neglect are specifically associated with adult mental disorders. *Journal of Mental Health, 29*(4), 376–384. https://doi.org/10.1080/09638237.2018.1521940

Sameroff, A., & Chandler, M. (1975). Reproductive risk and the continuum of caretaking casualty. In F. D. Horowitz (Ed.), *Review of child development research* (Vol. 4, pp. 187–244). University of Chicago Press.

Sanders, M. R. (2012). Development, evaluation, and multinational dissemination of the Triple P-Positive Parenting Program. *Annual Review of Clinical Psychology, 8*, 345–379. https://doi.org/10.1146/annurev-clinpsy-032511-143104

Sanders, M., & Pidgeon, A. (2011). The role of parenting programmes in the prevention of child maltreatment. *Australian Psychologist*, *46*(4), 199-209. https://doi.org/10.1111/j.1742-9544.2010.00012.x

Sanders, M. R., Pidgeon, A. M., Gravestock, F., Connors, M. D., Brown, S., & Young, R. W. (2004). Does parental attributional retraining and anger management enhance the effects of the Triple P-Positive Parenting Program with parents at risk of child maltreatment? *Behavior Therapy, 35*(3), 513–535. https://doi.org/10.1016/S0005-7894(04)80030-3

Sanders, M. R., Turner, K. M. T., & Metzler, C. W. (2019). Applying self-regulation principles in the delivery of parenting interventions. *Clinical Child and Family Psychology Review, 22*(1), 24–42. https://doi.org/10.1007/s10567-019-00287-z

Sanders, M. R., Turner, K. M., Baker, S., Ma, T., Chainey, C., Horstead, S. K., ... & Eastwood, J. (2024). Supporting families affected by adversity: An open feasibility trial of Family Life Skills Triple P. *Behavior therapy*, *55*(3), 621-635. https://doi.org/10.1016/j.beth.2023.09.004

Santos, A. I. P. M. D., Martins, E. D. C. F., Magalhães, C. C. Á., Mendes, F. E. D., & Fernandes, R. I. R. D. S. (2020). Effects of a parenting education program on parenting skills, parenting stress, and mindfulness skills. *Acta Paulista de Enfermagem, 33*, Article eAPE20190282.

Schilling, S., Lanier, P., Rose, R. A., Shanahan, M., & Zolotor, A. J. (2020). A quasi-experimental effectiveness study of Triple P on child maltreatment. *Journal of family violence*, *35*, 373-383. https://doi.org/10.37689/acta-ape/2020AE02826

Schimmenti, A., & Caretti, V. (2010). Psychic retreats or psychic pits? Unbearable states of mind and technological addiction. Psychoanalytic Psychology, 27(2), 115–132. https://doi.org/10.1037/a0019414

Schimmenti, A., Maganuco, N. R., La Marca, L., Di Dio, N., Gelsomino, E., & Gervasi, A. M. (2015). "Why do I feel so bad?" Childhood experiences of emotional neglect, negative affectivity, and adult psychiatric symptoms. *Mediterranean Journal of Social Sciences, 6*(6 S1), 259–265. https://doi.org/10.5901/mjss.2015.v6n6s1p259

Schore, A. N. (2001). The effects of early relational trauma on right brain development, affect regulation, and infant mental health. *Infant Mental Health Journal, 22*(1–2), 201–269. https://doi.org/10.1002/1097-0355(200101/04)22:1<201::AID-IMHJ8>3.0.CO;2-9

Sciarrino, N. A., Hernandez, T. E., & Davidtz, J. (2018). *Understanding child neglect: Biopsychosocial perspectives.* Springer.

Sebre, S., Sprugevica, I., Novotni, A., Bonevski, D., Pakalniskiene, V., Popescu, D., & Lewis, O. (2004). Cross-cultural comparisons of child-reported emotional and physical abuse: Rates, risk factors and psychosocial symptoms. *Child Abuse & Neglect, 28*(1), 113–127. https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2003.06.004

Sedlak, A. J., Mettenburg, J., Basena, M., Petta, I., McPherson, K., Greene, A., & Li, S. (2010). *Fourth national incidence study of child abuse and neglect (NIS-4): Report to Congress.* U.S. Department of Health and Human Services, Administration for Children and Families.

Shapiro, C. J., Prinz, R. J., & Sanders, M. R. (2012). Facilitators and barriers to implementation of an evidence-based parenting intervention to prevent child maltreatment: The Triple P-Positive Parenting Program. *Child Maltreatment, 17*(1), 86–95. https://doi.org/10.1177/1077559511424774

Shapiro, S. S., & Wilk, M. B. (1965). An analysis of variance test for normality (complete samples). *Biometrika, 52*(3/4), 591–611. https://doi.org/10.2307/2333709

Sharp, C., & Fonagy, P. (2008). The parent's capacity to treat the child as a psychological agent: Constructs, measures and implications for developmental psychopathology. *Social Development, 17*(3), 737–754. https://doi.org/10.1111/j.1467-9507.2007.00457.x

Shonkoff, J. P., & Phillips, D. A. (2000). *From neurons to neighborhoods: The science of early childhood development.* Washington, DC: National Academies Press.

Sidebotham, P. (2001). An ecological approach to child abuse: A creative use of scientific models in research and practice. *Child Abuse Review, 10*(2), 97–112. https://doi.org/10.1002/car.643

Siegel, D. J., & Hartzell, M. (2013). *Parenting from the inside out: How a deeper self-understanding can help you raise children who thrive*. Penguin.

Simeon, D., & Abugel, J. (2023). *Feeling unreal: Depersonalization and the loss of the self.* Oxford University Press.

Sinha, R. (2008). Chronic stress, drug use, and vulnerability to addiction. *Annals of the New York Academy of Sciences, 1141*(1), 105–130. https://doi.org/10.1196/annals.1441.030

Sirois, F. M., Bögels, S., & Emerson, L. M. (2019). Self-compassion improves parental well-being in response to challenging parenting events. The Journal of Psychology, 153(3), 327–341. https://doi.org/10.1080/00223980.2018.1523123

Skogrand, L., Singh, A., Allgood, S., DeFrain, J., DeFrain, N., & Jones, J. E. (2007). The process of transcending a traumatic childhood. *Contemporary Family Therapy, 29*(4), 253–270. https://doi.org/10.1007/s10591-007-9049-8

Slade, A. (2007). Reflective parenting programs: Theory and development. *Psychoanalytic Inquiry*, *26*(4), 640-657. https://doi.org/10.1080/07351690701310698

Slade, A., Grienenberger, J., Bernbach, E., Levy, D., & Locker, A. (2005). Maternal reflective functioning, attachment, and the transmission gap: A preliminary study. *Attachment & Human Development, 7*(3), 283–298. https://doi.org/10.1080/14616730500245880

Slade, A., Holland, M. L., Ordway, M. R., Carlson, E. A., Jeon, S., Close, N., ... & Sadler, L. S. (2020). Minding the Baby®: Enhancing parental reflective functioning and infant attachment in an attachment-based, interdisciplinary home visiting program. *Development and Psychopathology*, *32*(1), 123-137. https://doi.org/10.1017/S0954579418001463

Slade, A., Sadler, L., Dios-Kenn, C. D., Webb, D., Currier-Ezepchick, J., & Mayes, L. (2005). Minding the Baby: A reflective parenting program. *Psychoanalytic Study of the Child, 60*(1), 74–100. https://doi.org/10.1080/00797308.2005.11800747

Sleed, M., Baradon, T., & Fonagy, P. (2013). New Beginnings for mothers and babies in prison: A cluster randomized controlled trial. *Attachment & Human Development*, *15*(4), 349-367. https://doi.org/10.1080/14616734.2013.782651

Slep, A. M. S., Heyman, R. E., & Snarr, J. D. (2011). Child emotional aggression and abuse: Definitions and prevalence. *Child Abuse & Neglect, 35*(10), 783–796. https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2011.07.002

Spertus, I. L., Yehuda, R., Wong, C. M., Halligan, S., & Seremetis, S. V. (2003). Childhood emotional abuse and neglect as predictors of psychological and physical symptoms in women presenting to a primary care practice. *Child Abuse & Neglect*, *27*(11), 1247–1258. https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2003.05.001

Spinazzola, J., Hodgdon, H., Liang, L., Ford, J., Layne, C., Pynoos, R., Briggs, E., Stolbach, B., & Kisiel, C. (2014). Unseen wounds: The contribution of psychological maltreatment to child and adolescent mental health and risk outcomes in a national sample. *Psychological Trauma: Theory, Research, Practice, and Policy, 6*(S1), S18–S28. https://doi.org/10.1037/a0037766

Sroufe, L. A. (2005). Attachment and development: A prospective, longitudinal study from birth to adulthood. *Attachment & Human Development, 7*(4), 349–367. https://doi.org/10.1080/14616730500365928

Stacks, A. M., Muzik, M., Wong, K., Beeghly, M., Huth-Bocks, A., Irwin, J. L., & Rosenblum, K. L. (2014). Maternal reflective functioning among mothers with childhood maltreatment histories: Links to sensitive parenting and infant attachment security. *Attachment & Human Development, 16*(5), 515–533. https://doi.org/10.1080/14616734.2014.935452

Steele, H., Bate, J., Steele, M., Dube, S. R., Danskin, K., Knafo, H., ... Murphy, A. (2016). Adverse childhood experiences, poverty, and parenting stress. *Canadian Journal of Behavioural Science, 48*(1), 32–38. https://doi.org/10.1037/cbs0000034

Stein, A., Gath, D. H., Bucher, J., Bond, A., Day, A., & Cooper, P. J. (1991). The relationship between post-natal depression and mother-child interaction. *The British Journal of Psychiatry, 158*(1), 46–52. https://doi.org/10.1192/bjp.158.1.46

Stith, S. M., Liu, T., Davies, C., Boykin, E. L., Alder, M. C., Harris, J. M., & Dees, J. E. (2009). Risk factors in child maltreatment: A meta-analytic review of the literature. *Aggression and Violent Behavior, 14*(1), 13–29. https://doi.org/10.1016/j.avb.2006.03.006

Stone, L. (1979). *The family, sex and marriage in England, 1500–1800* (Vol. 43). Harper & Row.

Stronach, E. P., Toth, S. L., Rogosch, F., & Cicchetti, D. (2013). Preventive interventions and sustained attachment security in maltreated children. *Development and Psychopathology, 25*(4, Pt. 1), 919–930. https://doi.org/10.1017/S0954579413000278

Suchman, N. E., DeCoste, C., Borelli, J. L., & McMahon, T. J. (2018). Does improvement in maternal attachment representations predict greater maternal sensitivity, child attachment security and lower rates of relapse to substance use? A second test of Mothering from the Inside Out treatment mechanisms. *Journal of Substance Abuse Treatment, 85*, 21–30. https://doi.org/10.1016/j.jsat.2017.11.006

Suchman, N. E., DeCoste, C., Leigh, D., & Borelli, J. (2010). Reflective functioning in mothers with drug use disorders: Implications for dyadic interactions with infants and toddlers. *Attachment & Human Development, 12*(6), 567–585. https://doi.org/10.1080/14616734.2010.501988

Suess, G. J., Bohlen, U., Carlson, E. A., Spangler, G., & Maier, M. F. (2016). Effectiveness of attachment based STEEP™ intervention in a German high-risk sample. *Attachment & Human Development, 18*(5), 443–460. https://doi.org/10.1080/14616734.2016.1165265

Sunar, D. (2009). Mothers' and fathers' child-rearing practices and self-esteem in three generations of urban Turkish families. In S. Bekman & A. Aksu-Koç (Eds.), *Perspectives on human development, family and culture* (pp. 126–139). New York: Cambridge University Press.

Taber, K. S. (2018). The use of Cronbach's alpha when developing and reporting research instruments in science education. *Research in Science Education, 48*(6), 1273–1296. https://doi.org/10.1007/s11165-016-9602-2

Taillieu, T. L., Brownridge, D. A., Sareen, J., & Afifi, T. O. (2016). Childhood emotional maltreatment and mental disorders: Results from a nationally representative adult sample from the United States. *Child Abuse & Neglect, 59*, 1–12. https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2016.07.005

Talmon, A. (2023). Parental emotion regulation: The role of parents' own childhood maltreatment. In I. Roskam, J. J. Gross, & M. Mikolajczak (Eds.), *Emotion regulation and parenting* (pp. 82–100). Cambridge University Press.

Talmon, A., Horovitz, M., Shabat, N., Haramati, O. S., & Ginzburg, K. (2019). "Neglected moms": The implications of emotional neglect in childhood for the transition to motherhood. *Child Abuse & Neglect, 88*, 445–454. https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2018.12.021

Taylor, C. A., Guterman, N. B., Lee, S. J., & Rathouz, P. J. (2009). Intimate partner violence, maternal stress, nativity, and risk for maternal maltreatment of young children. *American Journal of Public Health, 99*(1), 175–183. https://doi.org/10.2105/AJPH.2007.126722

Taylor, J., & Daniel, B. (2005). *Child neglect: Practice issues for health and social care.* London: Jessica Kingsley Publishers.

Teicher, M. H., & Samson, J. A. (2016). Annual research review: Enduring neurobiological effects of childhood abuse and neglect. *Journal of Child Psychology and Psychiatry, 57*(3), 241–266. https://doi.org/10.1111/jcpp.12507

Teicher, M. H., Samson, J. A., Polcari, A., & McGreenery, C. E. (2006). Sticks, stones, and hurtful words: Relative effects of various forms of childhood maltreatment. *American Journal of Psychiatry, 163*(6), 993–1000. https://doi.org/10.1176/ajp.2006.163.6.993

Thompson, R. A. (2000). The legacy of early attachments. *Child development, 71*(1), 145-152. https://doi.org/10.1111/1467-8624.00128

Toth, S. L., & Manly, J. T. (2019). Developmental consequences of child abuse and neglect: Implications for intervention. *Child Development Perspectives, 13*(1), 59–64. https://doi.org/10.1111/cdep.12317

Toth, S. L., Gravener-Davis, J. A., Guild, D. J., & Cicchetti, D. (2013). Relational interventions for child maltreatment: Past, present, and future perspectives. *Development and Psychopathology, 25*(4, Pt. 2), 1601–1617. https://doi.org/10.1017/S0954579413000795

Toth, S. L., Maughan, A., Manly, J. T., Spagnola, M., & Cicchetti, D. (2002). The relative efficacy of two interventions in altering maltreated preschool children's representational models: Implications for attachment theory. *Development and Psychopathology, 14*(4), 877–908. https://doi.org/10.1017/S095457940200411X

Tronick, E. Z., & Weinberg, M. K. (1997). Depressed mothers and infants: Failure to form dyadic states of consciousness. In L. Murray & P. J. Cooper (Eds.), *Postpartum depression and child development* (pp. 54–81). New York: Guilford Press.

U.S. Department of Health and Human Services. (2017). *Child maltreatment 2015.* Washington, DC: U.S. Government Printing Office.

Uslu, R. I., Kapci, E. G., Yildirim, R., & Oney, E. (2010). Sociodemographic characteristics of Turkish parents in relation to their recognition of emotional maltreatment. *Child Abuse & Neglect, 34*(5), 345–353. https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2009.09.010

Ülker, A., & Aydos, E. H. (2024). Okul öncesi dönemde çocuğu olan ebeveynlerin duygu sosyalleştirme davranışları ve duygusal istismar potansiyelleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Türk Psikoloji Dergisi, 39*(94), 58-80. https://doi.org/10.31828/turkpsikoloji.1441059

Ümmet, D., Satici, B., Okur, S., Deniz, M. E., & Satici, S. A. (2023). Psychological maltreatment, psychological adjustment, family communication, and mental wellbeing: A longitudinal serial mediation study. *Applied Research in Quality of Life, 18*(3), 1321-1335. https://doi.org/10.1007/s11482-022-10141-0

Üstündağ, A. (2022). Ebeveynlerin duygusal istismara yönelik bilgi düzeylerinin belirlenmesi ve bilinçlendirilmesi. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, (30)*, 154–171. https://doi.org/10.54600/igdirsosbilder.1067922

Valentino, K., Cummings, E. M., Borkowski, J., Hibel, L. C., Lefever, J., & Lawson, M. (2019). Efficacy of a reminiscing and emotion training intervention on maltreating families with preschool-aged children. *Developmental Psychology, 55*(11), 2365–2378. https://doi.org/10.1037/dev0000792

van IJzendoorn, M. (2007). Attachment at an early age (0–5) and its impact on children's development. In R. E. Tremblay, M. Boivin, & R. Peters (Eds.), Encyclopedia on early childhood development (pp. 1–5). Montreal, QC: Centre of Excellence for Early Childhood Development and Strategic Knowledge Cluster on Early Child Development. http://www.child-encyclopedia.com/documents/van_IJzendoornANGxp.pdf (Erişim tarihi: 05.10.2024)

van IJzendoorn, M. H., Kranenburg, M. J., Zwart-Woudstra, H. A., van Busschbach, A. M., & Lambermon, M. W. (1991). Parental attachment and children's socio-emotional development: Some findings on the validity of the Adult Attachment Interview in the Netherlands. *International Journal of Behavioral Development, 14*(3), 375–394. https://doi.org/10.1177/016502549101400402

van Leuven, L., Enebrink, P., Ghaderi, A., Sorjonen, K., Lalouni, M., & Forster, M. (2023). A randomized controlled trial of Safer Kids–A program for parents reported for child abuse: Short-term effects on further reports of child abuse and related risk factors. *Child Abuse & Neglect, 143*, Article 106329. https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2023.106329

van Leuven, L., Västhagen, M., Forster, M., & Lindberg, L. (2025). Parents' experiences of parent training after reported child abuse: A qualitative study. *Child Abuse & Neglect, 161*, Article 107252. https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2025.107252

Vásquez, J. D. R. (2020). *Inter-generational child maltreatment: A psychoeducation workshop for Latinx populations* [Doctoral dissertation, California State University, Northridge]. CSUN ScholarWorks.

Veerman, P. E. (1992). *The rights of the child and the changing image of childhood.* Dordrecht: Martinus Nijhoff Publishers.

Villeneuve, É., Paradis, A., Lassance, L., Hébert, M., Daspe, M. È., & Godbout, N. (2024). Psychological neglect and the sense of parental competence in parental couples: Mindfulness as an underlying mechanism. *Journal of Family Violence*, 1-12. https://doi.org/10.1007/s10896-024-00769-x

Vissing, Y. M., Straus, M. A., Gelles, R. J., & Harrop, J. W. (1991). Verbal aggression by parents and psychosocial problems of children. *Child Abuse & Neglect, 15*(3), 223–238. https://doi.org/10.1016/0145-2134(91)90067-N

Wang, X. (2021). Intergenerational effects of childhood maltreatment: The roles of parents' emotion regulation and mentalization. *Child Abuse & Neglect, 128*, Article 104940. https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2021.104940

Wark, M. J., Kruczek, T., & Boley, A. (2003). Emotional neglect and family structure: Impact on student functioning. *Child Abuse & Neglect, 27*(9), 1033–1043. https://doi.org/10.1016/S0145-2134(03)00162-5

Webb, J. (2012). *Running on empty: Overcome your childhood emotional neglect.* Morgan James Publishing.

Webster-Stratton, C. (1991). Annotation: Strategies for helping families with conduct disordered children. *Journal of Child Psychology and Psychiatry, 32*(7), 1047–1062. https://doi.org/10.1111/j.1469-7610.1991.tb00349.x

Webster-Stratton, C., Gaspar, M. F., & Seabra-Santos, M. J. (2012). Incredible years® parent, teachers and children's series: transportability to Portugal of early intervention programs for preventing conduct problems and promoting social and emotional competence. *Psychosocial Intervention*, *21*(2), 157-169. https://doi.org/10.5093/in2012a15

Webster-Stratton, C., & Reid, M. J. (2018). The Incredible Years parents, teachers, and children training series: A multifaceted treatment approach for young children with conduct problems. In J. R. Weisz & A. E. Kazdin (Eds.), *Evidence-based psychotherapies for children and adolescents* (3rd ed., pp. 122–141). The Guilford Press.

Webster-Stratton, C., Reid, M. J., & Hammond, M. (2001). Preventing conduct problems, promoting social competence: A parent and teacher training partnership in Head Start. *Journal of Clinical Child Psychology, 30*(3), 283–302. https://doi.org/10.1207/S15374424JCCP3003_2

White, M. G., Bogdan, R., Fisher, P. M., Munoz, K. E., Williamson, D. E., & Hariri, A. R. (2012). FKBP5 and emotional neglect interact to predict individual differences in amygdala reactivity. *Genes, Brain and Behavior, 11*(7), 869–878. https://doi.org/10.1111/j.1601-183X.2012.00837.x

Wilson, R. S., Boyle, P. A., Levine, S. R., Yu, L., Anagnos, S. E., Buchman, A. S., & Bennett, D. A. (2012). Emotional neglect in childhood and cerebral infarction in older age. *Neurology, 79*(15), 1534–1539. https://doi.org/10.1212/WNL.0b013e31826e25bd

Winnicott, D. W. (1965/2018). *The maturational processes and the facilitating environment: Studies in the theory of emotional development.* Routledge. (Original work published 1965)

Winnicott, D. W. (1971). *Playing and reality.* London: Tavistock Publications.

Wolfe, D. A., & McIsaac, C. (2011). Distinguishing between poor/dysfunctional parenting and child emotional maltreatment. *Child Abuse & Neglect, 35*(10), 802–813. https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2010.12.009

Wright, M. O. (2008). *Childhood emotional abuse.* Taylor & Francis.

Wright, M. O. D., Crawford, E., & Del Castillo, D. (2009). Childhood emotional maltreatment and later psychological distress among college students: The mediating role of maladaptive schemas. *Child Abuse & Neglect, 33*(1), 59–68. https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2008.12.007

Wyatt Kaminski, J., Valle, L. A., Filene, J. H., & Boyle, C. L. (2008). A meta-analytic review of components associated with parent training program effectiveness. *Journal of Abnormal Child Psychology, 36*(4), 567–589. https://doi.org/10.1007/s10802-007-9201-9

Yang, B., Xiong, C., & Huang, J. (2021). Parental emotional neglect and left-behind children's externalizing problem behaviors: The mediating role of deviant peer affiliation and the moderating role of beliefs about adversity. *Children and Youth Services Review, 120*, Article 105710. https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2020.105710

Ylitervo, L., Veijola, J., & Halt, A. H. (2023). Emotional neglect and parents' adverse childhood events. *European Psychiatry, 66*(1), e47. https://doi.org/10.1192/j.eurpsy.2023.47

Younas, F., & Gutman, L. M. (2023). Parental risk and protective factors in child maltreatment: A systematic review of the evidence. *Trauma, Violence, & Abuse, 24*(5), 3697–3714. https://doi.org/10.1177/15248380221134634

Young, R., Lennie, S., & Minnis, H. (2011). Children's perceptions of parental emotional neglect and control and psychopathology. *Journal of Child Psychology and Psychiatry, 52*(8), 889–897. https://doi.org/10.1111/j.1469-7610.2011.02390.x

Young, R., Lennie, S., & Minnis, H. (2011). Children's perceptions of parental emotional neglect and control and psychopathology. Journal of Child Psychology and Psychiatry, 52(8), 889–897. https://doi.org/10.1111/j.1469-7610.2011.02390.x

Youngblade, L. M., & Belsky, J. (1990). Social and emotional consequences of child maltreatment. In R. T. Ammerman & M. Hersen (Eds.), *Children at risk: An evaluation of factors contributing to child abuse and neglect* (pp. 109–146). Springer US.

Yu, X., He, T., Tan, Y., Chi, P., & Lin, X. (2023). Intergenerational effects of childhood maltreatment: The relationships among parental childhood emotional neglect, emotional expressiveness and children's problem behaviors. *Child Abuse & Neglect, 140*, Article 106147. https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2023.106147

Yue, L., Cui, N., Golfenshtein, N., Hao, Y., & Lyu, P. (2022). The protective role of mindful parenting against child maltreatment and aggressive behavior: An exploratory study among Chinese parent-adolescent dyads. *Child and Adolescent Psychiatry and Mental Health, 16*(1), Article 72. https://doi.org/10.1186/s13034-022-00507-5

Zahn-Waxler, C., & Smith, K. D. (1992). The development of prosocial behavior. In V. B. Van Hasselt & M. Hersen (Eds.), *Handbook of social development: A lifespan perspective* (pp. 229–256). Plenum Press.

Zalewski, M., Cyranowski, J. M., Cheng, Y., & Swartz, H. A. (2013). Role of maternal childhood trauma on parenting among depressed mothers of psychiatrically ill children. *Depression and Anxiety, 30*(9), 792–799. https://doi.org/10.1002/da.22116

Zhang, H., Wang, W., & Lachman, J. M. (2024). The efficacy of an evidence-based parenting program in preventing child maltreatment in mainland China. *Child Abuse & Neglect, 147*, Article 106544. https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2023.106544

Zuravin, S. J., & Fontanella, C. (1999). The relationship between child sexual abuse and major depression among low-income women: A function of growing up experiences?. *Child Maltreatment*, *4*(1), 3-12. https://doi.org/10.1177/1077559599004001001

Zweig, F. H., & Paris, J. (1991). Parents' emotional neglect and overprotection according to the recollections of patients with borderline personality disorder. *American Journal of Psychiatry, 148*(5), 648–651. https://doi.org/10.1176/ajp.148.5.648

EKLER

Ek 1. Kişisel Bilgi Formu

1- Yaşınız	
2- Medeni durumunuz	( ) Evli ( ) Diğer (belirtiniz) ……..
3- Öğrenim durumunuz	( ) İlkokul ( ) Ortaokul ( ) Lise ( ) Lisans ( ) Lisansüstü
4- Çalışma durumunuz	( ) Çalışmıyor ( ) Çalışıyor (belirtiniz) …….
5- (Var ise) Eşinizin öğrenim durumu	( ) İlkokul ( ) Ortaokul ( ) Lise ( ) Lisans ( ) Lisansüstü
6- (Var ise) Eşinizin mesleği	( ) Çalışmıyor ( ) Çalışıyor (belirtiniz) …….
7- Kaç çocuğunuz var? Yaşlarını belirtiniz.	
8- Gelir durumunuzu nasıl görüyorsunuz?	( ) Düşük ( ) Orta ( ) Yüksek

Ek 2. Duygusal İstismar Potansiyeli Ölçeği Örnek Maddeler

No	Maddeler	1	2	3	4	5
13	Çocuğum altını ıslattığı zaman uygun dille açıklama yaparım					
14	Çocuğumun yanında başka birisiyle kavga ederim					
15	Çocuğumu “keşke sende arkadaşların gibi akıllı ve uslu olsan” diye uyarırım					
16	Çocuğum istediğimi yapmadığı zaman onu tehdit ederim					
17	Çocuğumu cezalandırmak amacıyla onu odaya kapatırım					
18	Çocuğum beni dinlemediği zaman onu sevdiği şeylerden mahrum bırakırım					

Ek 3. Duygusal İstismar Farkındalık Ölçeği Örnek Maddeler

		Kesinlikle uygun değil	Uygun değil	Uygun	Kesinlikle uygun
1	Üç yaşındaki Ayşe annesinin sözünü dinlemeyip koşunca düştü. Ağlayarak annesine sarılmak istedi. Annesi ders olsun diye Ayşe'nin kendisine sarılmasına izin vermedi ve kızgınlığını belli etti. Koltukta oturup yanlış hareketini düşünmesini söyledi.				
2	Mehtap 10 yaşındaydı ve 6 yaşındaki kardeşini çok kıskanıyordu. Kardeşi onu kızdırdığında "salak şişko" diye bağırdı. Tartışma büyüyünce babaları "Benim kafam şişti. İçeriye gidin, kozunuzu orada paylaşın, kavganız bitince çıkarsınız" diyerek ikisini birden odalarına gönderdi.				
3	Sekiz yaşındaki Ali top oynamaya çok düşkündü. Annesi hava kararmadan eve gelmesini söylemişti. Hava karardığı halde Ali eve gelmeyince annesi çok merak etti. Eve bir saat geç gelen Ali'ye küstü, konuşmadı. Daha sonra eve gelen eşine durumu anlatırken "Hak etmişti" dedi.				
4	İki yaşındaki Filiz iştahsızdı ve yemek yememek için inatlaşıyordu. Annesi doğru dürüst beslenmezse hastalanacağından korkuyordu. Ağzına verilen kaşığı reddettiği zaman annesi "Yemezsen giderim bak!" dediğinde Filiz'in o lokmayı kabul ettiğini gördü.				

Ek 4. Anne Çocuk İhmal Ölçeği Duygusal İhmal Örnek Maddeler

	Bana tamamen uygun	Bana oldukça uygun	Kararsızım	Bana pek uygun değil	Bana hiç uygun değil
Çocuğumla oynar, onunla vakit geçiririm.					
Çocuğum üzgün olduğunda onunla ilgilenerek yardımcı olurum.					
Çocuğuma onu sevdiğimi söylerim.					

Ek 5. Etik Kurul Onayı

YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu

Toplantı Tarihi:	Toplantı No:
25.05.2022	**2022.05**

SOSYAL VE BEŞERİ BİLİMLER ARAŞTIRMALARI ETİK KURULU TOPLANTI KARARI

Yürütücülüğünü Üniversitemiz Sosyal Bilimler Enstitüsü öğretim üyelerinden PROF. DR. ALİ ERYILMAZ danışmanlığında lisansüstü öğrencisi CEYHAN TURHAN tarafından yapılacak olan "Ebeveynlere Yönelik Geliştirilen Duygusal İhmal Ve Duygusal İstismara Müdahale Programının Etkililiğinin İncelenmesi" adlı çalışma ve bu çalışmada kullanılacak veri toplama araçları ve yöntemlerine ilişkin bilgilerde etiğe aykırı herhangi bir bulguya rastlanmamıştır.

Etik Kurul Üyeleri

Ek 6. Ebeveynlere Yönelik Geliştirilen Duygusal İhmal ve Duygusal İstismara Müdahale Programı Örnek Oturumlar

PROGRAMIN İÇERİĞİ

1. **Tanışma**
2. **Duygusal İhmal ve Duygusal İstismar -Hangi davranışlar veya eksiklikler duygusal ihmal ve duygusal istismar olarak değerlendirilir? Duygusal İhmalin sonuçları**
3. Gelişim dönemleri ve gelişim dönemlerinin ihtiyaçlarına uygun beklentiler, davranışlar, yaklaşım ve tutumlar
4. İhmal döngüsü-Ebeveynin duygusal ihmal ve duygusal istismar geçmişi
5. Stres yönetimi
6. **İşlevsel olmayan düşünceler (Ebeveynlikle ilgili yanlış inançlar-Gerçekçi olmayan beklentiler)**
7. **Yansıtıcı iletişim (çocuğun duygusal ihtiyacını-duygusunu-düşüncesini anlayıp yansıtma),**
8. Pozitif disiplin, sağlıklı sınırlar
9. Besleyici, destekleyici becerilerin öğretimi
10. **Ebeveynlikleri ile ilgili olumlu noktalara odaklanmak**
11. Sosyal destek kaynakları
12. Sonlandırma

1. **HAFTA**

TEMA: Tanışma

SÜRE: 120 Dakika

AMAÇ: Programın etkililiğini artırmak için grup dinamiklerinin oluşmasını sağlamak

KAZANIMLAR

1. Gruptaki diğer bireylerle tanışarak grup aidiyeti oluşturmaya başlar.
2. Grup kuralları ve kendilerinden beklentiler hakkında bilgi sahibi olur.
3. Çocukları ile zorlayıcı yaşantıları sırasında sergiledikleri davranışların kendileri üzerinde de etkileri olduğunu görür.

SÜREÇ

1. **Tanışma:** Oturuma tanışma oyunu ile başlanır. Üyelerden isimlerini ve arkasından çocukken yapmaktan en keyif aldıkları aktiviteyi söylemeleri istenir. Her bir üyeden önce kendinden önceki üyelerin söylediklerini sonra da kendi isim ve aktivitesini ekleyerek devam etmesi istenir. Böylece her üyenin birbiri ile tanışması sağlanır. Üyelerin birbiri hakkında bilgi sahibi güçlendirmek için her üye ikili olarak eşleştirilir ve birbirlerine kendilerini tanıtmaları istenir. Daha sonra sırayla her bir katılımcı eşini gruba tanıtır. Bu sayede katılımcıların birbirleri hakkında bilgi sahibi olmaları sağlanır.
2. **Bilgilendirme**: Katılımcılara grup kuralları tek tek yazılı olarak bir kutuya koyulur ve her bir katılımcıdan bir adet kâğıt çekip okumaları istenir. Önemi üzerine konuşulur. Kurallarla ilgili akıllarına takılan sorular olması durumunda cevaplanır.
    - Paylaşılanların grup dışında konuşulmaması ve gizliliğin titizlikle korunması gerekmektedir.
    - Oturumlara düzenli olarak devam etmeniz ve zamanında gelmeniz beklenmektedir.
    - Üyeler birbirlerinin duygu ve düşüncelerini rahatça ifade etmesine saygı göstereceklerdir.
    - Üyeler hitap ettikleri kişiye yönelerek konuşmalıdır.

- Grup üyelerinin sürece aktif katılımı beklenmektedir.
- Her üye paylaşımlarında ve geri bildirimlerinde kendi adına konuşacak ve öğüt vermeye çalışmayacaktır.
- Geri bildirimler, incitici, ayıplayıcı ya da yargılayıcı olmayacaktır.
- Grupta üyelerce oluşturulan özel kurallara dikkat edilecektir.

Gruba yürütülen çalışma ve programın içeriği ile ilgili bilgi verilip içerik paylaşılır.

3. **Davranışsal Kontrol ile Sorun Analizi:** Üyelere çocukları ile ilgili olarak zorlandıklarını ya da tepkilerini kontrol edemedikleri olay/yaşantı ile ilgili olarak olayın öncesi, olay anı ve sonrası ile ilgili olarak ne hissettiği, ne düşündüğü ve nasıl davrandıklarını analiz etmek amacıyla Form 1 (Davranışsal Kontrol) (Eryılmaz, 2018) dağıtılır ve açıklama yapılarak doldurmaları istenir. Herkes doldurduktan sonra her bir üyeden verdikleri yanıtları değerlendirmeleri istenir. Belirli bir amaç için (disiplin vs.) veya farkında olmayarak gerçekleştirip gerçekleştirmemeleri üzerine paylaşım yapılır.
4. **Duygu İzleme:** Üyelerden gözlerini kapatmaları istenir. Odaklanmalarını engelleyen bütün düşüncelerini anın dışında bırakmaları istenir. Kendilerine "Şu an grupta olmakla ilgili ne hissediyorum" diye sormaları istenir. Akıllarına herhangi bir düşünce geldiği anda onu temizlemeleri istenir. Daha sonra duygularını tanımlamaları istenir. Duygularını tanımlamakta zorlananların duygu listesinden (Webb, 2018) yararlanabilecekleri söylenerek Liste 1 verilir. Duygularını hangi kelimelerle tanıtabilecekleri sorulur. Son olarak hissettikleri duygunun nedeni üzerine değerlendirme yapmaları istenir.
5. **Değerlendirme:** Grupta bulunmak ile ilgili düşünceler paylaşılır. Oturum sonlandırılır.
6. **Ev Ödevi:** Günde 3 kez (sabah-öğle-akşam) duygunuzu kaydediniz.

Form 1. Davranışsal Kontrol Analizi

DAVRANIŞSAL KONTROL ANALİZİ (FORM 1) **Olay:**			
Yaşadığınız olayı analiz edeceğiz.….olay öncesi,….olay anı ve olay sonrası duygularınızı, düşüncelerinizi ve davranışlarınızı anlamaya çalışacağız.			
Zamanlama	**Neler hissettiniz?**	**Neler düşündünüz?**	**Nasıl davrandınız?**
Olay Öncesi			
Olay Anı			
Olay Sonrası			

Liste 1. Duygu Listesi (Webb, 2018)

Hüzün ve Umutsuzluk
- Üzgün, Kederli, Acılı, Yaslı, İçli
- Umutsuz, Çaresiz, Aşağılanmış, Değersiz
- Boş, Duygusal olarak tükenmiş, Yalnız
- Hayal kırıklığına uğramış, Mutsuz, Durgun
- Depresif, İçine kapanmış, Keyifsiz

Öfke ve Rahatsızlık
- Kızgın, Öfkeli, Sinirli, Hiddetli
- Haksızlığa uğramış, Kırgın, Alıngan
- Tiksinmiş, İğrenmiş, Rahatsız olmuş
- Huysuz, Sabırsız, Gergin, Ters
- Kaba, Düşmanca, Tehditkar

Suçluluk ve Utanç
- Suçlu hisseden, Utanan, Aşağılık hisseden
- Kendisini yargılayan, Kendini küçümseyen
- Değersiz, Yetersiz, Eksik hisseden

Korku ve Kaygı
- Endişeli, Gergin, Tedirgin, Panik halinde
- Tehlikede hisseden, Korkmuş, Güvensiz

Duygusal Zayıflık ve Travma
- Hassas, Savunmasız, Ezilmiş
- İhmal edilmiş, Reddedilmiş, Aldatılmış
- Kontrol altında hisseden, Mağdur
- Kandırılmış, Kısıtlanmış, Kullanılmış

Neşe ve Memnuniyet
- Mutlu, Sevinçli, Neşeli, Şen
- Minnettar, Memnun, Keyifli
- Tatmin olmuş, Umutlu, Coşkulu
- Eğlenceli, Şakacı, Dinç

Sevgi ve Bağlılık
- Sevecen, Şefkatli, İlgi gösteren
- Bağ kurmuş, Sıcak, Merhametli
- Hoşgörülü, Nazik, Güven veren

Güç ve Başarı
- Güçlü, Kararlı, Kendine güvenen
- Başarılı, Yetkin, Becerikli
- Harekete geçmeye hazır, Cesur, Kararlı

Huzur ve Sakinlik
- Huzurlu, Rahat, Sakin
- İçsel dengeye sahip, Serin kanlı
- Uyumlu, Barışçıl

Zihinsel Netlik ve Odak
- Dikkatli, Bilinçli, Odaklı
- Zeki, Bilgili, Anlayışlı
- Sezgisel, Yaratıcı, Mantıklı

2. HAFTA

TEMA: Duygusal ihmal ve Duygusal istismar

SÜRE: 120 Dakika

AMAÇ: Duygusal ihmal ve istismarı anlamak ve içeren davranışları fark etmek.

KAZANIMLAR

1. Duygusal ihmalin ve duygusal istismarın ne olduğunu öğrenir.
2. Rutin olarak yaptığı ve farkında olmadan başvurduğu duygusal ihmal ve duygusal istismar davranışlarını fark eder.
3. Çocuğu ile ilgili yaşadığı zorluğun beden, ilişki, başarı ve gelecek boyutlarına etkisini fark eder.

SÜREÇ

1. **Başlangıç:** Isınma oyunu ile başlanır. Her bir üye verilen kâğıda kendisi ile ilgili bir özellik yazarak kutuya bırakması istenir. Her üyeden kutunun içinden bir kâğıt çekmesi ve sırayla okumaları, bir üye okuduktan sonra o özelliğin kime ait olabileceğini tahmin etmeleri istenir. Isınma oyunundan sonra geçen oturumun özeti yapılır ve paylaşım yapmak isteyenler dinlenir. Oturumun gidişatı ile ilgili bilgi verilir.
2. **Duygusal İhmal Davranışları:** Çalışmacı tarafından hazırlanmış olan duygusal ihmal ve duygusal istismar örnekleri içeren senaryolar bir kutu içinde oturuma getirilir. Her üyeden bir tane alıp sıra ile okunması istenir. Hangi senaryoların üyelere tanıdık geldiği sorulur. Kendilerinin o burada geçen davranışları ya da tutumları içeren son yaşadıkları durumu paylaşmaları istenir. Belirli bir amaç için (disiplin vs.) veya farkında olmayarak gerçekleştirip gerçekleştirmemeleri üzerine paylaşım yapılır.
3. **Denge Modeline Göre Semptom Alma**: Üyelerin bu zorlayıcı durumları yaşadıklarında bedenlerinin, ilişkilerinin, başarı ve gelecek boyutlarının nasıl etkilendiği ile ilgili farkındalık kazanmaları için doldurmaları üzere Form 2 (Denge Modeline Göre Semptom Alma) verilir. Herkes tamamladıktan sonra yanıtları ile ilgili değerlendirme ve paylaşım yapmaları istenir. Böylece

çocuklarını etkileyen davranış ve yaşantılarının kendilerinin üzerindeki etkilerini de derinlemesine incelemeleri sağlanır.

4. **Bilgilendirme**: Duygusal ihmal ile ilgili bilgilendirme yapılır. Duygusal ihmal olarak değerlendirilen davranışlar veya eksiklikler, tek bir davranış ya da an değil sürekliliğinin önemi ve sonuçlarının neler olacağı ile ilgili bilgi verilir.

   "Duygusal ihmal ve istismar, çocuğun duygusal ihtiyaçlarının yeterince karşılanmamasıyla ortaya çıkar. Ebeveynin çocukla yeterli ve sağlıklı bir etkileşim kuramaması, duygularına karşılık vermemesi, onları onaylamaması veya görmezden gelmesidir. Çocuk duygusal olarak ulaşılmaz ebeveynlerle karşılaşabilir, örneğin ebeveynin küsmesi, çocuğu duygusal olarak kendinden mahrum bırakması buna örnektir. *Çocuğun duyguları neden kabul görmez? Çocuğun bazı güçlü duygularını taşımanın ebeveyn için neden zor olduğu üzerine konuşulur. Çocuk için de bu güçlü duyguyu taşımak zor o sebeple, çocuk bunu taşımayı öğrenene kadar taşıması gereken kişi ebeveyndir. Bu duyguların yok sayılması hangi ihtiyacın karşılığı olabilir?*

   Ayrıca, çocuğun yaşına, mizacına ve gelişim düzeyine uygun olmayan beklentilerde bulunulması, ne beklendiğinin net olmaması, uygulanamaz kurallar koyulması, kusursuzluk talep edilmesi, çocuğun duygularının kişisel saldırı gibi algılanması (*inatlaşma mı yoksa henüz yapamıyor mu?),* her şeye izin verilmesi ya da çocuğun ebeveynin duygularından sorumlu tutulması (duygu sömürüsü vb.) gibi tutumlar da duygusal istismarı oluşturabilir. Bu davranışların bir alışkanlık hâline gelmesi ya da disiplin yöntemi olarak düzenli şekilde uygulanması riski artırır. Ayrıca, bu tutumların nesiller arası aktarılması da söz konusudur.

   Bu tür ihmal ve istismarlar çocuğun gelişimi üzerinde önemli olumsuz etkiler yaratır. Duygusal açıdan kaygı, mutsuzluk, saldırganlık, ilişkilerde güvensiz ya da düzensiz bağlanmalar, sosyal geri çekilme ve empati eksikliği sonuçları olabilir. Akademik başarı düşebilir, çocuk fiziksel ağrılar yaşayabilir. Yardım istemekte zorlanma, potansiyelini kullanamama, güçlü ve zayıf yönlerini tanıyamama, gerçekçi olmayan bir benlik algısı geliştirme ve neyi sevip sevmediğini bilememe gibi sorunlar da görülebilir. Kendine karşı şefkat duyamama ama başkalarına aşırı verici olma, duyguları bastırma ya da kaçma eğilimi, kendine öfke duyma, kaygıyı yatıştırmakta zorlanma, zayıf öz disiplin,

hayır diyememe ve güçlü bir iç eleştirmen sesi bu çocukların yetişkinlikte karşılaştığı diğer önemli sonuçlardır."

Bilgilendirme tek düze bir didaktik aktarımdan ziyade, grup tartışmasına olanak tanıyarak ilerler.

5. **İmgeleme:** Rahatça arkanıza yaslanın, gözlerinizi kapatın.

   Öncelikle sinirli anne ile başlayacağız (Cori, 2017).

   Aksi anne ile hangi duyguları ve görüntüleri ilişkilendiriyorsunuz. 4-6 yaşlarındasınız. Evde oyun oynuyorsunuz. Ne yapıyorsunuz? Anneniz ne yapıyor? Sizinle oynuyor mu? Sesi, hareketleri yüz ifadelerini düşünün. Orada olması sizde hangi duyguları uyandırıyor?

   Şimdiki zamana gelin. Şimdiki hislerinizi hatırlamak için birkaç kelime yazabilirsiniz.

   Şimdi duygusal olarak ulaşılamayan anne ile aynısını yapacağız.

   Duygusal olarak ulaşılamayan anne nasıldır? Hangi duyguları ve görüntüleri ilişkilendiriyorsunuz. 4-6 yaşlarındasınız. Evde oyun oynuyorsunuz. Ne yapıyorsunuz? Anneniz ne yapıyor? Sizinle oynuyor mu? Sesi, hareketleri yüz ifadelerini düşünün. Orada olması sizde hangi duyguları uyandırıyor?

   Şimdiki zamana gelin. Şimdiki hislerinizi hatırlamak için birkaç kelime yazabilirsiniz.

   Şimdi sevgi dolu anne ile aynısını yapacağız. Sevgi dolu anne nasıldır? Hangi duyguları ve görüntüleri ilişkilendiriyorsunuz. 4-6 yaşlarındasınız. Evde oyun oynuyorsunuz. Ne yapıyorsunuz? Anneniz yakınlarda… İstediğiniz zaman iletişime geçebileceğinizi biliyor musunuz? Sesi, hareketleri yüz ifadelerini düşünün. Orada olması sizde hangi duyguları uyandırıyor?

   Şimdiki zamana gelin. Her bir annenin yakınında olmak sizde hangi duyguları uyandırdı. Gerginlik, rahatlık, öfke, yalnızlık…

   Ne fark ettiniz?

6. **Değerlendirme ve Duygu Paylaşımı**: Oturumda gerçekleştirilen etkinlikler ve kendi yaşantıları arasında nasıl bir bağ kurduklarını ifade etmeleri beklenir. Üyelerin bu oturumla ilgili düşüncelerinin ifade edilmesi ve duygularının paylaşılması ve bu paylaşımları yapmanın nasıl hissettirdiği üzerinde durulur.

7. **Ev Ödevi:** Çocukları ile zorlayıcı bir anda ne hissettikleri ve otomatik olarak başvurdukları duygusal ihmal içeren davranışları yakalamaları için kendilerini ve eşlerini gözlemleme ve kaydetme ödevi verilir.

Form 2. Denge Modeline Göre Semptom Alma

DENGE MODELİ (FORM 2)

BOYUTLAR	YANITLAR
BEDEN	
İLİŞKİ	
BAŞARI	
GELECEK	

6. HAFTA

TEMA: Ebeveynlikle ile ilgili yanlış inançlar

SÜRE: 150 Dakika

AMAÇ: Ebeveynlikleri ile ilgili işlevsel olmayan inançlarını fark edip yerine alternatif düşünceler üretmek

KAZANIMLAR

1. Duygu-düşünce ve davranış ilişkisini öğrenir.
2. Ebeveynlikleri ilgili işlevsel olmayan düşüncelerini/inançlarını tespit ederek çocuğu ile ilişkisi üzerindeki etkilerini fark eder.
3. Bu düşüncelerinin duygusal ihmal ve duygusal istismar davranışları ile ilişkisini kavrar.
4. İşlevsel olmayan düşüncelerini işlevsel olanları ile değiştirmeye başlar.

SÜREÇ

1. **Başlangıç:** Geçen oturumun özeti yapılarak oturuma başlanır. Önceki oturumda çalışılan stres faktörleri ve kontrolsüz tepkiler hatırlatılarak bu tepkilerin altında yatan diğer sebepler açıklanır.

    - Çocukların yaşlarına uygun olmayan beklentiler-davranışların altında yatan sebepleri anlamlandıramama,
    - Kendi ile ilgili gerçekçi olmayan beklentiler, kendine yüklenme - mükemmeliyetçilik
    - Geliştirilen işlevsel olmayan inançlar (-meli, -malı vb.)
    - Duygu düzenlemekte zorlanma-öfke, kaygı, üzüntü
    - Geçmiş yaşantılar
    - Gündelik sorumluluklar ve bunların ağırlığı ile ilgili problemler,
    - Yorgunluk, Kendine vakit ayıramama, sosyal destek eksikliği

    Önceki oturumlarda geçmiş yaşantılar, gelişimsel dönemden beklentiler, ani kriz durumları üzerinde çalışıldığı hatırlatılarak bu oturumda öfkeli/kaygılı/yetersiz/pişman/umutsuz/karamsar/mutsuz hissettiğimiz durumlarda bu duyguyu ortaya çıkaran işlevsel olmayan düşünceleriniz neler olabilir onlara bakacağız. Bu düşünceler kendinizle, çocuğunuzla ya da ebeveynliğinizle ilgili durumlara ilişkin olabilir.

2. **Düşünce-Duygu-Davranış İlişkisi- İşlevsel Olmayan İnançlarını Belirleme:** Grup üyelerine Form 6 verilerek üzerinden açıklama yapılır. Eşi, çocuğu ve veya çocuğu ile alakalı bir konuda bir başkası ile en son yaşadığı olumsuz ve kendileri için öfkeli/kaygılı/yetersiz/pişman/umutsuz/karamsar/mutsuz gibi olumsuz hissettikleri olayı düşünmeleri ve onu ilk sütuna yazmaları istenir. Doldurmaya başlamadan önce örnek tablo her sütun açıklanarak birlikte incelenir. Daha sonra bu olay sırasında ve sonrasında ne düşündüklerini, akıllarından geçen düşüncelerin neler olduğunu ikinci sütuna ve olay anında ve sonrasında duygularının ne olduğunu üçüncü sütuna, nasıl davrandıklarını dördüncü sütuna ve bedenlerinde ne olduğunu ve bütün bunların ev içi ilişkilerine nasıl yansıdığını son sütuna yazmaları istenir ve on beş dakika süre verilir.

   Grup üyeleri formları doldurunca her bir üyenin paylaşım yapması için desteklenir. Farklı ya da benzer durumlar olduğuna dikkat çekilir. Daha sonra düşüncelerinin duygularının ve davranışları ile ilişkisine ve sonrasında da çocukları ile olan ilişkilerine nasıl yansıdığına dikkat çekilir ve işlevsel olmayan inançlar ve onların duygu ve davranışlar ile ilişkisi ile ilgili bilgi verilir. Sadece çocukları ile yaşantılarındaki değil diğerleri ile yaşanan zorlayıcı olaylardaki işlevsel olmayan inançların da çocukları ile ilişkisini etkilediği örnekler üzerinden açıklanır.

   Bu düşüncelerin *kendilerine ilişkin işlevsel olmayan atıflar, yetersizlik ve kendini yargılama içeren, hem kendi ebeveynliğine hem çocuğuna karşı mükemmeliyetçi yaklaşım içeren, çocuklarına ilişkin gerçekçi olmayan beklentiler içeren düşünceler* olabileceği örnek cümlelerle açıklanır. Kendilerinden de bu doğrultuda zorlayıcı yaşantılarını/olayları düşünmeleri ve bu olaylarla ilgili *yukarıda bahsedilen* tipteki düşüncelerini kaydetmeleri için süre verilir (olay üzerinden çıkarılarak da gidilebilir). Sonrasında üyelerle listelerindeki **hangi düşüncelerin** kendilerini çocukları ile ilgili olumsuz davranmaya iten ve ilişkilerini etkileyen duyguları çağrıştırdığı ve davranışları etkilediği tartışılır. Hangi düşünceleri işlevsel hangileri işlevsel değil belirlemeleri istenir.

Bu düşünceler her zaman yüzeyde olmayabilir, derine indikçe de bunların altında yetersizlik algısı gibi yıkıcı olabilen düşünceler çıkabilmekte ve asıl değişmesi gereken bu düşünce olmaktadır. Bunun böyle olmadığı ile ilgili kanıtlar bularak kişinin kendisi ile ilgili algısını değiştirmek gerekmektedir.

3. **İşlevsel Olmayan Düşünceleri Değiştirme:** Doğruysa ne olur? Benim için anlamı nedir? Bunun için kanıtlarım neler? Bu düşüncenin yerine alternatif hangi düşünceyi getirebilirim? sorularına yanıt arayarak düşünceler üzerine çalışma bir rol oynama ile modellenir.

Anne ve çocuk arasında yaşanan içerisinde duygusal ihmal ve istismar ögesi barındıran bir örnek olay verilerek gönüllü olan iki üyeden anne ve çocuk rolleri oynaması istenmiştir. Senaryodaki annenin içsel konuşmaları roldeki üye tarafından seslendirilir. Bu içsel konuşmalardaki düşüncelerin içerikleri ve annenin çocuk ile ilişkisi ve annenin davranışı üzerindeki etkisi grup üyeleri ile tartışılır. Daha sonra lider de annenin bir arkadaşı olarak role girer ve anne rolündeki üye ile karşılıklı olarak bu düşüncelerin sokratik sorgulama ve kanıt bulma yoluyla değiştirilmesi için grup üyelerine model olur.

Örnek olay

"Azarlayıp, görmezden gelme"

-Anne yeni temizlik yapmıştır. Mutfak masasının üzerinde ise biraz önce komşunun getirdiği renkli bir kavanoz vardır ve içi görünmüyordur. Odasından gelen çocuk kavanozu görür ve içinde ne olduğunu merak eder. Kavanozu kendisine doğru çekmesi ile birlikte devrilip içindeki pirinçlerin yere dökülmesi bir anda olmuştur. Anne sese gelir ve bağırmaya başlar "Daha yeni bitirdim temizliği, buranın hali ne? Bana inat olsun diye yapıyorsun… Beni üzmek için yapıyorsun…Beni hiç düşünmüyorsun…Çekil ayağımın altından" Daha sonra bir saat boyunca çocuk ile konuşmaz ve onu duymuyormuş gibi yapar… Sonra siniri geçince hiçbir şey olmamış gibi devam eder.

İçsel konuşmalar

-Beni üzmek için yapıyor
-Bana inat olsun diye yapıyor

Grup üyeleri için zorlayıcı ve yoğun geçen oturum bir öz şefkat etkinliği ile sonlandırılır.

4. **Neye ihtiyacım var?:** Grup üyelerine en son ihtiyaç duydukları ve aldıkları somut nesnenin ne olduğu sorulur ve cevaplar alındıktan sonra her bireyin öznel, günlük hayatını sürdürmek için karşılamaları gereken ihtiyaçları olduğu gibi karşılanması gereken evrensel ihtiyaçları da olduğu açıklanır.

"Başlamak için lütfen bir elinizi kalbinizin üzerine veya bedeninizde rahat hissedeceğiniz bir yere koyun ve vücudunuzun nefes aldığını hissedin.
Şimdi bir dakikanızı ayırın ve sıcak güneşte açan bir çiçek gibi kalbinizin nazikçe açılmasına alıcı hale gelmesine - izin verin.
Ardından, cevabın içinizde doğal olarak ortaya çıkmasına izin vererek kendinize şu soruyu sorun:
"Neye ihtiyacım var?"
"Gerçekten neye ihtiyacım var?"
Belirli bir günde bu ihtiyaç karşılanmadıysa, gününüz tamamlanmış sayılmaz.
"Bağlanma, sevilme, huzur, özgür olma ihtiyacı gibi evrensel bir insan ihtiyacı olsun."
Hazır olduğunuzda, sizin için ortaya çıkan ihtiyaçları yazın.

Ne Duymam Gerekiyor?
Şimdi ikinci soruyu düşünün:
Başkalarından ne duymam gerekiyor? Hangi kelimeleri duymayı özlüyorum, bir insan olarak gerçekten böyle sözler duymaya ihtiyacım var. Kalbinizin kapısını açın ve sözlerin gelmesini bekleyin.
Şimdi, hazır olduğunuzda duyduklarınızı yazın.

Yazdığınız kelimeleri aynı zamanda kendiniz için dilekler olarak yeniden yazabilirsiniz. Aslında başkalarından tekrar tekrar duymak istediğimiz sözler, kendi hayatımızda gerçekleştirmek istediğimiz niteliklerdir. Örneğin,

"Seni seviyorum" kelimesini duymayı özlemek, muhtemelen gerçekten sevilebilir olduğumuzu bilmek istediğimiz anlamına gelir. Bu yüzden kelimeleri tekrar tekrar duymamız gerekiyor.

Kesin Olarak Neyi Bilmek İstiyorsunuz?
Dilerseniz sözlerinizi kendiniz için dilekler olarak yeniden çerçeveleyebilirsiniz. Örneğin: "Seni seviyorum", "Kendimi olduğum gibi sevebilir miyim" dileği olabilir.

Bu kelimeleri veya cümleleri ezberlemek için bir dakikanızı ayırın.
Son olarak, nasıl olduğunuz görmek için söylemeyi deneyin. Cümlelerinizi yavaş ve nazikçe tekrar tekrar söylemeye başlayın…
Belki de kelimeleri içeriden duymak, içinizde yankılanmalarına izin vermek. Kelimelerin yer kaplamasına, varlığınızı doldurmasına izin vermek…
Ardından, cümleleri nazikçe serbest bırakın ve deneyimde dinlenmenize izin verin, bu pratiğin olduğu gibi olmasına ve kendinizin olduğunuz gibi olmasına izin verin.

Bu alıştırmayı yalnızca sizin için doğru olan ifadeleri aramanın başlangıcı olarak kabul edin. Sevgi dolu şefkat meditasyonu yaparken kendinizi bu sürece ("Neye ihtiyacım var? Ne duymayı özlüyorum?") geri dönerken bulacağınızı göreceksiniz (Neff, 2017)."

Bu egzersizi yaparken fark ettikleri, ihtiyaçlarının neler olduğu hakkındaki duygu ve düşüncelerini ifade etmeleri beklenir. Karşılanmayan evrensel ihtiyaçlarını fark etmeleri ve kendilerine şefkat duyarak kendileri için karşılamaya başladıklarını kabul etmeleri amaçlanmaktadır.

5. **Değerlendirme ve Duygu Paylaşımı**: Üyelerin oturum ile ilgili olarak ne düşündükleri ve şu an hissettikleri ele alınarak oturum değerlendirilir.
6. **Ev Ödevi**: Üyelerden ilk etkinlikte belirledikleri işlevsel olmayan düşüncelerini yakalamaları istenir.

Form 4

Olay	**Düşünce**	**Duygu**	**Davranış**	**Bedensel Etki**	**İlişki**

Bütün gün evi temizlemiştim, tam oturacakken çocuğumun çekmecelerden birini tamamen yere boşalttığını gördüm	Bana inat yapıyor	Öfke, bıkkınlık,	Yüksek sesle azarlama,	Gerginlik	Bir süre çocuğumu görmezden geldim

7. HAFTA

TEMA: Yansıtıcı İletişim

SÜRE: 120 Dakika

AMAÇ: Çocuğun duygusal ihtiyacını, duygusunu ve düşüncesini anlayıp yansıtabilme becerisini edinmek

KAZANIMLAR

1. Duygularını doğru ifade eder.
2. Çocuğunun duygularını tanır, yansıtmayı öğrenir.
3. Çocuğunun duygularını ifade edebilmesi için model olmayı öğrenir.

SÜREÇ

1. **Başlangıç:** Grup üyeleri oturumun başlamasına hazır olduklarında her üyenin yanındaki üye ile eş olması istenir. Uygulama boyunca kimsenin konuşmaması gerektiği açıklanarak, eşlerden birbirlerinin yüzlerine bakıp şu an hangi duyguya sahip oldukları, ne hissettiklerini tahmin etmeleri istenir. Uygulama bitince paylaşımlar alınır ve duygularının tahmin edilmesi ve eşinin duygusunu tahmin etme ile ilgili ve uygulama sırasında zorlanıp zorlanmadıkları üzerine tartışma yapılır. Geçen haftaki oturumun üzerinden kısaca geçilir. Ev ödevleri ile ilgili paylaşımları alınır.
2. **Tanıma:** Çalışmacı tarafından gruba getirilen farklı bağlamlardan (okul, savaş, göç, oyun parkı, ev, tatil vb.) ve yüzlerinde her ortamda hem aynı hem farklı ifadeler olan (korkmuş, üzgün, mutlu, kaygılı, coşkulu, heyecanlı, hayal kırıklığına uğramış vb.) numaralandırılmış çocuk fotoğrafları gruba getirilir. Grup üyelerine farklı bağlamlardan farklı hisseden çocuk fotoğraflarına bakıp ne hissettiklerini tahmin etme ve tanımlamaya çalışmaları istenir. Bunu yaparken Duygu Listesinden faydalanabilecekleri eklenir. Farklı tanımlanan fotoğraflar üzerine tartışılır. Uygulama sonunda duyguları tanımlamaya

çalışırken zorlanıp zorlanmadıkları, hangi ifadeleri daha kolay, hangilerini daha zor tanımlayabildikleri üzerine paylaşım yaparlar. Kendi çocuklarının duygularını tanımlamakla ilgili duygu ve düşüncelerini ifade etmeleri istenir. Üyelere küçük çocuklardan her duygularını isimlendirebilmelerinin ve hissettikleri gibi ve doğru bir şekilde ifade edebilmelerinin beklenemeyeceği, duygularını tanımaları için ebeveynleri veya diğer büyükler tarafından kendi duygularının onlara yansıtılması gerekliliği ile açıklama yapılır. Çoğu zaman bu aynalama işlemi otomatik gerçekleşir. Ebeveyn ve çocuk arasında gelişen ilişkiden dolayı, özellikle ebeveyn için de daha zor olan durumlarda bilinçli gerçekleştirmek gerekmektedir. Duyguların normal olduğunu kabul edip ifade edebilmeleri için de yine öncelikle ebeveynler tarafından ne olursa olsun duygusunun kabul gördüğünü bilmeye ve hissetmeye ihtiyaçları vardır. Olumlu ve olumsuz duyguların her ikisinin de kabul gördüğünü gören çocuk duyguları ile ne yapacağını da yine ebeveynlerinin model olması yoluyla öğrenecektir. Birçok insan çocukluklarında görülmeyen, ifade edilmesine izin verilmeyen duygularını yetişkin olduklarında hala kabullenmekte ve doğru şekilde ifade etmekte zorlanmaktadır. Bu da kişi içi ve kişilerarası boyutta yaşanan birçok probleme sebep olmaktadır. Bu sebeple çocukların duygularını tanımalarına ve ifade etmelerine olanak sağlamak gerekmektedir. Bu da onu iyi gözlemleyip o an ifade edemediği ya da farklı yollarla ifade etmeye çalıştığı duyguları tanımlayarak kendilerine iletmek, hislerinin kabul gördüğünü hissetmelerini sağlamakla ve doğru ifade edebilmeleri için model olmakla başlamaktadır. Çok fazla empati çocuğun duygusal sıkıntısını artırabilir. Ayna sistemi dengelemeye yarar. **Grupta gözlenirse eğer:** Fazla empati kurduğunu düşünen var mı? Bununla ilgili zorlandığını düşünen? Çabuk dağıldığınızı düşünüyor musunuz?

3. **Aynalama:** Aynalama sisteminin nasıl çalıştığı ve çocuk-ebeveyn ilişkisindeki yeri ile ilgili bilgilendirme yapılır. Bu sistemi bozan durumlar açıklanır. Çalışmacı tarafından gruba getirilen örnek olaylar üzerinden duygu yansıtma alıştırması yapılacağı bilgisi verilir ve üyelerden ikili gruplara ayrılmaları istenir. Çocuk ve ebeveyn olmak isteyenler tercihe bırakılır. Her ikili için olumlu ve olumsuz örnek olaylar genel olarak anlatılır ve çocuk rolündeki üyeye ayrıntılı olarak içinde bulunduğu durum ve nasıl hissettiği bilgisi verilir. Ebeveyn rolündeki üyeye ise çocuğun duygusunu isimlendirip ona geri ifade

etmesi yani ayna görevi görüyormuş gibi düşünüp ona kendi duygusunu sözel olarak yansıtması istenir. İlk canlandırmayı model olmak asında çalışmacı ve bir grup üyesi yapar. Daha sonra her grup canlandırmalarını büyük gruba yapar. Canlandırmalar tamamlandıktan sonra her bir üyeden duygu ve düşünceleri alınır. Duyguları görülmeyen gruptaki çocuk rolündeki üyelerden ne hissettikleri, doğrusunun nasıl yapılabileceği ile ilgili paylaşım alınır. Böylelikle duyguların tanımlanıp kabul edilmesi ve yansıtılması ile geçiştirilip yok sayılması arasındaki farkın görülmesi ve doğru yansıtma örneklerinin pratik edilmesi sağlanır.

Örnek 1 (Yansıtma)

Parkta oyun oynarken diğer bir çocuğun oyuncağını kırması üzerine ağlayarak annesinin yanına gelen çocuk:

Ç: Oyuncağımı kırdı (ağlayarak ve öfkeyle)

(Öfke durumunda sakinleşme sağlandıktan sonra)

A: Oyuncağını kırdığı için çok öfkelisin, çok kızdın değil mi?

Ç: Evet baksana paramparça oldu, nasıl süreceğim artık

A: Arabanla artık oynayamayacağın için çok üzülüyorsun (şefkatle, üzüntüsünü anladığınızı göstererek).

Ç: Evet çok üzüldüm

A: En çok bu arabanı seviyordun değil mi?

Ç: Evet, seviyordum…

Örnek 2 (Duyguları görmezden gelme)

Parkta oyun oynarken diğer bir çocuğun oyuncağını kırması üzerine ağlayarak annesinin yanına gelen çocuk:

Ç: Oyuncağımı kırdı (ağlayarak ve öfkeyle)

A: Bunda ağlanacak bir şey yok, hadi evde daha güzel oyuncakların var.

Ç: Hayır ben bunu istiyorum.

A: İstersen yenisini de alırız. …

Örnek 3:

Eve gelir gelmez bütün eşyalarını öfkeyle yere fırlattı (Buradaki mesaj ne olabilir?)

Örnek 4:

Çocuğunuz arabaya bindi ve arabada bir arkadaşınız var. Arkadaşınız selam verip, nasıl olduğunu sorduğunda ona yokmuş gibi davranıp sessiz kaldı.

Gerçek bir durumda da her çocuğun vereceği cevap ve ebeveynin gidilen çözüm yolu farklılık gösterebilir, burada kaçırmamak gereken temel nokta ilk aşamanın çocuktaki her zaman dışarı yansımayan ipuçlarını okumak ve uygun biçimde duygusunu yansıtarak duygularını anladığınızı ona göstermek olduğudur. Örnek olaylar üzerinden, iyi niyetli gibi görünen duyguyu yok sayma, görmezden gelme, reddederek başka yöne çekmeye dikkat çekilir. "***Bu duyguyu yaşamamda bir sorun yok***" algısının yerleşmesi ve ***ifade edilme biçimi*** üzerinde durulur.

4. **Model Olma:** Çocuğun kendi duygularını ifade edebilmesi için nasıl yapılacağını bilmesi gerekmektedir. Duygusunu tanımlama ve ifade etmek için birincil kaynağı ebeveynleridir. Ebeveynlerin günlük yaşantılarında çocukları ile iletişim kurarken onlara olumlu ve olumsuz duyguların nasıl ifade edileceği ile ilgili uygun durumlarda kendi duygularını isimlendirip ifade etmeleri gerekmektedir. Duygu sömürüsü değil ifade etme noktasında kalmak gerekiyor.

Hikayelerden yararlanmak çok faydalı! Nasıl yararlanılabileceği ile ilgili kısa bir örnek gösterilir.

- Hikâyeyi birlikte okuyup, okurken ve sonrasında üzerine sorular sorarak konuşmak. (Çok sık soru sormak değil)
- «Sence şimdi **nasıl hissetmiştir**?»
- «**Çok üzülmüş galiba** değil mi?»
- «**Sen olsan sen nasıl hissederdin**?»

Bu açıklamalardan sonra yeni örnek durumlar gruplara dağıtılır. Çocuğa geniş duygu kelime dağarcığı ile örnek olması amaçlanır. Canlandırmalardan sonra bu çalışmanın üyelere nasıl geldiği, ne hissettikleri ve düşündüklerini paylaşmaları istenir.

Örnek durumlar

Bir yakınınızı kaybettiniz, üzgünsünüz ve çocuğunuz her zamankinden farklı bir şeyler olduğunun farkında…

Çok yoğunsunuz hem temizlik hem yemek yetiştirmeniz gerekiyor, misafir gelecek ve çocuğunuz bir taraftan ısrarla sizinle oyun oynamak istiyor…

O gün çok güzel bir haber aldınız ve çocuğunuz "anne ne oldu?" diye soruyor.

Planladığınız ve yüklü miktarda ödemelerini yaptığınız tatile son anda işte çıkan bir aksilikten dolayı gidemeyeceğiniz kesinleşti, çocuğunuz da bu tatil için çok hevesliydi ve öğrenince ağlayarak oyuncaklarını size doğru atmaya başladı.

Ebeveyn de zorlayıcı duygular yaşar, çocuk bu duyguların nedeni değil ama tetikleyicisi olabilmektedir. Bu noktada da ebeveynin kendi duygusunu anlamlandırmaya çalışması gerekmektedir.

5. **Değerlendirme ve Duygu Paylaşımı:** Üyelerden grup oturumunu değerlendirmeleri istenir ve şimdi ve burada duygu ve düşüncelerini ifade etmeleri istenir.
6. **Ev ödevi:** Üyelerin çocukları ile gününün nasıl geçtiği ve hissettikleri ile ilgili paylaşım yaparak model olmaları istenir.

10.HAFTA

TEMA: Ebeveynlikleri ile ilgili olumlu noktalara odaklanmak

SÜRE: 120 Dakika

AMAÇ: Yeterince iyi bir ebeveyn olmak için çabaladığını fark etmek

KAZANIMLAR

1. Bir çocuk olmaktan ebeveyn olmaya kadar giden süreci ile ilgili duygu ve düşüncelerini fark eder ve ifade eder.
2. Ebeveynlik sürecindeki olumlu deneyimlerini kabul eder.
3. Sahip olduklarına karşı olumsuz bakış açısını değiştirmeye başlar.

SÜREÇ

1. **Başlangıç:** Oturuma geçen oturumun kısa bir özeti ile başlanır. Ev ödevleri gözden geçirilir ve ödev ile ilgili paylaşımları ile alakalı olarak duygu ve düşünceleri alınır. Oturumun gidişatı ile ilgili bilgilendirme yapılır. Kısa bir şefkatli nefes meditasyonu ile başlanır. "Gevşeyin ve rahat oturun. Nezaket ve şefkatle nefes alın ve kendinize fayda sağlamayan her şeyi verdiğiniz nefesle gönderdiğinizi düşünün."
2. **Geliştirilmiş kapasiteler:** Her grup üyesinde geliştirmiş oldukları on kapasitesini yazması istenir. Daha sonra lütuf olarak düşündükleri on şeyden oluşan bir liste hazırlamaları istenir. Son olarak da çocuklukları ile ilgili on olumlu şey yazmaları istenir. Herkes tamamladığında duygu ve düşünceleri alınır. Hangi zamanlarda bu listeleri referans olarak alabilecekleri ile ilgili tartışılır.
3. **Kendime mektup:** "Desteğe ihtiyaç duyduğunuzda, zor bir zaman geçirdiğinizde, olumsuza odaklanıp güçlü taraflarınızı görmediğiniz anlarda ne duymak isteriniz? Kendinize hitaben, o anlarda dönüp bakmak üzere bir destek mektubu yazın. Mektubu grupta paylaşmak zorunda değilsiniz." Herkes tamamladığında, kendilerine hitap etmenin nasıl bir deneyim olduğunu ve şu an nasıl hissettiklerini paylaşmaları beklenir.
4. **Olumlu deneyimlerle kalabilme:** Çocukları ile yaşadıkları olumlu bir anı hatırlamaları ve tekrar deneyimlemeleri istenir. Bu anla ilgili o zamanki ve şimdiki duygu ve düşüncelerini paylaşmaları beklenir.
5. **Olumlu Duygu Ortaya Çıkaranlar:** Kendileri için olumlu duygu çıkaran etkinlikleri ve durumların farkında olmaları için bir liste çıkarmaları ve şefkate ihtiyaçları olduğu zamanlarda başvurmaları için bir harita olarak kullanmaları istenir.

   Çocuklarının ihtiyaç duyduğunu hissettikleri durumlarda yararlanmaları ve de aralarındaki etkileşimleri güçlendirmek ve zenginleştirmek amacıyla çocuklarında olumlu duygu ortaya çıkaran etkinlik ve durumların farkında olmaları amaçlanmaktadır.

Sizin

En sevdiğiniz yemek nedir?

İzlemeyi en çok sevdiğiniz program nedir?

Boş zamanlarınızda yapmayı en sevdiğiniz şey nedir?

En çok hangi arkadaşınızla vakit geçirmeyi seversiniz?

Geliştirmek istediğiniz özelliğiniz nedir?

En çok görmek istediğiniz yer neresidir?

Yapmayı ne az sevdiğiniz iş nedir?

Çocuğunuzun

Çocuğunuzun en sevdiği yemek nedir?

En sevdiği kıyafet hangisi?

En çok oynadığı arkadaşı kim?

En sevdiği renk nedir?

Okunmasını en sevdiği kitap hangisi?

Nasıl oyunlar oynamayı tercih eder?

Oyun dışında hangi etkinlikleri sever?

En sevdiği oyuncak hangisi?

En sevdiği çizgi film karakteri kim?

Parkta binmeyi en sevdiği alet hangisidir?

Yapmayı en az sevdiği etkinlik hangisidir?

Sevdiklerinizi yazarken zorlandıklarınız oldu mu? Yaparken neler hissettiniz? Üyeler kendilerinin ve çocuklarının sevdikleri şeylerin farkında olmaları ya da olmamaları, zorlandıkları ve kolay yaptıkları kısımlar ile ilgili paylaşım yapar, duygu ve düşünceleri ifade ederler.

6. **Değerlendirme ve Duygu Paylaşımı:** Üyelerden grup oturumunu değerlendirmeleri istenir ve şimdi ve burada duygu ve düşüncelerini ifade etmeleri istenir. Oturumda gerçekleştirilen ve tartışılanlar ile kendi yaşantıları arasında bağlantı kurar.
7. **Ev ödevi:** Kendilerini kucaklayan ve duygularını kabul eden içsel konuşmalar belirlemek.

Ek 7. Araştırma İzni

T.C.
İSTANBUL VALİLİĞİ
İl Millî Eğitim Müdürlüğü

Sayı : E-59090411-20-89552137 13/11/2023
Konu : Anket ve Araştırma İzni (Ceyhan TURHAN)

VALİLİK MAKAMINA

İlgi : a) Yenilik ve Eğitim Teknolojileri Genel Müdürlüğünün 21.01.2020 tarihli ve 2020/2 sayılı genelgesi.
b) Yıldız Teknik Üniversitesinin 17.10.2023 tarihli ve E-96187715-730.08.03-2310170470 sayılı yazısı.
c) Müdürlüğümüz Araştırma ve Anket Komisyonunun 09.11.2023 tarihli tutanağı.

Araştırma Konusu	: Duygusal İhmal ve Duygusal İstismara Müdahale Programının Etkililiğinin İncelenmesi
Araştırma Türü	: Anket / Program Uygulama
Araştırma Yeri	: [redacted]
Araştırma Kişiler	: Anaokulu Öğrenci Velileri
Araştırmanın Süresi	: 2023 - 2024 Eğitim - Öğretim Yılı

Yukarıda bilgileri verilen araştırmanın; 6698 sayılı Kişisel Verilerin Korunması Kanununa aykırı olarak kişisel veri istenmemesi, öğrenci velilerinden açık rıza onayı alınması, bir örneği Müdürlüğümüzde muhafaza edilen mühürlü ve imzalı veri toplama araçlarının kurumlarımıza araştırmacı tarafından ulaştırılarak uygulanması, katılımcıların gönüllülük esasına göre seçilmesi, araştırma sonuç raporunun kamuoyuyla paylaşılmaması ve araştırma bittikten sonra 2 (iki) hafta içerisinde Müdürlüğümüze gönderilmesi, okul idarelerinin denetim, gözetim ve sorumluluğunda, eğitim ve öğretimi aksatmayacak şekilde, ilgi (a) genelge esasları dâhilinde uygulanması kaydıyla Müdürlüğümüzce uygun görülmektedir.

Makamınızca da uygun görüldüğü takdirde olurlarınıza arz ederim.

[redacted]

OLUR

[redacted]

Ek:
1- İlgi (b) Yazı ve Ekleri (6 Sayfa)
2- İlgi (c) Tutanak (1 Sayfa)